

בסיעתא דשמיא

קונטרס

תמצית מסקנות הדף

על

תלמוד בבלי

מסכת בבא בתרא

לסיכום ולחזרה מהירה על עיקרי המסקנות העולות מן הגמרא

לפי סדר הדפים

ובסופו ליקוטים, הערות ודברי הרחבה

תמצית מסקנות הדף - מסכת בבא בתרא

בסיעתא דשמיא

מהדורה ראשונה - אלול התשע"ה - סיון התשע"ז |

מהדורה מיוחדת ללומדי הדף היומי (לפרקים א-ב מהדורה שנייה). הידור: סיון התשפ"ד

[מכתבו של הראשל"צ הרב יצחק יוסף שליט"א מובא במהדורתנו בראש מסכת ר"ה]

הזכויות שמורות, והרשות נתונה להעתיק לצרכי לימוד תוך שמירה עליהן
לתיקונים, להערות, ולקבלת עדכונים וחומר נוסף: יעקב מתלון, hluach@gmail.com

פתיחה

הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא סדורה בפייהם" (עירובין נד:), וכדברי ריש לקיש (תענית ח.): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפלן (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הרגיל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לאכירת הלימוד, תרומתם משמעותית כבר להבנת הסוגיה.

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום **למסכת בבא בתרא**. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפרט את מהלך הסוגיה עם המשא-והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - על-פי פירוש רש"י - באופן קצר ותמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

אין ייעודו של הסיכום המוגש כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ ללומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה יוכל להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי אבקש שיודיעני), וכך יוכל להפיק ממנו את מרב התועלת. כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בציונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר במקומות אחרים בתלמוד הבבלי.

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלקוח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר צוינו בסוף הפרט 'המיובא' הדף והעמוד). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך הישיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

במשנה שפְּרטיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו היא נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה.

בהערות-השוליים הובאו השלמות לסוגיה מִמסקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יש לציין כי רבים מהציונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

לסיכום צורפו, בסופו, 'הערות חיצוניות', שבמקורן הן בקובץ נפרד - ובהן הרחבות שאין מקומן בגוף הסיכום, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציונים והשוואות, שיטות מְּרשים וכדומה, שאינם מתאימים להיכלל בגוף הסיכום לפי דרכו. אין קריטריונים לנושאים שההערות עוסקות בהם, אלו בעיקר דברים שעלו במהלך הלימוד ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון מְּמצה (סימון העפרון מציין דברים שנכתבו מן הֶסְבְּרה ולא ע"פ מקור). כתובת למשלוח תיקונים והארות: hluach@gmail.com.

מסכת בבא בתרא

4	..... השותפין - פרק ראשון (ב-ז:).
9	..... לא יחפור - פרק שני (ז-כז:).
12	..... חזקת הבתים - פרק שלישי (כח-ס:).
18	..... המוכר את הבית - פרק רביעי (סא-עג:).
20	..... המוכר את הספינה - פרק חמישי (עג-צא:).
25	..... המוכר פירות - פרק שישי (צב-קב:).
27	..... בית כור - פרק שביעי (קב-קח:).
28	..... יש נוחלין - פרק שמיני (קח-קלט:).
34	..... מי שמת - פרק תשיעי (קלט-קנט:).
37	..... גט פשוט - פרק עשירי (קס-קעו:).
42	..... הערות - מסכת בבא בתרא

השוותפין - פרק ראשון (ב-יז).

- ב. שותפים שהתצרו לעשות קיר ביניהם בחצר (ועשו על כך מעשה קניין) - עושים את הקיר יחד, באמצע, וכנהוג (*אפילו בלולבים ובענפים; ד.). ו"א: אף הרוצים לחלוק ביניהם את החצר (ועשו קניין ממש, שמדובר אף בחצר קטנה שאינה בתחלוקה {יב.}), יכול האחד לכפות את חברו שיעשו יחד קיר באמצע וכמהג, מפני הוּק רְאִיָּה. והכל מודים שכופים לעשות קיר בחצר מפני הגג הסמוך (שימוש אינו צפוי) או רשות הרבים, או כשהיה קיר ונפל; וכן בגינה (מפני עין הרע) ובבית¹.
- ג. סוגי הקירות המקובלים - גוויל (אבנים ללא סיתות), עובי 6 טפחים; גזית (מסותות), 5 טפחים; כפיסים (אריחים, חצאי לבנים), 4 (כולל טיט בין 2 האריחים, בשיעור טפח; ו"א שבטיט עם חצי צריך יותר, ו"א שבו מדובר דווקא); ולבנים, 3 טפחים. *ומסתבר שהעובי הנקוב כולל טיח. [בבית המקדש הראשון, שגבהו 30 אמה, היה קיר בעובי אמה בין ההיכל לקה"ק; אך בשני (היה גבוה, וקיר לא יעמוד) היו שם 2 פרוכות (*לרבנן; מפני ספק בקדושת האמה; יומא נא:).]
- ג: [רב חסדא: אין לסתור בית כנסת עד שיבנו אחר תחתיו. ו"א שמא לא יבנוהו (אף שהקורות והחומר מסודרים, שמא יינתנו לפדיון שבויים; רבינא ורב אשי, *רמי בר אבא {מגילה כו:}), ו"א שאין מקום להתפלל בינתיים (ולפיו כשיש בית כנסת אחר מותר. מרימר ומר זוטרא). וכשיש בקעים, מותר. הורדוס העבד הרג כל בית חשמונאי; הרג את החכמים, עזר את בבא בן בוטא והשאירו להתייעץ עמו; והוא יעצו (עבד, חייב במצוות; צורך בהמ"ק) והדריכו לבנות את בית המקדש מחדש². אסור לייעץ לגוי רשע אפילו לעשות מצווה; דניאל יעץ לנבוכדנצר לתת צדקה, ונענש (נחתך מגדולתו, הושלך לגוב).]
- ד. אם נפל הקיר אח"כ - כיוון שנבנה בשותפות כדין, מקומו ואבניו של שניהם, אפילו נפלו האבנים לצד אחד או פנו אליו. סתם גינה היא מקום שנהוג לגדור, ואין אחד כופה את חברו; אך בסתם-בקעה נהוג שלא לגדור. והרוצה לגדור בעצמו מסמן שגנה את הקיר לבדו, באמצעות 'חזית' (רב הונא: כופף ראש הקיר כלפי חוץ; ו"א כלפי פנים, וקשיא. ר' יוחנן: טח בטיט אמה מבחוץ, ובמחיצת לולבים וענפים - ר"נ: מטה ראשיהם החוצה וטח בטיט; אביי: אין תקנה אלא יתבו שטר).
- ד: אם רצו ובנו יחד (ואחד קדם ועשה 'חזית') עושים 'חזית' מ-2 הצדדים (רבינא: לומר שמועילה בגדר-ענפים, לא כאביי).
- ה. גדר סביב שדותיו, ונמצא שכנו מגודר מ-3 כיוונים - אין השכן חייב להשתתף בתשלום. גדר גם את הרביעי - חייב; ר' יוסי מחייבו בכל (½), וכן פסק שמואל (רב הונא, רבא: ישלם לפי כל העלות, לא כת"ק שרק לפי דמי גדר קנים זולים. חייא בר רב: ישלם לפי דמי גדר קנים; ולת"ק - א: רק שכר שומר; ב: רק עבור רוח רביעית; ג: רוח רביעית אא"כ המוקף גדרה וישלם ½ מהכל; ו"א *וסוגיא בב"ק כ:); ת"ק מחמיר שבכ"מ ישלם, ולר' יוסי אם המקיף גדרה לא ישלם המוקף).
- ה. [רוניא קנה קרקע, והשכן, רבינא, ביקש לסלקו ולקנותה (כדין 'בר מצרא'; *ב"מ קח.); ר"ס בר יבא: רוניא עני וראוי להניח לו.]
- ה. קיר שבין 2 חצרות, שנפל - מחייב זה את זה להשתתף בבנייתו עד גובה 4 אמות. אחרי בנייתו חזקה שכבר שילם (לא היה הלה בונה לבדו). הגביהו אחד לבדו (השני סירב) מעל 4 אמות, ואח"כ בנה השני קיר נוסף (לשים עליהם תקרה, ואף שלא שם עדיין) - חייב להשתתף בכל הקיר שבנה הראשון (גילה שנוח לו), וחזקה שלא שילם (אין מפורסם הדין שחייב).
- [קבעו זמן לפרעון ההלוואה, ובא בזמן, ואמר 'פרעתין לפני הזמן' - ריש לקיש, מר בר רב אשי: אינו נאמן, תזקה שאין פורע לפני זמנו. אביי ורבא, רב פפא ורב הונא בדר"י: נאמן (היה לו)³. והלכה כר"ל, וגובים אפילו מיתומי הלנה שמת קודם הזמן.
- ה: תבעו אחרי הזמן, והשיב 'פרעתין לפני הזמן' - לא נפשט האם נאמן ('מיגר' שיאמר 'בזמן'; או שאין נאמן כנגד התזקה).]
- ו. בנהו אחד, והשני סמך קיר לחציו (באורך או בגובה) - רב הונא: כאילו סמך לכלולו (אא"כ תחם תוספת זו בקיר שלישי); רב נחמן: משלם רק לפי מה שסמך (אא"כ שם בו קורות באופן שברור שיגביה עוד).
- רב הונא: בנהו אחד והכין בו חלונות להנחת קורות לצד חברו - אין בכך ראייה שחברו השתתף וישלם (עשה שלא יצטרך לנקבו).
- רב נחמן: המוחזק להשתמש בקיר-חברו להנחת קורות עבות - הוחזק לנסרים דקים. להפך - לא הוחזק; רב יוסף, ו"א-ר"נ: הוחזק. ר"נ: המוחזק לקלח מי גשם במרזב מגגו לחצר חברו, אינו רשאי לבטל המרזב ויטפטפו בפיזור; רב יוסף: הוחזק, ורשאי. ו"א: לר"נ רשאי, אך בצריף שגגו ענפי ערבה אין רשאי לבטל המרזב (יטפטפו בכל מקום); רב יוסף (וכך דן): רשאי.
- ו: רבינא: סמך קורות סתם על קיר חברו - יוחזק בתום 30 יום; ובסוכת החג - מיד אחרי החג. חיבר בטיט - מיד (כשראה).

¹ בסוגייתנו נדון חיוב עשיית מחיצה מפני היזק ראייה של חצר. בין חצר וגג - עיין להלן (ו:). בהוצאת זיו מעל חצר - להלן (נט:). ובפריצת חלון לחצר - שם (נט: ס.).

² מי שלא את בהמ"ק שבנה לא ראה בניין נאה; בנהו באבני שיש ושיש-לבן, ו"א גם כחול, שורה בולטת ושורה שוקעת, כגלי הם (כאן ד.). וכשעסקו בבניין בהמ"ק היו יורדים גשמים בלילה, ובשחר נשבה רוח ונתפורו העבים ורחה החמה ויצאו העם למלאכתם, וידעו שמלאכת שמים בידיהם (תענית כג.).

³ אך לגבי פדיון הבן (בכורות מט.) בתוך 30 יום בחזקת שלא נפדה (כיוון שעדיין לא התחייב כלל, ושמה ימות הבן תוך 30 ולא יתחייב - תוס'). השוכר בית, ויש יוכח האם שילם; תוך זמנו - חזקתו שלא (חושש שיפול בית המשכיר ויוציאו - תוס'); אחרי זמנו - חזקתו ששילם; ביום סיום השכירות - נשבע (היסת) ופטור (ב"מ קב:).

ר"נ-ר"ב א': השוכר חדר בבית ארוך - משתמש בזיוזים היוצאים מהקיר החוצה ובחוקי הקיר עד מרחק 4 אמות מהחדר, ומעל הקיר (על הגג) במקום שנהגו. ר"נ: אף בגינת נוי שבפתח הבניין; רבא: אף ברחבה שאחורי הבניין.

אביי: 2 בתים, אף שביניהם רשות הרבים - כל אחד עושה מחיצה מצד אחר לחצי גגו ומעט יותר (אף שקדם אחד וגדר חצי, אינו חייב לסיים ותמורת הוצאות). שמואל: בין חצר לגג סמוך צריך מחיצה מפני היוזק ראייה; אך כשהחצר גבוהה מהגג, וכן בין גגות סמוכים, א"צ (אין תשמישהגג קבוע); ר"נ: צריך מחיצה בגובה 10 טפחים (שאם יעבור יזוהה כגב).

2 חצרות סמוכות, זו מעל זו - רב הונא: התחתון בונה הקיר מלמטה, והעליון ממשיך מןגגו ומעלה. רב חסדא, ותנ"ה: הכל יחד.

ז. שקעו קירות הבית, ומסרב בעל העלייה להתפנות (אפילו על חשבון בעל הבית) לצורך שיפוץ - רב חמא: הדין עמו, א"כ ירדו קורות רצפת העלייה לתוך 10 טפחים של הקרקע (רשות הבית, ואינו משועבד לעליון). ואם התנו על כך מראש, כופים את העליון - מר זוטרא בר"נ: כשאין גובה הבית כחצי סכום ארכו ורחבו; רבא ע"פ ר' הברד"ר: כשאינו יכול לשאת חבילת קנים ארוכים ולהסתובב עמה⁴. כיו"ב, ביקש השכן להרוס קיר כדי לבנותו מחדש ולהגביה חלונותיו (שלא יאפיל קיר חדר שבנה) והכל על חשבוננו - רשאי בעל החלונות לעכב, אפילו אין הבית לדירה אלא משמש לו למחסן. *וכן הלכה. אחים שקלקו אולם וגינת נוי הסמוכה לו, ובנה בעל הגינה (תוך 3 שנים) {שלו קיר ביניהם - רב חמא: הדין עמו ואין בעל האולם יכול לעכב; כשמואל, שלאחים שקלקו אין טענות על אור חלונות, דרך, סולמות ואמת המים; וכן הלכה; ורב חולק.

2 אחים שקלקו, זה כרם וזה שדה תבואה - יש לבעל הכרם 4 אמות (עבודת הכרם) בשדה התבואה; כשקלקו בשומה.

ז: [נרשו יתומים שטר, והחייב טוען שפרע ומציג שובר - רב חמא: אין גובים בשטר (מפני השובר) ואין קורעים אותו (שמא כשיגדלו יביאו ראיה נגדו); רבינא: להלכה ייקרע השטר; מר זוטרא ב"מ: הלכה כרב חמא (לא לחנם לא יצא השובר עד עתה)].

תושבי חצר כופים זה את זה להשתתף בהתקנת דלת ובית-שער (למניעת נזקי-ראייה מרשות הרבים) לחצר (ויעשו בית-השער חוץ לה ואינו נעל מפניו, שיוכלו לשמוע צעקת עני). רשב"ג: לא כל החצרות ראיות לבית-שער, אלא הסמוכות לרה"ר⁵.

כופים את כל בני העיר לבנות לה חומה, שערים ובריח; רשב"ג: חומה רק בעיר הסמוכה לגבול. ר' יוחנן: גובים (לחומה) מכל אחד לפי ממונו; וי"א: ולפי קרבת ביתו לחומה. [*אירוח חיילי המלך מתחלק לפי נפשות הדרות בבית (יא):].

ר' יהודה נשיאה הטיל מס-חומה על החכמים. ר"ל, ר' יוחנן ורנב"י: אינם צריכים שמירה ("מחול ירבון"; "אני חומה"; "כל-קדשיו בידך"; "ויחלו מעט ממשא מלך"; "מנדה (מס קצוב) בלו (מס-גלגלת) ויהלך (מס-פירות) לא שליט למרמא עליהם"). למסי חומת העיר ושמירתה הכל נותנים⁶, ואף יתומים, אך לא ת"ח; ולכריית באר - אף ת"ח, אך לא הם יצאו לחפור.

ח. מיתומים גובים מס על כל דבר שנהנים ממנו. ולא לצדקה ולפדיון-שבויים⁷; אך רבה גבה מיתומי עשיר כדי להחשיבם. רב פפא גבה מיתומים מס לכריית באר חדשה, ואמר שאם לא ימצאו מים יחזירו להם (שאינם יכולים למחול).

הג' בעיר מתחייב במאכל לענייה - לאחר 30 יום, בצדקה - 3 קדשים, בהלבשת עניים - 6, בקבורה 9. ובמסי שמירתה - לאחר 12 חודש; *ואם קנה בה בית-דירה - מיד; רשב"ג: קנה קרקע כלשהי; תנא אחר בשמו: קרקע ראויה לבית-דירה (יא).

רבי פתח אוצרות בעת בצורת, אך לא לעמיה-ארץ, שבגללם הפורענויות (המס בטבריה בטל כשעזבו); ובעקבות ר' יונתן בן עמרם ('פרנסני ככל וכעורב') פתח לכל. אביי: 'מצוה גדולה' = פדיון שבויים (ששבי < רעב < חרב < מוות).

ח: גבאי צדקה ("ומצדיקי הרבים" וי"א "והמשפלים") גובים משכון (מעשיר, אחרת "ויפקדתי על כל-לחציו"), אפי' בערב-שבת. קופת צדקה נגבית ב-2 (שררה, "והם יקחו את-ההקב"), ומתחלקת לעניי העיר ב-3 (כדיני ממונות) בכל ערב-שבת. תמחוי (=מזון) נגבה ב-3, ומתחלק אף לעניי העולם, ב-3 (הגבייה והחלוקה סמוכים), בכל יום. 1 נאמן לגובר⁸, וכן אחים.

מפני חשד, אין הגבאים רשאים להיפרד בעת הגבייה באופן שלא יראו יחד. לא ימנו את המעות בזוגות אלא ביחידות. מצא מעות בשוק, או שהחייב-לו פרע בשוק - לא יניחם בארנקו, אלא בארנקי-הצדקה, ובביתו ייקחם. אין עניים לחלק להם - יחליפו פרוטות-הנחושת בדינרי-כסף לאחרים ולא לעצמם, וכן בתמחוי - ימכרו לאחרים.

⁴ עוד על דיני בית ועלייה והיחס ביניהם, ע' בבא מציעא (קטז-קיו:). נפלו, ומסרב בעל הבית לבנות - בעל העלייה בונה את הבית ודר בו בינתיים; ר' יהודה: לא, אלא בונה הבית והעלייה וגר בבית עד שישלם לו. באו לבנות, ורוצה התחתון לשנות את הקירות לסוג אבן עבה יותר, להמעט חלונות, לקרות בארזים (במקום בשקמים) - שומעים לו, אך לא להפך. רוצה העליון לשנות - רק להפך. אחד רוצה להגדיל גובה ביתו - אין שומעים לו; להנמיך - שומעים (שם, ע"ש).

⁵ בני מבוי כופים זה את זה להשתתף בהצבת לחי או קורה בפתח המבוי להתייר בו טלטול בשבת (עירובין פ.). [עוד בעניין מבוי ע' להלן (יא):].

⁶ רבא: גבאי-מס מותר למשכן את בן העיר על חוב בן עירו (למסי קרקע וגולגולת) של שנה זו. רבא: שותף שנמצא בגורן ושילם המס עבור כולם - המוכס לא גול, וישלמו לזה חלקם; משא"כ בארים (אין עליו לשלם, והמוכס גולו). בבא קמא (קיא:).

⁷ וכן אפטרופוס אינו רשאי לתת ממנום היתומים דבר שאין לו קצבה, כגון צדקה, פדיון שבויים וניחום אבלים (גיטין נב.).

⁸ הופקד אצלו כסף לחלוקה לעניים ונגב ברשלנותו - פטור ("לשמו" ולא לחלק לעניים), א"כ קצוב סכום לעניים מסוימים (ממון שיש לו תובעים. ב"ק צג.).

רשאים בני העיר להסב מעות הקופה והתמחוי ולשנותן לכל מה שירצו. שמואל: הרוצה לחלק צדקה גם לעניי העולם מתנה עם הציבור על כך; רב אשי: אני איני צריך, הכל נותנים על דעתי⁹.

רשאים בני העיר לשנות המידות ולקצוב מחירים ושכר הפועלים, ורשאים לקנוס את העובר על תקנותיהם. וכן אומנים רשאים לעשות תנאי ביניהם ולקנוס את האומן העובר עליה; אך אם יש במקומם חכם חשוב - רק אם התנו בפניו.

ט. אין שואלים את הגבאים למי חילקו ("ולא יחשבו"). ר' אלעזר: אף שנותן הכסף לגובר-נאמן יצור וימנה אותו ("ויצרו וימנו").

רב הונא: 'פרנסוני' - בודקים שאינו ראוי, משא"כ 'פסוני' (בזיון; 'פרש לרעב'). רב יהודה, ותנ"ה: להפך (צער; 'פיתראה' ודא). אין פוחתים לעני ההולך (שאינו לן שם) מכפר-לחם (של ¼ קב, הנקנית בפנדיון 1/48 סלע) כש-4 סאים חייטים בסלע¹⁰. לן שם - נותנים לו מיטה וכו'. שובת שם - 3 סעודות. ואם הוא מסוכב על הפתחים לבקש - א"צ לתת לו מהקופה אלא מעט.

רב אסי: אל יפחת אדם מלתת 1/3 שקל בשנה (כאמור בנחמיה)¹¹. בזה"ו, שאין מחצית-השקל לכפר, נותנים צדקה, ואם לא - גויים חוטפים (אך נחשב לצדקה), 'ועניי מרוקים' (ממשלת רומי) תביא בית". ר"א: המתרים גדול ("מעשה הצדקה שלום").

שקולה צדקה ככל המצוות ('והעמדנו עלינו מצות לתת'). היא כשרין, וכנגד - כל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

ט: ר' אלעזר: "מתן בסתר - יכפהאף... חמה עזה", גדול ממה; ר' יצחק א: חמה עדיין עזה; ב: ע"י דיין הלוקח שוחד.

ר' יצחק: הנותן פרוטה לעני מתברך ב-6 ברכות ("אין יבקע כשחל אורכו..."), והמפייסו בדברים - ב-11 ("וירח בחשך אורכו..."). "רדף צדקה וחסד, ימצא" - ר' יצחק: מעות לעשות צדקה; רנ"י: עניים הגונים (לעומת תפילת ירמיהו על אנשי עירו); ריב"ל: בנים בעלי חכמה, עושר ואגדה. [מצורע, ב-7 ימי ספירתו לטהרתו, מטמא אדם (גז"ש 'וכבס').]

י. "וצדקה תציל" (2) מדין גיהנם (תשובת ר"ע לטורנוסרופוס), ממנו: מקרבת את הגאולה; שלום ופרקליטים גדולים בין ישראל לקב"ה; *צדקתו עמדת לעד קרנו תרום בכבוד, "מרומים ישכן"; *עשויה לקרוע גזר דין (לכנימי-הצדיק הוסיפו 22 שנה על שזן משלו והחיה אשה ו-7 בניה; יא.). "מלנה ה' תונן דל" ('ועבד לזה לאיש מלנה! כביכול)¹².

בשכרה זוכה ורואה פני שכינה (ודאי, לא כמלך-אדם); ר' אלעזר נתן פרוטה לעני ואח"כ התפלל ("בצדק אהנה פניך"). ר"י בר' שלום: כפי שמוזנותיו של אדם קצובים מראש השנה¹³, כן הוצאותיו, ואם זכה מוציאן לצדקה (ריב"ז חלם על אחייניו ולא סיפר על כך אלא הוציא מהם לצדקה). ריב"ק: המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז ("בלעיל").¹⁴

הצדקה המובחרת - מצילה ממיטה משונה - כשאין הנותן והמקבל יודעים זה את זה; כגון שנתן לגבאי צדקה¹⁵.

י: ר"א: הרוצה בנים, יפזר מעות לעניים; ר' יהושע: ישמח אשתו בעונתה. רב"י: אל יתן לקופת-צדקה אא"כ הממונה נאמן כר"ח בן תרדיון¹⁶. [בן העוה"ב - כל ש'ונגד זקניו כבוד. 'עולם הפוך', ת"ח מכובדים, ואין עומד בדרגת הרוגי מלכות.]

⁹ אמר 'סלע זו לצדקה' - עד בואה לידי הגבאי יכול להשתמש בה ולשלם אחרת, ר"ז: בתנאי שאמר 'עלי; רבא ותנ"ה: אין לחלק (ערכין ו.). ואין לגבאי ללוות לצרכו ממה שקיבל לצדקה, מלבד ר' נאי ש"ע"י כך גבה לעניים עוד (שם). מגבית פורים לעניי העיר - לסעודת פורים (בשר עגלים), ואין לחשב ש"י להם בפחות. מה שלא יאכל פורים ימכר ודמיו לקופת הצדקה. ר"א: אין עני רשאי לקחת מדמי פורים אפי' לרצועה לסנדלו אא"כ התנה במעמד אנשי העיר (ר"מ). ורשב"ג מתיר לשנות. ר"מ: עני שקיבל דינר לקנות חלוק לא יקנה בו טלית, שמעביר על דעתו (ב"מ עח: קו). בני עיר שהלכו לעיר אחרת ושם נתבעו לתת צדקה - נותנים שם לגבאים, ובשובם לעירם דורשים מהם ומביאים לעניי עירם; אא"כ גבה מהם ת"ח המתעסק בצרכי ציבור. ויחיד שהלך לעיר אחרת - הצדקה לעניי העיר היא (מגילה כז.). מי שנשטתה, יורד ב"ד לנכסיו, לרב יוסף אף נותן מהם צדקה, ורב חסדא חולק (כתובות מח. ורש"י).

¹⁰ = 6 ביצים (שוחקות), = 2 סעודות, לר' יוחנן בן ברוקה (אך לר"ש שיעורן כ-5/6 ביצים; עירובין פב: ע"ש; תוס' שבת קיח. ועי' עירובין כט. שיעור מעשר עני). תנן (פאה פ"ו, וביאורה בשבת שם): מי שיש לו מוון 2 סעודות לא יישול מהתמחוי; ולא מן הקופה מי שיש 14 סעודות (2 ליום, לשבוע; ללא סעודה-שלישית בשבת, כר"ע, שיעשה שבתו חול ולא יטילנה על אחרים). ובכתובות (סח.): אין מחייבים עני למכור כליו (שהיה לו 200 זוז ולא יטול צדקה), אלא כגון מחרשה מכסף (רבא בר רבה), או שלקח צדקה כשהיו לו 200, ובא ב"ד לגבותה ממנו, ואין לו (ר"פ). ר' אבהו: הנותן דינר לעני בעל 199, שלא יוכל לקבל מתנות עניים = 'רשע ערום' (סוטה כא.). אין לו כסף ומסרב לקבל - ר"מ, ר' יהודה: נותנים קהלוואה ואח"כ יהיו מתנה ("והעבט"); ר' יהודה: תחילה מנסים לתת קמתנה; ר"ש: מבקשים ממנו משכון, שיסכים. יש לו ומסתגף - נותנים מתנה ונפרעים מנכסיו אחרי מותו ("תעביטני"); ר"ש: אין נותנים לו (כתובות סו.). "די מחסרין אשך יחסך לך", יתום בא להינשא - שוכרים לו בית ונותנים לו מיטה וכלים, ואח"כ משיאים לו. אין מצוים להעשירו; אך חובה לדאוג לכל חסרונו, אפי' רגיל לסוס לרכוב ולעבד רץ (וכן עשה הלל) ולבקר שמן ויין ישן (אחד מת בלא זה); עני לרבא: מוון מהקב"ה! ש"נותן... בעת" (ומופת). יתומה (בשפת רבה) קורמת ליתום למוון ולהינשא מן הצדקה (כ"ז שם).

¹¹ ותיקנו באושא שלא יבזבו יותר מחמישית נכסיו (כתובות נ., וראה ה"ע-החיצינות שם), אלא לאחר מותו (שם סו.). ור"א מתיר (אך ישיאר לעצמו מעט; ערכין כה.).

¹² ר"א: גדולה צדקה מכל הקרבות ("נבחר לך מנבחר"); וגמילות חסדים גדולה יותר - גם בגופו, לעשירים, למתים; ושכר הצדקה הוא לפי חסד שבה ("ורעו לכם לצדקה - קצרו לפי חסד"). העושה צדקה ומשפט - כאילו מילא העולם חסד (אך לא כל אחד זוכה לאנשים הגונים, אלא ירא שמיים, סוכה מט:). אף שמוזנותיו מצומצמים ("אם-שלמים") יעשה צדקה, ואפילו עני המתפרנס מצדקה ("וענתך"), ויניצל מגיהנם ועמני (גיטין ז.). ר"ש ב"א: עשה צדקה כל עוד אתה יכול! גלגל עני חוזר בעולם, אם לא האב - בנו או בן בנו; אך אין ת"ח מחזר על הפתחים (שבת קנא.). "כש איש תככים נפגשו (פרנסוני) אם מפרנסו - מאיר-עיני שניהם ה'", (ואם לא -) "עשירי וקש נפגשו עשה כלם ה'" והופך את הגלגל (תמורה טו., לפי רבי וולר) נתן תלמיד אצל רבנו). באמירת הנודב לגבאי-הצדקה זכו העניים (ביק לו.). רבא: על גדר צדקה מתחייב מיד ב'בל תאחר', שהרי מצויים עניים (ר"ה ו.). הגשמים נעצרים בגלל נודרי צדקה ברבים שאינם משלמים (תענית ח:).

¹³ ("בכסף ליום חגנו, כן תקן מוון, ו'אכלו את-חמם', 'לחם חקי' ל'שקאל הוא'), חוץ מהוצאות שבתות וי"ט וחינוך הבנים, שכפי שהוציא נותנים לו (ביצה טז.).

¹⁴ אלמלא הרמאים היינו חוטאים בכל יום בהעלמת עין מן הצדקה (כתובות סח.). המראה עצמו עני ליטול צדקה - סופו שיודקק לכך (שם; סוף פאה). רב נתן-רב: עשירי בכל מיורדי גיהנם, שאינם מרחמים לתת צדקה; שבת בר מרינוס: הם מן הערוב רב', שכן ישראל מרחמים (ביצה לב:).

¹⁵ מר עוקבא הניח לעני והסתלק, יום אחד נמלט עם אשתו לתוך תנור לוהט; ר' אבא זרק לאחוריו (כתובות סו.). הנותן לעני ברבים - מגנה (וידין על זה, "אם-טוב ואם-רע", ר' נאי); שמואל: הנותן לו מעות בעת יוקר; ר' שילא: לאשה בסתר (חגיגה ה.). ר"ל: גדול המלווה מן הנותן צדקה, והנותן לו מעות או סחורה לעסוק ולחלוק ברווחים טוב מכולם (שבת סו.). על מונבו עי' להלן (יא.).

זו צדקה כדי שיחיו כגוי - בישראל זה טוב (דעתו לשמיים), אך לא בגויים (אם לא יתיקיים דברו יתחרט).

צדקה של גויים - חטא (ר"א: עושים להתגדל; ר' יהושע: שתימשך מלכותם; ר"ג: להתייהר; ר"א: המודעי: לחרף אותנו); ריב"ז: מכפרת עליהם ("חטאת"); אך לבסוף שיבח דברי ר' נחוניא בן הקנה: "צדקה תרומם גוי וחסד, לאמנים - חטאת".

גבאי לא יקבל צדקה מגויים (זכות המעכבת נפילתם); אם לא מפני שלום המלכות, ויחלקו לעניים גויים, כמעשה רבה¹⁷.

יא. מונבו המלך 'בזבו' אוצרות אבותיו בזמן בצורת: גזתי למעלה, במקום משתמר, שעושה פירות, אוצרות נפשות, לעצמי, לעוה"ב!

אין שותף כופה חלוקת חצר א"כ יש בה 4x4 אמות לכל אחד, נוסף על 4 אמות לכל פתח לכל רחבו. רב הונא: חצר מתחלקת לפי מספר הפתחים (שחילק האב); רב חסדא: כל פתח מקבל 4 אמות, והשאר מתחלק לפי מספר הבתים; ותנ"ה¹⁸. בור גרעיני-תמר מקבל 4 אמות לכל רוח א"כ מיוחד לו פתח. *לפתח-בית שנסתם יש 4 אמות א"כ ה'רסו מסגרת הפתח.

יא. רב הונא: לאכסדרה (פרגולה) אין 4 אמות בחצר (יכול לפרוק משאו בתוכה), א"כ מוקפת דפנות אפילו אינן מגיעות לתקרה. לבית שחציו (אפילו החיצוני) מקורה - אין 4 אמות (ר"ג). לפתח בית-שער (הסמוך לבית) יש 4 אמות; וכן למדרגות-למרפסת (ואין משנה כמה משפחות משתמשות בהן). לפתח לול-תרנגולים - אין (יכולים לטפס; ר' ינאי).

זבל שבחצר מתחלק (לזבל שדות) לפי פתחים.

ביתו פתוח למבוי, ורוצה להעביר פתחו למבוי אחר - רשאים בני המבוי-האחר למנעו. פתחו סתום ורוצה לפתחו - רשאי, א"כ כשנסתם סילקו המזוזות והמשקוף. [כיו"ב בטומאת בית סתום שבו מת].

רב הונא: אחד מתושבי המבוי שרוצה לגדור סביב 4 האמות של פתחו - בני המבוי יכולים למנעו (מאריך להם הדרך). כר"ש ב"א (שכל 5 החצרות שבמבוי משתמשות בכולו), ולא כרבי (שכל חצר משתמשת עם החיצונות לה בלבד).

יב. ר' יוחנן: מבוי שפתחו לדרך לעיר אחרת, ורוצים בני העיר לסתמו - בני העיר-האחרת יכולים למנעו, אפי' יש דרך אחרת; שזו דרך שרבים החזיקו. שמואל: מבוי מפולש לרה"ר - יכולים בני רה"ר למנעו הצבת דלתות אפילו בפנים (מפני הדוחק).

לדין חלוקה, שדה = כדי זריעה 9 קבים, לכל אחד; ר' יהודה: 4½ (במקומו האדמה טובה); ובבבלי - כדי חרישת יום, בקיץ (וטרם יזרע יספיק לחרוש פעמיים ביום 1), או: בעת הזריעה (בקרע קשה, והחרישה-בקיץ אורכת יומיים). גינה - ½ קב לכל אחד; ר"ע: ¼. בור השקיה - כדי השקית שדה ביום. כרם - כדי זריעת 3 קבים; ובבבלי - 12x3 גפנים, כעדור יום. וכן אולם, טלית, מרחץ, בית-בד וכיו"ב - כדי לחלק לכל אחד ואין שמו בטל בכך. בפחות מזה אין כופים חלוקה (*יג.).

[חכם < נביא. אחרי *חגי זכריה ומלאכי (סוטה מח): ניטלה הנבואה, מלבד החכמים (ר' אבדימי מחיפה); וניתנה לשוטים ולילדים (ר' יוחנן; כבת רב חסדא, וכמינוי מר ב"ר אשי)¹⁹. לפני אכילה ושתייה אין מסכים לדעה אחת; הרגיל בין יין מפקחו].

יג. אחים שחולקים ירושה - הבכור מקבל 2 חלקים סמוכים. יבם (שמקבל חלק אחיו) - אביי: בכבור; רבא: חלוקתו אינה בכבור.

קנה קרקע על גבול שדה אביו, ומת אביו - רבה: כופים את אחיו לתת חלקו סמוך לשדהו (מידת סדום); רב יוסף: יכולים לטעון (בשדה המושקית בגשמים) שחלק זה טוב עבורם. וכן חלקו (במושקית בידי אדם) כשכלל שדה שם יש אמת-מים. לשתיהן אמת-מים אחת - רב יוסף: כופים לתת לו חלק סמוך לשדהו; ומתקיף אביי. ובכולן הלכה כרב יוסף.

יג. שדה 2 אחים, נהר במזרח ואמת-מים בצפון - חולקים באלכסון (ל-8 חלקים) כדי שיהיה לשניהם בשווה סמוך לנהר ולאמת-מים.

דבר שאין בו דין חלוקה - רב יהודה: יכול האחד לומר: 'קבע סכום לחלקי או שאני אקבע לחלקך, ונבטל השותפות' (כשלשניהם יכולת לקנות; אך עני ועשיר שירשו מרחץ פרטי - אין העני כופה לקנות חלקו); ותנ"ה. רב נחמן: אין יכול לכופו (לדעתו כך שיטת רשב"ג. ואין הכרח). אמימר: הלכה כרב יהודה.

יג. נחלק ונקבע תשלום להפרש, אני או אתה - כגון 2 שפחות, אופה וטווה, ששתיהן נצרכות - רבא: אין שומעים לו.

בחצר קטנה מ-8 אמות, 'טל 4 אמות ואני פחות' - הדין עמו. רשב"ג חולק ('ושונא מתנת יחיה'), ולר"נ - מסכים.

כתבי הקודש (ספרי התנ"ך, על קלף) - אף ששניהם רוצים אין לחלקם (גנאי לחתוך); שמואל: אם הם ב-2 כרכים נפרדים מותר.

[ר"מ: מותר להדביק מגילות תורה, נביאים וכתובים לכרך אחד גדול (רבי: מעשה שהכשרנו ספר תנ"ך מדבק). ר' יהודה: חומשי תורה לכרך אחד, נביאים לכרך נפרד וכן כתובים. רבנן: כל ספר בנ"ך בפני עצמו ואין להדביק.

בין חמשים ובין נביאים רווח 4 שורות, ובתרי-עשר 3. סיים ספר למטה - מתחיל למעלה (אם יחתוך יראה יפה).

¹⁶ כשנתחלפו לו מעות מגבית-לסעודת-פורים במעות צדקה, שילים הכל מכיסו (ע"ז יז: ת.).

¹⁷ (במה שקיבל מאיפרא-הורמיו), וע"ל (ת.). וע"ל לעיל (ד.). עני המקבל צדקה מגוי בפרהסיא כשאפשר בצנעה - פסול לעדות (חילול השם. סנהדרין כו:).

¹⁸ אך פתח לבית שאין בו 4x4 אמות אינו מוכה בחלקי-בבא לעצמו (סוכה ג:).

¹⁹ ולפעמים מופיעה בתקול (סוטה מח:). לבלתי-חכמים היתה הנבואה באופן ארעי; שהרי חכמה הכרחית להשראת שכינה (נדרים לח:); מהרש"א; רא"ש שם.

הדביק ספרי תנ"ך - מניח בתחילה רווח כדי גלילת עמוד ובסוף כדי גלילת כל ההיקף. רב אשי: בספרים, שיש עמוד בתחילתם ונגללים לסופם; אך בספר-תורה - שיש לו 2 עמודים - כדי גלילת עמוד בתחילתו ובסופו.

יד. על מידת אורך ספר התורה (גבהו כשעומד) להיות זהה למידת הקפו (רב הונא כתב 70 ס"ת ורק באחד הצליח. רב אחא בר יעקב כתב 1 על עור עגל והצליח). רבי: מידות ס"ת - בגוויל (עבה, בלתי מעובד) 6 טפחים אורך; בקלף איני יודע²⁰.

ארון הברית $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ אמות. ר' מאיר: באמה בת 6 טפחים (= $15 \times 9 \times 9$ טפח), ובו לוחות הברית (שוכבים לארפו, כל לוח 6×6 בעובי 3), ותחתיהם שברי הלוחות-הראשונים ("שברת ושמתם"). עובי דופן הארון $\frac{1}{2}$ טפח²¹. נשארו בארכו 2 טפחים, ושם ספר התורה. ר' יהודה: באמה בת 5 טפחים (= $12\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2}$), ובו הלוחות (6×6 בעובי 3) ותחתיהם השברים ("אין בארון ר"ק"); ועובי הדופן $\frac{1}{4}$ טפח. 2 עמודי כסף שוכבים לארכו וביניהם הלוחות. הארגו ששלחו הפלשתים מצדו, ועליו ספר התורה (לפני כן הונח על מדף חיצוני). בארון מונחים השם וכינויו. ולר"מ העמודים חוץ לארון.

יד: סדר ספרי הנביאים - יהושע (הוא כתבו, והשלימוהו אלעזר ופינחס), שופטים, שמואל (כתבם שמואל, ואחריו גד ונתן), מלכים, ירמיה (ירמיהו כתבם), יחזקאל (אנשי כנסת הגדולה)²², ישעיה (כתבו חזקיהו וסיעתו). הסדר - חורבן סמוך לחורבן ונחמה לנחמה, שנים-עשר (מהושע, ראשון תקופתו, עד חגי, זכריה ומלאכי - יחד, שלא יאבדו. כתבום אנשי כנה"ג).

ספרי הפתובים - רות (שמואל כתב), תהלים (דוד; ובו מדברי אדם, מלכי-צדק, אברהם (איתן האזרחי), משה, הימן, ידותון, אסף, בני קנח²³), איוב (משה, *ויש חולקים), משלי, קהלת, שיר השירים (מחכמת שלמה²⁴ שכתבו חזקיהו וסיעתו), איכה (ירמיהו), דניאל, אסתר²⁵ (אנשי כנה"ג), עזרא (הוא, עד ייחוסו) ודברי הימים (עזרא, ונחמיה *את רובם (סנהדרין צג:)).

טו. משה כתב 5 חומשי התורה (כולל פרשת בלעם) מפי הקב"ה²⁶. 8 הפסוקים האחרונים - "וימת שם משה..." - ר' יהודה: כתב יהושע²⁷; ר' שמעון: כתב משה מפי ה', בדמע; ומ"מ אין מפסיקים בקריאתם בציבור (רב).

איוב - לגבי זמנו וזהותו תלקו תנאים ואמוראים. י"א: בימי יעקב (ונשא את דינה, "כדב"ר אחת הנבלות"); ר' לוי בר לחמא (ותנ"ה): משה ("אפו... ויתקו"); רבא: המרגלים ("עוץ"-עץ, גוי ומגן עליהם)²⁸; רבי אלעזר: השופטים ("הבל", דור השופט את שופטיו ("שפט השפטים"); ר' נתן: מלכות [= "מלכת", רשב"נ] שבא ("ותפל שבא"); רבנן: כשד"ם (מוזכרים); רבי"ק: אחשוורוש ("ולא נמצא נשים יפות"); ר' יוחנן ור"א: היה מעולי הגולה (ובית מדרשו בטבריה; אך *דורו שטוף זמה ("חיותם... הבל"); י"א (*ע"ז ג.): היה חסיד ונביא שבאומות (לא אחרי משה, שלא שרתה שכינה עוד על גוי, "ונפלינו") וחרף ושקרו נכפל בעוה"ז לטרדו מהעוה"ב. חי 210 שנה. וי"א: לא היה, אלא משל (והקשו עליו).

טז: "...ויען השטן אתה' ויאמר משוט בארץ..." ואין נאמן כאברהם, שלא הרהר אף כשנצרך לקנות קבר לשרה. ויאמר ה' אליהשטן השמת לבך עלי-עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישך ירא אלהים²⁹ וסר מרע (-מוותר עודף $\frac{1}{2}$ פרוטה); ובאברהם כתוב רק "ירא אלהים". ויען השטן אתה'... מעשה ידיו ברכת (המקבל ממנו פרוטה מתברך) ומקנהו פרץ בארץ (עיוזי הורגות זאבים!); ואולם שלחנא ידך וגע בכל-אשר-לו... הבקר היו חרשות והאנתנות רעות עלי-דיהם (מעין העוה"ב, צמחו מיד)... וקם איוב ויקרע... ה' נתן וה' לקח יתי שם ה' מברך... ויאמר ה'... ותסיתני (!) בו לבלעו חנם... שלחנא ידך וגע אל-עצמו... הנו בידך אך את-נפשו שמך (כמו 'שבר חבית ושמר יינה')³⁰.

²⁰ ביריעה של ס"ת (חוץ מסופו) בין 3 ל-8 דפים (ארוכה מזה - יחתוך 5, ולא 6-3). יניח שוליים (למטה טפח, למעלה $\frac{3}{4}$, בין דפים 2 אצבעות; ובחמישים, למטה 3 אצבעות, למעלה 2, ובין דף לדה כאגודל; ולא יקטין הכתב מפני זה) ורווחים (בין שורות קשורה, בין מילים כאות י, ובין אותיות כשערה). להלכה, את ספר התורה יסיים באמצע שורה ובסוף הדף (קצר השורות הקודמות בהדרגה; ואם נותר דף שלם לפסוק האחרון יכול לכתוב מילה לשורה); רבנן-רב: אף באמצע הדף (מנחות ל).

²¹ אך ביומא (עב: רב יהודה) נמצא עובי הדופן יותר מטפחים (3- ארונות היו זה בתוך זה), וגם חלל הארון שם פחות מ-8 טפחים; ור' הערתנו החיצונית שם שאפשר שזה תלוי במחלוקת בשקלים (טז): שם ריש לקיש חולק על רב יהודה שביומא (ולדעתו עשה בצלאל ארון אחד וציפהו).

²² ביקשו לגנוז בשל סתירות לדברי תורה (שבת יג, ועי' חגיגה יג) ולבסוף תירצו בעליית חנניה בן חזקיה (שם; עיין מנחות מה).

²³ "ויבניקרח לא-מתו", ישבו ברום גיהנם ואמרו שירה (סנהדרין קי). רבי"ל: בתהלים 10 פתיחות-שבח - 'למנצח', 'בנגינות' (כששניהם יחד - נאמרו על העתיד), 'משכיל' (ע"י מתורגמן), 'מוזמר' (אם 'לדוד' קודם, שרתה שכינה לפני שאמר שירה, וכן להפך), 'שיר', 'אשרי', 'תהלה', 'תפלה', 'הודו', והגדול מכולם 'הללויה', שם ושבח יחד (פסחים קיז). כל מוזמר שחב פתח באשרי וסיים באשרי (ברכות י). "הללויה" אמר רק בסוף 103, כשראה "יתמו חטאים" (שם ט:).

²⁴ (כדאיתא בברכות ד. מגילה ז). עיין מגילה ז, ידדים ג, ה) ועדויות ה, ג, שיש תנאים שחלקו בעניין הכללת קהלת ושירי-השירים עם כתבי הקודש לדין טומאת הידדים (מדברבנן, ע"י שבת יד). [ר"ע: שה"ש ודאי קודש-קדשים]. וביקשו לגנוז ספרי משלי וקהלת בשל סתירות, ולבסוף עיניו תירצו (שבת ל: ע"ש).

²⁵ נאמרה ברוח הקודש. ר' יהושע, שמואל: להיקרא בעליפה, אך לא להיכתב, ואינה מטמאת ידיים; ר"א המודעי, ר"מ, ר"ש ועוד: נכללת בכתבי הקודש (מגילה ז).

²⁶ ר' בנאה: כתב כל פרשה כשנאמרה לו ("במגלת-ספר"); ר"ל: הכל כתב כאחת (בערבות מואב, ועד שם זכר בעליפה. "את ספר התורה"), לתירוצו ב חוץ מ-8 פרשיות שצרכו ונכתבו ביום הקמת המשכן, כר' לוי (גיטין ס).

²⁷ כדכתיב: "ויכתב יהושע את-הדברים האלה בספר תורת אלהים". ואידך - כתב בספרו פרשת ערי מקלט שבתורה (מכות יא).

²⁸ וכן י"א שמת בבוא המרגלים, וגויי הארץ עסקו בהספדו ולא חשו בהם (סוטה לה. ורש"י). ר' סימאי: איוב שתק בעצת פרעה (שם יא). ור' הערתנו החיצונית.

²⁹ רבן יוחנן בן זכאי: איוב עבד את הקב"ה מיראה ("ירא אלהים"); ר' יהושע בן הורקנוס (ה"ן) יקטלני לו איתל"ו ור' מאיר (גג"ש מאברהם אה"ב): מאהבה (סוטה לא).

³⁰ וכך נותר חי, בנס, אף ש"יפלה כליותי ולא יחמול, ישפך לארץ מרתי" (חולין מג. בדיון האם נקב במרה טרפה). משפט איוב (י-ספורי, סדר עולם ג) 12 חודש (ר"ע, עדויות ב, י. שנא' "הקתלתי לי ירחי-שנא ולילות עמל מנגילי" (ס"ע שם), ארכי ימי הקיץ ולילות החורף; רב"ד ותו"ט לעדויות (וע' מראות הצבאות יז ס"ק קכה)).

טז. ר"ל: השטן = יצירה הרע (גז"ש "רק") = מלאך-המוות ("את-נפשן שמך"). יורד ומתעה, עולה ומקטרג, נוטל רשות ונוטל נשמה. ר' לוי, רב אחא ב"י: השטן התכוון לטובה (שלא תישכח אהבת אברהם), וכן פנינה ("בְּעֵבֶר הָרַעְמָה").

רבא: "ברכת אבד עלי תבא" - היה גוזל שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה; "וְלֵב אֶלְמֵנָה אֲרֻנָּה" - פָּרַס חסותו על אלמנות שיקל להן להינשא. "ומה אֲתַבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה" - אך אברהם אפילו באשתו לא התבונן ("הנהגתך ידעתי..."), רבא.

"לא-חטא איוב בשפתיו" - רבא: בלבד חטא. "ארקן נתנה ביד-רשע..." - רבא, ר"א: חרף וגידף; אביי, ר' יהושע: כלפי השטן. "על-דעתך כילא ארשע" - רבא: רצה לפטור כל העולם מן הדין, וענו לו: "אף-אתה תפך יראה!", כנגד היצר ש תורה. רבא: "לו שקול ישקל כעשי והתי", "לא ישיבינו מוכיח" - עפר לפיו! "יורד שאול לא יעלה" - כפר.

"בשעה ישופני" שהפכה איוב לאיוב? "ויצרת את-איוב מן הסערה": דיקתי לברא גמה לכל שעה באדם, דפוס לכל טיפה בענו, מסלול לכל פרק, גשר לקבל ולד יעלת-סלע, נחש לפתוח רחם-אילה בלדתה; איוב ואיוב התחלפו לי?!

"ויצן אלהיה... איוב לא-בדעת ידבר וידבריו לא בהשכיל" - אין אדם נתפס בשעת צערו (רבא).

טז. "וישמעו שלשתו רעי איוב (ע"י פרצוף בכתריהם, וי"א עין שנבל) את כלה-הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקמו (300 פרסה בין זה לזה) אליפו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועזר יחדו לבוא (נכנסו בשער אחד)".

לא נכפלו לאיוב³¹ בנות - ר' יוחנן: נכפלו ביופי ("ימימה" דומה לשמש, "קציעה" ריחה נודף, ו"קרח הפוך" ככרוס-גינה); ריש לקיש, בר קפרא, ר"מ ואחרים: שגנות מביאות מריבה. ר' יוחנן, רבי יהודה: מביאות רבייה ("לרב... וקנות ילדו").

"ות' ברכ את-אברהם בכל" - ר"מ: לא היתה לו בת. ר' יהודה: היתה לו; אחרים: ושמה בכל. ר"א המודעי: היה חוזה בכוכבים וכל המלכים באו אליו. רשב"י: אבן טובה בצווארו (כעת בשמש), וחולים נרפאים בראייתה. ד"א: ישמעאל עשה תשובה בימיו (בקבורה הקדים לו את יצחק; "ויגע וימת ויאסף"³²). ד"א: עשו לא מרד בימיו (מיד אח"כ בעל נערה ארוסה, רצח, כפר בקב"ה ובתחיית-המתים, וזלזל בבכורה. יעקב בישל עדשים להברות את יצחק {אין להן פה; גלגל חוזר; נפק"מ לביצים}).

יז. 3] הטעמים הקב"ה מעין העולם הבא (לא חסרו כל טובה) - אברהם, יצחק ויעקב ("בכל" "מכל" "כל"). ולא שלט בהם יצר הרע; וי"א: וכן דוד ("ולבי חלל בקרבי"). ב-6 לא שלט מלאך-המוות אלא מתו בנשיקה - האבות; משה, אהרן ("עלפי ה") ומרים (גז"ש "שם"). ולא שלטו בהם רימה ותולעה, וכן בבנימין ("ידיד ה' ישכן לבטח"), וי"א אף דוד ("בשרי ישכן לבטח"). 4 מתו רק בגלל עצת הנחש³³ - בנימין, עמרם, כלאב בן דוד (מסורת) וישי ("בת-נחש").

הדרן עלך השותפין

לא יחפור - פרק שני (יז-כז):

לא יחפור אדם בור, מערה, אמת-מים או ברכת *משכת (יט). הכביסה, סמוך לבורו של שכנו; אלא יתרחק מכותל-בורו 3 טפחים, שיעור כותל-בור, *ויסוד בסיד (לא נפשט האם בנוסף להרחקה, או במקומה; יט).

יז: הבא לסמוך בור לגבול שכנו (לשון א: רק בשדה שאינה עשויה לבורות; ב: רק בעשויה) - אביי: מותר (אא"כ באו שניהם יחד); רבא: אסור (אך בדיקתו אין לאסרו אלא בדבר שמזיק בוודאי). ובקרקע רכה חייב להרחיק ולסוד בסיד.

יח: רבי יוסי: על הניזוק להרחיק עצמו. רבנן-המשניות: על המזיק, וירחיק מי משרת פשתן מן הירק, כרתי מהבצלים וחרדל מהדבורים (לרבא כגון שאדם סמן לשל עצמו ומכר ½ שדהו). *הלכה כר' יוסי; ומודה הוא בנזק ישיר כעין חצוי (כה:).

יט. את הברכה לשפשוף-הכביסה צריך להרחיק מכותל-בור שכנו 4 אמות.

פסולת-זיתים, זבל, מלח, סיד ואבני-צור, מרחיק מקיר חברו 3 טפחים, או סד. חול - אביי: ג"כ; רבא: א"צ (אין לו הבל) אא"כ לח. וכן זרעים (מרפס הקרקע) ומחרשה. וכן מי רגליים (אף להשתין; שרבב"ח איתותב) מקיר לבנים; ומקיר אבנים טפח, ומסלע א"צ.

יט: [שמואל: רקיק שבחלון (בין בתים שבאחד יש מת), אינו ממעטו מטפח (ראוי לאכילה, אף שנמאס). ומה ששנינו לגבי תבן (בקפסה, ועומד בלעדיה) - בַּרְקוּב ולח ובו קוצים; גרוגרות (בחבית, ופיה אל המת, או ממתכת; ועומדות בעצמן) - במתולעות;

כ. עשבים - ברעילים ולחים (צמחו רחוק מהקיר ולא יזיקוהו, או שזו חורבה); שיירי סמרטוט - בעבים וקוצניים; בשר חיה המחובר במקצתו - בטמאה, כחושה וקשורה; עוף - בטמא, קשור וסורט; גוי - בקשור בהוראת השלטון; תינוק בן 8 חדשי הריון - בשבת; מלח - במר ועם קוצים (מונח על חרס קטן); כלי חרס - במטונף ומנוקב; ס"ת - בבלי, לגניזה שם.].

כ: [עושים מחיצה במלח גס (כאבן) או שיש עליו קורה; אך לא בשמן].

³¹ ר' יוחנן, בסיומו ספר איוב: סוף אדם למות... אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה... טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הילדו' (ברכות יז. רש"י: על שמת בשם טוב).

³² ויש חולקים, שישמעאל מת ברשעו (בסנהדרין קד. אין אברהם מצילו; ועי' רש"י מגילה ריש יז.). יד דוד (סנהדרין שם).

³³ ויש תנא חולק, שגם משה ואהרן ("מקרה אחד לצדיק ולרשע"); ר"ש ב"א: בחטאם ("יצן לא-האמתם ב"י. שבת נה:).

מרחיקים מן הקיר ריחיים (אף של חמור, מפני הקול) ותנור, 3 טפחים מהחלק התחתון, שהם 4 מהעליון.

תנור צריך 4 אמות עד התקרה. כירה בעלייה - על טיט טפח, ובנחתום 3; תנור - 3, ונחתום 4. ובכ"ז חייב בנוקים; ור"ש פוטר. אין לפתוח מאפיייה או חנות צבע מתחת מחסן תבואה (תמרים ורימונים - תיקן); אא"כ קדמוהו (ניקה לעשות מחסן; הרבה חלונות; בנה קומה - תיקן). מתחת מחסן יין מותר (העשן משביחו; רב יוסף: לא ביין שלנו), אך לא רפת (הריח רע ליין) ושחת.

יכול דייר למחות ולעכב על רעש הבא מהחנות שבחצר (מהקונים). אך יכול הלה לעשות כלים למכור בשוק, למרות רעש הפטיש והרחיים; ולמרות קול הילדים (אביי: הבאים לקנות בחצר אחרת; רבא: באים ללמוד תורה).

כא. [בתחילה יתום מאב לא למד. הושיבו מלמדים בירושלים. תיקנו להושיב בכל אזור, לגיל 16 ומעלה. תיקן יהושע בן גמלא להושיב בכל מדינה ועיר, ומגיל 6-7. רבא: ואין לשלוח חוץ לעיר, ומותר לבית כנסת אחר (לא כשמפסיק נהר ואין גשר רחב).

רב: עד גיל 6 אל תקבל, מגיל 6 קבל והלעיטנו תורה כשור³⁴. אל תקח אלא ברצועת נעל (שלא יזק); ומי שאינו לומד יישאר עם החבורה. בכיתה 25 תלמידים, מ-40 מוסיפים עוזר (ושכרו מבני העיר), ומ-50 פותחים כיתה נוספת.

רבא: נמצא בעיר מלמד מוצלח יותר - אין לסלק את הנוכחי (שמא זה יתשל); רב דימי מנהרדעא חולק. רבא: עדיף למנות למדן אף שאינו דייקן; רב דימי מנהרדעא: דייקן (שבוש משתרש, כיוצא שהכרית רק "קל-זקר" לעמלק). רבא: מלמד הוא כמתרה, ואם טעה אפשר לסלקו; ככל הפסד בלתי הפיך - וכן שוחט, שתל, מוהל וסופר.]

אחד מדיירי החצר שרוצה להיות רופא, מוהל, מקיז דם, אורג או מלמד ילדי גויים - בני החצר מעכבים. ואין לאחד מדיירי החצר להשכיר ביתו לאחד מאלו או לממונה המנחה מלמדי העיר.

כא: רב הונא, רשב"ג: בצד עסק של אדם, אסור לפתוח עסק זהה (חנות, מרחץ, מטחנה וכו'); שפוגע בפרנסתו. מלמדי ילדים מותר, כך תרבה חכמה). רב הונא ב"ר יהושע, ת"ק: מותר (כל אחד עושה בשלו); אך אפשר למנוע זאת מתושב עיר אחרת (תושב מבוי אחר - תיקן), אא"כ משלם מס גולגולתו לכאן. ומודים במוכר בשמים המסתובב בעיירות (תקנת עזרא), אך לא חנות קבועה אא"כ הוא ת"ח. דג שדיג אורב לו, ירחיקו שאר הדייגים מצודתם פרסה (לרבהדר"י - כי נתן לו מזון).

כב. רבינא: בן עיר אחרת יכול לבוא למכור ביום השוק (יש גם קונים מבחוץ), בשוק בלבד. רב כהנא: בני עיר אחרת הצריכים לשהות כאן לגבות חובות, מוכרים בינתיים כדי פרנסתם.

ת"ח הביא סחורה - נותנים לו למכור ראשון, ובינתיים לא ימכור אחר. [מעשה ברב אדא בר אבא שמת, ומסתבר שמקללת רנב"י.]

כב: היה קיר שלו במרחק 4 אמות מקיר חבירו, ונפל - לא יבנהו קרוב מזה (רבא: שדריסת הרגליים מועילה לקיר). בקירי גינה; אך לקירי חצר מותר לסמוך (רב; שיש דריסה מצדו הפנימי), אא"כ זו עיר חדשה (ר' אושעיא).

הבונה קיר מול חלון (*שתוך 4 אמות לרצפה; נט.) ירחיק 4 אמות (לדריסה). אגב חלון - כרוחב חלון (ועם שיפוע, שלא יעמוד ויראה); 2 קירות (=1) - 4 אמות (שלא יאפיל. רבא). המגביה קיר מול חלון - מגביה 4 אמות; וכן המנמיך (שלא יציץ). מרחיקים קיר מהמרחב של השכן, 4 אמות (שיוכל לזקוף סולם לעלות לנקות המרזב).

מרחיקים סולם משוכך 4 אמות, שלא תקפוץ דרכו נמייה לשוכך. ואף לרבי יוסי, אולי תבוא נמייה מיד (ויהיה כחציו). אסור לגרום נזק, אך המוחזק לכך - הוחזק; מלבד - עשן (רב מרי), בית הכסא (רב זביד); וכשהמערער אנין דעת - כל דבר שאינו יכול לסבול. לכן, המקיזים דם תחת דקלים וקשל כך באים עורבים ומזיקים - יסתלקו; ובאנין דעת - אפילו החזיקו.

כג. מרחיקים שוכך מן העיר 50 אמה, מפני הפסד זרעוני גינות, שבשיעור זה היונים ממלאות כרסן [אמנם פורחות יותר ואין לפרוס מלכודת ליונים תוך 4 מיל ליישוב, ואפי' רחוק מזה אסור ברצף כרמים (רב יוסף) או שובכים (אפי' הפקר, שלו, של גוי; רבה)]. ולא יעשה שוכך אא"כ יש לו כמידה זו לכל רוח. ר' יהודה: כ-274 אמה (בית כור לכל רוח, מעופפה בפעם אחת). קנה שוכך עם הקרקע - אפילו מועטת - חזקתו בהיתר (ב"ד טוען לקונה ולירוש).

³⁴ בן 10 - ילמדנו משנה (בנחת). ר' יצחק: תיקנו באושא שמגיל 12 יכפנו ביד קשה ללמוד, אם מסרב; ולתירוץ ב במקרא מגיל 6. רב קטינא: המכניס בנו פחות מגיל 6 ללמוד תורה - מספן בריאותו; וי"א: יצטיין הבן בחכמתו. ואינם חולקים; ואב"א: בן בריא יכניס, ולא בן חלש (כתובות נ.).

- כג: ר' חנינא, אביי, רבא; רוב < קרוב (כדתניא בדם-פרוזדור. ועגלה-ערופה - כשאין רוב). *ר' זירא, ותנא: די ברוב רגיל³⁵.
- גזל שנמצא תוך 50 אמה לשוכך - של בעל השוכך (לר"ח כשאין שוכך אחר גדול). רחוק יותר - של מוצאו (אין מדדה יותר מ-50). תוך 50 ובין 2 שובכים (שווים, בשביל בין כרמים, שבגללם יצא מ-50) - של הקרוב; במרחק שווה - יחלוקו.
- כד. מצא חבית יין צפה בנהר - שמואל: אסורה (שמה באה מגויים); רב: לא ליד עיר שרובה ישראל (לו באה מרחוק נתקלה בדרך). רבינא התיר כד יין שנמצא בכרם ערלה (אין גנב מחביא היין בכרם שממנו גנב; או: כר' חנינא. ונפק"מ כשמצא ענבים). רבא התיר נודות יין שנמצאו בכרם יהודי (רוב בעלי הנודות יהודים. אך נודות קטנים בלי גדולים - אולי נפלו מעוברי אורח).
- כד: מרחיקים עץ 25 אמה מן העיר (גוי העיר); וקרוב ושקמה - 50; אבא שאול: וכן כל עץ סרק (רחוק מזה מותר. אך זרעים - רבנן: אסור אף אמה; רבי אלעזר: רק *בערי הלנים (ערכין לג:)). ויקצוץ, ואם ודאי שהעץ קדם יתבע דמיו אח"כ בב"ד.
- מרחיקים 50 אמה מן העיר גורן קבועה (כל שצריך רחת ואינו נזכה מעצמו). וכן מרחיק מגידולים ומשדה-חרושה של חברו (המוץ עף ומייבש; חונק האדמה ומרקיב הזרעים), כדי שלא יזיק (רב אשי. אביי: שיעור אחר הוא, לגורן ארעית; וקשיא).
- כה. מרחיקים מהעיר, 50 אמה, גבלות וקברות (ריח רע). וכן בית עבוד עורות; ולמזרח העיר בלבד (רוח מזרחית נושבת בנחת, בד"כ); ר' עקיבא: בכל רוח חוץ ממערב [שהשכינה במערב; כריב"ל וכו' אבהו ("ויצבא השמים לך משתחיתים" (קשיא)); ר' ישמעאל, ר' אושעיא ורב ששת: בכל מקום ("המלאך... ומלאך אחר יצא לקראתו"; "התשלח ברכים וילכו ויאמרו לך"). המתפלל - פניו אל השכינה (מערבה / לכל רוח). רב ששת: לא למזרח (מנהג מינים). ר' חנינא: אל ארץ-ישראל *וקה"ק; כדתנן (ברכות כח: ל.). ר' יצחק: כדי להחכים יפנה (או: יצדד) לדרום, להעשיר - לצפון; ריב"ל: לדרום, יחכים ויעשיר. רוח צפונית מפזרת עננים ומונעת גשם³⁶; ר' אליעזר: קרה (לדעתו הדופן פרוצה). מזרחית חמה ונוחה³⁷, אך כשבאה לפורענות מסעירה את העולם ומביאה "מים כמוצק". דרומית חזקה (מלאך מעמידה) ומביאה גשם ומגדלת עשבים (רב חסדא: מאז החורבן לא הביאה גשם, ואינו מ'אוצר טוב'). מערבית - קור. 4 הרוחות מנשבות בכל יום, והצפונית עם כולן (למתקן).
- כה: רבי אליעזר: העולם פאכסדרה, ללא דופן רביעית, בצפון; ובערב השמש עולה מפניה מערבית-צפונית אל מעל הרקיע. ר' יהושע: כאוהל סגור, ובערב השמש ממשיכה להקיף מתחת לארץ (*כחכמי האומות; רבי: כן נראה; פסחים צד:).
- מרחיקים עץ מבור 25 אמה, וחרוב ושקמה - 50; אפילו הבור מעל העץ (השרשים מרפים האדמה תחתיו). א"צ לקצוץ; ואם הבור קדם קוצץ ומקבל תשלום על העץ. רבי יוסי, וכן הלכה (שמואל): א"צ להרחיק, שכל אחד עושה בשטח שלו³⁸.
- מודה ר' יוסי בנזק ישיר מגופו (כחציו); כגון: בית-בד המרעיד בית סמוך (וזה מכסה כד-שעל-הקיר); גץ מהכאת פטיש. פסולת סירוק פשתן שעפה ומזיקה - רבינא: אינה כחציו (רוח, אינו נהנה); מרימר, מר ב"ר אשי: כחציו (כוזרה בשבת).
- כו. הבא לנטוע עץ צריך להתרחק משדה השכן 4 אמות (כדי עבודה. ובבבל המחרשה צרה ודי ב-2 אמות). רב יוסף: הסומך עץ לכרם צריך יותר. ואם יש ביניהם גדר (*ומפסיק סלע באדמה בין השרשים, לרבא; יח. א"צ להרחיק.
- שרשי עץ חברו התפשטו לשדהו - מותר לקצצם עד עומק 3 טפחים (שלא יפריע למחרשה). וכשחופר בור מותר לקצוץ השרשים שנתקל בהם, והם של בעל העץ (רב חסדא, אך הראיה נדחתה), והרחוקים מ-16 אמה (כדי יניקה) - של בעל הקרקע (רבינא). רב פפא: אם הוחזק בעל העץ אין לקצוץ השרשים; רב הונא בדר"י: תוך 16 אמה בלבד.
- כז: עולא, רב דימי: עץ הסמוך לשדה חברו - תוך 16 אמה - כגולן, ואין מביא ממנו ביכורים ("מארצן"; שיונק ממנו. ליתר דיוק $16\frac{2}{3}$ כ-3 עצים לבית-סאה $\approx 833\frac{1}{3}$ אמות-מרובעות, בעיגול). *רבין: מביא וקורא, וכן מעץ הנוטה (תנאי יהושע)³⁹.

³⁵ כגון בשר שנמצא ושערי המדינה נעולים. וליוחסין - רב: הלכה כריב"ג ור' יהושע, שצריך 'תרי רבי'; שמואל: הלכה כרבן גמליאל שא"צ (כתובות יד.-טו. ורש"י).

³⁶ נוחה; וב-40 שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה ביום, כי היו נזופים, או שלא תפור ענני הכבוד. ואפילו אז נשבה בכל חצות לילה (יבמות עב. ורש"י ע"ש).

³⁷ ובעת חום חמה וגורמת קלקול אף לדברים טמונים (גיטין לא: ורש"י ד"ה משתקת, וכאן ד"ה שמזלת; ועי' תורת חיים), "חרישית" משתיקה שאר הרוחות (שם).

³⁸ טיט רצפת-העלייה נפתח, ובנטיילתידיים שותתים המים ומזיקים למטה (לא מיד) - רחב"א (כרבנן): העליון חייב לתקן; ר"ח בר יוסף (כר' יוסי): התחתון (ב"מ קיד).

³⁹ רב יהודה: עץ שבגבול - נהוג שהשכן זכה בפירותיו לפי נטיית השרשים, כרב; שמואל: יחלקו (ב"מ קו; וסוגייתנו כרב ההולך לפי השרשים ולא לפי הענפים; תוס').

כז: עץ של השכּוֹן, שענפיו נוטים לשדה - קוצץ עד גובה מרדע, שלא יפריע להוליך המחרשה (ועי' *ס.ו.). בשדה הצריכה השקיה (הצּל מוזיק), או חרוב ושקמה (צֶלָם רב) - קוצץ לכל הגובה. אבא שאול: וכן כל עץ סרק.

עץ נוטה לרה"ר - קוצץ, לכדי מעבר גמל ורוכבו (ר"ל: כר"א, שאין חושש לעתיד בחלל תחת רה"ר; ר' יוחנן: רק שם חששו רבנן שלא ירגיש). ר' יהודה: די בכדי גמל עם פשתן או חבילות זמורות (הרוכב יגתן). ר' שמעון: לכל הגבה (טומאת אהל).

הדרן עלך לא יחפור

חזקת הבתים - פרק שלישי (כח-ס:)

כח. הגר בבית 3 שנים מלאות *רצופות (רב הונא; כט.), מיום ליום - יש לו חזקה (נגד ערעור מרה"קמא א"צ להציג שטר-קניינו, אלא *לטעון; מא.).⁴⁰ וכן בור, מערה, שובך, מרחץ, בית-כבד, שדה משקית, עבד, וכל העושה פירות תדיר. שדה המושקית רק מגשמים (ונתנת יכול פעם בשנה) - *א"א שא"צ 3 שלמות (לו.). מקור הדין - לר' ישמעאל (שאכילת 3 פירות שונים, או שחת בקצירה וזריעה, מחזיקה בזמן קצר *לו.). שור מועד (יצא מחזקת תם ב-3 נגיחות); לרבנן - עד 3 שנים אדם שומר שטרו; *ולר' יהודה - אין אדם שותק כלל כשמחזיקים בשדהו, והצריכו 3 שנים כדי שישמע מרחוק ויבוא (לח.).

כט. מודה רב הונא (אף שצריך שנים רצופות) שהמוביר בשנה שבה שכניו בבקעה מובירים, אין שנה זו מפסיקה.

מר זוטרא: יכול המערער (מרה"קמא) לדרוש עדים על מגורים בבית גם בלילות; ואם הוא רוכל הסובב בעיירות טוענים זאת עבדו. ואז - אביי: יעידו השכנים, הרואים, מן הסתם, ביום ובלילה; רבא: או השוכרים, שגררו בו בעצמם ועתה שואלים למי לשלם. וחנות אינה צריכה עדות על הלילות.

כט: קנו שפחה בשותפות, והשתמשו בה לסירוגין שנה שנה - אינה חזקה; א"כ כתבו שטר-חלוקה (בעדים, שמתפרסם ועליו למחות).

רבא: אכל יכול השדה חוץ משטח זריעת 1/4 קב - קנה כולה חוץ משטח זה. ואם אינו בר-זריעה - רב הונא בדר"י: קנהו אגב השדה; רב ביבי (דחה): עליו להחזיק בו בהעמדת חיות ובשטיחת פירות.

מרה"קמא המערער וטוען שבשנות החזקה דר בחדרים פנימיים ובחיצוני היה עם המחזיק - רבא: עליו הראייה; רב נחמן: אין חזקה.

ל. טען מרה"קמא 'הייתי בארץ רחוקה ולא ידעתי שהחזקת' - אע"פ שבכל שנה חזר לחודש נאמן שהיה טרוד בו בעסקיו ולא שמע.

'קניתי מפלוגי שקנה ממך' - הדין עם המערער (א"כ *יש לו חזקה, וטען 'בפני מכרת לו' או הוכיח שפלוגי גר בה יום; מא:).

ל: הטוען שהשדה נגזלה מידי ונמכרה למחזיק; ונמצא חתום כעד על המכירה - חכמים: איבד יכולתו לערער; אדמון: יכול לומר: הגזלן אדם קשה ורציתי לדון נגד השני.⁴¹ יעץ המערער למחזיק לקנותה, או ביקש לקנותה מן המחזיק - אין זו סתירה לטענתו שהמוכר גזלה ממנו, ואע"פ שיש עדי חזקה לקונה (רבא).

'קניתי מפלוגי ויש לי חזקה; ויש שטר שהמערער קנה מפלוגי לפני 4 שנים - רבא: אינו סותר את החזקה, אם קדמה לו 3 שנים.

לא. כל אחד מהם טוען 'של אבותי', למערער עדים ולמחזיק עדי חזקה - רבה (טרם הודה), *רב חסדא (לג:): המחזיק נאמן ב'מיגור' שהיה אומר 'קניתי ממך'. אביי *ורבא (לג:): דחו זאת, 'מיגור' כנגד עדים.

הטוען טענה בב"ד, ורוצה לשנות דבריו ומיישב אותם בדוחק עם מה שטען בתחילה ('של אבותי' - 'קניתי והייתי סומך עליה כשל אבותי') - עולא, אמימר וכן הלכה: יכול לטעון; נהרדעי: אין יכול. ומודים כשסותר טענתו הראשונה, וכן במי שיצא מב"ד וחזר. ומודים שהטוען חוץ לב"ד יכול לטעון בב"ד מה שירצה.

זה הביא עדים שהיא של אבותיו ושהחזיק, וזה הביא עדים שהחזיק - רב נחמן: נאמנים העדים שהיא של אבותיו (כרב הונא שהכשירם לעדות אחרת). ורבא חולק (כרב חסדא, שפסולים לכל עדות, ואף ר"ה הכשיר רק עדות אחרת לגמרי⁴²).

⁴⁰ כמפתח לדין חזקה: רב האי גאון (המקח מ) מנה 18 תנאים הכרחיים יחד לקיום חזקה - עדים שהחזיק בקרקע 3 שנים שלמות ולא פחות (כאן ולהלן לג: לו:); רצופות (כט.); קשמושה הראוי והמוקבל (דירה, פירות, חנות; כט.); בכל הקרקע המוחזקת (כט.); מקום משתמר מחיות-בר (לו.); והיה לו ממנה רווח (לו.); והנאה, ולא רק עבד לצורך הקרקע (לו. "נתפתיחא" ולא כפרשב"ם); אפי' אכילת שחת היכן שמקובלת (לו.), ואף אכילת איסור (לו. גר' ר"ח ולא גרשב"ם); טוען כיצד הגיעה לידי הקרקע (מא: לו:); ואפי' מרה"קמא רחוק מאוד, אך בעת חירום רק כשהוא במדינה זו (לח.); וכל שברח מפני חרב - רק בפניו (שם); לא בנכסי אשת איש (ג:); לא היתה מחאה (בעדים, או מכירה-בשטר) מרה"קמא בסוף כל 3 שנים או בתחילתן (לח-לט: לו: מב.); מרה"קמא גדול ובנדעת (ב"מ לט. כתובות יז:), ואז מצטרפת האכילה שבחיי אביו (מב.); ואינו מבית ראש-הגולה (לו.); ואין המחזיק אחד מ-11 משוללי-חזקה 8 במשנה (מב. ובגמ') + גולן (מז:); + בית ראש הגולה (לו.); + גוי (לה:); מחזיקים מרובים באכילה משותפת ובאופן מוסדר (כט.); או קונה שמכר בשטר (מא:)/או שמת המחזיק ואכל יורשו (מב.); אין עדות ברורה שלא מכר לו או ששטרו פסול (קע.) או שלא-לשם-מכר (קנד:), ומאידך מיותר כשיש ראייה ברורה שמכר לו (ע"פ כט.), אך אם טען לחזקה וגם שיש לו שטר אין לסמוך על החזקה (קע.).

⁴¹ הלכה כחכמים. ומודים כשתם כדן על ההנפק (מקיימים שטר בלי לקראו). חתם כעד בשטר-מכירה של המחזיק, שציינו בו שדה זו בשמו (כגבול) - איבד זכותו לערער (אביי: משא"כ הקונה בשטר זה). ר' יוחנן: אך יכול לטעון שהודיה רק בתלם 1; ושוב לטעון שחזר וקנהו ממנו; וכן אפוטרופוס טוען עבד יתומים (כתובות קט:).

- לא: יצא חייב בדין בחוסר ראיות, ומצא עדים - רב נחמן: דנים שוב ואין חוששים לזילות בית-הדין (כמשנה בכתובות) {לגבי כהן שנפסל ע"פ קול והוכשר ע"פ 1 ונפסל ע"פ 2, ובא 1 להכשירו; וחלקו בצירוף עדים שבאו בנפרד}. לא כר' מנחם.
- לב: הוציא המחזיק - או תובע-המעות - שטרו, ולחש לדיין: השטר אכן מזויף, אך היה לי ואבד - רבה: נאמן ('מיגו' שיאמר שקשר הוא); רב יוסף: אין נאמן (הודה שהשטר חרס). רב אידי בר אבין: הלכה כרבה בקרקע וכרב יוסף בחוב (ביד המוחזק).
עָרַב שִׁילִם וְתוּבַע אֶת הַלוּוֹה, בַּשֹּׁטֶר; וְנִעְנָה שֶׁנִּפְרַע, וְהִשִּׁיב שֶׁלְקַח הַלוּוֹה כִּסְפוֹ חֲזָרָה בְּהַלוּוָה - לא ייפרע.
- לג: רבא בר שרשום קיבל קרקע כמשכנתא, ומת הלווה (אחרי 3 שנים), ובסיום שנות המשכון רצה להמשיך להחזיק בה לתשלום חוב אחר שלו (ולחסוך שבועה; 'מיגו' שיאמר 'קניתי') - אביי: אי אפשר (יש קול שזו משכנתא, ואין חזקה), ויחזירנה עתה. החזיק בכוחו בדקל של מת בטענה שהוא קרובו יותר, ולבסוף הודה לרב אידי שהוא קרוב ממנו - רב חסדא: את הפירות שאכל לא יחזיר (כאילו נתנו לו מדעתו רק עכשיו); אביי ורבא: יחזיר (הודה שלא כדין החזיק עד עתה).
- לג: המשיב 'קניתי' השדה ממך ויש לי חזקה, ומצא עדים רק על 2 שנים - יחזיר השדה וגם את הפירות שאכל (בשנתיים אלה). רב זביד: אם השיב מתחילה שהוא אריס בשדה - פטור (בשבועת היסת) על הפירות שאכל (לא נחשד בחוצפה כ"כ).
- רב יהודה: לקח מגל וּחָבַל ואמר שילקוט פירות הדקל שקנה מפלוני - נאמן ללקוט (אם אין מוחה; שאין אדם חצוף כ"כ).
אם הביא המחזיק עד 1, שאכל 3 שנים - אין לחייבו לשלם הפירות (שהעד לסייעו בא). ואם העיד (עד תביעה) על 2 שנים - חייב לשלם (מתוך שאינו יכול להישבע)⁴³ להכחישו; כ'נסכא דרבי אבא' ['שְׁלֵי חֲטַפְתִּי'].
- לד: 2 רבנים על ספינה (ואין מוחזק), ואמר אחד לבית-הדין לתפסה עד שיביא עדים - רב הונא: תופסים, ואם לא יביא יוציא ויגבר החזק. רב יהודה: אין תופסים, כי מה שתפס ב"ד לא יצא באין ראיה. וכן הלכה (ואם תפסו לבקשת שניהם אין מוציאים).
זה אומר 'של אבותיי' וכן זה - רב נחמן: החזק יגבר (ייתכן שיתברר הדבר; שלא כ-2 שטרות ביום אחד, שלרב חולקים ולשמואל יבחר הדיין. ולצד אחד אין כל זיקה ממונית; שלא כבמחליף פרה בחמור וילדה שחולקים).
- לה: נהרדעי: בא אחר והחזיק בה - אין מוציאים מידו ('גולן רבים ≠ גולן'). רב אשי: מוציאים [לגולן מרבים אין למי להשיב].
ר' אבא: טען המערער על כתפי המחזיק (לסייעו להוליך לביתו) סל מהפירות - חזקה לאלתר. רב זביד: אך תוך 3 שנים נאמן לומר שהמחזיק אריסו ובחלקו סייעו. המוסר שדהו לאריס צריך למחות בכל 3 שנים; וכן המוסרה ב'משכנתא דסורא'⁴⁴.
- רב: לגוי אין חזקה, אלא בשטר; וכן ליהודי שקנה ממנו. רבא: ונאמן לטעון 'בפני קנה הגוי ממך, ומכרה לי' ('מיגו' ש'קניתי ממך').
- לו: המחזיק בקצות השדה המיועדים לאכילת חיות בר - אינה חזקה. וכן בקרקע רעה ומבוקעת; בפירות שמיטה, ערלה וכלאים; שחת, אם לא במקום שמקובל להאכיל כך לבהמות; אנשי ראש הגולה (מטילים אימה), וכן בקרקעותיהם (אינם חשים).
בהמות ועבדים (המהלכים מאליהם) - אין בהם חזקה מיידית (כבמיטלטלין), אלא ב-3 שנים. רבא: ובתינוק - לאלתר. עזים שאכלו תבואה, ובעליה תפסן - יכול לתבוע עד שוויין ('מיגו' ש'קניתי אותן'; בשבועה), במקום שאינן הולכות לכד אלא בליווי.
- לו: ר' עקיבא: בשדה המושקית רק מגשמים די בחודש + 12 חודש + חודש (די בפרי קטן כגון שחת). ר' ישמעאל: 3 + 12 + 3 (תבואה גמורה); או אכילת 3 פירות שונים ואפילו בזמן קצר, כגון בשדה-אילן או *שחת בזריעה וקצירה (כה): רבי אחא, ר"נ ב"ר חסדא: יש חזקה אף בקרישה (וא"כ די ביום + 12 חודש + יום); רבנ"י: אין מקובל כן. רבנן: צריך 3 שנים (רב: שלמות; שמואל: 3 קטיפי פירות. ונפק"מ לדקל שמשייר פירותיו טרם גָּשְׁלוּ, לשמואל אין חזקה).
- אביי: לרבנן; 30 עצים בבית-3-סאים, ובכל שנה (מ-3) אכל 10 אחרים, מפוזרים, שרק הם נתנו פירות בשנה היא - החזיק בכל.
[אחד קנה שדה ואחד קנה עֲצֵיָהּ - רב זביד: קנו כך; רב פפא: (א"כ כשייבשו לא ישע אחרים, ואין מסתבר, אלא) בעל העצים קנה הקרקע הנצרכת להם. מכר קרקע ושייר עציָהּ (אפי' 2*; עא). לעצמו - שייר קרקע לצרכם (אף לר"ע שמוכר בעין יפה, מכחישים הקרקע ושמא ייבשו ויאמר לו 'עקר ולך'). מכר 2 עצים 'הקרקע תשאָר לי' - מחלוקת ר"ע וחכמים (*סד).]
- לז: שדה עצים צפופים - נהרדעי: באכילתה אין חזקה; רבא (דחה): יש; אלא: לקונה עציָהּ אין קרקע; ר"ז: לר"ש, ולרבנן יש (*פב).
נהרדעי: המוכר דקל מוכר הקרקע שתחתיו עד התהום. רבא: רק כשהחזיק בה הקונה 3 שנים וטוען טענה (היה למוכר למחות).

⁴² כת חתומה על שטר, והאחרת על שטר אחר לאותם מלווה ולווה - יגבה השטר המועט. לרב הונא, חתומות על שטרות של מלווים שונים ואותו לווה - כבמשנה לגבי 'חטוני על פנקסו', יגבו שניהם ממנו. אותו מלווה ו-2 לווים - לא נפשט (שבועות מז).

⁴³ ר' אבא (ור"נ ורבא בב"מ צח); אך רב ושמואל חולקים על כלל זה, ופוטרים (רשב"ם, ותוד"ה הוי, משבועות מז).

⁴⁴ (לשנים קצובות, נגד חובו; ע"ב ב"מ סז); אם אינו משלם את המס ואינו מתקן גבולי השדה שתיקנו חכמים (ב"מ קי).

- לח. 3 ארצות לעניין חזקה, בשעת מתיחות (אין שיירות להוליך המחאה לארץ אחרת) - יהודה, הגליל (סתמן עת מתיחות) ועבר-הירדן. בעת שלום יכול מְרַהֲקָמָא למחות אף בהיותו בארץ אחרת; שְׁמִקְצָה נאמרת אף שלא בפניו (וכן פסק רבא להלכה). ואין כן שיטת רבי יהודה (אך *ר"נ: עצה טובה אמר; לט.), רב בלשון א *ור' אבהו בהסבר א (לט:).
- לח: שמואל: מחאה בפני מי שלא יוכלו לפגוש את המחזיק (כגון חֲגָרִים) אינה מחאה; רב ב: מחאה (אחרים ישמעו ויפגשוהו). אין חזקה בנכסי הבורח מפני דין מוות. מפני ממון - רב א: ג"כ; שמואל, רב ב, רבא להלכה: יש חזקה.⁴⁵
- נוסח המחאה (שלא בפניו) - רב זביד: 'פלוני גזלן הוא, שאוכל קרקע שלי בגזלה'.
- לט. אמר המוחה לשומעיו, או הם לו, שלא יאמרו למחזיק - רב זביד: אינה מחאה; רב פפא: מחאה (יאמרו לאחרים ויתגלגל לאזניו). אמר להם 'אל תוציאו מִלְּהָ - אינה מחאה. אמרו הם לו - ר"פ: ג"כ; רב הונא בדר"י: מחאה (לא ישימו לב לשמור בסוד). ר' חייא בר אבא (*ורבא, *וסוגיין [לח:]): מחאה - בפני 2 (א: מחאה רק בפניו, ומביא עדים; ב: די בעדות); ר' אבהו: 3 (לפרסום).
- לט: ר' ל-בר קפרא: א"צ למחות בכל שנה, אלא אחת ל-3 שנים (תהה ר' יוחנן, שיהא די באחת להצריכו לשמור השטר לעולם); רבא: כן הלכה. בר קפרא: המשנה טענותיו ממחאה למחאה (כגון: 'גזלות', 'משכנתא') - מחאותיו בטלות.
- מ. רבא: מוֹדָה בְּחוּב - בפני 2 עדים, ולא יכתבו שטר בלי דעתו.⁴⁶ אך עדי מחאה ומוֹדָעָא (ביטול מראש של הקנייה-מאונס) כותבים (זכות לו); וכן קניין-סודר (לכתיבה עומד)⁴⁷. קיום שטר - ב-3 (אף לסובר *2 דינם קים (סנהדרין ג.)).
- נהרדעי: שטר מוֹדָעָא על מְכָר, שלא כתבו בו העדים שידוע להם האונס - אינו תקף; לא כמוֹדָעָא על גט⁴⁸ ועל מתנה (ודאי אנוס). רבה ורב יוסף: אין כותבים מוֹדָעָא אם האנס הוא אדם המציית לב"ד; אביי ורבא: כותבים.
- מ: רבא: על מְכָר אין כותבים מוֹדָעָא אלא כשהאונס מוחלט (שיקחו ממנו בלי תמורה). *רב הונא: כותבים (מח:). אין גובים בשטר מתנה-טמונה (=שאמר לעדים לכתבו בסתר; וי"א: שלא אמר לכתבו בשוק. נפק"מ בסתם; רבינא: אין חשש; רב אשי, וכן הלכה: חוששים). אך הוא כמוֹדָעָא לבטל הקנאה-באונס שאחריו (שהתנתה אשה קידושיה לו בכתיבת נכסיו).
- מא. חזקה ללא טענה - אינה חזקה (כגון: 'שלא ערער אף אחד'. שעליו לטעון 'מכרת לי' אביך נתן לי וכד'; ואין טוענים עבורו). אחרי שטפון הציב גדר, והתברר שהיא בשטח השכן - ר"נ: אין לו חזקה (ואפילו השכן סיעו להעמידה; טעה).
- לר' יהודה (*לח.) ולר' ישמעאל *ב"ר יוסי (נט:), החזיק בפני מְרַהֲקָמָא ולא מחה - חזקה לאלתר. *ר' חייא חולק (נט:); וכן הלכה.
- מא: העמיד גדר; עַד אומר שספח 2 שורות של השכן, ועַד אומר 3 - ר"פ: בטלה עדותם; רב יהודה: יחזיר 2 (דן כרשב"א-ב"ה⁴⁹).
- טען 'מפלוני קניתי בסברי שקנה ממך' - ר' חייא (אך רב תהה): יביא ראיה שפלוני גר שם יום אביי: או נְרָאָה שם; רבא חולק); אא"כ טען 'בפני קנאה ממך'. טוען 'ירשתי' - א"צ להסביר כיצד הגיעה לאביו, אך צריך ראיה שאביו גר בה יום.
- 3, שְׁמָכְרוּ זה לזה בשטר (התפרסם ועליו למחות; משא"כ בעדים) וכל אחד החזיק שנה - מצטרפים לחזקה. [רב: מכר שדה בעדים (באחריות) וללא שטר - גובה הקונה מנכסים שְׁמָכְרָה (לו שְׁאֵלוּ הַקּוֹנִים, היו שומעים. משא"כ הלוואה, שלווים בצנעה).]
- מב. החזיק האב שנה, והבן שנה, והקונה-מן-הבן שנה - חזקה. המחזיק בפני מְרַהֲקָמָא שנה, בפני בנו שנה ובפני הקונה-מבנו (בשטר) שנה - אינה חזקה, שהמכירה כמחאה, אא"כ מכר שדותיו סתם.

לאלו אין חזקה - אפוטרופוס; שותף*; *אומן (מה.); *אריס בית-אב (מו:); *בעל (מט.); *אשתו (נא.); *אב ובנו (נב.).

- מב: לשותף אין חזקה בחלקו של חֲבֵרוֹ. שמואל: יש לו; אך יש לחלק בין המחזיק בכל השדה ובין המחזיק בחצייה-המובחר - ויש בזה 2 סברות הפוכות; רבינא: כשהחזיק בכולה, וכשאין בקרקע כדי חלוקה (*יא.) אין חזקה (בכזו מקובל לעבוד בסירוגין).
- שמואל: שדה לזריעה, ונטעה השותף - מקבל מן הפירות כל ה-1/2 (כיוור ברשות; אך *זר שנטעה ידו על התחונה; ב"מ קא.).

⁴⁵ (לגבי הטיפול בנכסיו בתקופה זו עיין ב"מ לח-לט:). בנכסי קטן אין חזקה, אפילו גדל בינתיים (רב הונא). ולכן מורידים לנכסיו (לטפל בהם כשנעדר) אדם זר (לא קרוב, שעלול לטעון משום ירושה. ולא אח מהאם של אחירי-מהאב. בתים, אח מהאם, או בשקנתו שטר כשחלקו הנכסים - אפשר; ולמסקנה לא). שם (לט.). ובכתובות (יו:), מודה ר' יהושע (שחלק עם ר"ג ור"א לגבי 'מיגו' כשיש תביעה ממשית) באומר לחברו 'שדה זו היתה של אביך וקניתי ממנו' - שנאמן (הפה שאסר התייר; וכן אין כאן בסיס לתביעה), אך לא כאשר יש עדים שהיתה של אביו, ואפילו החזיק שנתיים בחיי האב ו-1 בחיי הבן-בקטנותו (אפי' גדל אח"כ, כרב הונא. ע"ע להלן מב.).

⁴⁶ אלא בנוטה-למות (רבא; קעה). הודה בקרקעות - אממר: לא יכתבו; מ"י: יכתבו; וכן הלכה. רבינא: וכן מיטלטלין שישנם; רב אשי: לא. הודה בפני 3 - רב: יכתבו; רב אסי: לא; למעשה חשש רב. רב אדא: רק אם קנסם במיוחד יכתבו; רבא: רק בשאמר 'היו עלי דיינים'; מר בר"א: רק אם קבעו מראש והזמינוהו (סנהדרין כט:). ע"ש.

⁴⁷ הנותן מתנה, ולא עשו קניין, ואמר לעדים לכתוב שטר ולחתום ולתת - פומבדיתאי: יכתבו. בני מתא מחסיאי: ישאלוהו קודם; וכן הלכה (כתובות נה:). ע"י רא"ש שם ד). רב הלכה (ללשון א) את המוסר מוֹדָעָא על גט (יבמות נב.). החייב לגרש ומְכָר - כופים אותו, ואין די שיתן גט, אלא יבטל כל מוֹדָעָא מעליו (רב ששת; ערכין כא:).

⁴⁸ וכן ר' ישמעאל בריב"ק, בנייר כ. ע"ש. וב-2 כתות עדים תפס המועט). אך לת"ק-דימתי (שם) חלקו ב"ש וב"ה ב-2 כתות (ובכת 1 מודים ב"ה שאין עדות - רשב"ס).

- מג. שמואל: שותף נעשה שומר-שכר על חלק חברו, כשאמר 'שָׁמַר לִי הַיּוֹם וְאֶשְׁמַר לָךְ מָחָר' (אחרת פטור כְּדִין "בְּעֲלֵיו עֲמֹן").
- שמואל: שותף מעיד על חלק חברו כנגד ערעור; כשאינו נוגע בדבר, שהסתלק מחלקו (בְּקִנְיִין, ובאחריות מפני גביית בעל-חובו). אך בני העיר פסולים להעיד ולדון ביחס לספר-התורה שלהם (א"א להסתלק מס"ת) וביחס לְהַנּוּ מִנֶּה לְעֵנֵי עִירִי (א: כלומר לס"ת; ב: לעניים המוטלים עליהם ללא סכום קצוב; ג: אפילו כשקצוב).
- מג: ראובן גָּזַל משמעון בית או שדה ומכר ללוי, ויהודה מערער - לא יעיד שמעון ללוי (נוגע בעדות) - א: יהודה אדם קשה; ב: לשמעון 2 עדים וכן ליהודה; משא"כ בפרה ובטלית (קנה לוי בִּיאֹשׁ ובשינוי-רשות; וכשמת הגזלן, שאין מי שישלם. הוריש ראובן ללוי - *לרמב"ח {ורבא חולק; ב"ק קיא:} ירושה כשינוי-רשות).
- מד: מִכַּר שְׂדֵה לְלֹא אַחֲרִיּוֹת (*ואין לו אחרת) - לא יעיד עליה כנגד ערעור (רוצה שתישאר לגביית בעל-חובו *פן יהיה לְזָנָה רָשָׁע וְלֹא יִשְׁלָם). משא"כ פרה וטלית; אפי' 'אפותיקי', במכירה פקע (וכשיש עדים שלא היתה לו קרקע לשעבדו באגב. לרב פפא, שבגזולה גובה הקונה מהמוכר {רב זביד חולק, שאין אחריות} - כשהקונה מזהה שהיא מְעַדֵּר המוכר). [שעבד מיטלטלין ומכרם - פקע השעבוד. רבה: אפשר לשעבדם אגב קרקע (רב חסדא: כותב 'לא כאסמכתא וטופסי שטרות').]
- מה: [ר"פ: המוכר חמור, וגוי חטפו ללא האָכַף - עליו להצילו בדין (שמא גולו מהגוי; אא"כ מכיר שלא). אמיר: א"צ (סתם גוי גזלן).] לאומן שקיבל כלי לתקן, וראוהו עתה עדים אצלו - אין חֲזָקָה לומר 'קניתי'ו; אפילו נמסר לו בלא עדים (בזה חלק רבה, ואיתותב). ראו הכלי אצל אחר, שאמר לו 'קניתי מן האומן, שבפני אמרת לו למכרו' - נאמן ('מיגו' שיאמר 'ממך קניתי').
- מו: אביי: רְמָאֵי פומבדיתא - האומן אומר 'להד"מ' ושמה שראו עדים אצלו של אחר, ומסרב להראותו. רבא: הדין עמו. לאדם (לא אומן) יש חֲזָקָה על חפץ שבידו, אא"כ יש עדים על ההפקדה וגם על היותו אצלו עתה⁵⁰.
- טעה ולקח מבית המשתה טלית של אחר - לא ישתמש בה. האומן (בעצמו) החזיר לו אחרת ('קח טלית' ולא 'טליתך') - ישתמש (כנראה מִכַּר שלו בטעות, ונתן לו את זו לשימוש עד שימצאנה) עד שיבוא מי שלקח את שלו.
- מו: לאריס יש חֲזָקָה (כשאכל הכל 3 שנים; *שהנותן לו לאכול כך צריך למחות; לה:). אך לאריס-בית-אב (של המשפחה לדורותיה, אוכל הכל מספר שנים ברצף ואח"כ הבעלים) אין. הביא אריסים במקומו - יש לו; ואם עובד אֲתָם - אין (נראים עוזריו). לאחר שלקח האריס חלקו, כשר להעיד לטובת בעל השדה. עָרַב, וכן מלווה, מעיד ללווה על קרקע (כנגד מערער), אם יש ללווה קרקע נוספת. וכן קונה-ראשון לקונה-השני. עָרַב-בְּקָבֶל (*אפשר להיפרע ממנו 'לת"ק; קעג:}) ללווה - מחלוקת (כערב; או: מעדיף שתהיינה ללווה יותר אפשרויות).
- מו: אומן ואריס-בית-אב שחָדְלוּ מעיסוקם (ואח"כ החזיקו) - יש להם חֲזָקָה.
- לגזלן (ר' יוחנן: בשדה שמוחזק בה בגזלנות; רב חסדא: הורג נפשות על ממון) אין חֲזָקָה. *גם רָאָה (שטר או עדים) לא תועיל לו (מְאִימְתוּ הוּדָה או כתב שטר. רב הונא. כשמואל, ולא כרב שבשטר קנה); משא"כ אומן ואריס-בית-אב. *רב ביבי: אם עדים ראו שהגזלן שילם, יקבל חֲזָקָה מעותיו; *אך לרב הונא בזה המכר קיים (מח.).
- שלא כבני אומן ואריס-בית-אב, בן של גזלן הטוען שִׁרַשׁ והביא עדים שהמְעַרְעֵר הודה לאביו - אין לו חֲזָקָה (מפחדו הוֹדָה). 'קניתי ממך' - יש חֲזָקָה. נכדו הטוען שִׁרַשׁ מֵאֲבִיו - יש. 'ירשתי מֵאֲבִי ואבי מִסְבִּי' - אם הֵבֵן יש, ואם הנכד אין.
- מו: רב הונא: תְּלוּוָהוּ (יִסְרוּהוּ) עד *שהתרצה (ב"ק סב). לְמַכּוּר - המכר קיים (גמר בדעתו, שקיבל מעות). ורב ביבי חולק. רבא: לְהִלְכָה מִכְרוּ קִיָּים; לא כשהוכרח למכור שדה מסוימת, אא"כ היה יכול להתחמק או מנה המְעוֹת שקיבל. לְהִלְכָה גַם בּוֹה קִיָּים⁵¹.
- מח: כָּפָה על אשה להתקדש לו (והתרצתה) - אמיר: מקודשת; מר בר רב אשי: אינה מקודשת, שהפקיעו חכמים.
- במכירה שנעשתה באונס, חתם רבב"ח (ועד נוסף) על מודעא ועל המכירה; והכשיר ר"ה את המודעא. ר"נ: בעל-פה אין נאמנים עדי המכירה לומר 'היתה מודעא'. מר בר רב אשי: נאמנים (ניתן להיכתב; משא"כ 'היה זה שטר אמנה {בלא הלוואה}).
- מט. אין חֲזָקָה לְאִישׁ בְּנַכְסֵי אִשְׁתּוֹ, אפילו כתב בעוֹדָה ארוסה שמשלך מפירותיהם (כ'אי אפשי בתקנת חכמים).

⁵⁰ או שהחפץ עשוי להשאלה או להשפחה (להלן נב., ב"מ קטו.); או שעשוי לבוא אליו מעצמו, כגון צאן ועבד מְהַלְךְ (לעיל לו.; משא"כ עינים *ושור {כתובות פד:} המסורים לרועה ועבד תינוק {לו.}). רב יהודה (שבועות מו: ורש"י): ראו שהטמין כלים תחת בגדו ויצא, וטוען 'קניתיים' - אינו נאמן מול טענת 'השאלתיים לו'; אך נאמן (בשבועה) מול טענת 'אָנְבִים'; וכן נאמן - בדברים שאין מקובל להשאל ולהשכיר; שמקובל להטמין; באדם שמטמין חפציו; בעה"ב העשוי למכור כליו.

⁵¹ ובגישתו (נה: נח.), הקונה שדה מסיקריקון (=גוי רוצח) וחזר וקנאה (וישלים) מבעליה (משא"כ להפך) - המכר בטל, שלא הסכים בעליה אלא מראש (ולא קיבל מעות. אמנם במלחמה נקנתה הקרקע לגוי, שהיהודי גמר בדעתו להקנות בפדיון נפשו. ערשב"א שם). רב: ואם כתב לו שטר קנה; שמואל: רק עם אחריות. מאחר יותר תיקנו שקנה וישלם לבעליה ¼ (ההפרש, שהסיקריקון מוזיל; רב: ¼ ממה ששילם; שמואל: ¼ הקרקע), והבעלים קודמים לפדותה, אם יכולים. רבי וב"ד תיקנו שכששקתה אצל הסיקריקון שנה, הקודם לקנותה זכה, וישלם לבעליה ¼. חטף גוי שדה בחוב או בגול - מכירתו לאחר בטלה; אך לא בבבל (שיש לקבול לשלטון על הגולן).

- מט: הביא ראיה (עדים או שטר) שמכרה לו אשתו - זכה; בנכסי מלוג בלבד (ודברי אמימר, שאינם יכולים למכרם - א: רק אחד מהם ולו; ב: בכל מקרה, ורק כרבי אלעזר [שבועבד שנמכר ע"מ לשרת את המוכר 30 יום אין דין 'אם יום או יומים יעמד לא יקם' כי אינו 'כספן' המוחלט. ר"מ: יש, למוכר; ר' יהודה: לקונה; ר' יוסי: לשניהם (ספק)).
- [קנה מבעל ואח"כ מאשתו - תוכל לבטל זאת (הסכימה רק כדי שלא יכעס. ב-3 השדות המיוחדות בכתובתה, וכ"ש בשאר).]
- ג: רב: אשה צריכה למחות, שלא תהיה חזקה - רבא: בבעלה שחפר בורות (א: מיד; ב: תוך 3 שנים); רב יוסף: בור, שהתחיל טרם מות הבעל והחזיק אחריו 3 שנים (וטוען 'מכרת לבעל בפניו והוא לי' ונאמן ב'מיגו' שיאמר 'מכרת לי').
- רב: זר שהחזיק בנכסי אשת איש - אינה חזקה (סמכה על בעלה. ומודה להלכה בכדורב יוסף); דיני גולה: חזקה.
- גא: אין חזקה לאשה בנכסי בעלה, אפילו יחד לה קרקע אחרת למוזנות. *התגרשה - אפילו בספק וחייב במוזנותיה - יש (מז).
- הציגה שטר שבעלה נתן לה שדה - זכתה, ואינו אוכל פירות (בעין יפה נתן). שמכר לה - ר"נ: קנתה (רב, רבא להלכה: והבעל אוכל פירות; ר' יוחנן ותלמידיו, ר"ח: אינו אוכל, זו מתנה עם אחריות). רב יהודה, רבא להלכה: בכסף שלא נודע לבעל לא קנתה (רצה רק לגלותו [ולא קנתה בעצם השטר, שבמכר אינו קונה בלי מעות אלא שדה הנמכרת מפני גריעותה]).
- גא: אין לקבל פיקדון מנשים, מעבדים ומילדים (שמא אינו שלהם). קיבל - יחזיר להם, ולקטן 'יעשה סגולה' (ר"ח: ספר תורה; רבבר"ה: דקל לפירות). מתו - יחזיר לבעל, לאדון וליורשי הקטן. אמרו בעת מותם 'של פלוני' - יחזיר לו; א"כ אינו מאמין להם.
- גב: [אמרה לבעלה במותה 'תכשיט זה של פלוני' - רב: ייתן לו, אם מאמין לה, לשון ב: אם פלוני אמיד; ואם לאו - לעצמו].
- אין חזקה לאב בנכסי הפן, ולא לבן בנכסי אביו. רב יוסף: אפילו אינו סמוך על שולחנו; רבא חולק, וכן הלכה, ותנ"ה.
- אחד האחים, המטפל בנכסים לאחר מות האב, ושטרות קנייה והלוואה כתובים על שמו, וטוען שהם שלו (ממשפחת אמו) - שמואל: על האחים להביא ראיה. רב: על האח (רבה: עדים; רב ששת: קיום השטר); ר"ח: א"כ יש להם דבר שאינם שותפים בו (אפילו עיסה). שמואל: מודה רב כשמת האח, שאין הראיה על יתומיו; וקשיא. תניא כרב, וכן באלמנה.
- גב: קניין חזקה⁵² - נכסי גר שמת ללא יורשים צריך להחזיק לקנותם⁵³. וכן הקונה קרקע, והמקבל מתנה, והאחים שחלקו, אחרי שיאמר לו המקנה 'לך החזק וקנה', או בפניו⁵⁴. במתנה - שמואל: צריך שיאמר; אך רב הסתפק.
- גג: אופני הקניין - התקין מנעול או גדר מעט (אף שעכשיו נכנסים, בדוחק)⁵⁵, או *הגביה גבול השדה ותיקנו (ב"מ יד:); הרחיב פרצה (עתה אפשר לעבור ברווח); הסיר אבן מן הגדר שייכנסו מי נהר להשקות, או שם אבן בנקב למנוע יציאתם (ר' יוחנן).
- גד: ר' יוחנן: 2 שדות (של גר) וביניהן גבול, החזיק באחת לקנות שתיהן - קנה רק זו שהחזיק⁵⁶. לקנות את השנייה - לא קנה כלל. לקנותן עם הגבול; (ואת"ל לא) החזיק בגבול לקנות השדות - תיקו. ר"נ: בית ובתוכו בית, החזיק בחיצוני לקנות רק הפנימי, או להפך - לא קנה כלל. בפנימי לקנות שניהם - קנה (החיצוני משמש לו). *הקונה קרקע חול וקרקע הנהר והחזיק באחת מהן - ר"נ א: לא קנה את האחרת (לכל אחת שימוש אחר); ב: קנה שתיהן (סו).
- בנה בניין בקרקע גר, ובא אחר והתקין דלתות - השני קנה (הראשון לא מנע כניסה. ר"נ). מצא בניין גמור וסד בו מעט או צייר עיטורים (1X1 אמה {רב יוסף} כנגד הפתח {ר"ח}); *או צורת חיה או עוף {רב} - קנה.
- רב ששת: הציע מצעים בקרקע גר ושכב - קנה בשימוש (כדתיא לגבי עבד כנעני). *וכן ההולך בשביל של כרמים (ק).⁵⁷
- גד: רב יהודה: השליך זרעים בתוך חריצי שדה הגר - לא קנה (עכשיו אין מעשה תיקון בקרקע אלא אח"כ ומאליו).
- שמואל: קונה רק בכוונת תיקון הקרקע או העץ (לא אכילה); קציצת ענפים מכל הכיוונים (לא מצד אחד, להאכלת בהמות); ליקוט עשבים וקיסמים גדולים וקטנים; יישור הקרקע (לא החלקתה לדיש); פתיחת פתח אחד למים (לא 2 לצוד דגים).
- עידור 1 (בשדה גר או תחת עץ) קונה - שמואל: רק מקומו. רב (*וכן פסק ר"נ): כל השדה, וכשאין גבולותיה מסומנים צריך חפירת 2 שורות. *ולר' יוחנן - אף כשאין גבול קנה כל הנקראת 'שדה' (ולא שדות) פלוני (הגר) המושקת מבורו' (נו).

⁵² אחד מקנייני קרקע; שהם - כסף ("שדות בכסף יקנו". רב: כשהוגו שטר לא א"כ פ"ש או התנה); שטר ("ספר המקנה". שמואל: עד שישלם, א"כ נמכרת בגלל רעתה (רב המנוגא) או מתנה); ותזקה ("ושבן...תפשתם"; "וירשתם...וישבתם". קידושין כו. ונוכר כאן נא. פו. קנ: וע"י קנו).

⁵³ העידור (קונה; *נד). בנכסי גר כסבור שלו הם - לא קנה. בנכסי גר זה כסבור של גר אחר - קנה (יבמות נב). המחזיק בשטר של גר לא קנה הקרקע המשועבדת; ואת גוף הנייר - לא נפשט. החזיק במשכון של הלנה מהגר - חייב להחזיר (פקע שעבודו). במשכון של הגר, כשאינו בחצר הפלויה - קנה זה כנגד חובו וזה השאר (ב"ק מט:).

וכדי שלא יאבדו (בעין הרע) יקנה מהם ס"ת; רב"י: או תפילין ("אמנותן... והתקמתן"); ר"ש: וכן ירושת בעל אשתו; רבא: ורוח מעיסקה; ר"פ: ומציאה (עירובין סד:).

⁵⁴ הקונה בור ונמסר לו כסויו, בית ונמסר המפתח - קונה בחזקה וא"צ שיאמר המוכר 'לך החזק וקנה' (ב"ק נא-נב, ושם כיו"ב במשיכת משוכות לקניית עדר).

⁵⁵ אמנם במכירת בית ובהשכרתו מסירת המפתח קונה (פסחים ד. ורש"י, אך ע"ש בתוס'), אך כאן קונה מן ההפקר וצריך להחזיק (רשב"ם). עשה מחיצה ע"ג מחיצה קיימת - לא הועיל, אפי' נבלעה התחתונה וקיימת העליונה; שבעת שעשאה לא הועילה (עירובין כה:).

⁵⁶ אך במוכר 10 שדות (אפילו ב-10 מדינות) כיוון שהחזיק באחת קנה כולן (להלן סו), כשנתן לו דמי כולן (קידושין כז:). רשב"ם; תוס'.

⁵⁷ שלהלן נעשה (ריב"ת). קנה כדי הילוך, ואם מגדר קנה כדי נשיאת ומורות בלי לנגוע בגדר. ר' אליעזר: אף בשדה קנה ("התהלך בארץ לארצה ולתבנה..."). ק.

- נד: שמואל, חכמי א"י, וכן פסק רב נחמן: קנה קרקע מגוי בכסף ובא אחר והחזיק (אמנם *באיסור (קידושין נט.)) - אין מוציאים מידו (הגוי הסתלק כשקיבל כסף, והיהודי לא קנה עד שיכתוב שטר); אא"כ דין המלך שאין קונה אלא בשטר.
- נה: שמואל: חק המלכות חק; בפ"ס חזקת קרקע 40 שנה; קוני שדה בתשלום מס'קרקע (כך הלכה. רהבדר"י: או מס'גולגולת) - קנו. אדם בטל חייב במס, אם בני הקהילה (עליהם נופל העול) הם ששכנעו את גבאי המלך לפטרו; אך לא אם הגובים יזמו או ששכחו.
- ר' אסי: חצב (*בו תחם יהושע את הנחלות) הוא כגבול-השדה, והמחזיק קנה עד אליו; [אך אין גבול וחצב מפסיקים לענייני פאה (אלא נותן פאה 1) וטומאה (הנכנס בחורף לבקעה וספק האם הגיע לטומאה טמא, כספק-מגע; אף לר"א, המטהר בספק-כניסה לאותה שדה). רבין: אף לפאה ולטומאה. רבא: אף לשבת (להפריד בין 2 רה"ר, שר' יוסי פוטר מי שהוציא אליהן בהעלמה אחת 2 חצאי-שיעור. אך לרבה רק רה"ר מפסיקה; ולאביי אף כרמלית; רבא: אף גזיר-עץ; וכן לגיטין)].
- נו: [רב: יהושע מנה בנחלות (בספרו) רק ערים שעל גבולות השבטים. שמואל: כל א"י שהראה הקב"ה למשה חייבת במעשר, ולא הקיני, הקניזי והקדמני (ר"מ: נפתוחא, ערבאה, ושלמאה; ר"י: הר-שעיר, עמון ומואב; ר"ש: ערדיסקים, אסיא ואפמיא)].
- 2 עדי חזקה (על 3 שנים) שנמצאו זוממים - משלמים כל דמי הקרקע. 2 עדים שונים על כל שנה מצטרפים, ואם הוזמו כולם - מחלקים התשלום. ר' עקיבא: אין מצטרפים ("דבך" ולא 1/2. ולרבנן⁵⁸, למעט 2 אומרים 'שערה 1 בגבה 1-2' בכרסה').
- נו: רב יהודה: עד 1 אמר 'אכלה חטים' ו-1 'שעורים' - מצטרפים (יש טועים בזה). 'אכלה בשנים 1, 3, 5' והשני 'ב-2, 4, 6' - אין⁵⁹.
- נו: 3 אחים (1 על שנה) וזר 1 - מצטרפים (3 עדויות); ולהזמה צריך את כולם, ואז מתחלקים בתשלום (כעדויות 1). 2 עדי שטר, 1 קיים חתימתו ו-1 מת - רב אשי: אין אָחי החי מצטרף עם אחר לקיים חתימת המת (3/4 הממון ע"פ אחים)⁶⁰.
- שימושים שיש בהם חזקה (ב-3 שנים) - קבועים, כגון: גידול תרנגולים בבית; עשיית מחיצה בגובה 10 טפחים לבהמה, לתנור או לרְחיים; מקום לזבל במחיצה 3 טפחים או בעומק כזה. אך לא העמדת בהמה בחצר וכיו"ב (ר"נ: ברבקה שאחורי הבתים, שאין מקפידים על העמדה; ר"פ: בחצר, ומספק אין חזקה; רבינא: בחצר, ואין מקפיד, רק ר"א אוסר כניסה במדרה-הנאה).
- נו: ר' בנאה: כל שימוש קבוע בחצר (התופס מקום) יכולים דייריה למנוע מִדָּר, חוץ מכביסה, שלא לשלוח אשה לכבס בנהר ולהתבזות (יחפה בגילוי שוק). [אין לעבור בשפת הנהר בעת כביסה אלא כשאינו דרך אחרת, ואז היא "יעצם עיניו מראות בָּהַע"⁶¹].
- [ר' בנאה: של ת"ח⁶² - ארוך, שאין רגליו נראות; בגדו העליון - שאין חלוקו נראה מתחתיו טפה; שולחנו - 2/3 מכוסה מפה, ועל השאר קערות וירק, וזו-התליה שלו בצד החיצוני (חוץ מבגדיליה כשאינו ילד ויש שמש); מיטתו - תחתיה רק מנעילם.
- נח: ר' בנאה מדד וציין מערות-קבורה, נכנס למערת המכפלה (שרה עינה בראש אברהם שבוורעותיה) אך לא אצל אדם (דיוקני). עקבו כגלגלי-חמה. כקוף מול אדם הפל-שרה-תנה-אדם-שכינה). מכשף חיטט בקברים ורב טובי אחז בזקנו, ובשנית נאלץ אביי לגזוז. בחמתו פֶּעַנַח ר' בנאה צוואות (לחלק עפר ועצמות ומוכים. לזהות בן, 1 בין 10, ולצאת מהמעצר בפתרון חידת אשתו) ותיקן כתובות שערי העיר (דיין שהורשע פסול; בראש התקליים דם, והרפואות - יין)].
- נח: למרזב (צינור קטן שתלה באוויר החצר) יש חזקה (ב-3 שנים) אך לא לגמרי (שמואל: יכול לדרוש להעבירו לצד השני; ר' חנינא: לקצרו; רב ירמיה בר אבא: יכול לבנות תחתיו). ולמזחלה (צינור הניקוז לאורך הגג) - יש חזקה (לרב ירמיה בבבליה).
- נט: שמואל: צינור-ניקוז מן הגג לחצר - יכול בעל החצר למנוע מבעל הגג לסתמו (זכה במים). ר' חמא חולק; אך אביו ובנו כשמואל. לסולם קטן (פחות מ-4 שלבים) אין חזקה (לא חש למחות, שאין קביעות), ולגדול יש.
- לחלון קטן אין חזקה (ארעי), אא"כ עשהו לאור. לגדול (נכנס בו ראש; ר' יהודה: או שיש מסגרת) יש חזקה (*כב:); אא"כ גבוה מהרצפה 4 אמות (ר"ז: אין השכן יכול למחות על עשייתו; ר' אלעאי ופסק ר"א בר ממל: יכול, פן יעלה על כסא ויביט).
- נט: לזיזי הבולט טפח לחצר יש חזקה (3 שנים). ארכו 4 טפחים (ויותר) ורחבו טפח - החזיק ב-4x4. פחות מטפח - אין לו חזקה, ואין יכול למחות בבעלי-החצר מלהשתמש בזיז. בעל החצר - רב הונא: מוחה בבעל הזיז; רב יהודה חולק (יסב פניו וישתמש).

⁵⁸ דעת חזקיה כר"ע, וכשהעידה כת שגנב נפש וכת אחרת שמכר, אין עדי הגנבה נהרגים (אע"פ שלא התרו למלקות), וכן בעדי בן סורר ומורה 'בפנינו גנב' ובפנינו אכל' והזמו; ור' יוחנן כרבנן, ונהרגים (סנהדרין פו: ומורש"ל, אך ר"מ שלמסקנה לא חלקו ב"דבר").

⁵⁹ עד אומר 'בפני אכלה 3 שנים הראשונות ממחזור השמיטה' וחברו 'בפני אכלה ב-3 האחרונות' - מצטרפים (סנהדרין ל: ורש"י).

⁶⁰ אם אין מי שיצטרף עם האחר, יחתום העד החי על חרס וישליכנו בב"ד ומשם תקים חתימתו ויכול (אפי' הוא) להצטרף להעיד על המת. כתובות (כא. [חכמים]). תוס'.

⁶¹ והעובר ומסתכל (רש"י: באשת איש) - אין לו חלק לעולם הבא (עירובין יח: ע"ש וע"ז כ: ונדה יג:).

⁶² ר"מ: לא כל הרוצה ינהג כת"ח (יהודה. תענית י: ורש"י). ר' יוחנן: ת"ח שעל בגדו רבב (בבבדית-חנותן שכבת-זרע) חייב מיתה ("משנא' אֶהְבּוּ מִן"). שבת קיד. ע"ש).

לא יפתח חלונות מהבית לחצר (היזק ראיה). פתח - ר' ישמעאל בר"י: חזקה מיד (בפניו ולא מחזה); ר' חייא חולק (צריך 3 שנים).
 ס. רב נחמן: החזיק 3 שנים בחלון שפתח לחצר, ובא השכן ובנה כנגדו, ושתק - חזקה לאלתר.

דייר שקנה בית בחצר סמוכה - לא יפתחו לחצר זו (מרבה דיירים שיעברו בחצר); אך רשאי לחלק חדר ל-2 או ל-2 קומות.

לא יפתח לחצר פתח או חלון מול זה של בית אחר; ולא ירחיבו, ולא יפצלו (צניעות, ועל זה שיבח בלעם). ומותר כשרה"ר ביניהם.

אין לעשות חלל (מערה) תחת רה"ר. רבי אליעזר מתיר אם רצפת רה"ר יציבה לשאת עגלה טעונה אבנים.

אין להוציא זיו ומרפסת לרה"ר (ולמבוי מותר במחילת דייריו). הרוצה, יכנוס קירות ביתו ויוציא. הקטין ולא הוציא - יכול להוציא (ר' יעקב: ר"ל אינו חולק); להחזירם לקדמותם ר' יוחנן אוסר (החזיקו רבים) ור"ל מתיר (די ברה"ר). [קשט עצמך קודם].

ס. קנה חצר עם זיזים ומרפסות - בחזקת כשרות (טוענים לו). נפלה - רב הונא: חוזר ובונה אותה כך.

לאחר חורבן הבית, רבו הרוצים להימנע לגמרי מבשר ומיין. ר' יהושע: חובה להתאבל אך לא יותר מדי (אין הציבור יכול), אלא: להניח מקום ריק - בסעודה (הדגים המטוגנים בסולת), בקישוטי אשה (הרקק, לא לסוד להשיר השער), ובסידוד הבית בסיד (אמה על אמה, מול הפתח) וכן בציורים פסיד ובצבעים. ומותר לסיידו (לגמרי) כשעירב פסיד חול או תבן (כהה יותר); ר' יהודה: לא בעירוב חול (חזק יותר). קנה חצר מסוידת או מצוירת - א"צ לקלף; אך לא יחזור ויבנה כד⁶³.

"אם-לא אעלה את-ירושלים על ראש שמחתי" - אפר בראש החתן, במקום תפילין. המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה.

הדרן עלך חזקת הבתים

המוכר את הבית - פרק רביעי (סא-עג).

סא. המוכר בית (סתם, *ואפי' הוא וכל מה שבתוכו; סה:) - אין כלול בו היציע הפתוח אליו (בני בבל: חדר נמוך; רב יוסף: דווקא העשוי חלונות, לנוי 3 שמות לו - יציע, צלע ותא), אם יש בו 4x4 אמות (מר זוטרא); ולא מחסן הפתוח אליו (אע"פ שכלול בגבולות שצוינו); ולא הגג, אם יש לו מעקה גבוה 10 טפחים, ר' יהודה: או שיש לו צורת פתח.

סא: ר"נ: מכר 'בית' בבניין גדול (מסדרון ופתוחים לו בתים) שיש שקוראים לו 'בירה' ויש 'בית' - אע"פ שספן לו גבולות הבניין כולו - לא מכר את הבניין, שלא כתב 'ולא שיירתי במכירה זו דבר' (לכן על מוכר לכתוב זאת)⁶⁴. וכן המוכר 'שדה' בבקעה.

'שדה של בית חייא (ממנו קניתי) אני מוכר לך', ויש לו 2 שנקראות כן - רב אשי: 1 אמר. 'שדות' = 2. 'כל שדות' = כל שדותיו; 'נחלות' = אף גנות ופרדסים; 'נכסים' = אפילו בתים ועבדים. *כל השדות שקניתי מבר-סיסין, וטוען ששדה מסוימת אינה בכלל למרות שקמה - ר"נ: עליו הראיה; רבא: על הקונה (קנט:).

סב. שדות ראובן במזרחה ובמערבה, ושמעון בצפונה ובדרומה - צריך לכתוב בשטר 'גבול ראובן מ-2 רוחות וגבול שמעון מ-2 רוחות'. ציין לו גבול ארוך ומולו גבול קצר (חצי האורך, L) - אם יש 2 שכנים מכאן ו-2 מכאן קנה באלכסון (L); ואם לאו - רב: לפי הקצר (LD); רב כהנא ורב אסי (הקשו, ורב הודה בשתיקה): באלכסון.

תיקו - שדות אנשים רבים מסביב וכתב רק ה-4 שעל פנותיה; (את"ל קנה רק רצועת X) - ציין 2 פינות (L); (ואת"ל קנה ביניהן באלכסון - 8 שדות מסביבה וכתב 4 לסירוגין EEE, הכל, או בחלוקה ע"פ X).

סב: ציין 3 גבולות (Π) - שמואל: קנה הכל; רב: חוץ מהגבול הרביעי עצמו; רב אסי: לא קנה אלא רצועה-תלם על פני 3 הגבולות (Π). רבא: להלכה, את השדה קנה; והגבול הרביעי - אם חשוב (יש בו שורת דקלים או מקום זריעת 9 קבים) ואינו מובלע בין ה-3 (אלא חיצוני, I) לא קנה; הפוך מזה - קנה; וב-2 מקרי הביניים חלקו לשונות, ולכן ייתן הדיין לפי אומדנו.

רבה: שותף שמכר לזר 'החצי שיש לי בקרקע' = 1/2. 'חצי בקרקע שיש לי' = 1/4 (אביי הקשה, רבה התעלם).

רבה: במכירת חלק משהו ציין כגבול את 'הקרקע שלי (היתר) שחלוקה ממנה' - מכר 1/2; 'שחלקה ממנה' - בית 9 קבים. אביי (רבה שתק): אין תלוי בזה, אלא בתוספת 'ואלו גבולותיה' (1/2).

⁶³ וכן גורו על עטרות חתנים ועל שיר בבית משתה (סוטה מט., גיטין ז. וע"ש). מלבד זאת, עיקר האבלות על החורבן מרוכז בימי בין המצרים. עי' תענית (כה-ל); ולגבי כלל התעניות על כך ראה ר"ה יח:). לתקנות ולמנהגים 'זכר למקדש', עיין ר"ה (ל), סוכה (מד), פסחים (קטו), מנחות (סו) ויומא (ט:).

⁶⁴ עולא: 'בית בבית' (ר"ן (בדרים נו. ע"ש): או 'בית') - יכול לתת לו עלייה, שיד בעל השטר על התחונה. 'בית בבית' ונפל לו בית - מראהו הנפול (מנחות קח:).

- סג. 'יחלוק פלוני בנכסי' = $\frac{1}{2}$. סומכוס: 'תנו לו חלק בנכסי' 'בורר (מים)' = $\frac{1}{4}$ + (ספק, בין משהו ל- $\frac{1}{2}$); 'חלק מהבורר להשקות בהמותיו' = $\frac{1}{8}$; 'להכין מאכלו' = $\frac{1}{12}$; 'לכוס' = $\frac{1}{16}$.
- לוי מכר שדה לישראל 'ע"מ שמעשר-ראשון לי ולבני' - קיים, ששיר מקומו⁶⁵ (אך בכל זמן שהשדה בידך, מכירתה לאחור תפקיע). ר"ל: מכאן למוכר בית 'ע"מ שקומתו העליונה שלי' (רב זביד: שלו להוצאת זיוים⁶⁶; ר"פ: רק לבנותה *בנפלה; וקשיא).
- סג: המוכר בית (*אפי' 'וכל מה שבתוכו'; סה:): לא מכר בור (*חפור) ודוה (*בנוי). רב דימי מנהרדעא: המוכר בית וכתב 'עמקו ורומו' = זכות חפירה בקרקע, גג ובנייה לגובה; וכדי למכור בור קיים צריך להוסיף 'קנוי לך מתחתית התהום עד הרקיע'.
- סד: רבי עקיבא: המוכר צריך לקנות דרך לבורו מן הקונה (מכר בעין יפה ולא השאיר לעצמו); חכמים: א"צ. מודים ר"ע כשאמר 'חוקי מהבורות' (*תנאי מיותר; קלח:); *וחכמים - בנותן מתנה. וכן חלקו, בהיפוך, במוכר בור, האם על הקונה לקנות דרך.
- סה: ר"ה-רב: הלכה כחכמים; שמואל: כר"ע (וכן חלקו באחים; *ז:). ר"ה לר"נ: הלכה כמוכס (אצל ראשהגולה דיינים רבים). בית לפנים מבית; מכרם או נתנם לאנשים שונים - אין להם דרך זה אצל זה. החיצוני במכר והפנימי במתנה - יש לו דרך (לכו"ע).
- סו: המוכר בית, ולא אמר 'וכל מה שבתוכו' - מכורים עמו הדלת, הבריח והמנעול. ולא המפתח (מיטלטל); ולא מכתשת מיטלטלת. קבועה בקרקע - מכורה (ר' אליעזר ומשנתנו; שמחוברת); ת"ק: אין מכורה אלא החקוקה. מסגרת-הכחיים מכורה, ולא האפרכסת (משפך לר"חיים), ולא תנור, כיריים ור"חיים (מיטלטלים). אך לדעת ר' מאיר (*ע"ח:): מכורים (תשמישי הבית). *לא נפשטו - מסגרת-הפתח האחוזה רק בידות, (ואם ✓ -) מסגרת החלון, (ואם ✓ -) פיסות עץ לרגלי מיטה (סט.).
- סו: ר' אליעזר: תלוש שחברו = מחובר (מ"ף מתכת שנקבע בקיר אינו מקבל טומאה); רבנן: כתלוש. הורה רב נחמיה כר"א. קבע חומר בקרקע וחקק צינור - אינו פוסל המים למקווה כשאובים-בכלי; חקקו ואח"כ קבעו - פוסל (מדרבנן, אא"כ כולו). [כרבנן].
- סו: (ספק בטעם ת"ק-דמכתשת - מוכר בעין רעה, או: תלוש-שחבר כתלוש; נפק"מ להכשר-לטומאה בגשם שרצה שידיחהו.)
- סז: המוכר חצר - בכללה הבתים (ובתים הפתוחים לתוכם), בורות, מערות וקרקע-חול (לזוכית); וחנויות הפתוחות אליה (או בעיקר אליה). אך לא משמשים-מיטלטלים, אא"כ אמר 'היא וכל מה שבתוכה'; וגם אז לא המרחץ ובית-הבד שבתוכה. רבי אליעזר: המוכר חצר מכר רק שטחה הפנוי (רבא ב: אך בלשון 'דרתא' - גם הבתים; א: ב'דירה', והמחלוקת ב'דרתא').⁶⁷
- סז: בכלל בית-יבד - 'ים' (כלי מחובר, לזיתים הנטחנים), אבן כתישה, המוטות מחזיקי הקורה, ונסרים קבועים (סביב הזיתים). אך לא ר"חיים-עליונה, נסרים (בין הקורה לזיתים), הקורה⁶⁸ והגלגל (בורג ענק מניע). ר' אליעזר: הקורה מכורה. 'וכל מה שבתוכו' - הכל, אך לא שקים. *בית-יבד וכל תשמישיו ופטר גבולות השטח - אף חנויות-מוזון שמייבשים בהן שומשמים.
- בית המרחץ ≠ נסרים (לרגלי הרוחצים), ספלים, מגבות וסודרים (לעיתוף הראש מפני החום). אך מחסניהם מכורים. 'הוא וכל מה שבתוכו' = הכל; אך לא ברכות המספקות מים ואוצר עצי הסקה, אא"כ אמר 'בית המרחץ וכל תשמישיו' ופירט שטחו.
- סח: המוכר עיר - כלול בה חלקה המרוחק או שבים; בתים (וחצרות), בורות ומערות, בתי מרחץ, בתי בד, שובכים והגנות-הסמוכות. אך לא - מיטלטלין. בניי בבל: וכן שדות ששביבה, ולרשב"ג אף עבד הממונה על תחומי השדות, ולר' יהודה לא אלא רשם קרקעות ונפשות; שמעון בן אבטלמוס: שדות לא, ורשב"ג ור' יהודה מוסיפים אותן.⁶⁹
- אמר 'היא וכל מה שבתוכה' - אפילו עבדים ובהמה שבה כלולים. כפרים סמוכים אינם כלולים; רשב"ג (ולא ר' יהודה): כלולים. ואין כלולות פיסות קרקע מהבקעה המופסקות בסלע. שטח-יחידות מגודרים ויערות - תלוי האם פתוחים לכיוונה.

⁶⁵ ובמשנה בגיטין (פב.) 'על מנת תנאי (וכן ריב"ר-ר"א), ובחולין (קלד.) חלקו תנאים האם תנאי או שיר (רא"ש שם: כאן כמ"ד 'ע"מ-שיר; מאירי: שם התנאי תמיד).

⁶⁶ וכן כשאמר 'חוקי מהעלייה' (רבא). נתן במתנה בית לאחד ועלייה לאחר - לא נפשט האם בעל העלייה מוציא זיום (והנ"ל נאמר באת"ל שלא שיר. להלן קמח:).

⁶⁷ רשב"ג: מכר הר - צריך שיהיו בו עצי עפצים; עמק - דקלים; נחל - קנים, שפלה - שקמים (פסחים נג.). 'בתולת קרקע' - שלא נעבדה; 'בתולת שקמה' - שלא נקצצה (נדה ח:). 'עללתא' - רב יוסף: 5 מיני דגן (כ'תבואה); אביי ורבא: כל המתרבה ומשביח, ולא נפשט לגבי שחר בתים וספינות (נדרים נה.). [תנו דקל לבתי' - אפי' 2 חצאי דקל (כתובות קט:)]. 'בור וכתלוי' = כותל-הבור 3 טפחים (לעיל יז:). המקבל לבנות קיר - בין האריחים טיט טפח (לעיל ג. ורש"י).

⁶⁸ גבה צריך להיות מחורץ (המוכר קורת בית-הבד; נדרים כה.).

⁶⁹ רשב"ג: הקונה עיר בא"י כופים אותו לקנות לה דרכים מ-4 כיוונים, משום יישוב א"י (ב"ק פ:).

ט. המוכר שדה - בכללה *גבולותיה ועצייה ("וְכִלְהֶעָץ... בְּכָל-גְּבֻלָּן סְבִיב"); סוכת-שומרים ללא טיט (אע"פ שאינה קבועה בקרקע); תבואה מחוברת (אף שנגמרה); קנים רבים שצמחו יחד בשטח קטן מביית-1/4-קב; חרוב (צעיר) שטרם הורכב; שקמה שטרם נקצצה; אבנים לצרכה (בני בבל: להניח על העמרים מפני רוח; עולא: סדורות לגדר), סדורות (ולר"מ, *שכל משמשי הכרם מכורים {עח:}), די שמוכנות; ובכרם - קנים מפוצלים לזקיפת הגפנים (לר"מ אף שלא נזקפו).

אך לא (בדומה לאלו) דבר בעל חשיבות או שאינו שייך לשדה, כגון תבואה קצורה אפילו צריכה לקרקע. 'היא וכל מה שבתוכה' - מכורים, למעט קנים שבשטח בית-1/4-קב, ערוגת בשמים קטנה בעלת שם ('ורד של פלוני'), סוכת-שומרים עם טיט (אפי' קבועה), חרוב מורכב ושקמה שנקצצה ("בְּכָל-גְּבֻלָּן סְבִיב"); *ויבור, גת ושוכך אפילו חרבים (עא.).

ט: רב יהודה: יש לפרט מיני הדקלים, לייפוי כוח השטר, אף שמכורים ממילא.

'קרקע ודקלים' - יוסיף 2 דקלים (אם אין לו יקנה). 'בדקלים' - אם אין בה, מקח טעות. 'של דקלים' = ראוייה להם.

'חוץ מאילנות'; אילנות ≠ גפנים (אא"כ אין עצים) ודקלים (אא"כ אין גפנים); וגם לא עץ כך (שאינו מפריע לשור לעבור) ודקל נמוך (שא"צ לעלות לפירותיו בחבל). 'חוץ מקל פלוני' - אם רע הוא ק"ו שהשאר את האחרים.

ע. אף 'חוץ מקרוב (מורכב) פלוני' או (לשון ב) 'מחצי חרוב פלוני' - לא קנה השאָר (רב ששת).

[קיבל פיקדון בשטר (*או בעדים; מה:), וטוען 'החזרתי לך' - נאמן ('מיגו' שיאמר 'נאנסו') בשבועה (רב חסדא, ר"ה בר אבין)⁷⁰.

ע: שטר-עסקא שיצא כנגד יתומים (שהאב קיבל לעסוק ולחלוק; 1/2 מלוה ו-1/2 פקדון) - דייני גולה, ר"ה בר אבין; נשבע וגובה כולו (לא גילה האב שפרע); דייני א"י: 1/2 (אך בפקדון היה נאמן האב לומר שהחזיר); רבא ומר זוטרא: כן הלכה.].

עא. חלקו ר"ע וחכמים האם מוכר בעין יפה וצריך לקנות מן הקונה דרך למה שלא נמכר (*ע"י סד.). ומודים חכמים בנותן מתנה. [תנו לפלוני בית המחזיק 100 חביות' ונמצא מחזיק 120 - מר זוטרא: יקבל בו כדי 100 (5%); רב אשי: כולו (בעין יפה נתן).]

אחים שחלקו ירושה, והמקבל במתנה, והמחזיק בנכסי גר - קנו כל השדה (כולל בור וגת וחרוב וכו'), אף לחכמים.

רב הונא: מכר קרקע חוץ מ-2 עצים - השאיר עמם קרקע, ואף לר"ע (שאם ייבשו יוכל לנטוע אחרים; שמכחישים בקרקע).

המקדיש - בעין יפה, אף לחכמים (כל השדה). ר' שמעון *ור' מנחם (עג.): בעין רעה (ואף לדבריהם, מוסיף רק חרוב ושקמה!).

עב. הקדיש 3 עצים בנפרד או שאינם ביחס של 10 לבית-סאה - לר"ע ולרבנן הקדיש קרקע, ולר"ש לא (וכשפודה - *רב הונא: פודה העצים, ואח"כ הקרקע כשדה אחוזה {ערכין יד.}, אך לר"ש פודה יחד אא"כ הקדיש עצים וקרקע בנפרד).

עב: [רב הונא: עומר סאתיים מצטרף עם 2 ואינם שכחה (כעומר), אך אף לבדו אינו שכחה (כגדיש)]. [דומה לחרוב ושקמה].

הדרן עלך המוכר את הבית

המוכר את הספינה - פרק חמישי (עג.-צא):

עג. המוכר ספינה - *מכילה 30 כור (ב"מ פ:). בכללה התורן, המפרש, העוגנים, המשטים, כבש-העלייה, ובור-המים שבתוכה; ר' נתן וסומכוס: וסיקת-גישה ('ביצית', 'דוגית'). אך לא העבדים, השקים והסחורה, אא"כ אמר 'היא וכל מה שבתוכה'.

[רבה: בראש גל שבא להטביע ספינה נצוץ אש לבנה; מפים בו באלות תקוקות שמות. בין גלים 300 פרסה, וכן גבהם. נשאנו גל אל מרבץ כוכב קטן ועוד מעט והבלו שרפנו. השיב גל לגל: אדוננו שם "חול גבול לים...!" ראיית השד רץ על שני חומות מחוזה מהר ביותר; פעם דילג בין 2 פְּרָדוֹת ב-2 גשרים, ויצק יין מכוס לכוס ביום סוער ולא נפלה טיפה; הרגתו המלכות.

עג: רבה בר בר חנה: ראיתי ראם בן יומו⁷¹, 40 פרסה, ואורך צווארו 3, ומרבץ ראשו פרסה וחצי. הטיל גללים וסכר את הירדן. צפרדע בגודל 60 בתים, בלעה תנין, בלעתו עורבת וישבה על עץ (מה רב כוח!).

ובמסעות בספינה ראיתי דג שמת משרץ באפו, והטילוהו המים והחריב 60 עיר, האכיל 60 + 60 מלחו, ומגלגל עינו הוציאו 300 חביות שמן. לאחר שנה שבנו וראינו מנספים קורות מעצמותיו לבנות הערים שהחריב. חול ועשבים על גב דג הטעונו שזו יבשה; בישלנו ואפינו עליו, והתהפך, ולולא ספינתנו קרובה טבענו. ספינתנו (מהירה מחץ) שטה - בכיוון המים ונגדית לדג (קטן יחסית) - 3 יממות בין 2 סנפיריו. עוף עומד במים וראשו ברקיע ("זיזי שְׂרִי"); רצינו לרדת להתקדר, ואמרה בתיקול שקלי נפל לפני 7 שנים ולא הגיע לקרקעית, מפני געש המים.

⁷⁰ רמי בר חמא: בשטר - אינו נאמן, שחייב להחזיר בעדים (שבועות מה:), לא כמשמע שם שרבה שם מסכים עמו; שאכן דעתו כרב חסדא - רשב"ם; אך ע"י תוס' ורמב"ן.

⁷¹ כיצד שָׁדָר את המבול? לדעת ר' יוחנן לא ירד מבול בארץ-ישראל; ולריש לקיש (ירד) שחה (וכן עוג) במים המצוננים שליד התיבה (ובחסים קיג: וע"י מהר"ל).

- במדבר ראיתי אוזנים שמנים שכנפיהם שמוטות ומושכים נחלי שמן; שאלתי: הַיֵּשׁ לִי חֶלֶק בְּכֶם לְעוֹהֵב? אַחַד הַרִים כִּנֵּף וְהָאֲחֵר יָרֵךְ; ר' אלעזר: עתידים ישראל לתת עליהם הדין (בעיכוב המשיח יש להם צער בע"ח).
- עד. גלוה עמנו ערבי, מריח עפר ויודע דרכים ומרחקים; והראני מתי המדבר (כשתויים ושכובים על גבם, ועבר על גמל תחת ברך של אחד. חתכתי כנף לראות הציצית, ולא יכולנו ללכת עד שהחזרתיה; אח"כ גינו אותי חכמים), הר סיני (סביבו עקרים כחמורים לבנים. בתקול אומרת: 'אוי לי שנשבועתי (על הגלות), מי יפר לי?' חכמים גינו אותי על שלא התרתי בסברי שמדובר בשבועת המבול), בלועי עדת קרח (2 בקעים ועשן חורך, גיהנם מחזירים לשם בכל ר"ח ואומרים "משה ותורתו אמת ו'הם' בְּדָאִים"), ומקום נשיקת הארץ והרקיע (הנחתי סלי שם בחלון ונעלם, יחזור מחר בשוב הגלגל).
- רב ספרא: בספינה ראיתי, דג (רב אשי: עזיים) הוציא ראשו מהים, ולו קרניים שעליהן חקוק 'אני בְּרִיָּה קלה שְׁבִיִּים, 300 פרסה, והולך אל פי הלווייתן'. ר' יוחנן: דג הוציא ראשו, עיניו כשני ירחים, וזרמו מים מנחיריו כ-2 נהרות סורא.
- ר' יוחנן: צוללן ירד להביא ארגו משובץ אבנים טובות, ואל הדג שרצה לחתוך רגלו השליך חומץ. אמרה בתקול: מה לכם ולארגו של אשת ר"ח בן דוסא, שתשים בו תכלת לצדיקים לעוה"ב! רב יהודה הינדואה: אבן טובה וסביבה תנין, ירד צוללן, רגו התנין וביקש לבלוע הספינה. עורבת חתכה ראשו והאדימו המים, תנין אחר החייהו ע"י האבן; שָׁב לְבָלוֹעַ הספינה, ושוב חתכה העורבת ראשו. השליכו האבן לספינה, והניחוה על ציפורים מלוחות, וחייו, לקחוה ופרחו.
- עד: ר"ה בר נתן: במדבר נקרנו ירך; עד שהבאנו עצים התאחה החתך (עשב מחבר). באנו אחרי שנה, הגחלים לָחֲשׂוּ (רְתָמִים). רב: לבריאה, ציווה הקב"ה לשר הים ("הקב") לבלוע כל מי העולם, וכשסירב, בעט בו והרגו, והמים מכסים אותו מפני ריחו. רב: הירדן יוצא ממערת הבניאס, לחולה, לכינרת, ומתגלגל לים הגדול ולפי הלווייתן. 7 ימים ו-7 נהרות מקיפים את א"י.
- "התנינן הגדלים" - בני בבל: ראמי ים; ר' יוחנן: לוייתן ("נתש ברח" זכר, "נתש עקלתון" נקבה). רב: הכל ברא הקב"ה זכר ונקבה, וכן הלוייתן, וכן בהמות בהררי אֶלְפָּה. כדי שלא ייחרב העולם סרס הזכר, צינן נקבת ה'בהמות' וְהִרְגָּה נקבת הלוייתן ומלחה, ושמרן לצדיקים לעתיד לבוא. ר' יהושע ראה בים מאור גדול והודיע: ר"א: עיני הלוייתן ("לְעֵינָיו כְּעַפְפֵי שְׁחָר").
- עה. ר' יוחנן: כשהלווייתן רעב מוציא הבל מפיו ומקציף כל מי מצולה (ולולא מכניס ראשו לגן-עדן א"א לעמוד בריחו), וכשצמא שותה ועושה תלמים בים ונדרשים 70 שנה לשיבת תהום לאיתנו.
- עמיד גבריאל לצוד את הלוייתן, ורק בעזרת הקב"ה. הקב"ה יעשה לצדיקים סעודה מבשר הלוייתן (השאָר יתחלק לסחורה בשוקי ירושלים), וסָכָה מעורו (לא זכה - צל; שרשרת; קמע. והשאָר - יפרוס על חומות ירושלים, ויביהק בכל העולם).
- "ושמתי ככדל שמשתיך" - שהם וישפה (כ-2 הדעות). "ושפתיך לאבני אקדח" - ר' יוחנן: אבנים טובות 30x30 אמה וחוקק 10x20 (חלונות) שגבה אדם "קוממיות" - ר"מ: 200; ר' יהודה: 100). תלמיד לגלג, והפליג וראה, ואמר: הביט בו ומת).
- ר' יוחנן: עתיד הקב"ה לעשות 7 חפות לכל צדיק, ולפי כבודו (עשן) - לצרעין בת"ח בעוה"ז; אש - כל אחד בוש ונכווה מחופת חברו). ר' חמא בר"ה: 10 חפות עשה לאדם בגן-עדן ("מסכתך..."); מר זוטרא: 11 (הגרוע - האחרון, "וזהב").
- עה: יקראו בשם הקב"ה - הצדיקים⁷² ("הנקרא בשמי"; גם להם יאמרו "קדוש"), המשיח ("ה' צדקנו") וירושלים ("ה' שמה").
- ר' יוחנן: לירושלים של עוה"ב רק המוזמן עולה ("ועל-מקרא"). הקב"ה יגביה את ירושלים 3 פרסאות (כ"תחתייה"), אך לא יהיה קשה לעלות ("כעב תעופינה"). ר"ל: ויוסיף בה מאות אלפי מגדלים, טירות, בתים וגינות; וכל 3 פרסאות - כציפורי בשלוותה (ר' יוסי: 18 רבבות שוקי רטבים). "שלוש ושלשים פעמים" - פי 3 בשטח X 30 קומות, או להפך.
- ביקש הקב"ה להגביל גדלה ("למד") של ירושלים, אך לאחר דברי המלאכים הודיע "פְּרוֹזוֹת תִּשָּׁב יְרוּשָׁלַיִם"⁷³.
- ספינה נקנית במשיכה - רב: כל שהוא; שמואל: זיוו כולה ממקומה. רבי: ברה"ר - במסירה (אף שאמר 'משך וקנה'); ר' נתן (רבנן): במשיכה לסמטה (וב'לך החזק וקנה' אף מסירה מועילה), וברשות המוכר - בשכירות מקומה.
- עו.: אביי ורבא: מסיכה קונה ברה"ר ובחצר וְ; משיכה (*פד: *בדברים כבדים; פו.) - בסמטה ובחצר של שניהם; והגבהה בכל מקום.
- שטר-חוב - רבי: נקנה במסירה; וכן פסקו אמימר ורב אשי (*והכי סוגיין; אביי: ויביא ראייה; רבא: א"צ; קעג.). רבנן: בשטר ובמסירה יחד; וכמותם פסק רב פפא: בשטר-המכר יכתוב 'קנוי לך הוא וכל שעבודו' (אחרת קנהו רק לכסות בו צלוחית).
- עז: שטר נקנה אגב קרקע (כמו מטבע).

⁷² רבא: אור הצדיקים (לעת"ל, כאור ימי הבריאה) בפני השכינה כנר בפני אביקה ("ונגה פאור תהיה קרנים מידו לן ושמ תבין עוה". פסחים ח.).

⁷³ "ביום ההוא יהיה על-מצלות הסוס קדש לך" - ריב"ל: כמרצת סוס חצי יום יוסיף הקב"ה על ירושלים; ר' יוחנן: הנהו בשיעור זה תהיה קודש; ר' אלעזר: הפעמונים שבין עיני הסוס קודש (וכשיתעשרו ישראל "הנה הסירות בבית ה'..."). "לא ייהנה אור (ש) יקרות (בעוה"ז) וקפאון (קל לעוה"ב)" - ר' אלעזר: השמש; ר' יוחנן: אהלות ונגעים; ריב"ל: הנכבדים (עולם ברור ראיתי!). "ולא ייהנה כנעני (סוחר) בתיאיש כנעני; "כנעניה"; "אין כאן עני" עוד בבית-ה". "יהיה ה' אֶתְדָ - העוה"ב כולו הטוב והמטיב". "ושמן אֶתְדָ - בעוה"ז נכתב שם הוי"ה ונקרא באדנות ("וזה שמן לעלם" לעלם (אל תדרוש בציבור!) "וזה זכר"), ובעוה"ב ייקרא ככתבו (כ"ז בפסחים ג.).

המוכר עגלה - אין הפירות (המושכות אותה) בכלל, אא"כ קשורות בה. מכר הפרדות - אין העגלה בכלל.

המוכר שוורים (לחרישה) - אין הצמד (העול⁷⁴ והכלים המצמידים אותם) בכלל. 'הצמד' - אין השוורים בכלל, אף שגם השוורים נקראים כן; ר' יהודה: המחיר יוכיח (אך לרבנן לא - א: ויתבטל המקח; ב: כשאינן הדעת טועה המקח קיים).

עח. המוכר חמור לא מכר כליו (עולא: כלי משא - שק ומרכבת נשים, ואפילו אמר 'וכליו'; שסתם חמור לרכיבה; ומודים שמכר האוכף, המרדעת והחגורות); נחום המדי: מכר (סתמו למשא). ולא נפשט האם חלקו דווקא כשהכלים עליו, או כשאינם עליו.

עז: ר' יהודה: אין מכורים אפילו הם עליו, אא"כ אמר 'מכר לי חמורך זה' (הוסיף לרבות; בעודם עליו ויודע שהוא שלו).

אביי: שיטת ר"א (ז"ס); נחום המדי, רשב"ג (*סח.), ר' מאיר (לגבי כרם), ר' נתן וסומכוס (*עג.) - שהמוכר דבר מכר משמשו.

המוכר 'פרה מניקה' - לא מכר את בנה. אך 'אתון מניקה' - מכר גם הפיח (העיר. שאין משמעות אחרת לעובדה זו, שחלקה אסור). [רשב"ג: המשלים ביצרם ועושים חשבון שכר והפסד, מצווה ועברה - תבנה ותכונן בשני העולמות; אך המתפתה כעיר אחר שיחה (ומכיש קיומו של דין) - אש' (גיהנם) יצאה מן הצדיקים, אכלה אותו ואת בעלי בנות גסי רוח.

עט. הפורש מד"ת - רב: 'מהאש יצאו והאש תאכלם'; רב דימי: נופל בגיהנם ("בקהל רפאים ינחם").

במכירת אשפה נכלל זבלה; במכירת כוורת - הדבורים; שובך - היונים; בור - מימיו, לר' נתן, וחלקו עליו רבנן ור' אבא בר' ש.

[הקדיש בור, שובך, אשפה, שדה ועץ - מלאים - הכל קדוש (ויש בו מעילה). ר' אבא בר' ש: תכולת בור ושובך לא (בעין רעה מקדיש).

הקדיש שדה ועץ ואח"כ הצמיחו - ר' יהודה: אין דין מעילה בגידוליהם; ר' יוסי ור' אבא בר' ש: יש. בור ושובך - אין מעילה

בתכולתם (לא באה לעולם); ר' אבא בר' ש: יש (כ"מ, ובעשויה לבוא, שהבור במדרון, ויש לו עוד שובך בסמוך).]

פ. הקונה פירות שובך שנה זו' - משאיר אצל המוכר את 2 הנולדים ראשונים (צוות להורים, שלא יברחו) x 2 דורות.

'פירות הפוורת' - קנה דבורים של 3 מחזורי לידה (ר' יוחנן: לסירוגין. תנא: בנוסף ל-3 הראשונים הרצופים. רב יהודה: אחרי 3 רצופים רשאי המוכר להאכילן חרדל, שתאכלנה דבש רב ולא תלדנה).

חלות דבש - משאיר 2 (לפרנסת הדבורים בחורף). [רב כהנא, ותנ"ה: הדבש בכוורת נחשב אוכל, ומקבל טומאת אוכלין בלי צורך במחשבה. מלבד - 2 החלות (אביי); דעת ר' אליעזר, שהוא כקרקע ("בניערת הדבש"; רבא. וכן כשזב - רב זביד: על כלי מאוס; ר"א בר יעקב: דווקא על קשים וקיסמים, שאין לאספיה).]

פז. הקונה עץ זית לקציצת ענפיו משאיר 2 ענפים (לצמיחה). גפן וקנים - משאיר בגזע מן הקשר התחתון. שקמה - 3 טפחים (בפחות ייתכן נזק); ושכר נקצצה 2. שאר העצים - טפח. דקל - אף משרש (כבר מת בקציצת ראשו), וכן ארז (9 מיניו, מלבדו).

פא. הקונה עץ בתוך שדה - לא קנה קרקע; התפשטו ענפיו - אין לבעל השדה לקצצם (השדה משועבדת לעץ). ענף שיצמח מן הגזע (מעל האדמה) - של בעל העץ (אך יקצצנו, שלא יטעו שקנה מספר עצים ועמם קרקע)⁷⁵; מהשרשים - או מגזע דקל (מסיח דעתו ממנו, שאין דרכו להצמיח) - של בעל השדה. מת העץ - לא ייטע שוב.

ופטור מבכורים ("האדמה אשר נתתה לי"); ר"מ: מביא ואינו קורא (ספק האם קנה קרקע. שולח ביד שליח, שיפקע חיוב קריאה. לא יקרא כפסוקים - נראה שקר; שמא יפטרם מתרו"מ. קודם מקדיש, ולאכילה פודה; ומפריש תרו"מ לכהנים).

וכן הקונה 2 עצים (*משא"כ מכר ושיר; לו. עא.), אך מביא ביכורים ואין קורא (מספק, כנ"ל). ר' מאיר (*ור"ע; עב.). קנה קרקע.

קנה 3 עצים *יחד (פג.); *אפ"ל בצרוף חרובי-מורכב או סדן-שקמה (עב.); - קנה קרקע (אף לכשימותו), תחתיהם וביניהם (*ועצים קטנים ששם פג.). ר' יוחנן, ותנ"ה: קנה גם סביבם, כשיעור אורה וסלו (*רב יוסף: בעל השדה זורע שם; אביי, ותנ"ה: אף אחד); ר' אלעזר: לא (כקונה בור שאין לו דרך אלא לר"ע). ומביא ביכורים וקורא. התפשטו הענפים עוד - קוצץ.

פב: שיעור המרחק בין עץ לעץ (מן ה-3) - רב יוסף: 4-8 אמות (כ"ש לגבי כרם); ר"ג, אביי: 8-16; רבא: 4-16 להלכה; ותנ"ה⁷⁶.

*ומודד ממקום ממוצע שבעץ. קנה 3 רחוקים מדי או צפופים⁷⁷ (או בנפרד) - כקונה 2.

⁷⁴ המוכר עול - ברוחב טפח (סוטה מו.). שור - כרסו ופרסותיו רחבים, ראשו וזנבו גדולים; וחמור - להיפך (חולין ס.). 'תרנגולת לגדל אפרוחים' ≠ שנמצאה במעי אמה בשחיטה (ביצה ו:). 'שעוה' = פסולת הדבש, 'עטרן' = פסולת הזפת (שבת כ:). חבית = כד (ואף כשרק מיעוט מדבר כן; שאין הולכים במזון אחר הרוב (ב"ק כו.), לשמואל, רב חולק (לעיל צב:). שמות השולחן הקטן והגדול התחלפו (שבת לו.). תנור - צריך שיהא בסיסו בולט טפח (לעיל כ:). איסר = 1/24 דינר כסף (ב"מ מד:).

⁷⁵ תמא כר' יהודה, אך לר"מ של בעל השדה (כמו הצומח מן השרשים), שהנוף הולך לפי העיקר (ב"מ קיח:).

- פג. עץ שיצאו ממנו ענפים מרוחקים וחיבורם התכסה בעפר (והשרישו ונראים כ-3) - דינם כ-3.
- לגבי הפסק בין 3 העצים לא נפשט (ב'את"ל', מן הקל אל הכבד) - עץ 1 בשטח הגבול; בשדה סמוכה (שהמוכר קנה עץ וקרקעו); מפריד בור מים; אמת-מים; רשות הרבים; שורת דקלים. ארז אינו מפסיק (ואף הוא נקנה).
- פג. סדר העצים - שמואל: כמשלש דווקא (שאינן ראוי לחרוש ביניהם ולזרוע); רב: אפילו עומדים כשורה.
- המוכר מבהמה גסה, ראש $\neq$ רגליים; ראש $\neq$ כבד. אך בבהמה דקה, ראש < רגליים; ראש < כבד⁷⁶.
- מכר חטים 'טובות' ונמצאו רעות, או להפך⁷⁹ - המוטעה מביניהם יכול לחזור בו. רב חסדא: מכר שווה 5 ב-6 - אף שהתייקר לכדי 8 - רק הקונה חוזר בו; וכן במקרה הפוך (*כרבי; אך לר' נתן ולרבא קנה ויחזיר ההונאה; ב"מ נ:).
- פד. המוכר 'חטיה אדומה' ונמצאה לבנה, או להפך; 'עצי זית' ונמצאו שקמה, או להפך; 'יין' ונמצא חומץ, או להפך - שניהם יכולים לחזור (מינים שונים הם). [לתרומה - ת"ק: יין וחומץ מין אחד הוא; רבי: 2 מינים.] [השמש - אדומה.]
- פד: קונים פירות במשיכה; מדידה אינה קונה ואין מעכבת. *ואין קונה אלא לאחר קציבת מחיר, ואף בבית הקונה (גמירות דעת⁸⁰; פו.). ברה"ר - במשיכה לסמטה⁸¹. בחצר המוכר (*או השומר) - בשכירת מקומם *או יחודו; או בהגבהה (או במשיכה לסמטה). ר' אסי: מדד בסמטה או בחצר של שניהם בכלי-המוכר או על הקרקע - קנה. ר' יעקב, ר"ז: לא; אלא בכלי-הקונה.
- פה. כלי של אדם קונה לו (את הניתן לתוכו, מיד בנתינתו) אף בסמטה (אחרי קציבת מחיר); אך לא ברה"ר. הניתן בכלי של זר בסמטה או בחצר-שניהם - של המוכר עד מילוי הכלי (ליוקר, לחזרה ולהפסד), ואז של הקונה (לכך הושאל לו).
- פה: לא נפשט האם כלי של הקונה קונה לו ברשות המוכר; וכן להפך. אמר 'קנה קלין' - קונה. ברשות הקונה - קנה מיד כשהתרצה המוכר למכור וקבע מחיר.
- פו. משיכה קונה רק דבר שאין דרכו בהגבהה - חפץ כבד, בהמה (מתנגדת); ואגודות פשתן נקות רק בהגבהה.
- פו: רב ושמואל: 'כור ב-30 סלע' - חוזר בו עד גמר המדידה (מקפיד על מידה); 'כור ב-30, סאה בסלע' - קנה כל סאה עם מדידתה.
- פז. אמר המוכר 'התזק בקרקע לקנות הפשתן המחובר (דינו כקרקע)' - בתלישת מעט (יפה הקרקע לחרישה) קנה כל הפשתן בתזקה.
- סרסור (מתוך), הקונה מבעה"ב ומוכר, ונשבר כלי-המדידה שלו תוך המדידה - ההפסד שלו (כקונה), *שקנה את הנמדד בכליו; פה.). בלח (כגון יין ושמן) צריך המוכר, בסיום הערוי, להשיף לקונה 3 טיפות מן הדבוק בשולי הכלי, והנותר אח"כ של המוכר (הקונה התייאש והפקיר; משא"כ בתרומה)⁸². חנווני א"צ להשיף; ר' יהודה: צריך, חוץ מערב-שבת עם חשכה.
- פז: ילד ששלחו אביו אל החנווני, ובידו פונדיון וצלוחית, לקנות שמן באיסקר ולהחזיר עודף, ובדרכו חזרה שבר הצלוחית ואיבד העודף - החנווני חייב, ור' יהודה פוטר (תלקו האם שלחו רק להודיע, או לשלוח בידו; ולגבי הצלוחית - כשהשתמש בה החנווני, האם דינו כגזולן החייב עד ששישב לדעת הבעלים). ואם מדד לו בעוד הצלוחית ביד הילד - החנווני פטור עליה.
- פח. שמואל: לקח מהאומן כלי, או בשר, לבדקו (האם חפץ בו), ואבד באונס - חייב, אם דמיו קצובים⁸³. [ראה שחוטפים מדלועיו, והקדישם - אם השער קצוב לא קדשו (יצאו מרשותו). הבורר ומניח ירק בשוק - לא קנה, ופטור ממעשר. גמר בלבן לקנות - ירא-שמיים כרב ספרא ("ודברך אמת בלבבך") לא יחזיר, אלא יעשר (דמאי) ויחזיר בתוספת דמי המעשר.]

⁷⁶ במקדיש תניא (עב). כצפיפות 10 לבית-סאה (כ-18¼ אמה מרחק. ובזקנים - כ-3 לבית-סאה, 33⅓ אמה כמחושב לעיל כו.). והברייתות חולקות (רשב"ם; חס"ד ד, ז).

⁷⁷ רבא: וכן רבים צפופים; ר' זירא: לר"ש, שפרם צפוף אינו כרם, אך לרבנן כאילו האמצעיים אינם וקנה (לעיל לו; ר"ש ג, כז וגר"א י"ד רצו, נא; ראה הע' חיצונית).

⁷⁸ 'ראש פרה מכור לך' - מכר רק את ראשה (שכך נמכר). לעומת זאת, 'ראש חמור מכור לך' - ראש עבד זה מכור לך' - חולקים ביניהם (ערכין ד:).

⁷⁹ ר"פ: יחס חטים טובות ורעות שליש (2=3), וכיו"ב בשעורים רבע (3=4). פסחים מח. ורש"י. כגון חטים לכמות קמח מסוימת, חכמת שלמה ח"מ רלג, ע"ש).

⁸⁰ כיוצא בו, הבטיח לחברו 'אם אמכור קרקע זו לך אמכרנה' (ועשו בניין); ומכרה לאחר - רב יוסף: הראשון קנה; אביי, ותנ"ה: לא גמר דעתו ללא קציבת מחיר (ע"ז עב.). [לך אמכרנה ב-100, ומכר לאחר ב-120 - רב כהנא: קנה הראשון; רב יעקב מנהר פקוד, ותנ"ה: לא (הכסף אנסו). שם (ע"ש לגבי הרכב שמאים).]

⁸¹ צדי רה"ר - אף לר"א שהם כרה"ר לענין שבת - קונים בהם (כתובות לא). במק"א תלקו לשונות בשם רב חסדא [לגבי גט שיחול בעוד 30 יום] האם הם כרה"ר (כתובות פו:). שטמ"ק שם ע"פ רש"י: תלוי האם יש הפרדה ומכשול; ר' הערתנו החיצונית שם. רבינא: משיכה קונה אף ברה"ר (שם לא; ובתוס', ר"ז: רק להתחייב באונסין, אך לא שיהיה שלו; ריב"א: לגמרי, וחולק על אביי ורבא דהכא).

⁸² י"א שאבא שאול בן בטנית התמיר על עצמו והניח המדות להתמצות כל הלילה. הוא וחבריו לא חפצו בעודפי הקצף והמצי, והורו להם לתת לצרכי רבים (ביצה כט.).

⁸³ והוא גם מעלה (הנאת הקונה, ונעשה כשואל); ותנ"ה (נדרים לא. ור"ן; רשב"ם). סוחר שלקח חמור לנסות למכרו, ובחזרתו נאנס - חייב (עדיין ציפה למכרו. שם).

סיטון (מוכר לחנוונים) צרך לנקות כלי-המידה שלו אחת לחודש, ובעה"ב - אחת לשנה (אינו מוכר תדיר כ"כ); רשב"ג: להפך (אצל בעה"ב מספיק להיקרש). חנווני - פעמיים בשבוע (נקרש יותר, שא"צ להטיף), ומקנח המשקולות פעם בשבוע, ואת המאזניים - בכל שקילה. רשב"ג: כל זה בכלי לח, ובכלי יבש א"צ.

פח: המוכר יכריע כף המאזניים (לטובת הקונה) טפח; ובמקום שלא נהגו יוסיף אח"כ $\frac{1}{4}\%$ או $\frac{1}{2}\%$ (תיקו), ובלח 1% ("וְצִדְקָה מִשְׁלֶךְ"). ר' לוי: קשים במיוחד ענשי הונאה-במידות ("אֵלֶּה" < בעריות "הָאֵל"; שאינו בר תשובה⁸⁴) וגול הדיוט ("כִּי תִחְטָא וּמַעְלָה"). [הקב"ה בךך את ישראל ב-22 ("אִם-בְּחֻקֶיךָ... קוֹמְמִיּוֹת") וקילל ב-8 ("וְאִם-לֹא... נִפְשָׁם"); אך משה להפך ("וְהִיָּה... לְעִבְדֶם", "וְהִיָּה... וְאִין קִנְיָה").] *רב יהודה מסורא: "לֹא-יְהִיֶּה לָךְ בְּקִיסָךְ (ממון, כי -) אֲבָן וְאֲבָן...".

פט. המדידה צריכה להיעשות כמנהג המקום - במידות קטנות (קבים, עם תוספת-הכרע לכל 1) או גדולות (סאה); במדויק או בהכרעה, במידה גרושה או מחוקה (אף שמוחל), ולא ישנו אפילו בקיוזו במחיר ("אֲבָן שְׁלֵמָה וְצִדְקָה", "אֵיפָה שְׁלֵמָה וְצִדְקָה"). מְמַנִּים פְּקֻחִים-שוֹטְרִים על המידות ("יְהִיֶּה-לָךְ"). על המחירים - תנא, שמואל: אין ממנים; קרנא, ר' יצחק: ממנים.

המאזנים - של נפחים וצורפי נחושת וברזל רחוקות מן התקרה ומן הקרקע 3 טפחים לפחות; של צמר וזכוכית - 2 טפחים; של חנווני ובעה"ב - טפח; ושל זהב וכסף 3 אצבעות. אורך הקנה והתבליים התולים בו את 2 הפפות (בסה"כ, בהתאמה) - 12 טפחים; 9; 6; אין ידוע. [וכן לעניין קבלת טומאה.]

עושים משקולות⁸⁵ של ליטרא, $\frac{1}{2}$ -ו- $\frac{1}{4}$. *לא עופרת, סגסוגת ושאר מתכות; אלא אבן וזכוכית. הקונה $\frac{3}{4}$ ליטרא - לא יבקש לשקול $3\frac{1}{4}$ (3 הכרעות), אלא שוקל ליטרא ומניח משקולת- $\frac{1}{4}$ עם הבשר. 10 ליטרי - שוקל כולן בבת אחת.

פט: מחק-המידות יעשה מעץ זית, אגוז, שקמה ואשכרוע; ולא דלעת ומתכת. וללא צד רחב וצד צר. אין למחוק מה, ולא מעט מעט. "לֹא-תַעֲשֶׂן עוֹל בְּמִשְׁפָּט, בְּמִדְוָה (למדוד קרקע לזה בגשם ולחברו ביובש). בְּמִשְׁקָל (לטמון משקל במלח להכבידו, אפי' לא שקל בו) ובְּמִשׁוּרָה (= $\frac{1}{36}$ לוג; ק"ו ליותר) לְעֵרוֹת מֵהָר וּרְיָבָה קֶצֶף". אסור להשאיר בבית מידה חסרה, אפילו ככלי למירגליים.

צ. מידות תקניות - סאה, $\frac{1}{2}$ (= 3 קבים), $\frac{1}{4}$, קב, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ (= לוג), $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$ -ו- $\frac{1}{20}$ (= עוכלא). מידות לח - הין (= 12 לוג = 3 קבים), $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ (= קב), $\frac{1}{4}$, לוג, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$ (= קורטוב). ולא 2 קבים (יטעו ב- $\frac{1}{4}$ -סאה; אך לא אסרו חלקי הין, שהיו במקדש). *ר"פ בר שמואל תיקן מידת 9 לוג (לא היתה להם מידה קרובה); קיבלוה בפפוניא, ולא בפומבדיתא.

שמואל: אפשר להוסיף על המידות (ביחס קבוע לכולן) עד $\frac{1}{6}$ -מבחוץ (= $\frac{1}{6}$); שביחזקאל המנה של קודש כפול והוא 240 דינר; וכן על המטבע. והמרוויח בסחורה ירוויח עד $\frac{1}{6}$.

צ: אוֹצְרֵי פְרוֹת - הקונים ושומרים למכור ביוקר (שנגרם על ידם) - "נִשְׁבַּע ה'... אִם-אֶשְׁפַּח לְנִצָּח" (וכן מְלִי רִיבִית, מְקַטְיֵגֵי מִידוֹת ומפיקעי שערים). אין איסור לְאָצֵר למכור לעניים בזול לכשייתק, אך עדיף למכור בזול מיד (שלא לגרום יקור). מותר לאצור - בשמיטה ובשנה שלפניה ושלאחריה בא"י; תבואת שדה; תבלינים, אך בעת בצורת אסור אפילו קב חרוכים. פירות הנחוצים לחיי נפש (כגון יין, שמן, סולת) אסור להוציא (אף לסוריא); ריב"ב מתיר יין (פחות שכרות). רבי מתיר מעיר בקצה א"י לסמוכה לה בסוריא. בא"י, אין למכרם באמצעות סוחר; רַאב"ע סחר ביין (כריב"ב) ובשמן (מצוי במקומו).

צא. בביצים התיירו לסחור, אך לא 'פעמיים' (י"א הכפלת המחיר מכפי שקנה; וי"א מסוחר לסוחר).

אף בשבת מתפללים על סחורה (שהכלכלה המקומית מבוססת עליה, ככלי פשתן בבבל ויין ושמן בא"י) שהוזלה ב-40%.

אסור לצאת מא"י בשל יוקר אא"כ הופקע המחיר, סאתיים (חטיים) בסלע. ר"ש: אם מצויות בשוק אסור, אפילו סאה בסלע. *ר' יוחנן: אם אין מעות מצויות - אפילו הסחורה בזול - יוצא (זכורני שבטבריה היה מחיר סביר ורבו מתי רעב רָעֵב רָעֵב וְאִין מְטַבֵּעַ).

אלימלך, מְחַלְוֵן וְכִלְיוֹן (= "יוֹאֵשׁ וְשֶׁרֶף"; נוֹאֵשׁוּ מְגֹאֵלָה, התחייבו שרפה; וי"א: עשו גופם חֲלִין, התחייבו כְּלִיָּה), גדולי הדור ופרנסיו. ר"ש (וסוגיין): נענשו על צאתם ("הִזְזֵת נְעָמִי"). אין זכות-אבות מועילה ליוצא, שאימלך ואבי-נעמי (ופלג' אֶלְמִנִי וְשִׁלְמוֹן) היו בני נחשון. רחב"א-ריב"ק: יצאו כי לא מצאו אפי' סובין, ונענשו כי לא התפללו על הדור. [*עתיק' יומין' זמן את המעשה. *עם-הַמְלֶךְ בְּמִלְאֲכָתוֹ... - רות, ראתה מלכות שלמה נכד נכדה (שם פסא לְאֵם הַמְּלָכוֹת).

קיום בוא רות מתה אשת בעז. רב: אבָּצָן = בעז; היו לו 30 בנים ו-30 בנות, לכל אחד עשה סעודות אירוסין ונישואין, ולא הזמין את מנוח (פרדה עקרה, במה יפרעני?); וכולם מתו בחייו (הולד 1 מוצלח מפל ה-160).

⁸⁴ כיוון שאינו יודע את מי גול (עי' לעיל לה:); ועל כן יעשה בהם צרכי רבים - בורות ומערות (ב"ק צד: וביצה כט.).

⁸⁵ וכן שוקלים במטבעות - סלע, שקל, דינר (יומא מב. שבת פא. קי.). מנה - 100 דינר (חולין קלה. כרתות ו. ועוד). סלע שנפסלה אפשר להתקינה למשקולת; אך לא אם נשחקה יותר מחצי ערכה (אלא נעשית שקל); נפתחה פחות מחצייה - ר' אמי: מותר; רב הונא: אסור לקיימה כלל (ב"מ נב.). ומשקולת קטנה של פומבדיתא (שבת עט. גיטין כב. סנהדרין סח.) שעשויה מתכת (כסף) ומחפה עור, היא סלע שנפתחה לכדי שקל, לרשב"ם ולרמב"ם; אך לרש"י ולתוס' קטנה לכסף והב; ראה הערתנו החיצונית.

רב חנן-רב מסר שמות אמות אברהם, המן, דוד, שמשון (ואחותו); לתשובת מינים. אברהם נכלא 7+3 שנים, באור ובאָרְרַט. במותו, כל גדולי האומות עמדו בשורה: 'אוי לעולם שאבד מנהיגו!'. "וְהַמְתַּנְשֵׂא לְכָל לְרֵאשׁ" אפי' מְמַנְהֵבֵהוּרֹת, מן השמיים.]

צא: [ר' יוחנן: זכורני! פועלים סרבו לעבוד במזרח העיר, כי מתו מריח הפת המעולה. ילד קָצַע חָרוֹב, ודבש זב על זרועותיו (ר' אלעזר: עורב נטל בשר ושומן זב לגבה הקיר). נער ונערה בשוק ללא חטא. 'המודה לגויים נופל בידם, הבוטח בהם - שלו להם'.]

"וְאֶכְלֶתֶם מִן־הַתְּבוּאָה יִשְׁן" - בלי סלמנטון (ר"נ: תולעת הגורמת ריקבון; רב ששת: שידפון; וכתנאי). "וְאֶכְלֶתֶם יִשְׁן נוֹשֵׁן" - כל המיושן משובח, אפי' פירות [ר"פ: יישון טוב לכל מלבד תמרים, שכר ודגים-קטנים]. "וְיִשְׁן מִפְּנֵי חֶדְשׁ תּוֹצִיאֵו".

הדרן עלך המוכר את הספינה

המוכר פירות - פרק שישי (צב-קב):

צב. המוכר שור לאדם שעשוי לקנות הן לשחיטה והן לחרישה (והמחיר שווה; ויש למוכר כסף) ונמצא נחן - רב: מקח טעות (הרוב קונים לחרישה); שמואל: יכול לומר 'מכרתיו לשחיטה', שאין הולכים בממון אחר הרוב (כמשנתנו. ויש גם תנא כרב).

צב: [עבד נמכר, ונמצא גנב (ממון או נפשות) - המקח קיים (כל/רוב העבדים כן). שודד חמוש או נידון-למוות - חוזר.⁸⁶]

צג. הקונה זרעים הנאכלים (לא פירש האם לזריעה או לאכילה) וזרעם ולא צמחו - המוכר פטור; אפילו פשתן (אין הולכים אחר רוב שלזריעה; רשב"ג). ר' יוסי: חייב דמי זרעים (שרוב הפשתן בעולם נזרע); אמרו לו: רוב האנשים קונים לדברים אחרים.

צג: מכר זרעים שאינם נאכלים ולא צמחו - משלם לו דמי זרעים; רשב"ג: אף את הוצאותיו. ומחייב אומן שקלקל סעודה לשלם אף בושת המאָרַח ואורחיו [וכן מנהג ירושלים (אף כשקיבל בחינם); וכשהמפה פרוסה על הפתח נכנסים אורחים].

הקונה פדים ריקים בשרון מקבל מתוכם 10% סדוקים *אך נאים ומדובקים בגפריית (צז:).

הקונה תאנים מקבל 10% מתלעות. סאה תבואה - מתוכה פחות מ-1/4 קב עפר; ו-1/4 קב (=1/24) קטנית לחיטים, ולשעורים - קש⁸⁷. עדשים - 1/4 קב עפר. הבורר עפר מן התבואה חייב לשלם לבעליה דמי חיטים, שהיה נמכר עֵמָן.

צד. רב הונא: מצא יותר מ-1/4 קב פסולת - ישלם לו המוכר כנגד כל הפסולת (כולל 1/4 הקב. "א מן הדין; ו"א קנס).

צה. נתן לפועל שדה לנטוע - מקבל על עצמו עד 10% עצים עָקְרִים. יותר מזה - חייב הפועל לנטוע הכל.

הקונה 'מרתף זה של יין' מקבל יין רע כנמכר בחנות (אפי' כולו); ואם אמר 'לתבשיל' - יין טוב⁸⁸, ו-10% מהחביות רע. 'מרתף של יין, לתבשיל' - שכולו טוב. 'מרתף של יין' - תלקו רב אחא ורבינא האם מקבל 10% רע. 'מרתף זה' - אפי' כולו חומץ.

צה: יין רע הנמכר בחנות, ריחו חומץ וטעמו יין - רב יהודה, ר' יוחנן, דרומאי-ריב"ל, *רבא (ע"ז סו:); יין הוא וברכתו 'הגפן' (מלבד הגרוע הנמכר בקרן הרחוב). רב חסדא, ריב"ל: חומץ (וברכתו 'שהכל'). [הטועם חבית שעושה ממנה תרומה על יין אחר, ומצא חומץ - *לרבי, שיין וחומץ 2 מינים, לא כרבנן (פד:); מה שהפריש ספק⁸⁹, חוץ מ-3 ימים (ר' יוחנן; מהבדיקה הקודמת, ודאי יין; ריב"ל: האחרונים, ודאי חומץ; דרומאי-ריב"ל: כר' יוחנן, ובחומץ חזק 3 האחרונים חומץ ודאי).]

צו: שכר תמרים ושכר שעורים - ברכתם 'שהכל'. וכן תמד (=שמרי יין במים), וכן הלכה. אחרים: אם טעמו כיון - 'הגפן'. רבא: נתן 3 כוסות מים לשמרים ויצאו 4 - יין; יצאו 3 - 'שהכל'⁹⁰; ומחלוקתם כשיצאו 3 1/2 (האם 1/2 נבלע).

⁸⁶ אך בכתובות (נח). ובקידושין (יא). המקח קיים כי יש קול (רמב"ן); תלוי במחלוקת התנאים בקידושין י: (והעיקר כבסוגיין). ר' אליהו בתוס' שם: שם עדיין לא שילם הקונה). מום בעבד אינו מבטל את קנייתו (ראהו או שאינו מפריע למלאכה. שם ושם). ובב"מ (פ): המוכר שפחה ומנה לקונה סדרת מומים (שוטה, נכפית, משוגעת), ונמצא בה רק אחד מהם - מקח טעות (בית אהרן שם: מדובר שהקונה גילה שמקפיד; דבר יעקב שם: טרם תשלום). פירט רק אותו ואמר שיש עוד; או שיש בה כולם - קיים. רב יהודה תיקן נוסח שטר מכירת עבד, ובו תנאי בעניין שודד ושחין-בפניו (גיטין פו. ומהרש"א). 'עבד בעבדיי אני מוכר לך' ומת - מראהו המת (מנחות קח:).

⁸⁷ מערב אדם קב חומטון (אדמה מלוחה - חומר משמר, מונע התלעה) בכור תבואה (ומותר למכרו בדמי חיטים, שכך שמירתן. שבת לא). אסור למוכר להתעות ולקסות מומי חפצו (ב"מ ס:). אסור לערבב פירות בפירות (משדה אחרת מוז שאמר), וכל שכן תבואה חדשה בישנה (למכרה כישנה, ואפילו חֲדָשָׁה יקרה). תגר מערב תבואה מְגֻבְּנֹת שונים ויין מגתות שונים (ידוע שקונה מאנשים שונים), בתנאי שלא יתכוון לערב רע בטוב (להתעות בו). אבא שאול: לא יכרו פסולת מהגריסים (שמוכרם ביוקר רב). חכמים ר' אחא: מותר (דבר הנראָה), אך לא למעלה בלבד (רמאות). לפני מכירה, אסור ליפות חפץ ישר שיצאה חדש; אך בתדש מותר (ע"ש עוד).

⁸⁸ התירו לְעָרֵב ביין יין חריף, בעת דריכת הגת (שמשפּיחו). וכעת מערבים תמיד - ר"פ: הכל יודעים ומוחלים; רב אחא בר"א: כרבי אחא, שאפשר לטעום ולהבחין (ב"מ ס). התערבו מים ביינו - לא ימכרונו בחנות בלי להודיע. ובכל מקרה לא ימכרונו לתגר. רבא שלח לחנות אחרי שמוגנו במים, שמוזגתו נִכְרָת. ובמקום שנהוג לערב מים ביין עושים כן (כנהוג, 1/2, 1/3, 1/4. רב: בעונת הדריכה. שם). שמרי יין אפשר לערב ביין שלהם, ולא ביין מחבית אחרת (שם). ובשָׁמֶן - ר' יהודה (ות"ק חולק): המוכר שָׁמֶן מוזקק פחות 1/2% תחת השמרים. (אביי: כי מתיר לְעָרְבֵם בו לצרכי; ר"פ: כי אוסר, והם רְחוּו). פסולת הגרעינים הצפה על השמן - כשקנה בניסן (השמנים מוזקקים) ההפסד למוכר; שילם בתשרי (במחירו או, הוול) וקיבל בניסן - על הקונה (ב"מ מ:).

⁸⁹ לדעת ר' שמעון; אך לרבנן ודאי חומץ ומה שממך עליהם טבל גמור (נדה ב: קידושין עט. ע"י כס"מ תרומות ה, כד, שפסק רמב"ם כ"ש. ע"ע דרך אמונה שם רסד).

⁹⁰ בכזה חלק ר' יהודה בחולין (כה): שהוא כיון וחייב במעשר; ר"נ: כשהחמין; ר"א: כשלא החמין (לר"י מעשרו מתוכו). ולעניין ברכה מודה (רשב"ם). ע"ע בחולין.

- צו. נתן מים על שמרי יין (ומצא כמות שווה) - של מעשר-שני-של-דמאי מותרים; של ודאי אסורים (חומרה) בפעם הראשונה; של תרומה - אף בשנייה; של הקדש - אף בשלישית; והמוקדשים לנסכים - לעולם. ר' מאיר אוסר פעם נוספת אם נתנו טעם. ר' יוחנן; וכן לעניין הכשר לקבלת טומאה (שיין מכשיר אף שלא לרצון. וכגון מי גשמים שנפלו שם ושתתה אותם פרה). לקידוש פסול יין שריחו רע, ושהיה מגלה (אף שסיננוהו, "הקריבהו נא לפתח הירצן"). אך מיץ ענבים, יין מפי החבית ומתחתיתה, יין שחור, לבן, מתוק-וחלש, מהמרתף (שלא נבדקה איכותו) ויין צימוקים - כשרים לקידוש; ולנסכים בדיעבד. לקידוש, מוזג במים כשר (ולנסכים פסול); בשריחו חומץ *חלקו אמוראים (צו.), ובתמך - *תנאים (צו.).
- צח. המוכר יין והחמיץ - פטור. *תוך 3 ימים - רב: מקח טעות (בחבית המוכר); שמואל: מזל הקונה גרם; וכן הלכה; ורב יוסף פסק כרב בשכר (צו.). בקנקני המוכר ואמר שהוא לתבשיל - ר' יוסי בר"ח: חייב באחריות; ר"ח בר יוסף: פטור (מזל בעליו גורם, "היין בוגד - גבר יהיר"). ואם ידוע שיין המוכר מחמיץ - מקח טעות, אם אמר 'לתבשיל'.
- רבא: הנותן יין למכור במקום יוקר (לחלוק ברווח), ועד הגיעו שם הוול - הפסיד. החמיץ (בכליו) - מחלוקת ריב"ח ור"ח בר יוסף. רבא: המוסר חבית יין לחנווני למכור עבורו, והחמיץ טרם מכר הכל - הפסיד, אא"כ שנה החנווני את הברז או קלף יום השוק. 'יין מבשם' - באחריותו עד חג השבועות. 'ישן' = מהשנה שעברה; 'מישן' = משלפניה, ובאחריותו עוד עד חג הסוכות. [רב מרי: "גבר יהיר - ולא יגה (אין מתקבל אף בנהו)]. רב: המתהדר בשקר בטלית של ת"ח לא יוכנס במחיצת הקב"ה].
- צח: המוכר מקום עבור בית חתנות (לבן-הקונה [לחתנו אין עושה סמוך לו⁹¹]) או בית אלמנות (לבתו), וכן המקבל לבנותו - ר' עקיבא: מידות הבית 6X4 אמות; ר' ישמעאל: זו מידת רפת בקר! (ללשון א גם לר"ע זה שיעור רפת; וללשון ב - קטנה יותר). 'בית קטן' - בונה 8X6; 'גדול' - 10X8; 'טרקלין (עשוי חלונות)' - 10X10; 'קנתיר (גינה לפתח הארמון)' - 12X12. גבהו - סכום חצאי ארכו ורחבו (כהיכל, $30 = \frac{40}{2} + \frac{20}{2}$); ללשון ב רשב"ג תמה (א"צ כ"ו). אחרים: כאורך קורות התקרה.
- צט. הארון והכרובים לא תפסו מקום (מסורת); "ו-30 אמה קומתו" = "ו-20 אמה" שמעל הכרובים. רבנאי: מאורך כנפיהם מוכח שגופם עמד בנס; ואין הכרח). "ופניהם איש אל-אחיו" ↔ "לבית" - י"א: לפי קיום התורה; אונקלוס: מצדדים לכאן ולכאן⁹². [
- מי שיש לו בור (עם דרך) בתוך בית חברו - נכנס ויוצא בשעות היום המקובלות, ואינו מכניס בהמתו אליו לשתות. ועושה מנעול לבור, ובעה"ב עושה מנעול נוסף (שייכנס רק כשבעה"ב נמצא, ולא ייחשד על אשתו).
- צט: יש לו גינה (עם דרך) פנימה מגינת חברו - נכנס ויוצא בשעות המקובלות, ובלי סוחרים (קוני ירקוניה); והחיצוני זורע את הדרך. קיבל דרך מוסכמת בצד - מותר, ונכנס בכל שעה, אך לא לקצר בה דרכו לשדה אחרת; ואין רשאים לזרוע הדרך. המוכר 'אמת-המים להשקות בית-השלחין' - מלבדה מוסיף לו אמה מכאן ואמה מכאן לשפתיה⁹³; 'להשקות בקילון (לצרכי אדם ובהמה)' - מוסיף רק חצי אמה מכל צד. רב יהודה: בעל השדה זורע שם; ר"נ: רק נוטע (שרשי זרעים מקלקלים השפה). רב יהודה: אמת-המים שנפלו שפתיה - מתקנן מעפר אותה השדה (ע"מ כן קיבל עליו בעל השדה; רב פפא).
- היתה דרך הרבים בתוך שדהו, והחליפה באחרת - את שלהם לא קנה (רב משרשיא: כשנתן דרך עקלתון; ר"ז ורב אשי: בכל מקרה {שמא ייתן עקלתון; יש שעבורם זו עקלתון}), ואף מה שנתן הפסיד (א: כר' אליעזר: רבים שבררו דרך קנהו, רב גידל: כשאבדו דרך בשדה זו⁹⁴. ב: רבבר"ה: אין הלכה כר"א; אלא כרב יהודה, שדרך שהחזיקו רבים ותקנהו אסור לקלקל). [ר"א: הילוך "לארצה ולרחבה" קונה (כאמור לאברהם); רבנן: רק שביל-כרמים⁹⁵ (כדי הילוך, ובמגדר כדי נשיאת זמורות).]

⁹¹ שאריב"ל: היהור באשתך מנתנה (במיוחד הראשון. י"א משום חשד וי"א ממון; ותרוייהו איתנהו). פסחים (קג.). וי"א שהיה רב מלקה חתן כזה (קידושין יב.).

⁹² פניהם כפני תינוק, ואינם קטנים משפח (סוכה ה.). ביומא (נד.) נאמר שהיו מסיטים את הפרוכות להראותם לעולי הרגל והיו חבוקים (בבית ראשון; אך לרב אחא ב"ש בשני, שהיו מצוירים בקיר); וכשנכנסו הגויים להיכל מצאום כך והוציאום ("הזילוהו כיי-ראן ערונה")! ר"י מיגש (ברמב"ן ובש"מ): בחורבן היה הנס להזילם.

⁹³ רב יהודה (ב"מ קז.): מניחים 4 אמות בלתי-זרועות סמוך ליאורי-המים (גדול של כל הבקעה, תוס'), וא"צ לדקדק במידתן (יחידים, מוחלים); ושסמוך לנהר אומד ברווח.

⁹⁴ ולפי זה (ולא כן העמיד רבבר"ה בסמוך) הדין מוסכם; כמובח מסוגיית אדמון וחכמים (רשב"ם): הלך לחו"ל, וכשחזר אבדה הדרך לשדהו, שפביבה 4 שדות של אדם אחד, שקנה מ-4 אנשים - אדמון: ייקח את הדרך הקצרה; חכמים: איבד את הדרך (יכול הסובבו לומר: אחזיר השטרות למוכרים ולא תוכל להוציא מהם. כתובות קט.).

⁹⁵ (שלהילוך נעשה). אך קרקע אין נקנית בהילוך אלא בחזקה (לעיל נב: ע"ש, קידושין כו.). ו'דישת' גבולי השדה הקונה (ב"מ יד:) - תיקון ממשי (רשב"ם; רש"י שם).

המוכר לחברו 'דרך' בשדהו - 4 אמות; אחרים, דייני גולה: $2\frac{1}{2}$, כחמור עם משאו; רב הונא: כן הלכה. 'דרך' (מיוחדת) מעיר לעיר' - 8 אמות; 'דרך הרבים' - 16; דרך לעיר מקלט - 32 ('תִּכְנֵן לְךָ הַדֶּרֶךְ'). [דרך המלך - אין לה שיעור (שפורץ כרצונו)].

ק: ל'דרך הקבר' אין שיעור (וכל המללים יעברו; משום כבוד המת). המוכר קברו, דרך קברו, מקום מעמדו או מקום הספדו - בני משפחתו קוברים אותו שם בעל-כרחו של הקונה (גנאי למשפחה), *בתשלום (בכורות נב).

המעמד - שטח זריעת 4 קבים. אין פוחתים מ-7 מעמדות ומושבות על המת (בשובם מהקבר הולכים מעט ויושבים). *וצריך 10 אנשים; מגילה כג); ר' יהודה: הממונה אומר 'עמדו יקרים עמדו', 'שבו יקרים שבו'. רק ביום הקבורה, קרובים-שאינם מתאבלים (ולא רחוקים, רב יוסף), ובבית הקברות ולא בעיר (אביי), ורק במקום שנהגו (רבא). לא כרב אויא שטעה בהם).

קא. המוכר מקום לקבר, וכן פועל המקבל לעשותו - עושה חצר 6x6 אמות, ואליה פתוחות 2 מערות (בין ישר). כל מערה 4x6 אמות, וממנה 8 פוכים (3 + 3 + 2), כל כוך 4 אמות 6 x טפחים ובגובה 7 טפחים, וביניהם אמה. ר' שמעון: 4 מערות פתוחות לחצר, כל מערה 6x8 ולה 13 כוך (4 + 4 + 3 + 2 בפנינות (רב אשי; ומעמיקן; או: לקבורת גפלים. וכן לגבי הכוכים המצטלבים בין מערה למערה. ר' הברד"ל: כולם באלכסון; ונדחה). *לר"ש בן יהודה בשמו: המערה 4x8 (ובה 15 כוך 6 + 6 + 3, שהרווח ביניהם 2 טפחים)). רשב"ג: הכל (הרווח בין הכוכים ומספכם) לפי קושי הקרקע.

קב. [המוצא מת קבור באקראי, יכול לפנותו עם מעט מעפרו⁹⁶. מצא 3 המתאימים לסדר הכוכים הנ"ל - זו שכונת-קברות (ואין לפנות), ובודק הלאה 20 אמה (אורך 2 מערות והחצר. לרבנן, והמערה הראשונה בודק באלכסון; רב שישא: לר"ש, כשאחת המערות לגפלים וארכה 6). מצא מת נוסף - בודק הלאה 20 אמה. מתים רבים סמוכים - אין זו שכונת-קברות, ויכול לפנותם, עם עפרם; ר"ש: כאילו האמצעיים אינם (נקברו בער"ש בחפזה), והשאר מצטרפים לשכונת-קברות.]

הדרך עלך המוכר פירות

בית כור - פרק שביעי (קב:קח).

קב: 'בית כור עפר (=לזריעה) אני מוכר לך' - אין כלולים במידה חריצים וסלעים שגבהם 10 טפחים (ורחבם 4x4 טפחים), אפילו אין החריצים מלאים מים (רב פפא; שהקונה רוצה שדה 1 רצופה. אך במקדיש, החריצים נפדים בנפרד רק אם מלאים מים).

קג. פחות מזה, או שאמר 'בבית כור' - נכללים בה. ר' יצחק: בתנאי שאינם יותר משטח בית 4 קבים בסה"כ. רב עוקבא: בית 4 קבים המפורזים בשטח בית 5 קבים - אין נכללים; ר' יוחנן: אף המפורזים ביותר, אלא כשמפורזים ברוב השדה (רובם במיעוט) - תיקו. ברובה אך בצורת מעגל, שורה לכל האורך, כ- v , כ- w {קשים לזריעה} - תיקו.

קד: סלע בודד סמוך לשדה - אפילו פנימי לגבול - אין להתחיל למדוד ממנו. מפריד מעט עפר; עליו מעט עפר או תחתו - תיקו.

'בית-כור עפר בדיוק' - חריגה כלשהי, לכאן או לכאן, תנקה או תחזור⁹⁷. 'בערך' - וכן סתם - עד חריגת בית- $\frac{1}{4}$ -קב לבית-סאה ($7\frac{1}{2}$ לבית-כור) א"צ להחזיר; יותר - תחזור החריגה כולה⁹⁸. כשהקונה מחזיר - כסף או קרקע, לפי העדפת המוכר. בחריגת בית-9-קבים (בגינה בית $\frac{1}{2}$ קב, ולר"ע $\frac{1}{4}$) - קרקע. *ואם בינתיים הוזלה הקרקע או הוקרה - ישלם כשער הזול.

קד. מכר שדה גדולה (בת כמה כורים) - רב נחמן: חריגת בית- $7\frac{1}{2}$ -קבים לכל בית-כור מחולה, ואם חרג יותר ובסה"כ בית-9-קבים - חזורת. רב הונא: בית 9 קבים בסה"כ תמיד חוזר.

קד: מכר שדה (וחרג מעל בית- $\frac{1}{4}$ -קב לסאה, ופחות מבית-9-קבים) ונעשתה גינה, או להפך - תיקו (האם יחזיר דווקא קרקע).

סמוך לשדה-המוכר, בכל חריגה מעל בית- $\frac{1}{4}$ -קב לבית-סאה יחזיר קרקע. מפריד בור; אמת-מים; דרך הרבים; שורת דקלים - תיקו.

קה. '... במידה מדויקת, פחות או יותר', או בסדר הפוך - בן ננס, רב: הלשון האחרונה קובעת. רבנן: ספק (רשב"ג ור' יוסי⁹⁹ לגבי 12' זהובים לשנה, 1 לחודש', שיחלקו דמי חודש העיבור - רב: מומן המוטל בספק; שמואל: כשבא באמצע החודש¹⁰⁰); שמואל: במוכר - ידו על העליונה (הוא המוחזק).

⁹⁶ דיני פינוי קבר ע"י נזיר (סה). וסנהדרין (מו): ובנויר נידון מהו 'משקב כדרכו' וכמה עפר מפנה. ושם, למת שנקבר חסר אין פינוי עפר ולא דין שכונת-קברות. ע"ש.

⁹⁷ אמנם בקרקעות אין הונאה (ב"מ נו: קח), בהטעיית מחיר (רשב"ם); אך טעות במידה חוזרת (לעיל ז). ובתנאי מידה בחבל' תנקה (רשב"ם, ר' הערתנו החיצונית).

⁹⁸ אך 'בית-כור אני מוכר לך' - אע"פ שאינו אלא לתן קנה, אם נקרא כך (עליו הראיה - שו"ע ח"מ רית, יז); וכן 'פרדס' ללא רימונים ו'כרם' ללא גפנים (לעיל ז).

⁹⁹ כאן לר' יוסי ספק; אך בעלמא (תמורה כה; וזבחים ל: ועוד), 'תמורת עולה תמורת שלמים' - ר' מאיר: תמורת עולה (א: תפס לשון ראשונה; ר' יוחנן: מלשון מוכח שמתחרט, משא"כ לא תחול זו אא"כ חלה זו); ר' יוסי: אם אינו מתחרט (או 'תחול זו ואח"כ זו', ר' יוחנן), דבריו קיימים (ותרעה ודמיה לשניהם). וכן שיטת ר' יהודה (בזבחים), תפס לשון ראשונה, ביחס לכוננות-פסול בקרבן (אך שם שתי הלשונות אינן סותרות בהכרח - תוס'. ר' הערותינו החיצוניות בכל המקומות).

- קו. 'בית כור עפר בתוך הגבולות הללו' - חריגה מעל 1/6 (רב יהודה: וכן 1/6; רב הונא: לא) ינכה (אא"כ ידע הקונה מידותיה) או יחזיר.
 קו: ר' יוסי: אחים שחלקו בגורל, בפילת הגורל לאחד מהם קנו (כתחילת חלוקת א"י, ובגמירות דעתם).
 2 אחים חלקו, והופיע אח נוסף - רב: בטלה חלוקתם; שמואל: יקבל 1/3 מכל אחד. *ר"פ: הלכה כשמואל; אמיר: כרב; וכן הלכה.
 קז. 2 אחים חלקו, וחלקו של אחד נגבה בחוב אביהם - רב: בטלה חלוקתם (כיוורשים); שמואל: הפסיד (כקונה¹⁰¹ בלי אחריות); רב אסי: יקבל 1/4 מהקרקע או שוויו (ספק)¹⁰². רב פפא: להלכה יקבל 1/2 הקרקע; אמיר: הלכה כרב; וכן הלכה.
 3 דיינים ששמו קרקע (למזון אלמנה ובנות), 1 אמר '100' ו-2 אמרו '200', או להפך - בטלו דברי היחיד.
 '80', '100' ו-'120' - ת"ק: 100 (ממוצע); ראב"ז: 90 (2 הנמוכים, 'תפסת מועט', וטעו ב-10); אחרים, דייני גולה: 93 1/3 (הנמוך + 1/3 ההפרש). גם האמצעי טעה ב-13 1/3 אך אמר פחות מפני חברו). רב הונא: הלכה כאחרים; רב אשי: לא.

קז: 'חצי שדה אני מוכר לך' - מכר לו מן הגרוע שבה כשווי חצייה (שמא 'חצי' = בשווי). 'חצייה בדרום' - יבחר המוכר היכן, כשווי חצייה הדרומי. על שטח המוכר הגדר ואחריה תעלה 3 טפחים, רווח טפח ותעלה 6 (שלא תקפוץ חיה על הגדר).

הדרן עלך בית כור

יש נוחלין - פרק שמיני (קת-קלט):

- קח. דיני נחלות; ירושת קרובים. יש מוריש שירש את יורשו ולהפך, אך אין זה תלוי בזה.
 קח: האב יורש את בנו (א: 'ונתתם את-נחלתו לשאר' [=האב] הקרב אליו ממשפחתו [=משפחת אב, 'למשפחתם לבית אבתם']), כשאין לבן זרע (שהרי בנו יורשו, כמו ביעוד-אמה ובפדיון שדה-אחווה); וקודם לאחי המת ("הקרוב"). והפסוקים אינם כסדרם). ר' ישמעאל ב"ר יוסי: (ק"ו מהאחים), 'ובן אין לו והעברתם את-נחלתו לבתו' - רק בת המת קודמת לאביו.
 קט: [כומר פסל מיכה - 'ויהונתן בן-גרשם בן-משע' - תלחו הכתוב במנשה ממשפחת יהודה. ר' יוחנן: מכאן שתולים קלקול במקולקל; ריב"ן: מאדניה, 'ואתו ילדה אחר אבשלום'. ר' אלעזר: ידבק אדם בטובים (יהונתן - מבת יתרו, פינחס - מבת עמינדב ומצד אמו - מיוסף ומיתרו, 'פוטאל')]. רבא: הנושא אשה ידוק באחיה ('אחות נחשון'), שרוב בניו ידמו להם.
 קי. בני דן רמזו ליהונתן את משה סבו ("...הלם... בזה... פה"); השיב, שלימדו: ישפיר עצמו לע"ז (טעה שממש; ובאמת - 'זרה לו') ואל יצטרך לצדקה. מנה 'נגיד עלי-האצרות' בידי דוד, ושב בתשובה ('ושבאל').
 בנינים יורשים את האב, ואין הבנות יורשות כשיש בן ('ובן אין לו והעברתם את-נחלתו לבתו'; 'והנתחלתם אתם לבניכם').
 קי: אחים מן האב (*אף ממזר; יבמות כב): יורשים (כשאין למת זרע ולא אב). משא"כ אחים מן האם (רק צד האב קרוי 'ממשפחתו').
 קיא. בן יורש את אמו ('בת ירשת נחלה ממטות', וק"108), ודוחה את הבת ('ממטות' - הקשה למטה האב). ר' זכריה בן הקצב: יורשים בשווה (שהרי למד הבן בק"ו מן הבת, ו'דיו'). רב ושמואל, רב נחמן (וביטל שמועות הפוכות בשם רב): הלכה כרבנן.
 קיא: ואין בכור יורש בנכסי אמו פי 2 ('לו' [לאיש] משפט הבכרה' ולא לאשה).
- בעל (*לא ארוס; ב"מ יח.) יורש את אשתו (ראשון. ר' עקיבא: 'לשאר' הקרב... ירש אתה) אביי: בשינוי סדר המילים; רבא: גורע לו' ודורשן. ר' ישמעאל: קבורת אלעזר 'בגבעת פינתס בנו' (נדחה) וערי יאיר בן שגוב ('פ: אפשר לדחות). *תנא: 'ולא-תסב נחלה ממטה למטה אחר' ע"י הבעל ('ידבקו מטות'; בן אינו 'אחר'; מיתר), ואינו ללא נוסף; קיב: 104.

¹⁰⁰ שהולך אחר המוחזק. רב נחמן (ב"מ כב): הקרקע בחזקת בעליה, בכל מקרה (אפי" אמר בסדר הפוך. ראה הערתנו החיצונית להסבר בדעת רשב"ם).

¹⁰¹ ר' יוחנן בבכורות (נב): האחים שחלקו לקוחות הם, וביובל בטלה חלוקתם וחולקים מחדש (תוס' שם: לגבי יובל אין אמורא הסובר כר' יוחנן, אלא לא בטלה).

¹⁰² חלקו 1 הכסף והאחר הקרקע, וזו נגבתה בחוב אביהם - לשון א: חילוק עמו בכסף; ב: א' צ' לפצותו (ב"ק טו). לגבי היחס בין המחלוקות, ר' הערתנו החיצונית שם.

¹⁰³ ועוד: 'ולא-תסב... ממטה אל-מטה' ע"י בן (להלן קיב:); רבי: 'והעברתם את-נחלתו לבתו' (קט: ורשב"ם); 'בגבעת פינתס' (קיב. ורשב"ם) - וראה הערתנו החיצונית.

¹⁰⁴ ואינו יורש אותה כשהוא בקבר להוריש לירשיו (להלן קנח. רגמ"ה קנט: וע"י תוס' קיג:). רבי אלעזר (בכורות נב) ורב (כתובות פג): ירושת הבעל דרבנן, וחזרת ביובל. חכמים, ריב"ב: דאורייתא ואין חזרת. ריב"ב: הורישתו קברות משפחתה - יחזיר, וישב כספו חוץ מדמי קברה (בכורות שם). את אשתו קטנה (יתומה; דרבנן) יורש - ב"ה: משנכנס לחופה; ב"ש: ונדלה והביאה סימנים; ר"א: משגדלה ובעלה (יבמות פט:).

ביבמות (מ), המייבם אשת אחיו וזה בנכסי אחיו (אפילו גרשה אח"כ. *ק"ק'ם עלישם אה"י - לירשו; ונקרא בכור, שאין לו חלק כפול פראיים לבוא, בירושת האב (שם כד). בשבח ששבחו הנכסים בין הייבום לבין החלוקה - אביי: מקבל חלק אחיו; רבא: לא (בכורות נב). ולגבי קבלת 2 החלקים ברצף 1, ע"י לעיל יב:). ר' יהודה: אם האב חי הוא יורשו ולא היבם (וגם אחר מות האב לא ייטול היבם כפול). הלכה - עולא ור"י נפחא: כר' יהודה; ר' ינאי ור"נ: כרבנן. עשו חליצה - הוא כאחד האחים לנחלת האב. רב חסדא: התייבמה ע"פ עדות עצמה - היבם יורש נחלת האב ('ק"ק'ם. יבמות קיו:). אך בלי ייבום אין אה"י יורשים נכסיו ללא עדי מיתה (שם).

שומרת-יבם שמתה - כתב"ה בחזקת יורשי בעלה. נכסיה - ב"ש: יחלקו יורשי בעלה עם יורשיה; ב"ה: בחזקת יורשיה (יבמות לת: 'ע"ע להלן קנח: ורש"י כתובות פ:).

קיב. אביי הסתפק, האם בת שירשה 2 מטות נישאה רק למי שאביו משבט אביה ואמו משבט אמה (או שאין לחוש לאמה, שכבר הוסבה). קיג. ריב"ק: אין הבעל יורש נכסים הראויים לבוא לאשתו (כגון מתה לפני אביה. מיאיר בן שגוב, ומקבר אלעזר בגבעת פינחס "בנו" ¹⁰⁵). בן יורש את אחי אמו (כשאין קרוב ממנו). וכן בת יורשת, כשאין בן (הוקשו כל הירושות אל הראשונה ב"ן, שהבן קודם). קיג: אין ב"ד *מתחיל (סנהדרין לד:): בלילה לדון בירושה ("כיום הנחילין", "לחקת משפט"), וכן דיני ממונות. רב יהודה: 3 שבאו לבקר חולה, יכולים אף לדון כב"ד ולחלק ¹⁰⁶. בלילה - כותבים הצנאה, ואין דנים (אף למחר; שאין עד נעשה דיין). קיד. [המקנה מתנה יכול לחזור בו - רבה: כל זמן שיושבים; רב יוסף: כל עוד עוסקים באותו עניין. וכן הלכה.] קיד: בן שמת ואחריו אמו - אינו יורש נכסיה בקבר להורישם לאחיימאביו (*הוקש להסבת הבעל; קנט:). ר' יהודה בר"ש: אם יורשת את בנה (כשהאב איננו. "ממטות", הקש למטה האב). משנתנו: לא ("ירשת" ואינה מורשה ל-2 מטות).

קטו. כשהקודם לירושה איננו - צאצאיו קודמים. *בנים קודמים לבנות (קיג:). אב קודם לאחים (בכל דור). *והם לסב (אך לרבא לא; קטז:). הסדר - בן או צאצאיו (אף בתו או נכדתו; "ובן אין לו", עין), בת או צאצאיה, אביו, אחיו או צאצאיהם, אחיותיו או צאצאיהן, אבי האב או צאצאיו, אחי הסב או צאצאיהם, וכן הלאה; עד בני יעקב (מקובלנו שאין שבט כלה). קטו: הבת אינה יורשת עם בת-הבן (שהרי זו יורשת עם אחי המת, וזו אינה יורשת אתם. ריב"ז, וניצח בזה את הצדוקים). קטז. ר' יצחק: תיקנו לשבט בנימן (אחרי פילגש-בגבעה) "ירשת פליטה", שלא תירש בת-הבן עם אחי אביה (שלא תסב נחלה). רשב"י: מי שאינו משאיר בן לירשו הקב"ה מתמלא עליו עברה ("ובן אין לו והעברתם" ¹⁰⁷). "אין תליפות למו (ריב"ל ור' יוחנן: שלא השאיר תלמיד; ר' יוחנן-רבו: בן) ולא יראו להם". "שקב דוד עם אבתיו וכימת יואב (לא הניח בן כמותו)". [ר' פינחס בר חמא: עני בבית קשה מ-50 מכות ("יד-איה נגעה ב"י" "זה בתרת מעני"). מי שיש לו חולה ילך לאיש חכם שיתפלל.]

קיז. בימי יהושע, "לאלה תחלק הארץ" ↔ "לשמות מטות אבתם ינתלו" (יוצאי מצרים, "ונתתי אתה לכם")! ר' יאשיה: התחלקה לפי יוצאי מצרים (לכל יוצא {מגיל 20} חלק 1, ובניו הנכנסים חלקו ביניהם). ר' יונתן, לא כמשנתנו: לפי ב"א הארץ (לכל אחד חלק, ומחזירים חלקיהם לאבותיהם, היוצאים, אשר מתחלקים בשווה עם אחיהם ומורשים חזרה לבניהם). ר"ש בן אלעזר: לב"א הארץ (לכל אחד חלק) + ליוצאי מצרים (וירשוהו יורשיהם).

קיח. אביי: לא היה מי שלא קיבל נחלה; שרק תלונת בני יוסף נכתבה. ואין הכרח; שבאה ללמד להיזהר מעין-הרע. קיח: לסובר שהתחלקה ליוצאי מצרים, את חלק המרגלים ("והוא" ¹⁰⁸ לא-היה בתוך העדה") קיבלו יהושע וכלב ("חיו מן-האנשים ההם"). את של קרח וכל עדתו ("...הנועדים עליה בעדת-קרח") - "יא שג"כ (הוקשו למרגלים), ויא שלא היה להם חלק בארץ. *ובניהם קיבלו מחלק הורי הוריהם. ולסובר שלב"א הארץ - בזכות עצמם; ונכדיהם שמתחת גיל 20 מחלק אבות-סביהם. "חבלי-מנשה עשרה" - 6 בתי-אבות + 4 לבנות-צלפחד. בנות צלפחד קיבלו 3 חלקים בנחלת א"י - חלק אביהן, מיוצאי מצרים (כדעה זו; *קיוז:); חלקו בנכסי חפר אביו (מיוצאי מצרים); וחלקו בהם ככחור (קמ"ל שארץ-ישראל נחשבה מוחזקת ביד יוצאי מצרים, *ונתתי אתה לכם"). + חלק רביעי - של אחיו שמת, ולר' יונתן 2 אחים ("נתן תתן", "אחת נחלה"). קיט: זכו בנות צלפחד וזמנו כתיבת פרשת נחלות (מגלגלין זכות...'. ולעומתן המקושש). ר"ש השקמוני: משה ידע שירשות, והסתפק (לגבי חלק הבכורה) האם היתה א"י כמוחזקת. ("מוקשה" - מורשים ולא הם יורשים; וכן: "תבאמו ותטעמו"). הן היו חכמות (בדרך-ארץ; שאלו כשדרש משה בפרשת ייבוש), דרשניות ("כי אין לך בן" או בת-הבן, שלו יש איננו יורשות), צדקניות (נישאו רק להגון להן; לא לפני גיל 40, וידעו שיעשה להן נס כיוכבד ותלדנה).

ה'ספק' (בן, ספק אם לאח או ליבם; שיבם מיד), הדורש לרשת נכסי המת, ומולו היבם - חולקים (אין אחד המוחזק. מול בני היבם יזכה בחלק שמודים לו, ובשאר יחלקו). תובע נכסי היבם, מול בני היבם - אין לו (עליו ראייה). חלקו היבם וה'ספק' בנכסי המת, ומת היבם דורש הלה חלק בנכסיו או השלמת נכסי האח המת (ממ"ג - ר' אבא: לא יקבל (אין לבטל החלוקה הראשונה); ר' ירמיה: הדין עמו. מול היבם בנכסי הסב - היבם זוכה (הוא ודאי). מול בני היבם (הדורשים לחלוק בשווה, והוא דורש 1/2) - להם החצי שמודה בו, ולו החלק שמודים לו (1/3 אם בני היבם 2), ובנות יחלקו (ל-2). הסב והיבם בנכסי ה'ספק'; הסב וה'ספק' בנכסי היבם - חולקים (יבמות לו: ל-ח). גוי יורש את אביו (רבא: "וחשב עם-קנהו" ולא יורשו; ר' יוחנן: "כי לבני-לוט נתתי את-ערך ירשה"). גר את אביו - מדרבנן (שמא יחזור לסורו). גוי את אביו-הגר אינו יורש. וכן גר את אביו-הגר, אא"כ נולד משהתגייר (דומה לישראל גמור). קידושין (ז:).

נכסי הרוג-ב"ד - לירשו. נכסי הרוג-מלך-ישראל (כגון המורד בו) - למלך ("בכרם נבות אשר-יבד שם לרשתו"); ר' יהודה: לירשים (ואחאב קרוב היה). סנהדרין (מח:). ¹⁰⁵ ר"פ: כן הלכה (קכה:). אמנם שבח הנכסים - שלו (רשב"ם ותוס' שם). חוב המגיע לה, וכן תשלומי נוק (ב"ק מב:). מחלוקת רבי ורבנן (ואמוראי אליבא דרבנן; קכד:). ותשלום כופר אינו יורש ("ותמית איש אן אשה..."), אינו אלא לאחר מותה ולא הוחזקה בו; ב"ק שם).

¹⁰⁶ לא תהא שמיעה גדולה מראיה, כמו לגבי קידוש החודש (ר"ה כה:), וטרפה שרצח (סנהדרין עח:). ובעלמא חלקו בזה תירוצים בב"ק (צ:), ראה הע' שם בשיטת רש"י. ¹⁰⁷ "וראה-בנים לבנות על-שקאל" - ר' שמואל בר נחמני: שלום על דיני ישראל, שאין קטנות על הירושה (כתובות נ: וע"ש במהרש"א).

¹⁰⁸ צלפחד בן-חפר, "...כי-יבטאן מת" - ר' עקיבא: המקושש ("מת במדבר" "ויהיו... במדבר"); ולריב"ב היה מהמעפילים (שבת צו:, ור' הערתנו החיצונית שם).

- "ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל העדה" - ר"א: לפני כולם, שישבו בביהמ"ד; שמכבדים תלמיד בפני רבו. ר' יאשיה: לא, והסדר הפוך. [להלכה מכבדים רק תלמיד שהרב מכבדו (*או שכבודו בזה; סוטה מ:).]
- קכ. סדר שמותן שונה בעמידתן לפני משה ובנישואיהן - א: לפי סדר חכמתן ולפי סדר הדרגתן (בהתאמה); כר' אמי, שכך יש לכבד (בישיבה, ובמשתה. רב אשי: בתנאי שהפערים גדולים). תנא ד"ר ישמעאל: שקולות היו בחכמה ("ותהינה").
- שמואל: בנות צלפחד הותרו להינשא לכל השבטים ("לטוב בעיניהם"); ו"אך למשפחת מטה אביהם" - עצה טובה); שלא כשאר בנות ירשת נחלה' בדרך. בדור הבא הכל הותרו ("נה הדבר"). [ו"נה הדבר" בשחוט-חוץ ובנדרים ללמוד זה מזה: נדרים לדורות, והתקתם אף ב-3 הדיוטות (או יחיד מומחה), וכן נדר-הקדש (אך לב"ש אין גו"ש; אלא בשחוט-חוץ ממעט מולק מפרת, ובנדרים התרת חכם ≠ הפרת בעל; ו-3 הדיוטות מ"מועדי ה"). שבת חלה מעצמה וא"צ קידוש בב"ד.]
- קכא. הגבלת נישואי בנות ירשת' פקעה בי"ו באב; לכן עשו י"ט ומחולות בנות ירושלים בפרמים. [ובו הותר שבט בנימן בבנות השבטים; נודע שקלה דור המדבר למות ושוב דיבר הקב"ה עם משה; ביטל הושע בן אלה שוטרי רבעם בדרך לירושלים; ניתנו הרוגי ביתר לקבורה; היו מסיימים כריתת עצים למזבח (החם נחלש והם לחים. יש להוסיף תורה בלילות!).]
- קכא: 7 ראו זה את זה ושנותיהם הקיפו כל העולם - אדם ← מתושלח ← שם ← יעקב ← עמרם ← אחיה השילוני ← אליהו (עודנו קיים). גם מכיר בן מנשה ויאיר נולדו בימי יעקב והיו מבאי הארץ (במלחמת העי "כשלישים וששה איש" = יאיר); שלא נגזרה פליה במדבר על מי שגילו מעל 60 ("ומעלה" מערכין) או תחת 20.
- קכב. א"י התחלקה ל-12 שבטים ("בין רב למעט"; ואח"כ נחלת כל שבט התחלקה לאנשיו)¹⁰⁹; השבטים שקיבלו רחוק מירושלים קיבלו כסף מן הקרובים (ר' אליעזר. ר' יהודה: שווי פי 4 לכל סאה); ר' יהושע: קיבלו יותר קרקע. אופן החלוקה - אלעזר אומר על-פני אורים ותומים, ואח"כ עושה הגורל (שבט, ונחלה) ונמצא שווה. יהושע קיבל "על-פי ה'" ("תמנת סרח" → "ח"ס" - בתחילה → בסוף, 2 לשונות), וכן קלב ("כאשר דבר משה". השדות והכפרים סביב חברון); ללא גורל.
- בעתיד - תתחלק ל-13, והנותר - לנשיא (מלך המשיח). והחלוקה לפי נאם ה'; ולכל אחד יהיה בהר ובשפלה ובעמק¹¹⁰.
- קכב: הבנות ניונות מנכסי אביהן ולא מנכסי אמן (אלא הבנים יורשים הכל).
- קכג. יורש 2 חלקים (ביחס לכל אח. "הנחילן את בניו"; "... והבכרה ליוסף"; "אפרים ומנשה פראובן ושמעון... שכם אחד") בנכסי אביו (*קיא:)¹¹².
- קכג. "פראובן... הבכור ובחילו יצועי אביו"¹¹³ נתנה בכרתו לבני יוסף - ר' יונתן: ראוייה היתה לצאת מרחל, אך לאה קדמה בתפילתה ("ועיני לאה רבות" מבכי על ייעודה לעשו; רב. ר"א: ארוכות, כהונה ומלכות); ומפני צניעות רחל (מסרה ללאה הסימנים שלא תבוש בפני יעקב) החזירה לה הקב"ה. [ר' חמא: יוכבד נולדה בין החומות ("ילדה... במצרים", הגפשה ה-70).
- קכג: "כאשר ילדה חתל את יוסף (ביד זרעו יימסר זרע עשו) - ויאמר יעקב אל-לבן שלחני".
- בכור כהן יורש כפל בזרע-ולחיים-וקבה (ממפר שנתן תדיר לאב, ושחט בחייו וכאילו הפרשו) ובקדשים קלים (חיים, כריה"ג)¹¹⁴.
- קכד. בחוב של האב, הבכור משלם פי 2 מכל אח. אמר 'לא אקח חלק בכורה ולא אשלם פי 2' - רשאי ("לתת לו", כמתנה).
- אין בכור מקבל פי 2 במה שהשביחו האחים אחרי מות האב ("בכל אשר ימצא לך")¹¹⁵. שבו הנכסים מעצמם (שחת וצמחה שבקים; פרחים ונעשו תמרים; בהמה רועה מעצמה באחו או משפחת, וילדה) - רבי: מקבל ("פי שנים", הקש); רבנן: לא ("לתת לו" כמתנה, רק המוחזק אצל האב (וההקש - שיקבל ברצף; *יב:). ומודים כשלא השתנה שמו, כדקל שגדל). הלכה - ר' חייא: ספק (האם הלכה כרבי אף כנגד רבים); ר"נ-רב, *רב פפא (קכה:); כרבנן; ר"נ: כרבי; רבא: לכתחילה כרבנן.

¹⁰⁹ תחום עכו - זבולן. ים הכינרת - נפתלי, עם מלא חבל מצודה בדרומו (ים ודרום יקשה; ר"ב פא:). יהושע התנה 10 תנאים (מפורטים בב"ק פא:). ר"ש ב"א: פירות ועצים תלושים שבהרים בחוקת כל השבטים; ומחוברים - של אותו השבט (שם). ר' יוחנן: אפשר היה לחלוק עיר אחת לשני שבטים; ר"ל: א"א; וקשיא (סנהדרין קיא:).

¹¹⁰ ("שער ראובן אחד..."). כבר בימי יהושע לא היה שבט שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק (ב"ק פא:); אך בעתיד - אפילו לכל אדם (תוס', ע"ש; ר"ן).

¹¹¹ שנולד בחיי אביו ("יביר"; להלן קמב:); "ראשית אנו" של אביו (דןה עליו אם מת); למעט - נפל (לעיל קיא:); הגולד מת; סנדל (=ללא צורת פנים); עבר מרקם (עי' גדה כה.); שליה; והיוצא מחתך - ולכן הפא אחריהם בכור לנחלה. ולקבות בנו של הנושא אשה שכבר ילדה (כ"ז תנן בבכורות מו.). שפיר (עור העבר) מלא מים, דם או גוונים; דמות דג, חגב ורמש; הריון פחות מ-40 יום - אינם ולד כלל, והבא אחריהם בכור לכל (שם מו:). הגולד בניתוח והבא אחרי - אינם בכורים כלל ("גלדוילן"; והשני אינו "ראשית אנו"). ר' שמעון: ניתוח נחשב לידה ("תלד" [גדה מ.]) והוא בכור לנחלה (בכורות שם). יציאת פצחת נחשבת לידה - ר' יוחנן: אף לנחלה; ר"ל: לא לנחלה (ר"ש); והבא אחרי בכור; רמב"ם נחלות ב, ב: אם מת אביו טרם הוציא פניו אינו יורש 2), שצריך הכרת פנים וחוטם ("יביר". שם מו:). המתגייר בהריון - אין בנה יורש פי 2 (שם מו:). הוליד בנים והתגייר - ר' יוחנן: אין לו עתה בכור לנחלה (מלבד לריה"ג); ור"ל חולק (נולד מחדש. שם).

¹¹² חלק הבכורה - וכן חלק היבם - אינו חוזר ביוכל (לר"מ כמתנה; לרבנן כירושה). רבי אלעזר: חוזר (כך מתנה; ר' יוחנן: לדעתו בטל לגמרי). בכורות (נב; וע"ל קז:).

¹¹³ במעשה בלהה. רשב"ג, רשב"א; לא חטא (אלא בקנאתו לכבוד אמו בלבד מצע אביו, י"א; ומצע השכינה); וכן לר"ג ולר"א המודעי. ר"א ור' יהושע: חטא (שבת נה:).

¹¹⁴ האב נזיר, והפריש מעות (סתומים) לקרבות סיום נזירותו, ומת - גנו (לא בתו) הנזיר מביא קרבנותיו ממעות אלו (הלמ"מ). ר' יוסי: רק כשנזר אחרי מות האב; ר"א ור"מ ר' יהודה: אף שבחיו. לא נפט, כששני בנים נזירים, האם הקודם זוכה, או חולקים כירושה? (ואם כן -) כשאחד בכור, האם נוטל פי 2 גם בהקדש? (נזיר ל:).

¹¹⁵ אלא שמים את השבח ויכול הבכור לשלם לאחיו (את יתר חלקם בו) במעות, אם אינו רוצה לשלם זאת בקרקע (ר"נ-שמואל; ב"ק צה: ב"מ קי:).

קכו: ירשו שטר-חוב - לרבי, הבכור מקבל בו פי 2, אף ברבית מגוי. לרבנן - שמואל (ור"נ ורבה): לא; בני א"י ואמיר: מקבל (רבה: רק כשגבו קרקע; ר"נ: רק כשגבו מעות) אך לא מהריבית. *רב פפא: להלכה אינו מקבל, בכל מקרה (קכה:)¹¹⁶.

קכה: צנה נכסי לסבתא, ואחריה לירשי; ולו רק בת נשואה, ומתה; ובעלה תובע הנכסים אחרי מות הסבתא - רב הונא: הדין עמו; רב ענן: לא (לירשי ולא לירשיהם; אלא לירשי הסבתא); שלחו מא"י: להלכה לא, שאין בעל יורש נכסים שאשתו לא הוחזקה בהם (אך לרב הונא, ב'אחריה לירשי' כאילו גופם ניתן לה מאז). רבה: מסתבר, שהרי לו מכרה הסבתא - מכור. קכו. רב פפא: חוב של הבכור לאביו - חולקים הוא (1/2) והאחים את חלק הבכורה (ספק).

רב אסי: בכור שאמר לאחיו שלא ישיחו הנכסים אלא יחלקו, והשיחו - מקבל פי 2 אף בשבת. מסתבר בענבים ובצרום וכיו"ב; אך אם דרכום לא (שקנו בשינוי; רבה), ואם ניזוק היין או אבד, יקבל פי 2 לפי שווי הענבים אחר הבצירה (רב יוסף).

בכור שמכר חלקו וחלקו אחריו טרם חלוקה - רבא: לא עשה כלום. רב פפא: לגמרי, אף לגבי חלק בכורתו, שאין לו זכות בו עדיין; רב פפי: חלק בכורתו מכור. לפי זה, בכור שחלק בנכס 1 ולא לקח בו פי 2 - ר"פ: ותר רק בו; רב פפי: בכל הנכסים ויתר על חלקו הכפול; וכן הלכה (אפילו סל פלפלים!).

קכו: 'בני זה לא יירש' - בטלו דבריו (נגד התורה; ואף לר' יהודה, הבן לא מחל). וכן 'בכורי לא יירש 2' (*'לא יוכל לבכר'¹¹⁷); קל:). אמר האב 'פלוגי הוא בכור' או קראהו 'בכור סכל' - אינו יורש פי 2 (שמא בכור רק לאמו). 'בכורי' או 'רקו מרפא העין' - יורש 2. טומטום שנקרע כסויו ונמצא זכר - ר' אמי, ותנ"ה: אינו יורש פי 2 ('והנה הבן'). אמיר: ומתעלמים ממנו (כשאינו בכור) בחישוב חלק הבכורה ('ויגדלו בנים'). רבנ"י: אינו נידון כבן סורר ומורה ('כיי"היה לאיש בן'). רב שזיבו: אינו נימול בשבת (מספק, 'ויגדלו זכר... ובינים השמיני'); וקשיא. רב שרביא: ואין אמו טמאה בלידה ('ויגדלו זכר וטמאה'); ואיתותב.

קכו. התערבו בכורי 2 נשות איש אחד - ר' ינאי: יכתבו הרשאה זה לזה ליטול חלק הבכורה; אא"כ לא הוכרו מעולם ('הבכר' ודאי)¹¹⁸.

קכו: אב נאמן לומר 'זה בכורי' ('את הבכר... יפיר'). ר' יהודה: אף כשאחר מוחזק, [וכן נאמן שבגו ממזר או חלל (*כשאין לבן בנים; יבמות מז.)]; רבנן: לא [ולא]. שמואל מסופק (ויכתבו הרשאה); *ר' יוחנן כרבנן; ור' אבא כר' יהודה וכן הלכה (קכת:).

ר' יוחנן: אמר 'בני הוא', ואח"כ 'עבדי הוא' - אינו נאמן. להפך - נאמן ('ועבדי' = משמשני כעבד). אא"כ אמר 'עבדי השווה 100 דינר'. בבית המכס אמר 'בני' ואח"כ 'עבדי' - נאמן (רצה להבריחו מהמכס); להפך - אינו נאמן.

קכה. [שלח ר' אבא לרב יוסף בר חמא: (1) 'עבדי גנבת' - לא! נתתו לי, ברצונך השבע וקח', ונשבע - אין יכול זה לחזור בו; כרבנן ולא כר"מ. (2) גובים מעבדי יתומים (כמקרקע). ר"נ: אין גובים; *רב אשי: כך שלח וכן הלכה. (3) מעיד לבן אחי סבו; ואף לאחי סבו (רבא, *והלכה; לאפוקי *מדר' א' ומדרב (סנה' כת.)). מר ב"ר אשי: אף לסבו; ואין הלכה כן. (4) עד שהתעוור פסול. שמואל: כשר בעדות קרקע; רב ששת: ובגלימה; ר"פ: ובפסת מתכת; ואיתותבו, שצריך תחילתו וסופו בכשרות.

קכה: (5) כר' יהודה בדין 'יפיר'; וכן הלכה (מר זוטרא); ר' יוחנן: כרבנן. (6) 'תקבל אשתי כאחד הבנים' - תקבל (לא בנכסים עתידיים; רבא). (7) נתבע בשטר, וטען 'פרעתי חציו', ועדים מעידים שפרע כולו - יישבע (אף לר"ע¹¹⁹, חשש מהעדים; והקשה מר ב"ר אשי: יהא כמשיב אבדה לכו"ע!), וישלם מנכסיו 1/2 ולא מלקוחותיו (סמכו על העדים). הלכה כר' אבא. קכט. חילק (נוטה למות) נכסיו לבניו שלא בשווה ובלי יתרון לבכור - כך היא¹²⁰. אך לא כשאמר בלשון ירושה, אא"כ צירף לשון מתנה.

רב דימי-ר' יוחנן: אמר לשון ירושה - לא תועיל לשון מתנה כשנותן 2 שדות או ל-2 בנים (אלא ל-1 מהם); ר"א ור"נ: תועיל, אך לא ב-2 שדות ל-2 בנים. ואיתותבו. רבין-ר' יוחנן ורב ששת: תועיל אף ב-2 שדות ל-2 בנים; ר"ל: תועיל תוך כדי דיבור, אך אח"כ - רק ב'פלוגי ופלוגי יירשו שדה פלוגית ופלוגית שנתתי להם במתנה וייקשון'; רבא: וכן הלכה.

'תנו שקל לבני בשבוע מנכסי' וצריכים סלע - נותנים להם סלע; משא"כ ב'אל תתנו אלא שקל'¹²¹ או ב'אם ימותו יירש פלוגי'.

¹¹⁶ רב פפא ורב הונא ב"ר יהושע: משכנתא, במקום שהלווה יכול לסלקו בכסף אין הבכור יורש בה פי 2 (כהלוואה); ובמקום שאין מסלקים יורש פי 2 (כמכר. ב"מ סז:). תניא: בכור נוטל פי 2 בשדה החוזרת לאביו ביובל (אינה 'ראוי', כי קניין-פירות של הקונה לא היה קניין הגוף. גיטין מה:); ע"י שו"ת רשב"א (ג, קצח).

¹¹⁷ ברור שאהבתו ושנאתו אינן קובעות לירושת הבכור, ונצרך 'והאמת שנואה' = שנואה-בנישואיה, האסורה לו באיסור לאו (בימות כן. וקידושין סח. ורש"י).

¹¹⁸ בתאומים, נאמנת המינקת לומר מי הבכור, כל עוד לא יצאה מהחדר; ר"א: כל עוד לא הסבה פניה. האם נאמנת תוך שבוע; ואביו לעולם ('יפיר'. קידושין עג-עד.).

¹¹⁹ במק"א (ב"מ ד:), בשטר שכתוב בו 'סלעים' או 'דינרים', המלווה תובע 5 הלווה מודה ב-3 - ר"ש בן אלעזר: חייב שבועה; ר' עקיבא: פטור (כמשיב אבדה). הוהב ב-2 - פטור לכו"ע (אף לר' חייא. שהשטר מסייעו; אין שבועים על הודאת שעבוד קרקע).

¹²⁰ ואף שנעשה אילם (גיטין עא. ורש"י) - יכול להורות כן בהמיוזות, ובודקים את שפיותו (בשאלות, כמבואר שם) ודבריו קיימים.

¹²¹ כרבי מאיר, שמצווה לקיים דברי המת. מר עוקבא: להלכה נותנים כל צרכם, שאמר רק לזרם (שיעבדו ושלא יבזבו. כתובות ע., ש"ע ח"מ רנג, יז).

- קל. 'בְּנֵי פְלוֹנֵי יִירָשְׁנִי' (ויש בנים נוספים) - לא אמר כלום; ר' יוחנן בן ברוקה: דבריו קיימים ("הַנְּחִילֶנָּה"). ר' ישמעאל בנו: מודה באחר בין הבנות ובבת בין הבנים שלא אמר כלום (א: לפי ת"ק חולק ריב"ב גם בזה, כשראו לירשו אחרי הירוש הנוכחי; ו בסוגיין: לא, וסתמא כריב"ב). והלכה כריב"ב.
- קל: [אין ללמוד הַלְּקָה מהכרעת הרב דרך תלמודו¹²², ולא מראיית מעשה (שמא הטעם אחר); אלא כשיאמר לו 'הלכה למעשה'. ובטרפות, אף לדבר שפסקו לו למעשה לא ידמה. רבא לתלמידי: אם יודמן לכם פסקדין שלי ויקשה לכם, הביאוהו אלי; לאחר מותי - אל תקרעוהו אך אל תלמדו ממנו].
- קלא. נשאל, האם גם בכריא אמר ריב"ב. [בכתובות שנינו 'ירתון' (ייתכן שגם לרבנן). *להלכה; לא כמ"ד 'יסבון' (שם נה.)].
- קלא: שמואל: הנוטה למות שכתב כל (!) נכסיו במתנה לאשתו - כוונתו רק לכבדה בעיני בניו או אָחִיו (יורשיו) ולמנוחה אפטרופוס (אומדן דעת; *ובלי ראייה; קמד.). וכן הכותב לאחד מבניו (אפילו תינוק בעריסה). כתב לזר - קנה; וכן לארוסתו ולגרושתו. לבתו, כנגד בניו - רבינא: לא קנתה; רב עזירא: קנתה. *כריא שכתב - לא נפשט.
- קלב. כתב לאשתו חלק מנכסיו - מַחְלָה על שעבוד כתובתה מנכסים אלו. וכן אם כתב לה כולם (ארוסתו או גרושתו, או אולי בכריא). יצא עליו שטר־חוב - ר' אליעזר: תבטל המְתָנָה ותגבה כתובתה; רבנן, ר"י הנחתום: אינה יכולה. ר"נ: כן הלכה.
- כתב הנוטה למות כל נכסיו (*דווקא; רב יימר) לבניו, וכתב לאשתו פֶּסֶת קרקע (אפי' דקל לפרותיו; עי' *קנ: - לא תגבה כתובתה מנכסיו אלו; אם היתה שם ומחלה שעבודה מהנכסים (רב: במזכה לבניו על ידה; שמואל: אפי' כתב ושקתה; ריב"ת: אפי' אמר 'בכתובתך' ולא ערערה; ואיתתבו). רבי יוסי, ר"נ: אם כתב (ושקתה, כשמואל) או מחלה שעבודה. קנה אח"כ נכסים - גובה מהם; וכן אם מת אחד מבניו בחייו וירש חלקו (ר"ב). כריא כתב - תיקו (שמא שקתה בציפייה לנכסים שיקנה).
- קלג. הנוטה למות וכתב נכסיו - במותו, האלמנה והבנות נזונות מהם (רבא; שאין קניינו אלא דרבנן).
- המצווה מחמת מיתה 'נכסי פלוני' (-אין לשון ירושה או מתנה), אם ראוי לירשו - ירושה; ואם לאו - מתנה. נפק"מ בשהוסיף ואחריו לאלמוני, שירשה אינה עוברת מזה לזה (תנאי כנגד הכתוב בתורה).
- קלד: כתב נכסיו לאחרים ונִשַׁל את בניו - עשה שלא כהוגן. רשב"ג: אם בניו אינם נוהגים כשורה - טוב עשה. כך עשה יוסי בן יועזר (ובנו מצא מרגלית בדג בשווי פי 18, מכרה להקדש ב-7 והקדיש ב-6). אך רבנן חולקים; שמואל: אפילו להעביר מבן רע לבן טוב. אדם אחד נתן נכסיו ליונתן בן עוזיאל. מכר 1/3, הקדיש 1/3 ונתן לבני הנותן 1/3 (שלא התנה הנותן).
- קלד. [יונתן בן עוזיאל הגדול שב-80 תלמידי הלל, וכשעסק בתורה כל עוף שפרח מעליו נשרף. הקטן, ריב"ז, לא הניח דבר שלא למד.]
- האומר 'זה בְּנֵי' - נאמן. לירשו; ולפטור את אשתו מִזְקָת ייבום, ואפילו מוחזקת כחייבת (שיש לו אח)¹²³.
- קלד: 'גִּרְשָׁתִי אֶת אִשְׁתִּי' - רב יוסף: נאמן (בידו). בשם ר' יוחנן יש סתירה, ולכן נאמן להבא ולא לשעבר. אמר שגרשה לפני זמן - חלקו רב מארי ורב זביד האם נאמן להבא ('פליגין דיבורא' בגוף אחד). למעשה, הורו אביי ורבא לחשוש אף להבא.
- קלה. הוחזק שאין לו אח, וכן אמר במותו; אך י"א שיש נגדו עדים בחו"ל - רב יוסף: אין לחוש; אביי ורבא חוששים (רק בשבויה הקלו).
- 'זה אחי' - אינו נאמן להורישו עם אָחִיו, אף שאמר 'איננו יודעים'; אלא יתן לו מחלקו (יחסית למספר האחים). מת (הספק) - חלקו ישוב לאח שחלק עמו; ושאר נכסיו (ומה שהשביח בחלקו {שבח שמאָלִיו - תיקו}) לכל האחים (לא כשאמר 'אינו אחי').
- קלה: מת, ושטר צְנָאֵת־נוֹטָה־לְמוֹת קשור בירכו - אין בה ממש (רצה להקנות במסירתו, ובינתיים מת). ר' יוחנן: אמר 'כתבו מנה לפלוני ומת - אין לתת, שמא רצה להקנות רק בשטר; אא"כ אמר לייפות כוח המקבל (כגון 'אף כתבו...'). שמואל, רבא-ר"נ: כן הלכה (עי' *קנב.). אמר 'נכסים הכתובים בשטר זה (בסתם) אני מקנה לך בקבלת השטר' - קנה, אף שאינו מירשו.
- קלו. הכותב נכסיו (כריא, ורובה להמשיך ליהנות מהם¹²⁴) לבנו (או לאח) - ר' יהודה: צריך לכתוב 'מהיום (הגוף) ולאחר מיתה (הפירות)'. ר' יוסי: א"צ 'מהיום', שהתאריך שבשטר מוכיח. רב: כן הלכה. בשטר שכתוב בו קניין - ר"נ, רבא, רהבדר"י: מודה ר' יהודה; רב פפי: אם כתוב 'קנינו ממנו' ואח"כ 'הקנה' מצריך.

¹²² ולא מהכרעה שבמשנה (רשב"ם - ע"פ נדה ז:). ע"ע בימות טז: (מח' אמוראים לר' יוחנן לגבי הלכה כסתם משנה). ושם (מב:). סתם משנה ואח"כ מחלוקת, או *במסכת אחרת (רב יוסף: נזיקין אחת היא; ב"ק קב.) - אין הַלְּקָה כסתם. ע"ע עירובין (ו: ושם (מו: וש"נ). ועי' אנצ"ת כרך ט, ובמפתח שבסוף הכרך.

¹²³ אך ב"ש לי אחים (תיקק לייבום) אינו נאמן. כשאינו מוחזק לא בבנים ולא באחים (אביי). מוחזק באחים ולא בבנים (זקוקה) ואמר בעת הקידושין להפך - רבי: נאמן להתייר (הרי יכול לגרשה) ואף שיחזור בו בעת מותו (להזיקה) לא יוכל. ר' נתן: אינו נאמן להוציא מהזוקה לגמרי, ויכול לחזור בו אח"כ ולאסור (קידושין סד.).

כתב כן - בינתיים אין אחד מהם יכול למכור לגמרי. מכר האב - מכר הפירות עד מותו. מכר הבן - אין לקונה פירות עד מות האב.

קלו: מכר הבן ומת - ר' יוחנן: המכירה בטלה (קנייני הפירות של האב מנע, שמעולם לא בא ליד הבן); ריש לקיש: קנה במות האב (קנייני פירות > קנייני הגוף); *וכן הלכה (רבא; יבמות לו:). וכן חלקו האם הקונה שדה לפירות קורא מקרא ביכורים בקביא. *כתנאי (לגבי עבד שהקה, ר"מ כר' יוחנן, ר' יהודה כר"ל ור' יוסי מסופק; נ.).

נכסי לך ואחריו לפלוני (ואחריו לפלוני) - רבי: *מת השני בחיי הראשון - יחזור לירשי הנותן; ¹²⁴מכר הראשון - השני מוציא מלקוחותיו (קניין פירות אינו כקניין הגוף). רשב"ג: *יירשו ירשי הראשון; ¹²⁵מכר הראשון מכור (לר"ל ב'אחריו' מקנה לראשון גם את הגוף); אך לכתחילה לא ימכור; אביי: היועצו למכור - רשע ערום¹²⁵.

קלו: ר' יוחנן: הלכה כרשב"ג (אפילו עבדים ושחררם, עשה תכריכים למת - עשוי); ומודה שאם נתנו הראשון במתנת הנוטה למות, השני מוציא מהמקבל, שמתנת הנוטה למות קונה מיד לאחר המיתה (והשני קדמו, שקנה עם גמר המיתה).

ר"נ ב"ר חסדא: אתרוג זה לך מתנה (כל ימיך) ואחריו לפלוני - יכולת הראשון לקיים בו המצווה (ביו"ט ראשון) תלויה במחלוקת הנ"ל ("לקם", ולא קנייני פירות). רנב"י (דחה): יוצא בו; אכלו או מכרו - חיובו לשלם לשני תלוי במחלוקת.

קלו: דקל זה לך לכל ימי חייך - רב ביבי (שקיבל) הקנהו לבנו; רב הונא בדר"י (דחה): אף לרשב"ג מכרו בטל.

(רברב"ה: אתרוג מן הירושה שלא חולקה, שנענעו אחד האחים - אם מסכימים שיאכלנו יצא). רבא: במתנה ע"מ להחזיר יוצא, ובתנאי שיחזיר. שור זה לך מתנה ע"מ שתחזירנה לי, והקדישו והחזירו - לא החזירו; משא"כ כשלא אמר לי' (רב אשי).

המקבל מתנה, ואומר שאינו חפץ בה - אם מיד (במסירתה) דבריו קיימים ולא קנה; ואם אח"כ - קנה¹²⁶.

קלח. זיכה לו ע"י אחר בפניו, ושתק ואח"כ צעק - ת"ק: קנה; רשב"ג: לא (הוכיח סופו על תחילתו).

בנוטה למות, תנו 200 זוז לפלוני, 300 לפלוני ו-400 לפלוני - קנו יחד, ובעל-חובו גובה מכולם. משא"כ ב'אחריו... ואחריו...!

תנו 200 זוז לפלוני הבכור כראוי לו (-לשון יתרה לייפות כוחו) - חוץ מחלק בכורתו. בבכורתו - יבחר, אותם או חלק בכורתו. וכיו"ב ביחס לאשתו (בכתבתה¹²⁷) ולבעל-חוב.

קלח: נוטה למות שאמר 'פלוני חייב לי מנה' - ר' מאיר: אין העדים כותבים (שלא ב"ד יסמוך על זה), אא"כ ידוע להם (יכתבו, והיתומים יגבו בלי ראייה). רבנן: כותבים, והיתומים יצטרכו ראייה לגבות. רב דימי מנהרדעא: כן הלכה (ב"ד יבדוק אחרי העדים).

האב (שכתב נכסיו לבנו מהיום ולאחר מיתה) זכאי בפירות, אף להאכילם למי שיחפוץ. הנשאר תלוש במותו יתחלק לכל יורשיו. ואם גוף השדה עבר לאדם זר (הבן מכר או האב נתן) - גם המחובר במות האב (ובמכר - דמיו) לירשים.

קלט. אב שמת, ולו בנים גדולים וקטנים - או בנות גדולות וקטנות - אין להוציא מן הנכסים לפרנסת הגדולים או למזונות הקטנים, אלא חולקים בשווה. התחתנו הגדולים על חשבון הנכסים (לא בחיי האב¹²⁸) - יתחתנו מהם הקטנים. לנדונייתן לקחו הגדולות, ואין לקטנות - תיקחנה מבעלי הגדולות. ר"פ: האח המטפל בנכסים, שהתלבש על חשבונם - לא הפסיד (נוח להם)¹²⁹.

הבעל - ביחס לנכסי אשתו - עשויה, לטובתו, כקונה (שלא מכרה ומתה מוציא מהקונים¹³⁰) וכיורש (אין ירושתו חוזרת ביוכל *לרנב"ג; בכורות נב:); מת והניח בת - אלמנתו ניוונת מנכסיו אפי' נישאה הבת ומתה וירשה בעלה).

הדרן עלך יש נוחלין

¹²⁴ ר"ש בן לקיש: באו שא יתקנו שהכותב כל נכסיו לבניו בחייו - הוא ואשתו ניוונים מהם. אך להלכה אין כופים. ר' יונתן התאמץ לשכנעם (כתובות מט:).

¹²⁵ אביי: האומר לאשה פניה נכסי לך ואחריו לפלוני, ונישאה - בעלה זכה ולא פלוני (כרשב"ג). לאשת-איש - רצה למנוע מבעלה. מכרה ומתה - הבעל מוציא מהקונה, ופלוני מהבעל, והקונה מוציא וזכה (רק הוא שילם). כתובות צה:).

¹²⁶ אי אפשי בה, מבוטלת היא, תיבטל. אך 'בטלה' אינה מתנה - דבריו קיימים (לשונות עבר - הודאת בעל דין שבטלה טרם קיבל). גיטין לב. וכתות כד. ע"פ רש"י. ריש לקיש: ונעשית המתנה הפקר (כתות כד.). [רשב"ם (תוס' בשיטתו, ע"ש). אך לרש"י - רק במיטלטלין ולאחר שבאה לידו]. רשב"ם: רשב"ג חולק על ר"ל.

¹²⁷ יחד לאשתו בצוואתו קרקע 'למזונותיה' - אם לא תקבל מהיתומים ברווח תשלמי מהקרקע. 'למזונותיה' (בהסכמתה) - קצב לה (כתובות נד:).

¹²⁸ ממה שנתן האב לבן זה או לבת זו נתן אין להסיק לאחרים (משנה כאן. וכן לגבי נדוניית הבנות; גרסתנו, רשב"ם, רגמ"ה; אך יש שלא גרסו, ר"ף ועוד, כי בנדוניה קי"ל בכתובות סח. כמ"ד שמים דעת האב לפי מה שנתן לאחרים, וכשאר ידוע נוטלת עישור נכסים; אך י"ל שכאן, כשאין בן, לא תיקנו כן - ר' יצחק קרקושא כאן). וכשציווה האב בחייו, עושים כדבריו; צנה לנדונייתה תכשיטים, והזולו (רב אידו); סכום-כסף מתוך יין, והתייקר (רב יוסף) - הרווח ליתומים (מעשים בכתובות נד:). ציווה לבתו 400 זוז בכתובתה (במקום שנהגו לכתוב סכום כפול), רב אשי: אם אמר 'כתב' - 400 (שהם 200 בפועל), ואם 'תנו' - 400 בפועל (ויכתבו 800); ור"א שחילק בין 'בכתובתה' לבין 'לכתובתה'. ולא היא, וכותבים 400 (שהם 200) אא"כ אמר 'תנו לה' סתם (ב"מ קד:).

¹²⁹ עולא-ר"א: בחלוקת ירושה, שמים בגדי האחים שעליהם, אך לא בגדי ילדיהם (ר"פ: ולא בגדי האח הגדול העוסק בנכסים). בבא קמא יא:).

¹³⁰ וכן אשה ששכרה פרה והתחתנה, הבעל אינו שואל ולא שוכר, אלא כקונה-ראשון, ופטר על נוקיה (ב"מ צו:; רמב"ם הל' שאלה ב, יא). וכן: אשה שגבתה קרקע בחוב, בשומת ב"ד - או שגבו ממנה כך - ונישאה ומתה - אין הקרקע חוזרת אח"כ בספק (ב"מ לה:). ע"ע כתובות (עח:; צה:). בעל הבא לדין מול אחר על גוף נכסי אשתו צריך הרשאה ממנה; אא"כ בן גן על הפירות (גיטין מח:). בעל שזכתה אשתו בנכסים ובהם מעות הקדש - מעל הוא כשהוציאן (ב"מ צו:).

מי שמת - פרק תשיעי (קלט-קנט):

קלט: אב מת ונכסיו מועטים - הבנות ניוזנות מהם והבנים יקבצו נְכָבוֹת. אדמון חולק (וניזונים בשווה), וכן רבן גמליאל¹³¹. והבנים יורשים כשנכסיו מרובים (כלומר - רב, ר"ג ברבי: כדי מזונות הבנים והבנות 12 חודש. שמואל, ר' יוחנן: עד שיתבגרו. פחות מזה - מוציאים מזונות לבנות עד שתתבגרנה, והשאר לבנים). *אין הבנות ניוזנות מנכסיו האם (קכב:).

קמ: לא נפשו, האם להגדרת הנכסים מחשבים את מזונות אלמנתו; ואם לא - בת אשתו (ניזונת אף משתינשא); ואם לא - בעל חוב (ויש ששאל בסדר הפוך).

במותו היו הנכסים מרובים, והתמעטו; מועטים ורבו (היזלו המזונות) - זכו היורשים בחלקם. ר' יוחנן: קדמו הבנים ומכרו מנכסיו מועטים - מכרם קיים.

קמ: הניח אלמנה ובת - ר' אסי: אלמנתו קודמת לזון. *הניח רק בנות - אין הקטנות ניוזנות מן הגדולות (קלט).

מת, והניח בנים ובנות וטומטום. בנכסים מועטים הבנות דוחות אותו ממזונותיהן; ובמרובים הבנים דוחים אותו (רבא: מחמת הספק, ויוון עם הבנות; אביי: אין לו כלל, בְּרִיָּה בפני עצמה הוא (כרשב"ג¹³²)). אין בנים או בנות, אלא טומטום - יורש הכל.

קמא: האומר 'אם תלד אשתי וזכר יקבל מנה ואם נקבה 200' [מעדיף בת - א: לעניין מזונות, וכו' יהודה; ב: בלדה ראשונה (סימן לבנים - שתגדלם; נמנעה עין הרע). רב חסדא: לי עדיפות בנות.], ילדה טומטום - אינו מקבל כלל, לרשב"ג (שהוא בְּרִיָּה בפני עצמה. אך לרבנן - 100 מספק); אא"כ אמר 'כל מה שתלד'.

קמא: 'המבשרני מה תלד, אם זכר יקבל 100 ואם נקבה 100', וילדה תאומים - לא יקבל אא"כ אמר 'ואם תאומים 100'. הפילה - אין לו.

המזכה לעֶבֶר - רב ששת, *שמואל: קנה. רב נחמן: לא קנה, אף לר"מ, אא"כ אמר 'לכשתלד'. רב הונא: גם בזה לא קנה (ומשנתנו - אין ידוע מקורה). *ר' יוחנן: לא קנה, אך אם העֶבֶר בְּנוֹ קנה (דעתו קרובה אצל בנו); וכן הלכה.

קמב: גר שמת, וזונו נכסיו, ושמעו שאשתו מעוברת - יחזירום. החזירו ושמעו שהפילה - צריכים להחזיק שוב (אביי: אף שהיה רק עֶבֶר, זכה בירושה הבאה מאליה; רבא: החזיקו באופן רפוי; נפק"מ כששמעו שמת העֶבֶר והחזיקו ורק אח"כ מת).

תינוק בן יומו¹³³ נוחל (נכסי אמו) ומנחיל (לאֶחָיו מֵאֲבִיו); אך לא עֶבֶר (הוא מת ראשון). מר ב"ר יוסף, וכן הלכה: תינוק בן יומו ממעט חלק הבכורה, אך לא עֶבֶר ("וְיִלְדוּ יְלָדִים"). בכור שנולד אחרי מות אביו אינו יורש פי 2 ("כפיר").

קמב: אמר לבנו 'קנה מנכסי כאחד מבני שילדתי' (הם לא קנו, שאף אין עֶבֶר) - ר' ירמיה: קנה (יתר על הירושה); ר' אבהו (וסוגיין): לא. קמג: 'קנה כחמור' - לא קנה כלל. 'קנה אתה והחמור' - רב המנוא: לא אמר כלום; רב נחמן: קנה 1/2; רב ששת: קנה הכל.

אמר לאשתו 'נכסי לך ולבניך' - רב יוסף: קנתה 1/2 ('וְהִיְתָה לְאֵהָרָן וְלִבְנָיו' - 1/2-1/2); וכן הלכה.

קמג: שלח חתיכות משי לבני ביתו - ר' אמי: הראוי לבנים - לבניו; לבנות - לבנותיו, ואם יש לו פְּלָה ובנותיו נשואות - לכלתו.

'נכסי לבני'; ולו בן ובת - רק לְבָן ('וּבְנֵי פְלֹאָ אֲלִיאָב'). לו בן ובת - רב חביבא: כוונתו גם לנכד; מר ב"ר אשי, ותנא: רק לְבָן.

מת, והניח בנים גדולים וקטנים (וכן אם אשה בין היורשים), והשביחו הגדולים את הנכסים - כל היורשים חולקים בשבח; אא"כ הצהירו מראש שרוצים הם לחלוק ולהשביח (רבא: אדם גדול כרב ספרא - בסתם כאילו הצהיר), או שטרחו הגדולים בזה בעצמם ומשְׁלָחֵם (רבא; למעט שמירת בור וכיסוי, שגם קטנים יכולים)¹³⁴.

קמד: אלמנה שאמרה (בב"ד) 'ראו מה הניח לי בעלי (מעט מדי), הנני עושה ואוכלת' - כל מה שהשביחה הוא לעצמה.

ר' חנינא: המְשִׂיא לבנו הגדול (דווקא, ורְבִי, והראשון שנושא) אשה (בתולה) בבית - הבית קנוי לְבָן (ולא העלייה שעליו. אכסדרה; בית ובתוכו בית - תיקו). השאיר בו האב חפציו (אפי' סנדל או כוס שמן), וייחד לו הבית וכליו - לא קנה אלא הכלים.

קמד: אחים שלא חָלְקוּ, ו-1 מהם נעשה מוכס או שוטר - רווחיו לכולם, אא"כ מְנָה רק בזכות פְּשׁוּרָיו. חלה 1 בפשיעה - רפואתו על חשבון עצמו. רוצה ללכת למקום אחר ללמוד תורה או מלאכה - פוחתים ממזונותיו כפי התמעטות ברכת הבית בחסרונו.

¹³¹ בכתובות (קט). אמרו חזקיה ור"ז שששספים ר"ג עם אדמון הלכה כן; וכו' פ' רשב"ם כאן. אך כתבו תוס' ועוד רבים, שסוגיין בעלמא (בסוגיין ועוד) כרבנן (וכן פסקו).

¹³² סוגייתנו ובתמורה (כה). כר' יוחנן בבכורות (מב). אך לפי רב חסדא (שם מא). לכו"ע טומטום ספק הוא (ולרשב"ג המקדיש לא כיוון לו, אך ולד"קדשים קדוש; תוס').

¹³³ שידוע שכלו חדשי הריזו; אחרת ספקינפל הוא לדעת רשב"ג והלכה (שבת קלו). נדה מד: ורש"י וראה הערתנו החיצונית שם; רבא"ד הלי' נחלות א, יג.

¹³⁴ רב חסדא: לא ידע שיש לו אח, והשביח הנכסים - חולק האח עמו גם בשבח, כשהאח קטן; אך בגדול, המשביח נוטל (בחלק השני) כאריס (ב"מ לט). ושם, רב חסדא בשם רב (לגרסת רש"י מ, ושם הציע שלא לגרוס זאת כלל): אפילו טרחו הגדולים בעצמם והשביחו - השביחו לאמצע (תוס' שם חולקים על רש"י, ע"ש).

בן ששלחו אביו לשושיבנות (לשמח חתן ולתת לו מתנות), ובחנותו (אחרי מות האב) בא הלה והחזיר - המתנות לו; אא"כ שלחו אביו בסתם (רב אסי, תנא), או שמת (הבן-החתן) בסוף ימי המשתה טרם קבלת המתנות והפלה התייבמה (אין יבם יורש את הראוי לאחיו; שמואל. מת לפני כן - פטור השושבין מלהחזיר). עשו לאב שושבינות - כל האחים יחד מחזירים.

קמה. [ר' נתן, ר' יהודה, ר"נ: כסף הקידושין לא ניתן לצמימות, וכשארסה מתה או ארוסת כהן נאנסה יחזור לארוס אם מנהג המקום כן (כגון בנהרדעא; שלא כשאר בבל). רבי, ר"מ: אין הקידושין חוזרים. ר' יוסי מסופק (ו-1/2 יחזור, או ינכה מכתבת ארוסת כהן שנאנסה). שמואל: מת הארוס - בכל מקרה אין חוזרים ('תנו בעלי ואשמח עמו'). רב פפא: הלכה - אין הקידושין חוזרים, אא"כ היא חזרה בה; אמיר: גם אז לא (שמא יטעו שהקידושין בטלו למפרע. רב אשי: הגט מוכיח; ונדחה).¹³⁵]

החזרת השושבינות - בחתונת השושבין (לא קודם); אין בה ריבית (אינה לשם תשלום); אינה נשמטת בשמיטה (לא הגיע זמנה); אין בכור נוטל בה פי 2 (*להלכה; קכה:). ונגבית בב"ד (כמלנה) אם לא בא (אף שלא היה אז בעיר ולא שמע פעמון החתונה, ויתרעם על החתן שלא הודיעו), וישלם בנכוי (שלא אכל; אם נותן וזו לא ייתן; עד 4 - 1/2; יותר - לפי חשיבותו וכבודו).

קמה: יכול המחזיר להימנע כל עוד אין התנאים שווים ('כדרך שעשית עמי' - בפומבי; בבטלה; באשה אחת; בזיווג שני).

[עשיר בנכסים ובגלי - בעל אגדה; במטבעות ובשמן (בטעמים) - פלפול; בדבר מדיד ונסתר - הלכות. הכל צריכים לבעל החיטים - תלמוד. "כל-ימי עני רעים (בן סירא; וכן הלילות; אף בשבת וי"ט, השינוי מויק) ↔ וטוב-לב משתה תמיד" - בעלי תלמוד ↔ משנה; להפך, כרב מרשיא; בעל אשה רעה ↔ טובה; אסטניס ↔ דעתו יפה; רחמן ↔ אכזרי; דאגן ↔ אדיש].

קמו. שלח הארוס לבית חמיו, כנהוג, מתנות העשויות להבלות ואכל או שתה שם (שיגרו לו, שלוחו - לא נפשט) - אין חזרות אליו (אם מת, *מתה או חזר בו. *חזרה בה היא - תחזיר אפי' ירקות, אך שמים בניכוי 1/3). לא אכל כדינר (האם חזרות לפי יחס? תיקו), או שאינו עשויות להבלות (עשויות אך לא בלו - לא נפשט), או שפרש שהמתנות תבאנה אהה לביתו - חזרות (*רבי: לפי המנהג (קמה).) שבחן - תיקו). טוען ששלח בחג השבועות בגדי פשתן ויין ושמן חדשים - טענתו טענה.

[אמרו לו שאשתו תתנית, נכנס לחורבה לבדקה ונפלה עליה ומתה - אינו יורשה.]

קמו: מתנת שכיבי-מרע (נוטה-למות). נרפא - מבטל אותה, אם נתן הכל ולא השאיר (*קמט); ודאי מקמת מיתה נתן. ר"נ: כר"ש בן מנסיא, שהשומע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחר ובא בנו - חזר בו, *וכן הלכה (קלב); ואם אמר כשנתן מפני שאין לי בן מודה ת"ק. רב ששת: כר"ש שזורי בנוטה-למות שאמר 'כתבו גט לאשתי', שיתנו לה (*להלכה; מנחות ל:).¹³⁶

קמו. המקור למתנת נוטה-למות - ר"ז-רב: "והעברתם את-נחלתו"; ר"נ-רבב"א: "ונתתם את-נחלתו"; רב מנסיא: "צו לבייתך" (א"צ קניין) בחזקיהו; רמי בר יחזקאל: "ויצו אל-ביתו" באחיתפל; רבא-ר"נ: מדרבנן (שלא תיטרף דעתו).

[צוואת אחיתפל - הימנעו ממחלוקת, וממרד בבית דוד; אם בחג-השבועות מעונן חלקית זרעו חטים (אבא שאול: אם בהיר - סימן טוב לכל השנה. ר"ז: א' דראש השנה סימן לכולה, חם או קריר, נפק"מ לתפילת כ"ג). ר"י בר אבדימי: אם עשן המזבח, במוצאי שמיני-עצרת, נוטה (ברוח, עי' *כה). צפונה - יהיה גשם רב (וריקבון); דרומה - מועט (הפירות נשמרים); מזרחה - כראוי; מערבה - בצרת (מועדף בבבל). רוח צפונית טובה לחיטים שגדלו 1/3 וקשה לזיתים בהצטתם; דרומית להפך.]

קמו: ר"נ: הנותן שטר-חוב במתנת הנוטה-למות, ומחל אח"כ על שעבודו - אינו מחול; בניגוד לבריא ולמוכר.¹³⁷

ר"נ: ציווה 'יגור פלוני בבית זה' 'יאכל פירות דקל זה' (ללא 'תנו') - לא אמר כלום; שגם קניין אינו מועיל על כך. אך 'תנו הלוואתי (שחייבים לי בעל-פה) לפלוני' - קיים (ר"פ: כיוון שעוברת בירושה; רב אחא בר"א: כמו העברת חוב במעמד שלשתם).

קמה. נשאל: נוטה-למות שנתן דקל לזה ופירותיו לזה - האם נחשב שיוור לגבי הראשון? אם לא - 'חוף מפירותיו' שויר, לרב זביד (*סג:).

קמה: כתב מקצת נכסיו לאחד, ואח"כ כולם לאחר - כשנרפא מבטל מתנתו לשני בלבד. הכל לאחד ואח"כ לאחר - השני זכה (*כ"ג; ולא כרב ששת, שהראשון, כי לא נרפא; קנא). מקצתם לאחר - ביטל בזה מתנתו לראשון (שלהלכה, תורה במקצת תורה בכל). חילק כל נכסיו לאחרים, זה אחר זה ברצף - יכול לחזור בו מהכל; ואם כנמלך (שתק בין זה לזה) - רק מהאחרון.

ר"נ: הנוטה-למות שכתב כל נכסיו לאחרים - אינו חוזר בו, שמא יש עוד במדינה אחרת; אא"כ מוחזק שאין, או שאמר 'כל נכסי'.

¹³⁵ רנב"י: לכ"ע, בקידושי טעות חוזרים (כתובות עו:). המקדש את אחותו - רב: חייבת להחזיר לו המעות (כפקדון); שמואל: הן מתנה (קידושין מו:).

¹³⁶ לגבי גט בכי"ב, חלקו אמוראים (גיטין עב:; ע"ש). ר' אלעזר-רב: אם נתק מחלי לחלי לא בטלה המתנה (שם עג). [כשנרפא בטלה המתנה מאליה (פוסקים), ר' הערתנו החיצונית]. ר"נ: שכיבי-מרע שכתב כל נכסיו לעבדו, ועמד מקליו - חזר ממנתו אך לא מהשחרור, שכבר נקרא בן-חורין (גיטין טו). וע' לעיל (קלה). המוצא שטר מתנה לא יחזיר (שמא נמלך ולא נתנם); אך מתנת נוטה-למות - יחזיר כשהנותן אומר 'תן' (רשאי לחזור בו), ולא כשכפנו אומר (רוצה לבטל מתנת אביו. ב"מ יט:).

קטן, פועט (בין גיל 6 ל-10, תלוי בהבנתו; קונה ומוכר מיטלטלין) - רב ימר: אינו נותן מתנה; רב אשי ובנו: נותן (רמב"ם מכירה כט, ו: רק במיטלטלין). גיטין (נט).

¹³⁷ שאפילו יורשו מחל ללווה על החוב - מחול (לא כן אשה שהכניסה בנדונייתה שטר-חוב). אמיר: ולמחייב בגרמי, המחול חייב לשלם; וכך פסקו (כתובות פו, ע"ש).

- 'יטל' 'יוכה' 'יחזיק' 'יקנה' - בטווי מתנה. וכן 'יחסי' ו'ירש' לראוי לירשו (כריב"ב; *קל.). 'יהנה בהם' 'יראה' 'יעמד' 'ישען' - תיקו. לא נפשט, נוטה למוות שהקדיש כל נכסיו, האם יוכל לחזור בו; (ואם לא -) הפקירם; (ואם לא -) חילקם לעניים.
- קמט. הנוטה למוות שמכר כל נכסיו - רב: אינו חוזר בו כשנרפא, אא"כ הכסף עדיין ברשותו.
- נוטה למוות שהודה ואמר שנקסיו של פלוני הם - דבריו קיימים (כך הקנה איסור הגר לרב מרי בנו 12000 וזו שהפקיד אצל רבא). רבא: מי שאינו בר ירושה (כגון גר) אי אפשר לתת לו במתנת הנוטה למוות.
- קמט: השיור המונע חזרתו - רב: קרקע כדי פרנסתו; רב ירמיה ב"א: אף מיטלטלין כדי פרנסתו. קושיית רב יוסף: 'קרקע כל שהוא' תנן. קנ.: רבא: 5 מתנות, שיור משנה דינן - זו; לעבדו (שחרר, לת"ק); לאשתו (רק לכבדה; *קלא:); 'מברכת' 138 - אף מיטלטלין. לבניו ולאשתו (מחלה שעבודם לכתבתה; *קלב.). - קרקע; אמיר: או מיטלטלין שכתבתה וישנם.
- 'מטלטלי לפלוני' = כל פלוני, ולא חיטים ושעורים (ובהמות). 'כל מטלטלי' - חוץ מרחיים התחתונה. 'כל המטלטלי' - אף היא. לא נפשט האם עבד נכלל במיטלטלין (רב אשי), ולרב נחמן נכלל 139.
- 'נקסי לפלוני' - כולל: קרקע, עבד, (מיטלטלין), גלימה, זוזים, שטר, בהמה, עופות ותפילין. ספר תורה - תיקו.
- קנא. [כתבה נכסיה לבנה ע"מ שתינשא, ונישאה והתגרשה - יחזיר לה הנכסים (להבריחם התכוונה. רהבדר"י; ודחה דברי רב ביבי).]
- קנא: רב נחמן: המצווה מחמת מיתה (יש עדים שהתאונן על מותו סמוך לציווי 140) חוזר אף ממתנה ששייר בה; וכן הלכה, אפילו היה קניין. רב הונא בדר"י: צריך קניין (כשמשייר); והלכה כרבא שא"צ.
- נוטה למוות שנתן מתנה ושייר - רב נחמן: לא תחול בלי קניין, כבריא (רבא, ודחה גרסה הפוכה). וכן הלכה.
- קנב. מתנת הנוטה למוות (בלי שיור) עם קניין - רב: יציבה כמתנת בריא (אינו יכול לבטלה) וכמתנת הנוטה למוות (ש'הלוואתי לפלוני' קנה *קמו:). שמואל: לא קנה, שמא לא רצה להקנותו אלא בקניין ולכשימות; אא"כ יתר לשון לייפוי כוחו (הקניין מוסף על המתנה), ומ"מ מבטלה כשנרפא. וכן תלכו כשכתב ומסר השטר לראית זכותו ואח"כ נתן לאחר באותו אופן; לשמואל השני קנה, ומודה (גרסת פומבדיתא) כשכתב ומסר ועשו קניין (לא יוכל לחזור בו אפילו לעצמו).
- קנב. כתוב במתנה (נוטה למוות, בשיור ובקניין) 'בחיים ובמות' - רב: יכול לחזור בו (מחמת מיתה צנה). שמואל: לא, כבריא. הלכה כרב (ר"נ לא דן בנהרדעא). רבא: 'מחיים' - אין חוזר (דן כך, ונפגע מקללת האשה שחיב); אמיר ורב אשי: אין הלכה כרבא.
- שטר מתנה שנאמר בו שהנותן 'חולה ומוטל במיטה' אך לא נאמר שמת מחליו - רבה (כר' נתן וכו"מ), שהמצב הנוכחי קובע: כיוון שכבר מת, מסתבר שמזה (וקנה המקבל); אביי: אולי לא (ושמא עמד ובטלה).
- שטר מתנה שלא צוין בו שהנותן בריא או נוטה למוות (ורוצה לחזור בו) - ר' יעקב: על המקבל להביא עדים שהיה בריא. חכמים: עליו להביא ראיה*. ר' מאיר: על הנותן להביא עדים; כר' נתן, לפי מצבו עתה (בריא. ר"א: וכן ספקיטומאה בבקעה ואין ידוע מתי הלך בה, לר' נתן תלוי מתי שואל, ולר' יעקב חזקתו טהור. [רבא: גדרוה ועבר חורף - רשות היחיד תמיד]).
- קנד. לחכמים על המקבל הראיה - רב הונא ורבה: עדים, כר' יעקב (ור"מ כר' נתן); רבה בנו ורב חסדא: קיום השטר, ולר"מ כיוון שהנותן מודה שכתבו א"צ קיום, ויזכה המקבל (ושניהם כר' נתן). ר' יוחנן (ע"פ ר' זירא) ושמואל: יש להפוך משנתנו 141, ולחכמים כשמודה שכתבו א"צ קיום, ולר"מ צריך (וראיה=קיום); ולהפוך דעת ר"ל שצריך ראיה = עדים.
- נער יתום מכר נכסיו אביו ומת, וטענו יורשיו שהיה קטן, וביקשו הקונים (שהוחזקו בנכסים ע"פ השטר, ר"ל: תזקה שאין העדים חותמים אלא לגדול) לבדקו בקבר - ר' עקיבא: אין לבזותו, ועוד, הסימנים עשויים להשתנות.
- קנה. יתום מוכר נכסיו אביו - רבא: מגיל 18; ר"ה בר חיננא: 20. רבה ב"ר שילא: גם תוך השנה ה-18 / ה-20. *להלכה - מגיל 20 שלמות. אין 2 שערות (עלול להיגרם מתנאי תזונה) - נחשב קטן, עד גיל 20 כשיש סימני סריס (*בימות פ:), או 36.

¹³⁸ טרם תנשא כתבה נכסיה לאחר להבריחם מבעלה (עי' בסמוך, קנא). - לא קנה המקבל; אך אם שיירה דעת רשב"ג שמפייסתו שלא יגבה (ולא זכה), ולרבנן יכול לזכות אא"כ תכתוב 'מהיום ולכשארצה' (כתובות עח: עט.).

¹³⁹ וכשיתנו לעיל (קכח:). שאין בעל-חוב גובה עבד. וכן אמר (ב"ק יא: יב). שעבד כמיטלטלין, ולא כעולא וכתב חנא בר ביזנא שגובים עבד; והוכיח מדתניא שפרחובל אינו חל על עבד, ושאין מיטלטלין נקנים אגב עבד (שם). ויש תנא חולק לגבי 'אגב' (עבדים כקרקעות; או: בעודם עליו והוא כפופת). [אין עבד נקנה אגב קרקע (כי הוא ניידי), אא"כ עומד בתוכה; ולא קרקע אגב עבד (כ"ז שם)]. אמנם לדברים הכתובים בתורה עבד כקרקע, שהוקש ('והתנתחלתם אתם') - נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קידושין כב:). אין בו אונאה (ב"מ נו:). ושבועה חיובי שומרים וכפל (כנדרש מכלל ופרט וכלל; שם ודף נו: וב"ק סד: צו:), ובשבועה ר"מ חולק, ב"מ ק:), ואין פורים בו בכור (ורבי חולק; בכורות נא. ושבועות ד:), ואינו נגזל (מחלוקת, ב"ק צו: צו:). ובסוגייתנו הוא לגבי לשון בני אדם (רשב"ם וכן לעיל סח. קכח: ועי' נמו"י ב"ק לד:).

¹⁴⁰ וכן המוציא להורג שציווה - גניבא הוצא למוות, ואמר 'תנו 400 זוז לר' אבינא מייני'. ר"ל: לרב הונא מתנתו כגטו שא"צ קניין ואף ששייר (כדין מצווה מחמת מיתה); ולשונו 'מהיין' (שהוקשתה לר' אבא) - לייפות כוח ר' אבינא לעשות כל היין כאחריות לו (כ"ז בגיטין סה: סו:).

¹⁴¹ בכתובות (ט). לא הוזכרה הפיכת הדעות; ושם רב סובר כר"מ, שא"צ לקיימו; ורב נחמן כרבנן, שצריך (וכן ר' אלעזר בסוגיין). דעת רשב"ג שא"צ (להלן קע:).

קנה: מגיל מצוות ועד גיל זה - המבין במשאומתן (כשמסבירים לו) מוכר; *וכן הלכה. ואף שאינו מבין, מתנתו מתנה (שיטיבו לו; אממר, *וכן הלכה); ומוכר מיטלטלין. רהבדר"י: מעיד; מר זוטרא: על מיטלטלין, ולא על קרקע; *וכן הלכה.

קנו: שמואל: אף שהגיעו לגיל מצוות, צריכים בדיקה (שבאו שערות) - לקידושין (להיותם ודאי), לגירושין (כגון שיבם קטן ורוצה לגרש), לחליצה (גם היבמה, לא כר' יוסי¹⁴²) ולמאיון (לא כר' יהודה, שאפשר עד שירבה השער¹⁴³). וכן הלכה.

רבי אלעזר: מתנת הנוטה למוות כמתנת בריא וצריכה קניין. חכמים: אמירתו ככתיבה וכמסירה (לכשימות).¹⁴⁴

קנו: אם בני רוכל ציוותה לתת תכשיט יקר לבתה, וכך עשו. ר"א: בניה רשעים (קיימו קוצים בפרס, ור"א אוסר) וקנסום. ר' לוי: נוטה למוות שרוצה (או צריך) קניין למתנתו - קונים ממנו אפילו בשבת (שלא תיטרף דעתו).

ר' אליעזר: דבריו בשבת קיימים, אך לא בימי חול (יעשו קניין ויכתבו); ר' יהושע: ק"ו. [וכן: ר"א: מִזְכִּים לקטן ע"י אחר, אך גדול יזכה לעצמו; ר' יהושע: ק"ו]. גרסת ר' יהודה. ר' מאיר: להפך, ר"א התיר רק בחול (ראוי לכתיבה), [ובזכיה - לגדול].

קנו: נפל בית על אדם ועל מורישו (כגון אביו) ולא נודע מי מת ראשון (בעלי החוב: המוריש, וירשו והנכסים השתעבדו לחוב ולכתבה; היורשים: היורש) - ב"ה: בחזקת היורשים (הם ודאי ובעלי החוב ספק); ב"ש: יפרעו 1/2 (*שטר כגבוי; יבמות לח:).

כתב בשטר-חובו 'משעבד אני לך כל נכסי שאקנה', וקנה אח"כ ומכרה-אוי-הוריש - לר"מ משתעבד (דְשִׁלְפִי לְ); ושאל שמואל לרבנן. קנו: ואם משתעבד; לזה מ-2 וקנה נכסים - בני א"י: הראשון קנה; רב הונא, רבה בר אבוא, מהדור"ב דרב אשי, והלכה: יחלקו.

קנה: נפל בית עליו ועל אשתו (יורשיו: היא מתה קודם וירשה) - ב"ש: יחלקו נכסיה¹⁴⁵; ב"ה: נכסי צאן ברזל (הנדוניה, שבאחריותו) - בחזקתם (ר' יוחנן: יורשיו; ר' אלעזר: יורשיה; ר"ל, בר קפרא: חולקים), הכתבה ליורשיו, ונכסי מלוג ליורשי אביה.

קנה: נפל בית עליו ועל אמו (האלמנה. יורשי האם: הוא מת ראשון) - מודים ב"ש וב"ה שיחלקו (בן עזאי). ר' עקיבא (לב"ה): בחזקת יורשי האם (שהחזקה הנחלה בשבט שלה; ר' אילא. ר' זירא: יורשי הבן; וחזר בו {בא"י, שאיך יהיה מִזְכִּים}).

קנט. מכר בנכסי אביו (את חלקו הראוי, או חלק בכורתו) ומת בחיי אביו - בנו מוציא מן הקונים (בירשו את סבו).

[עד החתום בשטר, ונעשה גולן או ירש את השדה - אינו נאמן להעיד על חתימתו לקיימה; אך אחרים נאמנים אם הוחזק כתבידו בב"ד (קיים כבר). וכן כשנעשה חתנו (של בעל השטר) ואף שלא הוחזק בב"ד (אינו חשוד, אלא נפסל בגזרת מלך)].

קנט: נפל בית על סב ועל בן-בתו היורש (אם הנכד מת ראשון, לא ירש את אמו) - יחלקו יורשי הסב עם יורשי הנכד (אֶתְרוּ-מֵאֲבִיו).

הדרן עלך מי שמת

גט פשוט - פרק עשירי (קס-קעו):

קס. שטר מקשר (מקום הפרטים כתוב עם רווח בין שורה לשורה, שם מקפל ותופר שורה על שורה) - תוקן מפני כהנים שבכעסם גירשו נשותיהם בחפזה ולא יכלו להחזירן.

3 עדים¹⁴⁶ חותמים מאחוריו - רב הונא: כנגד בין השורות (מחשש לזיוף כותבים 'שריר וקנים' רק 1) בסוף, ומחיקה והגהה בשיעור כזה שם פסולה). רב ירמיה בר אבא: כנגד השורות, במאונך (א: מהשורה אל ראש השטר, ובאופן שהחתימה תיפסל אם יחתוך שורה; מר זוטרא: כנגד כל שורותיו, מתחילים ומסיימים בקו שווה). עדי שטר פשוט שחתמו מאחוריו - פסול.

¹⁴² המכשיר בקטנה (בדעתו חלקו אמוראים האם מכשיר מגיל 11, או אפילו פטוטה), ביבמות (קה). ולא כרבא שמכשיר מגיל 11 ומשבאו 2 שערות (שם; גיטין סה).

¹⁴³ (ביאור דבריו, ודעות נוספות, בנדה נב.). רבא: מגיל 12 לא תמאן, חזקה שיש שערות; אך לא תחלוץ (שמא אין). בדקה ולא מצאו - ר"פ: קטנה היא; רב פפי: לא תמאן, שמא נשרו; רב דימי מנהרדעא: אם בעלה אחרי מלאת לה 12 (נדה מו.). [חזקה דרבא' מהניא בדרבנן - מג"א נה, ז; תומים ז, ד; רע"א י"ד רכה, ג.]

¹⁴⁴ עוד בעניין זה. רב זביד: נוטה למוות שנתן והתברר שהמקבל מת טרם הציווי - המתנה בטלה (ותשוב לנותן או ליורשיו. גיטין יד, ע"ש). רב: 'תנו מנה (סתם) לפלוני מנכסיו' - אין נותנים, שמא כוונתו למנה קבור. להלכה אין לחשוש (שם יג.). צנה 'נכסי לטוביה' - לא לירב טוביה' א"כ רגיל בו. 2 טוביה - העדיפות: ת"ח, שכן, קרוב; ואם שווים יאמדו הדיינים רצונו (כתובות פה:). צנה האב המנוח לתת לבתו דקל (יכולים לתת לה 2 חצאי דקל) - אביי: אף שקלקו היורשים לא יוכלו לדחותה; אלא יתנו ויחלקו מחדש (שם קט; ועי' לעיל קו.). 'תנו 400 זוז לפלוני ויישא בתו' - יתנו, ואינו חייב לשאת, א"כ אמר 'יישא בתו ותנו לו' (ביצה כ. ועי' נדרים מח.).

¹⁴⁵ ומודים שהכתבה בחזקת יורשי הבעל (יבמות לח: ביחס לירושת שומרתיבם [ע"ש לדין זה]; רשב"ם בשם י"מ ע"פ רש"י בכתובות (פ: ד"ה וב"ה). ור"ת חולק).

- קסא ר' יוחנן: *מילה תלויה מעל השורה - כשרה אם כתב לה קיום בסוף השטר (קס); וכן מחיקה (לא במקום 'שריר וקיים' ובשיעורו).
 עד חתם 'איש פלוני עד' או 'בן איש פלוני עד' - כשר (אא"כ ידוע שאין זו חתימתו). 'איש פלוני בלבד - פסול.
 קסב. אין למדים מן השורה האחרונה שבשטר, ולכן אין לכתוב בה דבר חדש אלא סיכום.
 הרחיק חתימות העדים 2 שורות מסוף השטר - פסול. פחות מזה (1½) - כשר.
 קסב: יכול למלא רווח זה אף בעדים קרובים (ויקיימו השטר משאר העדים. ר' חנינא).
 קסג. שיעור 2 השורות - ר' שבתאי: בשיעור כתב יד העדים (גדול). עם הרוח (רנב"י) - ר"י בן אלעזר: למעלה ולמטה, לכל שורה; עולא: למעלה, ולמטה, ובין השורות רווח 1 בלבד; ר' אבהו: שורה 1 ו-2 רווחה.
 ההנפק (קיום ב"ד) מרוחק מחתימות העדים - רב: כשר, אפילו הרבה, אם לכלך הרווח בדיו (שלא יזייף שם. אך אם אצל העדים, יאמרו שעל הלכלוך חתמו). ר' יוחנן: פסול, אפילו שורה 1 (שמא יחתוך כולו ויזייף שטר ועדיו בשורה 1 ותחתיו קיום). אך בזיוף לפני החתימות יהיה שטר שורה ותחתיו עדים ופסול; ואם העדים רבים, ב-2 שורות - יקיימו רק העליונים).
 רב: שטר שהוא ועדיו כתובים על מחיקה - כשר (מחיקה נוספת תהיה נפקת; ולעדים אין לחתום על מחיקה אא"כ נמחקה בפניהם); ואם תחתיו (על נייר חלק) הנפק - אין סומכים עליו (אלא יתקיים השטר בחותמיו).
 קסד. השטר על הנייר וחתימות העדים על המחיקה - כשר, כשכתבו בין החתימות 'אנו העדים חתמנו על מחיקה, והשטר על נייר'. הוא על מחיקה והעדים על נייר - פסול (שמא ימחק את השטר ויזייף).
 בשטר מקושר מניין השנים גדול ב-1 (כמנהגם). שטר מקושר שחתמו העדים בתוכו - פסול. ר' חנינא בן גמליאל: כשר, שאפשר לפרם תפרי ו לעשותו פשוט (והנפרע חוב אינו כותב שובר אלא מחזיר שטרו, שמא יוציאנו אח"כ שוב כמאוחר לשובר).
 קסד: 'בשנת פלוני ארכן (=מלך) = שנה ראשונה; 'דיגון' = שנייה. 'ארכן דיגון' = השנה הראשונה לאחר שהעבירוהו והחזירוהו.
 מקושר שהגיע לרבי והתאריך בין קשריו, הורע בעיניו. [אין לומר מי כתבו, לשון הרע. אין להרבות בשבח אדם שמא יגיע לגנותו. ב-3 נכשלים בכל יום - הרהור עברה, עיון תפילה, ואבק לשון הרע. בו הכל נכשלים, בגזל הרוב ובעריות מיעוט].
 קסה. הסופר יעשה לפי המנהג, פשוט או מקושר. במקום ששניהם נהוגים ונאמר לו 'עשה פשוט' ועשה מקושר - ת"ק: פסול; רבן שמעון בן גמליאל: כשר ('מראה מקום', כשיטת ר"ש במטענה-לשבח בקידושין, ור"א ב'קבל לי גיטי ממקום פלוני').
 שטר שחתום עליו עד 1, ועד מעיד בעל-פה - אביי: פסול; אמיתר: כשר (המשנה פסלה 1, ללמד שמקושר שעליו 2 פסול לגמרי).
 קסה: [תשובת ר' ירמיה - גרסה א: מצטרפים, עד בכתב ועד בעל-פה (לר"ב ק"147); ב: ב"ד ש-1 העיד בפניו וב"ד שהשני העיד (לר' נתן); ג: דיינים מב"ד זה ומב"ד זה (לת"ק); ד: 3 ישבו לקיים שטר ו-1 מת, צריכים לכתוב 3 היינו ו-1 איננו].
- כתוב בשטר 100 זוז, שהם 20 סלע' או 'שהם 30 סלע' - יד בעל השטר על התחונה. 'זוזים/סלעים/דרכונות' (זהב) שהם...'
 וההמשך נמחק - 2. 'מטבע כסף/זהב' - ממטבעות-הכסף/הזהב הפחיתים שבאותו מקום¹⁴⁸. 'כסף דינרים' 'דינרים כסף' - 2 דינרי כסף (וכן כיו"ב בזהב). 'כסף בדינרי (-זהב) - כסף בשווי 2 דינרי זהב. 'זהב בדינרי' - זהב בשווי 2 דינרי כסף.
 קסו: 'שש מאות זוז' - אביי: 601 זוז ('600' - לא פרוטות, שכותבים סכומן בזוזים).
 כתוב סכום, ובכפילת הדברים שבהמשך (לא בשורה האחרונה) סכום אחר - האחרון קובע. והראשון נכתב למקרה שתימחק אות 1 (לא 2, שמא יזדמן שם בן 3 אותיות, ש-2 הן רבו). 'ספלי' ואח"כ 'קפל (טלית)' - קפל; להפך - תיקו (שמא זכור מחק).
 קסז. אביי: שמות-מספרים, מ-3 ועד 10, לא יכתוב בסוף שורה (שמא יוסיפו אותיות), ואם אירע כן יחזור ויזכיר הסכום באמצע שורה. אביי: המדגים חתימת ידו (ומשליך לב"ד) לא יחתום בסוף דף (שמא ימצאהו אחר ויכתוב מעליו שהוא חייב לו כסף).
 אביי היה מתבונן באותיות שבשטר, וכן זיהה זיופים - תוספות ומחיקות; ורבה זיהה זיוף חתימות מקצועי. הזייפן נכפת והודה¹⁴⁹.
- קסז: כותבים וחותרים גט לבעל שבא לבדו, אם מכירים (הסופר והעדים) שמו ושמה. וכן כותבים שובר (על הכתבה) לאשה, כשמכירים.

¹⁴⁶ לא פחות. קשריו מרובים מעדיו - פסול ('גט קרן', גזרה משום 'כולכם' ולא חתמו כולם) לחלוטין. בן ננס, והורה ר' אמי: אפשר להחתים בו, להשלימו, עד פסול (עבד, גולן); ר' עקיבא: רק קרוב שקשר להעיד לאחרים (אחרת פסול לגמרי; שמא ישכירו פסול בעלמא). ולא יותר מעד 1 קרוב (ר' יוחנן; שמא כשיקיימו 3 חתימות, תהינה 2 מהפסולים; שא"צ לקיים מהראשונים דווקא). וחותר היכן שרוצה. ר' יורא: קשריו 3 ועדיו 2 - לכו"ע משלים קרוב; רב יוסף גרס: עד כשר (כ"ז בגיטין פא:).

¹⁴⁷ המכשיר צירוף 2 עדים שראו בנפרד את המעשה; ות"ק פוסל (לעיל לב: סנהדרין ל). ובאותה ברייתא חלקו ת"ק ור' נתן האם יכולים להעיד בנפרד (ר' נתן מכשיר).

¹⁴⁸ וכן בכתובות (ק): מה שירצה הלנה יפרע, מטבע-הכסף הקטנה ביותר (ר' הערתנו החיצונית). ושם: אם כתוב בשטר 'בבלי' - גובה מעות בבליות; 'א"י' - גובה של א"י; לא כתוב - חולכים לפי המקום שבו הוציא את השטר.

¹⁴⁹ רב פפא (למד מדין נערה): שטר שאמרו עדים שביקשם זה לזייפו - אין גובים בו, תוקה שזייף וכתב (כתובות לו: [ועי' מכות ה: לגבי עדים]).

רב: 2 אנשים בשם שווה (וכן נשותיהם) הגרים בעיר אחת, אין מגרשים אלא זה בפני זה. מי שהחזק שמו בעיר 30 יום אין חוששים שמרמה בו (לגרש אשת אחר). עד אז - אביי: אם עונה מיד כשקוראים לו אין חשש; רב זביד: חוששים. [אביי: ת"ח שאמר שאין זו האשה שחתם על שובכה, ושכנעוהו העדים שעמו - אין זה שינוי טענה (אין דרכו לדקדק). ת"ח שדקדק ('זו היא!') - נאמן. ת"ח שהולך לקדש אשה ייקח עמו עם-הארץ (שלא יחליפוה לו)].

קסח. כותבים שטר למוכר שבא לבדו. וכן ללווה¹⁵⁰ (*ויש חולק; קעג.). שטר אירוסין¹⁵¹; כתבה; אריסות ותכירה - רק מדעת 2 הצדדים. שכר הסופר - על גט (ועל שובר) משלם הבעל ('ןכתב... ונתן'), ועתה נהוג שהאשה (על הגט, שלא ישהה); וכן משלמים תמיד הלווה (אפילו בשטר עסקא, מעות לחלוק ברווח); הקונה; החתן (אירוסין וכתובה); האריס והחוזר.

שטרי בירורים (בני בבל: תיעוד טענות הצדדים; רב ירמיה: בחירתם את הדיינים) ושטרות ב"ד (כגון הרשאת עיקול) כותבים מדעת 2 הצדדים, ושניהם משלמים שכר הסופר; רשב"ג: לכל אחד מהם כותבים ומשלם (אינם רוצים להשתתף).

פרע מקצת חובו והפקיד שטרו, ואמר: 'אם לא אפרע עד יום פלוני תן למלווה השטר ויגבה שוב' - ר' יוסי: ייתן; ר' יהודה חולק ('אסמכתא' - הבטחה מותנית ללא גמירות-דעת). ר"נ-רב, ר' יוחנן: הלכה כר' יוסי. ואין הלכה כן¹⁵².

קסח: שטר מטושטש - אם עדיין נכר - כשר. נמחק (ואינו ניכר) - מביא בעליו לב"ד עדים היודעים מה היה כתוב בו, וכותבים הדיינים שטר חדש, '... פלוני נמחק שטרו, וכך כתוב בו...; ופלוני ופלוני עדי'. ואם כתבו 'חקרנו את העדים (לאמת החתימות) ועדותם מכוונת', הרי קיימו את השטר, ומזומן לגבות בלי ראייה נוספת.

שטר קרוע, קרע של ב"ד (רב יהודה: קרוע מקום התורף; אביי: קרוע שתי וערב) - פסול. אחרת - כשר.

אבד שטר חוב - אין כותבים אחר (שמא יגבה פעמיים). שטר מכר - כותבים בלי האחריות (שמא יגבה נגזל, והקונה יגבה בשטר א מלקוחות-המוכר ויעשה עמו קנוניה להמתין וכשיגבה ממנו יגבה בשטר ב. שובר למוכר לא יועיל ללקוחות מיד)¹⁵³.

קסט: ר"נ: כותב 'שטר זה אינו לגבייה... אלא להעמיד הקרקע ביד הקונה'. רב אשי: א"צ, אלא אינו מציין אחריות¹⁵⁴.

אשה מינתה שליח לקנות קרקע. קנה בלי אחריות. ר"נ: 'לתקן שלחתיך...; קנה אתה בלי אחריות ומכר לה באחריות.

נתן מתנה לחברו, והחזיר לו המקבל את השטר - רשב"ג: החזיר את המתנה (שטר נקנה במסירה {עז, *קעג.}); רבנן: לא.

קע. הבא לדון, כנגד מערער, בשטר ובחזקה - רבי: ידון בשטר; רשב"ג: בחזקה. ר' אבינא: כשעל השטר אין עדים, ורבי כרבי אלעזר ובעדי המסירה. ב: כשמודה המערער בכתבת השטר, והאם צריך לקיימו (אך יש ברייתא סותרת). ג, רב: מאחר שטען שיש שטר, לרבי צריך לברר טענתו. ר"י: נפחא פסק כרבי; רב גידל-רב: הלכה כרשב"ג.

קע: פרע מקצת חובו - ר' יהודה: העדים קורעים השטר וכותבים אחר עם התאריך הראשון. ר' יוסי: כותבים לו שובר. רב: להלכה בית-הדין קורע וכותב (העדים אינם כותבים שוב, אלא - רב יוסף: בשטר מתנה; רבה: בשטר ללא אחריות).

קעא ר' יהודה, רב ושמואל: אין כותבים שובר (יצטרך לשמרו)¹⁵⁵; ר' יוסי, ר' יוחנן ור"ל: כותבים. רב הונא בדר"י: על חצי החוב ולא על כולו. והוכרע שכותבים ואף על כולו (כשאבד השטר).

שטר שעליו תאריך מקדם - פסול¹⁵⁶. מאוחר - כשר. רב המנונא: שטר מכר - פסול, שמא יקנה המוכר את השדה תזקה, ויציא זה שטרו אחר; כ: משא"כ שטר הלוואה (שלא יגבה בלי להחזירו, שאין כותבים שובר; לר' יהודה. ור' יוסי אכן חושש ופוסל.

¹⁵⁰ רב אסי (חושש שילווה רק אח"כ, ויפסידו לקוחותיו-שבינתיים): בשטר-הקנאה, שמשעבד מעכשיו. אביי: בכל שטר, השעבוד מעת חתימת העדים (אם הגיע לידיו לבסוף). ב"מ (ג.). ולגבי שטר-מכר, המוכר כותב - שלא כשטר-קידושין - א: הל"מ; ב: 'ואקח את-ספר המקנה' (קידושין ט.).

¹⁵¹ רבא ורבינא: התחייבויות ההורים (אך שטר קידושין שנכתב לשמה א"צ דעתה); רב פפא ורב שרביא: שטר קידושין (קידושין ט.).

¹⁵² א"כ עשו קניין ב"ד חשוב ולא נאנס כלל (גדרים כו.). וכן חלקו בנותן משכון למוכר לקנוס את החוזר בו, ולר' יהודה קנה כשווי המשכון בלבד (רשב"ג: כשאמר 'ערוני יקנה' הכל, ולא כתחילת פירעון); ב"מ (מח:). וכן, 'אם לא תשלם בזמן מסוים המשכון שלי' (ללא 'מעכשיו'. שם סו: ע"ש). אריס 'אם לא אעבוד אשלם אף זהו!', והזניח שלישי - נהרדעי: ישלם 3/33; רבא: פטור (הגוים. שם קד:). משחק בקוביא - רמב"ח: אסמכתא; רב ששת: לא (מתוך הימור גמר והקנה); סנהדרין (כד:).

¹⁵³ אביי סירב לבקשה לכתוב שטר חלופי לשדות מפני שודדים (כאן). רק ללא-אחריות כותבים פעמיים (להלן קעא). רב נחמן: 2 שטרות לשדה אחת בתאריכים שונים - המוקדם בטל (רפרם: כנראה הודה בזיופו); רב אחא: מחל על שעבודו; ונפק"מ לפסול העדים, ולפירות שנאכלו ולמס בינתיים). ואם בשני נוסף דקל, או שנה מקבר למתנה או להפך - כשרים, ויבחר בעל השטרות (כתובות מד.). הקונה שדה ולבקשתו נכתב השטר על שם ראש הגולה (כאילו הוא הקונה, שלא יערער) - אין כופים את המוכר לכתוב לו שטר נוסף, על שמו; א"כ התנה, או שאמר לעדים בפניו 'ראו שאני רוצה שטר אחר' (ב"ק קב:).

¹⁵⁴ חלקו האם אחריות היא ברירת-מחדל ('שעות סופר') וכאילו נכתבה. ר"מ: לא; חכמים: ברירת-מחדל, שמואל: רק בשטר הלוואה; רבא: להלכה בכל שטר (ב"מ יד. טו:).

¹⁵⁵ אלא כשאי אפשר אחרת, כגון במקום שאין כותבים כתבה וגובות ע"פ עדים, ויש לחוש שתיבא עדים לב"ד ותגבה שוב (כתובות טז: פט:). וכן אפשר לכתבו בתוך השטר ויקבלתי ממך... (כתובות נו. לגבי כתובה). על כתובה (כשלא באמת שילם) - אביי: כותבים שובר (והוא ישמור); ר' ירמיה: לא (גורה משום שובר דעלמא. שם).

למעשה אין חוששים - כותבים בְּשֵׁטֶר במפורש שהוא מאוחר (ר' אבא); בְּשׁוֹבֵר מעירים על תאריך השטר, או משמיטים תאריך (רב ספרא); אחרת - הוא לקח סְכוּן). שטר שהתאריך שלו חל בשבת או ביום"כ - כשר כמאוחר, אף לר' יוסי¹⁵⁷.

קעב. רבה ב"ר שילא: הכותב שטר הֶקְנִיָה (מתנה, או מכירה באחריות) שלא ביום הקניין - אם זוכר תאריך הקניין יכתבהו, ואם לאו - תאריך הכתיבה (נראה שקר). רב: יש לכתוב את שם המקום שנמצאים בו, אף שהמעשה אירע במקום אחר.

רבא: בידו שטר של 100 זוז ומבקש להמירו ב-2 של 50, או להפך - אין שומעים לו (טוב לשניהם - לזרו לפרוע הכל; שטר 'פגום' צריך שבועה). רב אשי: של 100 להמיר ב-1 של 50 - אין שומעים לו (שמא הלֵוָה פרע וקיבל שובר, ויתבע כחוב אחר).

2 אחים, עשיר ועני, שִׁרְשׁוּ מרחץ ובית־בד. עשאם האב לעצמו - אין העני רשאי להביא אנשים מבחוץ, *ולא לכפות קנייה (יג:). 'אני פלוני בן פלוני לויתי מנה ממך' - רב הונא: חוששים שנפל ומצאו; רבה: אין חוששים.

2 אנשים שִׁשְׁמָם שווה הגרים בעיר אחת - אין אחר יכול להוציא שטר־חוב כנגד אחד מהם¹⁵⁸; ולא אחד מהם כנגד השני, ובזה יש תנא שחולק (שאינן כותבים שטר ללווה אלא בפני המלווה, ואין חשש שיכתוב ללווה ויוציא כנגדו).

יכולים הם להוציא כנגד אחרים; ויש תנא חולק (א: לדעתו אין שטר נקנה במסירה; ב: נקנה, אך צריך להביא ראיה שמסר לו. וכן - אביי: צריך; רבא: א"צ. אחד מהאחים שבא לגבות בשטר־חוב של אביו, צריך ראיה שאֶחָיו נתנוהו לו).

קעג. כשכותבים, יכתבו גם שמות הפְּבִיָּים, ואם הם שווים - דור נוסף; סימן חיצוני; מי מהם כהן; דור נוסף.

נמצא שובר על שְׁמָם (ר' ירמיה: אצל המלֵוָה¹⁵⁹ {בשטרות פְּרִטוּ דִּירוּת}; אביי: אצל הַלְוָה־שְׁנִיָּהם) - של שניהם פְּרִיעִים.

'שטר בין שטרותי פְּרִיעוּ¹⁶⁰ ואיני מְזַהָה' - כולם פְּרִיעִים; ואם יש 2 שטרות על לֵוָה 1, הגדול פְּרִיעוּ. 'חובך לי פְּרִיעוּ' - כל שטרותיו.

קעג: עָרַב משתעבד ("לְקַח־בְּגָדוֹ כִּי־עָרַב וְרַ"; "בְּגִי אִם־עָרַבְתָּ"; קָבְלָן "תִּנְהָ אֶתְּ עַל־יָדִי"); רב אשי: בְּהִנָּא שְׁמוּךְ עֲלִי, ולא 'אסמכתא'.

אין המלווה רשאי לתבוע תחילה את הערב, אלא מִשְׁתָּיֵב הַלְוָה ואין לו נכסים. 'ע"מ שאֶפְרַע מִמִּי שְׁאָרְצָה' - יכול לתבוע ראשון, אם אין ידוע על נכסים ללווה (ר' יוחנן). את הַקָּבְלָן יכול לתבוע ראשון; רשב"ג: לא כשיש ללווה נכס. והלכה כר"ק¹⁶¹.

קעד. רב הונא (ור' יצחק): הַלְוָה וְאֲנִי עָרַב 'נִוְתָן' חִיִּיב 'פּוֹרְעַ', 'תָּן לוֹ וְאִנִּי קָבְלָן' נִוְתָן 'חִיִּיב' 'פּוֹרְעַ', הַלְוָה וְאִנִּי קָבְלָן - קָבְלָן. רב חסדא: מלבד הראשון, בכולן קבלן. רבא: בכולן ערב, מלבד 'תָּן לוֹ וְאִנִּי נִוְתָן' (או: קָבְלָן). מר-אמימר: ב'תָּן לוֹ וְאִנִּי נִוְתָן' אף אין למלווה לתבוע את הלווה; ולא היא, אלא כשלקח ונתן בידו.

אין להגבות למלווה נכסי הלווה טרם תבע את הלווה לדין (הנכסים הם עָרָבִים. דיין שעשה כן סָלַק).

פרע הערב טרם אמר ליתומי הלווה - פטורים מלשלם (ר"פ: קטנים פטורים ממצות פריעתו, שנעשה חוב בעל־פה 'אא"כ כתב המלווה לערב בְּשֵׁטֶר 'שְׁלֵמָתָּ'. רַבְהִבְדִּי וְבִנֵּי א"י הִלְלָה: אולי האב שילם; משא"כ כשִׁטְרָם מֵת הוֹדָה או נָדָה עַל כֹּךְ¹⁶²).

קעד: ערב פָּרַע לגוי־המלווה טרם תבע את היתומים - רב מרדכי: אף לרַבְהִבְדִּי אין חשש שפרע; רב אשי: אף לר"פ יש חשש.

אין ערב משתעבד לכתבה; מחלוקת לגבי קבלן לכתובה וערב להלוואה כשאין נכסים לחייב (ולתירוץ ב, אב משתעבד לכתובת בנו), ולהלכה משתעבדים. רשב"ג (ורבא): המגרש את אשתו ויש קבלן לכתובתה - יִדְרִינָה הַנָּאָה, שמא עושים קנוניה על חשבוננו ואח"כ יחזירנה (אביי הציע ליעץ כן לת"ח {עני} על אביו, ולגרש חוץ לב"ד; והתברר שהיה כהן)¹⁶³.

¹⁵⁶ ואפי' נכתב ביום ונתחם בלילה (גיטין יז). אא"כ היו עסוקים בו עדיין (ראבר"צ, שם יח). השטר פסול לגמרי; ר"ל: לר"מ (הקונס הָתֵר משום אסור). אך לרבנן גובה מהזמן האֶמְתִּי; ר' יוחנן: לכו"ע, שמא יגבה שלא כדין (ב"מ עב). נכתב בתאריך הנקוב, טרם יום ההלוואה - רב אסי: רק שטר הקנאה (הקנה שעבוד ככל אופן) כשר; אביי: בכל שטר, חתימת העדים משעבדת (שם יג); וחולקים עליו רב כהנא, רבה ורבא (שם יז. ורש"י, כ. לה:). השנים נמנות לַמְלַךְ המולך, התאריך הקובע הוא ר"ח ניסן, המולך לפני כן, בהגיע ניסן נמנית לו שנה שנייה (ר"ה ב:). בגולה מוגים למלכות יוון (ע"ז ט. ז. ע"ש).

¹⁵⁷ כתוב תאריך בלתי־מבורר - כגון 'בניסן' סתם - ידו על התחנתנה, שעבודו יחל מהיום האחרון, אך לא יגבה מלקוחות־המוכר תוך החודש (כתובות צד: ע"ש).

¹⁵⁸ ר' ירמיה: אם קנו שדה בשותפות (לר"מ) או זה מזה (לר' יהודה) - בעל־החוב גובה חצייה; ודחהו רבא (אין יגבה מן העָרַב מה שא"מ מן הַלְוָה! בכורות מז:).

¹⁵⁹ ('שטרו של יוסף בן שמעון פְּרִיעוּ') בין שטרותיו הפרועים (ב"מ כ:), שהמוצא בין שטרותיו שובר - השובר כשר; רב: בין שטרותיו הפרועים, או שיש בו הַנְּפִיק; אחרת פסול (אפילו בכתבי־ידו), עד שיתברר ע"פ העדים. מופקד ביד אדם שלישי - נאמן (ועי' *סנהדרין לא). על שטר־החוב עצמו - כשר (ודאי פרע). כ"ז שם; ע"ש עוד.

¹⁶⁰ "...וְאֵלֵתֶּשֶׁן בְּאֵהֲלִין עֲוָלָה" - אסור להשקות שטר אמנה ושטר פסים (-שְׁקִירִי, להִרְאוֹת עשיר). ר' אמי: וספר בלתי־מוגה, מעל 30 יום. ריב"ל: וכן שטר פְּרִיעוּ; ולרב כהנא משהה עד תשלום פרוטות הסופר (כתובות יט:). ונוכר בב"מ טז: שהייה כרב כהנא (ולר"ב), שם הוא כשקיעו או כתב עליו שנפרע - קרבן נתנאל (בכתובות).

¹⁶¹ רב"ח בשם ר' יוחנן. אך לדעת רבה ב"ר הונא בשם ר' יוחנן, גם בזה הלכה כרשב"ג (סנהדרין לא).

¹⁶² וכן פסק רבא כשאמר האב 'תְּנֵנוּ' (ערכין כב: רשב"ם); וא"צ למנות אפטרופוס ליתומים לכן, אא"כ לא פירש מהיכן לתת; נהרדעי, רב אשי: תמיד ממנים, אא"כ נמצאת השדה שאינה שלו (בעדים) אחרת, חלקו מתי יורד ב"ד לנכסי יתומים (קטנים) - רב אסי: כשיש חוב לגוי ברבית מצטברת; ר' יוחנן: גם לכתבת אשה (אלמנה, שמקבלת מוונות; מרימר: אף גרושה, משום חן); רב פפא: רק מפני קְתָבָה או גוי; רב נחמן: תמיד מגבים (ואין הלכה כן). הכל שם.

[נוטה-למות שאמר שחייב מנה לפלוני, ואין השטר מקוים - אינו נאמן (עשוי שלא-להשביע בניו; *כר' חייא; סנה' כט:), א"כ אמר 'תנו' (ק"ם השטר. רב ושמואל). הקדיש כל נכסיו, ואמר שחייב מנה, והשטר מקוים - נאמן (ופטרו משבועה. רב הונא). הודה שחייב לפלוני מנה, ואמרו היתומים 'חזר ואמר פרעת' - נאמנים (נזכר), א"כ אמר 'תנו' (אמנם רק ב'תנו' נאמנים לטעון 'פרעתו'). רבא: בהודאתו א"צ לומר 'אתם עדי' ו'כתבו'.]

הלוואה בעל-פה בפני עדים נגבית מנכסים שבִּיד הלווה¹⁶⁴. בשטר¹⁶⁵ - נגבית אף מנכסים שמִכר אחריה (משועבדים). קעה: עולא, ר' יוחנן ור"ל: השעבוד - מהתורה ("יוציא אליך את-העבֹט"), וגם בעל-פה נגבית מהמכורים, ותיקנו שלא (הפסד הלקוחות, שלא ידעו), אך נגבית מהיורשים. רבה, רב ושמואל: אינו מהתורה; ובשטר תיקנו שעבוד, אך בעל-פה אין נגבית אף מן היורשים. רב פפא: להלכה, בעל-פה נגבית מהיורשים (שלא יימנעו מלהלוות) ולא מהלקוחות. קעו. הודאה בכתב יד הלווה (*עם חתימתו; קסו.¹⁶⁶) - נגבית רק מנכסים שברשותו, ואפילו כתבו עליה דיינים אישור שהודה בפניהם. ערב שנכתב בשטר אחרי חתימות העדים - לא השתעבדו נכסיו הנמכרים. ר' ישמעאל: וגובים מנכסיו הנמצאים; שמעון בן ננס: אין גובים ממנו כלל, שלא נעשתה ההלוואה על פיו. אם נכתב טרם החתימות ובו"ו החיבור - נגבית מנכסיו המכורים. ר' יוחנן: הלכה כר' ישמעאל; וכן באומר לְמלווה החונק את הלווה 'הנח לו ואני אשלם'. שמואל: בחונק אינו מתחייב א"כ עשו קניין; אך אחר (שאחרי החתימות) א"צ קניין. רב נחמן: צריך, מלבד הנעשה ערב בפני ב"ד. להלכה - ערב אחרי ההלוואה - צריך קניין (אפילו כתוב בתוך השטר); בעת ההלוואה או בפני ב"ד - א"צ. ר' ישמעאל: הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות, שהם כמעין הנובע; והרוצה בזה ישמש את שמעון בן ננס.

הדן עלך גט פשוט וסליקא לה מסכת בבא בתרא

¹⁶³ הקדיש נכסיו ובא לגרש אשתו - ר' אליעזר: ידירנה הנאה (מחשש לקנוניה על הקדש, שתגבה כתובתה ויחזירנה; שאינו יכול לישאל על הקדש, כ"ש). ר' יהושע: אינו צריך. מכר נכסיו ובא לגרש - ר"פ: ידירנה הנאה (שמא עושים קנוניה על הלקוחות); ר' הברד"ק: א"צ (הקונה הפסיד לעצמו). הכל בערכין (כג:).

¹⁶⁴ לצד אחד של ספק, לדעת ר' יהודה גובה אף מלקוחות (בכורות מח: ורש"י ד"ה והכא; וע' שם. תד"ה ודכולי). וכן ספק בדעת ר' חנינא בחוב קצוב (גיטין נא. ורש"י).

¹⁶⁵ חוב הכתוב בתורה (נוק, ערכין, פדיון הבן) - י"א שקָּתוּב בשטר (ר' ירמיה בדעת ר' יהודה, קידושין כט:; רבה בדעת ר' יוסי, ערכין ו:), וי"א שלא (רבנן שם ושם; שמואל בקידושין יג:), והכי סוגיין (בכורות מח:., ערכין ז:).

¹⁶⁶ ורשב"ם; רש"י (כתובות קא:). ר' יוחנן: וכן בלי חתימה (כר' ישמעאל דערב); ר"ל: פטור (כבן ננס, ואף ר' ישמעאל חייב רק בערב, ששעבודו מהתורה). כתובות שם.

הערות - מסכת בנא בתרא

- ב: שהתרו לעשות קיר ביניהם בחצר ועשו על כך מעשה קניין. בגמ' (ג.) הוזכר קניין למ"ד 'מחיצה' = פלוגתא. וכתבו בתוס' (ג. ד"ה כי רצו), דלמ"ד 'מחיצה' = גודא לא פריך 'ניהדרו בה', דאיכא למימר שקנו ושעבדו נכסיהם לבניין הכותל. ורשב"א כתב בשם רש"י שקושיית הגמ' שם היא אף למ"ד גודא. וזה ע"פ רש"י (ב: ד"ה וטעמא דרצו; ע"ש ברש"י). ועיין רמב"ן (ב: שכתב שאף למ"ד גודא מדובר שעשו קניין, "והא דאקשינן לקמן לאידך לישנא 'כי רצו מאי הוי, ליהדרו בהו!' - לאו משום דעד השתא לא הוה לן לאוקמה בשקנו מידם, אלא משום דבעי לאקשווי עליה 'וכי קנו מידם מאי הוי' וכו'; אבל הכא להאי לישנא פשיטא לן דמהני ביה קניין".
- ג: מסתברא הן וסידן. לכאורה מסקנת הסוגיה שאין הכרח בדיוקו של רנב"א. אך רי"ף (ב. דפיו) ורא"ש (ס"ס ג) כתבו: "ואסיקנא הן וסידן". ובכוס הישועות, וכן בכנסת ישראל (קובץ מראה מקומות למסכת; ע"ש), כתבו להסביר דברי רי"ף ורא"ש, שבסוגיה הוכיחו ("דיקא נמי") שיש שני סוגי לבנים, ולו דיברה המשנה על לבנה ברבבתא, 3 טפחים ללא הסיד, היה לה לומר 'לבנים של שלושה טפחים' כדקתני בעירובין; ומדתנן 'לבנים' סתם אלמא מיירי בקטנים; והן וסידן. וביד רמ"ה (סי' לא) כתב: "ואף על גב דאידידיא לה סיעתייה דרב נחמן בר יצחק עיקר מימרייה לא אידחי, הלכך הלכתא כוותיה".
- מרימר ומר זוטרא. כתבו ע"פ רא"ש (סי' ד), שהם סוברים כמ"ד משום צלויי (ע"ש). אך עיין תוס' (ד"ה הג"ה), רשב"א ורי"ן, הסוברים שבמקום שיש בית כנסת אחר להתפלל בו אין חוששים לפשיעותא, ואף מרימר ומר זוטרא חיישי בעלמא לפשיעותא; וגורסים בגמ' 'איכא בינייהו דאיכא דוכתא לצלויי' (כלומר מקום שאינו בית כנסת קבוע) ח'ף' בי כנישתא אחריתי' (עיין קובץ הערות ומ"מ כנסת ישראל עמ' לב).
- ד. נפל הקיר אח"כ וכו' מקומו ואבניו של שניהם וכו'. בב"מ (קטז:): תנן: הבית והעלייה של שניים, שנפלו - שניהם חולקין בעצים ובאבנים ובעפר. ובגמ' שם הקשו דליחזי כיצד מונחות, והעמידו בשפנו ואין מי לשאלו. והקשו: וליחזי ברשות דמאן יתבן ולהוי אידך המע"ה! (והשיבו דיתבן בחצר דתרווייהו או ברה"ר; או: שותפין בכה"ג לא קפדי אהדדי.) והקשו בתוס' שם (ד"ה וליחזי), שהנחת הגמ' שם שנפלו לרשות של אחד; והכא להפך, פרכינן "פשיטא", בהנחה שנפל לרשות שניהם! ותירצו שם (בתירוצא) שהגמ' דידן סמכה על אוקימתא דהתם וממנה הקשתה. כוס הישועות שם: בסתמא ברשות שניהם נפלו האבנים; ובב"מ, רק אחרי שהעמידו בדפנייהו, פרכינן "וליחזי ברשות דמאן יתבן ולהוי אידך המע"ה". עליות דרבנו יונה (כאן ד"ה והאי דהוה קס"ד) ורשב"א: אורחא דמילתא שהכותל נפל מצד אחד (כקושיית הגמ' בב"מ); ובסוגיין רצה התלמוד לברר ולהדיש שאכן מדובר במציאות כזאת, שנפל הקיר לצד אחד. מ"מ חזינון שיש הבדל בין בית ועלייה שנפלו לבין קיר-שכנים שנפל, שבראשון אם נמצאות האבנים ברשות אחד מהם - הן בחזקתו (וידו על העליונה), לתירוצא קמא בב"מ; ובהא דידן - אמרינן בסוגיין דקמ"ל מתני' דאין לומר כן. (א) אכן לכאורה יש לתרץ ססוגייתנו סוברת כתירוצא השני בב"מ, דשותפין לא קפדי אהדדי, ולכן הימצאות האבנים ברשות אחד אינה ר'איה לבעלותו עליהן. כן כתב בהגהה בשם רבנו חננאל, שנדפסה בתוך פירוש רש"י כאן; ופירוש זה הובא גם אצל רבנו יונה (בפירוש ב) ורשב"א (שדחה אותו, ע"ש; וע"ע מהר"ם על תוס' ב. ד"ה לפיכך, "מקשין העולם" וכו') וכ"כ רא"ש (סי' ו). ובשושנים לדוד (פירוש למשנה לרבי דוד פארו) כתב דצריכי הנך תרתי מתניתין, דקמ"ל במתניתין דידן דאע"ג דמיירי בחצר שאין בה דין חלוקה ורצו לחלוק וסד"א שגילו דקפדי אהדדי לאושלי רשותא, קמ"ל דלא; ובב"מ קמ"ל דאף בבית ממש לא קפדי. (ב) תוס' (ב. ד"ה לפיכך): שם היה הדבר מבורר בתחילתו (לכל אחד מהם היה את חלקו, הבית ואבניו של זה והעלייה ואבניה של זה, ולא היתה תערובת) וברשות אחד מהם נולד הספק (לכן הוא מוחזק); אך כאן - מעיקרא נולד הספק (שהרי טרם נפל לא היה מבורר איזהו חלקו של זה ואיזהו חלקו של זה) ולו באו לחלוק הקיר בעודו קיים היו חולקים בשווה, מספק מה חלקו של כל אחד (ואפילו לרבנן דפליגי אסומכוס ואמרי ממון המוטל בספק המע"ה - מודים כשאין לזה חזקה יותר מאשר לזה). ואף לתירוצא השני בב"מ, דשותפין לא קפדי אהדדי, הכא שאני, שמדובר כאן ששניהם האבנים שם הרבה; דהא דשותפין לא קפדי אהדדי - ה"מ לזמן מועט, אך אטו משום דשותפין ניהו לא יקפידו עד עולם! (עיין מאירי לעיל במשנה, ד"ה ואמר אח"כ שכל אחד, שחולק, ועיין מש"כ בזה בדרישה ח"מ קנז, יג שפן דעת רי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור ומ"מ ודלא כתוס').
- ד: אם רצו ובנו יחד ואחד קדם ועשה 'חזית'. גם רבינא מסכים שבזה מדובר - כך דייק בתורת חיים מדלא אמרינן 'אלא אמר רבינא' (ע"ש), וכ"כ ביד רמ"ה, וכ"כ מהר"ם (ע"ש). ורבינא הסיק שהמשנה באה להוציא מקברת אביי. ובתוס' כתבו (ד"ה לאפוקי) שאביי יסבי המשנה כרב אשי ולא בהוציא ויאמר דאכן מתניתין תנא תקנתא לרמאי.
- מי שפך סביב שדותיו וכו'. לפי רש"י (ב"ק כ: ד"ה וגדר וד"ה הא רביעית), מדובר במחיצות שבין שניהם (ובבקעה, שנהוג שלא לגדור; כאן ד"ה אין מחייבין). אך תוס' (שם ד"ה את) פירשו שמדובר בהיקף המחיצות החיצוניות. ועיין עליות דרבנו יונה ורשב"א שהאריכו בסוגיה זו.
- ה: לא נפשט האם נאמן ב'מיגו' או שאין נאמן כנגד החזקה. עיין בירור הלכה. האפשרות להוציא מסוגייתנו כללים לגבי מיגו מול חזקה נידונה במפרשים. בתוס' (ד"ה מי) הקשו ממספר סוגיות שבהן משמע שנפשטה שאלת מיגו-כנגד-חזקה. והרי הן, עם חלק מהתייחסויות המפרשים: א. ביבמות (קיד: - קטו, וראה הערתנו שם) איבעיא לן לגבי אשה שהחזיקה היא מלחמה בעולם (שאמרה שמת בעלה במלחמה שלא ידענו עליה; והוא מיגו דאי בעיא אמרה 'שלוש בעולם' כנגד חזקה דאומרת ב'דמי, ולא איפשטא. תוס' שם (ד"ה או): שתי הבעיות לא תלו בהדדי, דאף אי הכא מרע המיגו לחזקה, שמא התם לא מרע, כיוון דאמרה בדדמי (אינו חסרון בנאמנותה שיועיל כנגדו המיגו); ואי הכא לא מרע לה - שמא התם מרע, דהכא הוא דאין אדם עשוי לפרוע תוך זמנו, אך התם מרע, שיכול להיות שהיא צודקת ומת במלחמה. אמנם בדברי רשב"א (כתובות סוף יח:) משמע שזו אכן אותה שאלה, ואכן בשתי הסוגיות לא נפשטה. ב. בשבועות (מה:), רמי בר חמא ורבא: המפקיד אצל חברו בשטר צריך להחזיר לו בעדים, ואין מועיל 'מיגו' ד'החזרת לך' כנגד חזקה שאין משהה שטרו. תוס': סוגיא דהכא לא ס"ל. שטמ"ק בשם גיליון תוס': מחזיק השטר הוי מוחזק וכל העומד לגבות כגבוי דמי (עי' להלן לב: תד"ה אמאי וקצה"ח פג ס"ק ד"ה ועוד), ולהכי לא אמרינן מוגו להוציא, ששלילת השטר היא כהוצאה ממנו. ושם תירוצא נוסף: גבי מפקיד עדיף טעמא ד'שטרך בידי מאי בעי? טפי מעלמא; דבמפקיד לא שייך למימר אפשיטי דספרא זייר ליה (- החזיר לו, והניח אצלו את השטר עד לתשלום מעות הסופר, עי' ב"מ טז:)) כפי ששייך בהלוואה, שרק בהלוואה מחויב הלווה ליתן שכר הסופר. ג. קידושין (סד:), כשמחזק שיש לו אחים ואמר 'יש לי בנים' נאמן במיגו דאי בעי פטר לה בגט. תוס': אינו דומה; מהר"ם: כי שם אין נאמנותו (שיש לו בנים) ב'מיגו' סותרת את החזקה (שיש לו אחים). רמב"ן שם: כיוון שפ'דו ל'גרשה. ד. יבמות (קיא:), יבמה אמרה לאחר 30 שהיבם 'לא בא עלי' אין כופים אותו, דחזקה לא מוקי אנפשיה אלא עד 30, ואע"ג דאית לה מיגו ד'אינו יכול לבוא עלי'. מצפה איתן: שם הוא מיגו הדעה, וודאי דלא מהני במקום חזקה. ה. כתובות (יח:), חזקה אין מחתימים עדים על שטר אא"כ הם גדולים, וחולקים ר"מ ורבנן האם נאמנים העדים לומר שקתמו עליו כשהיו קטנים. תוס' שם (יט. ד"ה חזקה): צ"ע, דמשמע דפליגי האם 'הפה שאסר הוא שהתיר' עדיף מחזקה (ולרבנן עדיף)! ורשב"א (שם): "הכא חזקה אלימתא היא, דלא שדי איניש זווי בכדי לאחתומי בשטריה קטנים שאינן ראויים להעיד".
- לאור זאת, ולאור סוגיות נוספות (ביחס לכתובות כו:), 'לא נחבאתי ולא נטמאתי', עי' רמב"ן ליבמות קיד: וראה הערתנו שם קטו. בס"ד, כתבו ראשונים ואחרונים כי "לא כל החזקות שוות ולא כל 'מגו' שוה" (לשון רשב"א בכתובות סוף יח:), והפנה לדבריו בקידושין סד:; וכ"כ רמב"ן קידושין שם; נמו"י להלן עב: בדפי רי"ף; ע"ע ש"ך בכללי מיגו, ח"מ ס"ס פב, אות י; אורים ותומים כללי מיגו סימן סב"סג"ס; ערוך השולחן ח"מ פב, יח כללי מיגו אות ב; קובץ שעורים ב"ב ס' לג; ועוד). ועיין בחידושי התם סופר בסוגיין, שכתב שכאן מדובר בחזקת מנהג-עולם (דלא פרעו בגו זימניה), שהיא עדיפא מ'רוב; אך חזקה איסור גריעא מ'רוב, ואם בממון אין הולכים אחר הרוב (להלן צב:), כ"ש אחר חזקה כזאת; וודאי שאינה עדיפה מ'מיגו'. וכי"ב כתב בחידושי הגר"ט (סי' קעט ד"ה והנראה), דלא מספקא לן בסוגיין אלא בחזקה דאין-אדם-פורע-תוך-זמנו,

שהיא בירור המציאות (ומספקא לן איזה בירור עדיף, ה'מיגו' או החזקה), אך בחזקה שהיא הנקמה (כגון חזקה מה שתחת יד אדם שלו הוא), ודאי 'מיגו' עדיף. ונביא מעט מדברי התומים (כללי מיגו סי' סב"סג"ד), שסיכסם בעניין זה: "בענין מגו במקום חזקה האריכו הרב הכנה"ג והש"ך בכללים אות י"ד, ובכל האריכות לא העלו דבר ברור, ד"ש שלשה סוגי חזקות: חזקה גרועה וקלושה - לכו"ע אמרינן מגו; חזקה אלימתא - לכו"ע לא אמרינן; חזקה בינונית כהך ד'אין אדם פורע תוך זמנו' הוא איבעיא דלא איפשיטא בריש ב"ב (ה:)" (וכ"כ אחרונים נוספים, כגון נתיבות המשפט כללי מיגו יט, ועוד). והוסיף: "וא"כ נפל כמעט הך דינא בבירא, אם לא מה שמצינו להדיא בדברי קדמונים ז"ל, אבל ידינו אסורים ג'דון בו ע"פ הדעת של תורה, כי מי הוא אשר חיילים יגבר לומר חזקה זו אלימתא או גרוע או בינונית! ואין לנו אלא מה שנמצא בדברי מחברים ולאורם נסע ונלך. ועיין מש"כ לעיל בסימן עח (תומים ס"ק ט) דנראה דהרמב"ם ס"ל דאיפשיטא איבעיא, ואמרינן מגו במקום חזקה אין אדם פורע תוך זמנו..." (וכדבריו כתב בערוך השלחן שם). ובספר משפט ערוך (ביאורים וליקוטים על שו"ע חו"מ מהרב זלמן נחמיה גולדברג; כרך הל' טוען ונטען [קדומים, ה'תשע"א]; ס"ק קכד, עמ' 361 ואילך), התחיל ב-3 סוגי חזקות, ככתחילת דברי התומים הנ"ל; וסיכסם וביאר את הדינים השונים (משם ועד ס"ק קמז); ובקיצור נמרץ נכתבו שם בעיקרי כללי מיגו' (עמ' 414). עיין שם. ובקובץ יסודות וחקירות (ערך מיגו, סעיף חזק) סיכסם, שהדבר תלוי בסוג החזקה (כנ"ל); וגם בסוג ה'מיגו'. לדעת קצות החושן (קח, ד), 'מיגו' במקום חזקה ודאי אינו מועיל, ואין לדון אלא ב'הפה שאסר' (וכתב שם בקצה"ח, שהוא חולק בזה על הש"ך). ולדברי קובץ שעורים (ב"ב סי' כז) כל דברי הגמרא הם רק במיגו של 'מה לי לשקר', אך מיגו של 'פח הטענה' (ע"ש, ובמשפט ערוך הנ"ל ס"ק א ואילך) ודאי אינו עדיף מחזקה. ע"ש עוד.

- ו. המוחזק להשתמש בקיר חברו וכו'. כאן מדובר בחזקת תשמישין בדברים קלים, שהחזקה מיד ובטענה (רשב"ם ורש"י); ראה על כך בהערותנו להלן (ז).
- ז. בין גגות סמוכים א"צ. עי' תוס' (ד"ה בשני), שכש"ש רה"ר ביניהם אמרינן דצריך, שפני רה"ר אין האחד מרגיש בחברו שזיזוהו ממנו.

שם, רב נחמן: צריך מחיצה בגובה 10 טפחים שאם יעבור יזוהה כגב. בלשון הגמ' 'לנתפס עליו כגב', ופרש"י 'אם נתפס כגב - שאם יכנס לפנים מן המחיצה לשם גניבה נכנס'. אכן עצם חיוב זה של מחיצה כדי שהעובר אותה יזוהה כגב אינו ברור. וביאר באבן האזל (הל' שכנים ב, טז, ע"ש שהאריך, ועי' במיוחד ד"ה והנה בגמ' דף ז') שהוא כמו מזיק, ובדומה להיזק ראייה, שאין חברו יכול להניח חפציו באופן חפשי על הגג, פן ייגנבו; אך כשעושה מחיצה הרי יכול לשים חפציו לפנים מן המחיצה, ושכנו לא ייכנס לשם פן ייתפס כגב. ובשיעורי רבי שמואל (רוזבסקי; אות קנז) כתב שא"צ לזה, "אלא י"ל דהוא מתקנת שכנים שחייבו חכמים לעשות מחיצה, ורק טעם התקנה הוא כדי שחבירו יכול לְשַׁבֵּת במנוחה ולא יצטרך לחשוש שמא הוא יגנבו".

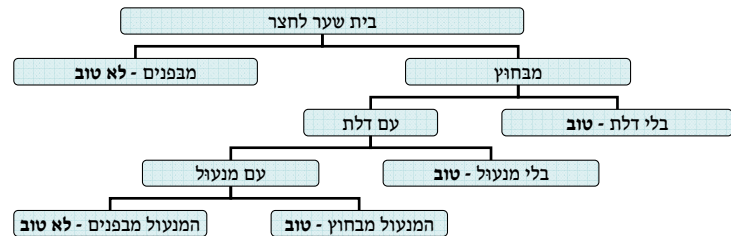
- ז. אחים שחלקו אולם וגינתו הניסמוכה לו, ובנה בעל הגינה תוך 3 שנים. רש"י (ד"ה בדנפשיא): "ואתה אין לך עלי חזקת אוֹרָה של שלש שנים". וכן להלן (כב. ד"ה והחלונות). ואע"פ שלרש"י חזקת תשמישין היא לאלתר (לעיל ו: ד"ה לא היא, וד"ה ואי סוכה), כאן אין אומדן שהיה לו למחות מיד, כיון שהלה השתמש בשלו ובאור כדרכו ולא היה לאחיו למחות (עי' שיעורי ר' שמואל לעיל ו. אות קנד, בתירוץ ראשון; וז"ל: "ולפי"י יש לישב ג"כ הא דבחלונות צריך ג' שנים, ד"ל דכל הך אומדנא שייכא דוקא במשתמש בתוך של חבירו וכמו בהורדי וכיו"ב, דהוא משתמש על כותלו, אבל בחלונות לענין חזקת אורה - הרי עתה אין משתמש ממש בתוך של חבירו, ורק שע"י שמחזיק באורה ימנע אותו אח"כ מלבנות כנגדו, ובכה"ג י"ל דלא היה צריך למחות לאלתר ולא שייך הך אומדנא, וע"כ צריך דוקא ג' שנים". וע"ש עוד). ובביאור מתיבתא (עוז והדר, בילקוט ביאורים כאן, הערה סה) כתבו דעוד י"ל ע"פ סברת יד רמה (ו: אות נט), שאין חזקת התשמישין אלא כשעשה המחזיק מעשה בדבר שבו הוא מחזיק (בשימוש, ב-30 יום; או בדברקביעות, לאלתר), וכאן הרי לא עשה האח בעל-הגינה מעשה בדבר שבו הוא מחזיק - פתיחת חלון.

אחים שחלקו אולם וגינתו הניסמוכה לו וכו' שלאחים שחלקו אין טענות על אור חלונות. בעקבות סוגיה בב"מ (קג:קד). לגבי חוכר ומחכיר, כתבו ראשונים שגם בסוגייתנו יש לחלק (כמו שלמדו שם), דמיירי הכא דווקא בשחלקו סתם, אך אם אמר זה לזה 'אני אֶטוֹל אספלידא ואתה תריבצא' - לא אמרינן 'שָׁמָא בעלמא', דהו"ל כאמר חוכר למחכיר. נמוקי יוסף (ד:), ב"מ סא. בשם ר"ן (חידושים לב"מ קד). והוסיף בנחלת דוד (כאן) שיש ראשונים בב"מ החולקים על זה: "והתוספות (ד"ה אידי) והרא"ש שם במסכת ב"מ (סי' ב) נחלקו עליו גם בדין חוכר ומחכיר, ומחלוקתם תלוי בפירוש סוגיא דב"מ, ע"ש" (ונזכר בקצרה בהערותנו לב"מ קג:).

- 2 אחים שחלקו זה כרם וזה שדה-תבואה יש לבעל הכרם 4 אמות בשדה כשחלקו בשומה. מסתמא חיטבו את זה (ר"ן; רשב"א יא. ד"ה ומיהו מסתברא; לשון רמב"ם מכירה כד, י, ע"ש; וכ"כ מסתימת לשון שו"ע חו"מ קעג, ד, ואמנם עיין החונים עליו).

ז. תושבי חצר פונים זה את זה וכו'. לדיני שכנים במבוי עיין להלן (יא:). [ושם הבאנו הלכה דומה לגבי כפייה על הצַבֵּת לחי וקוֹרָה, מעירובין (פ:)].

ויעשו בית-השער חוץ לה ואינו ננעל מבפנים. הגמ' מקשה על המשנה מ"ההוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה משתעי בהדיה, עבד בית שער ותו לא משתעי בהדיה; ומתרתא בארבעה חילוקים (ביניהם "ואי בעית אימא"), תלויים זה בזה: בית-השער בפנים או בחוץ; (בחוץ) יש דלת או אין; (יש) הדלת עם מנעול או בלעדי; (יש) המנעול מבפנים או מבחוץ. בפשטות, יש מקום להבין שכל התירוצים כתירוץ אחד הם, וכל תירוץ מדייק ומוסיף חילוק על פני קודמו (כדרך שפסקו בסוגיה אחרת בטור או"ח קסה ע"פ להלן נז: בטור ובשו"ע או"ח רצח, יא, ע"פ ברכות נג, ור' הערתנו למגילה ו: בס"ד). וא"כ זו תהיה המסקנה (לפי רש"י ותוס'): בית-השער הוא טוב כאשר הוא מבחוץ וללא נעילה מבפנים (אך כשבית-השער מבפנים, העני מגיע לדלת-החצר ואין קולו נשמע בתוך החצר מפני בית-השער, תוד"ה ואי בעית, ע"ש); וקצת נראה כן מלשון ריטב"א. והנה תרשים זרימה של ארבעת התירוצים:

אך כאן כתב בחזון איש (ד, ז) שנראה שהתירוצים חולקים ביניהם. דאי אמרת דכל הני לישיני לא פליגי (ואסור רק עם דלת ומנעול מבפנים), כשאומרים בתירוץ השני "הא דאית ליה דלת" (לא טוב) הכוונה עם מנעול מבפנים, וממילא במשנתנו "כופין אותו לבנות בית-שער" הוא עם דלת ומנעול-מבחוץ; ואיך אמר דמתניתין "הא דלית ליה דלת"? -אלא ודאי לתירוץ זה אין לעשות דלת כלל. א"כ, לתירוץ השני אין עושים (לבית השער) דלת ואפילו ללא מנעול (אטו מנעול, או שמא העני יחשוב שהדלת נעולה); לתירוץ השלישי מותר לעשות דלת אך אין לעשות מנעול אפילו מבחוץ; ולרביעי אף מנעול מותר מבחוץ. וכתב עוד, שאפשר גם, להוסיף מצב-ביניים, שבו אין כופים ומאיך אין זה פסול, ובו חולקים התירוצים: לתירוץ השני אין כופים אותו לעשות דלת, אף שמודה תירוץ זה שאין בה חסרון כל עוד אין מנעול מבפנים, ולתירוץ השלישי כופים דלת ולא למנעול, ולרביעי כופים אף למנעול מבחוץ.

ו"א ולפי קרבת ביתו לחומה. שאין לשון ב חולקת על לשון א אלא מוסיפה. תוס' (ד"ה לפי קירוב), וז"ל: "פירש ר"ת: ונותנין עניים קרובים יותר מרחוקים, וכן עשירים קרובים יותר מעשירים רחוקים; אבל עשירים רחוקים נותנין יותר מעניים קרובים, דלפי שבח ממונ נמי הן גובין". עכ"ל. אך עיין ר"ף (ה. בדפיו).

רבי יהודה נשיאה הטיל מס' חוקמה על החכמים וכו' אינם צריכים שמירה וכו'. את סברת ר"י נשיאה לא הסבירו המפרשים (מלבד בעל עיני יעקב שהציע שהוא טעה, במה שאמר בברכות נד: שלושה צריכין שימור וכו' ו"א אף ת"ח, ע"ש). והסביר הרב יצחק גינזבורג בשיעורו על סוגיה זו (גליון נפלאות, פרשת לך-לך ה'תשפ"ד, עמ' 16-5), ש"ל שאינו חולק על סברת סבו רבי יהודה הנשיא שפטר ת"ח (פנשקף מן המעשה שבסמוך, ח.); אלא סבר שאחרי הדור של סבו רבי יהודה הנשיא, אין יותר ת"ח אמתיים ש"לא צריכי נטירותא", וכפי שלעניינים מסוימים בהלכה אין כיום דין ת"ח (שם עמ' 6). הסבר נוסף (שם עמ' 7 ואילך): ר"י נשיאה מסכים שמעיקר הדין ת"ח (גם בזמנו) לא צריכי נטירותא, ובכל זאת גזר עליהם להיות שותפים עם הציבור, כדי שלא להגביר איבה וקיסוב בין חלקי העם (ע"ש שהרחיב בזה).

עוד מובא בזה כאן (ח.): "רב נחמן (ב"ח א: חנו) בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן; א"ל רב נחמן בר יצחק: עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדנבוי...". ובשיעור הנ"ל של הרב יצחק גינזבורג (שם עמ' 8), העיר כי ר"ב חסדא, הוא בנו של רב חסדא ששמו מעיד עליו שהוא שייך לספירת החסד, ולעומתו ר"ב בר יצחק - שייך לצד הגבורה, מידתו של יצחק (וע"ע שם הערה כ לגבי השם נחמן).

ח. רבי פתח אוצרות בעת בצורת לאך לעמיהא רפך שבגללם הפורעניות וכו' ובעקבות ר' יונתן בן עמרם פתח לכל. מלשון רבי יפנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכה, בעלי הגדה; אבל עמי הארץ אל יפנסו, למדו פוסקים שלעניין זה ההגדרה להוציא מכלל עמי הארץ היא מי שעוסק בתורה כל היום, "ותרות אומנותו", ו"אף על פי שאינו מפולפל ובקי הרבה" ("שורת מהרש"ם חו"מ סי' שסא ד"ה עוד; ש"ת מהריט"ץ הישנות סי' עה, ע"ש; ועוד).

עוד שם. בסמוך הזכרנו את שיעורו של הרב יצחק גינזבורג בגליון נפלאות (לך-לך ה'תשפ"ד). הוא האריך גם במעשים אלו (עמ' 14-12). בדבריו הביא (בין היתר) את הנ"ל והוסיף כי בפשט הדברים, מהתיאור המפורט של המעשה, ומעצם ה"הצגה" של ר' יונתן בן עמרם, נראה כי יש כאן מחלוקת השקפתית. רבי סירב לתת לעם הארץ, שסבר שאין לפרנס אלא ת"ח; וע"י ב"י ושו"ע יו"ד רנא, יא: "רבי שהיה מצטער שנתן פתו לעם הארץ - משום דהו שני בצורת ומה שהיה אוכל עם הארץ יחסר לתלמידים"; כך להלכה ("הבית יוסף נוטה כלפי חסד, לכן הלכה כמותו", הרב גינזבורג), אף שבלשון הסוגיה הגורפת בפשטות אין נראה שזו כוונת רבי. ולפי ההשקפה של ר' יונתן בן עמרם יש לפרנס את כולם ללא אפליה, וזהו "שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה ממימי" - בעיניו אין זה נכון שיש לו להתפרנס רק בזכות היותו ת"ח. [ועי' רמב"ם בפיאה"ש לאבות ד, ג, שהביא ראייה מר' יונתן בן עמרם לאסור להתפרנס מעסק התורה; ועי' כ"ס הל' ת"ת ג, י שהאריך לחלוק על רמב"ם לגבי ההנהגה בדורות הללו; וכמובא בקצרה בהערותנו למסכת כלה רבתי ב, יד, בס"ד]. רבי אינו מסכים עם השקפת ר' יונתן בן עמרם, ואף אחרי שנודע לו שהוא הוא, ו"אמר רבי: יפנסו הכל" - לא ששינה את דעתו, אלא חשש שיפנסו תלמידים נוספים שאינם רוצים ליהנות מכבוד התורה (עי' מאירי: "מוטב שיתפרנסו הכל ואל יפנסו צעונים ידיהם מן הפרנסה"; יד רמה: "שמא יזדמנו אורחים כמוהו וימנע מלפרנס"). וגם בזה אפשר למצוא פתח לרצונו לטשטש את ההבחנה בין הציבורים היכן שזה שייך, לקרב את הלבבות.

ועוד שם, לא לעמיהא רפך שבגללם הפורעניות שהרי המס בטבריה בטל כשעזבו. "אמר רבי: ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ". וסימנן: "עם הארץ" - גימטריא 406. "פורענות" = 812 = פעמיים "עם הארץ" (=פורענות). גם זה שם (נפלאות, לך-לך ה'תשפ"ד, עמ' 15).

'מצווה גדולה' = פדיון שבוים. "איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארנאק דדינרי לקמיה דרב יוסף, אמרה: ליהי למצוה רבה. יתיב רב יוסף וקא מעיין בה: מאי מצוה רבה?...". דן במעשה זה הרב יצחק גינזבורג בשיעורו (כהמשך לשיעור הקודם שמתוך דבריו הבאנו לעיל), שנדפס בגליון נפלאות (וירא ה'תשפ"ד, עמ' 20-16). להלן, לקראת סוף הסוגיה (י:), מעשה נוסף באותה איפרא הורמיז, ששלחה 400 דינר לרבי אמי, וסירב לקבלם, שלא להרבות זכויות שלטון גוי (כמובא בסוגיה שם). חזרה ושלחתם לרבא, והוא קיבלם "משום שלום מלכות". שמע ר' אמי והקפיד, כי לא סיפרו לו שרבא חילק את הפסד לעניים גויים (ראה הערתנו להלן בס"ד). מדוע כאן רב יוסף לא חשש לקבל את הפסד מאיפרא הורמיז לתנחילה? ריטב"א (ח. ד"ה אי ניהו), בשם י"מ: גם רב יוסף השתמש בכסף לפדיון שבוים גויים ומשום שלום-מלכות כמו רבא. הסבר נוסף, הרב יצחק גינזבורג: איפרא הורמיז ('ופי שדיים', רש"י תענית כד: ד"ה איפרא; 'חן מאת המקום', תוס' כאן ד"ה איפרא) היתה אם המלך שבור שהומלך בהיותו עֶבֶר, והיא היתה המלכה בפועל, וגם משדל שבור ומלך היא היתה מצויה בענייני הממלכה. היתה לה הערכה רבה ליהודים כנזכר במספר מקומות (תענית כד: נדה כ: זבחים קטז:); בספרי ההיסטוריה כתוב שאבא שלה היה יהודי, וא"כ לכן רב יוסף השתדל לקרב אותה כדי שתתגייר; וגם רש"י ציין שהיתה "קרובה להתגייר" (נדה כ: ד"ה איפרא הורמיז). "הוא לקח בחשבון שאם היא תתגייר יהיה תיקון מאד גדול בשמים וגם השפעה מאד גדולה שלה על קירוב כל הממלכה שלה". ועוד (שם הערה טז), לפי האמור בעץ חיים (שער שמט פרק ו) - דְרִינְשׁ בן אסתר היה בן השדך שאסתר שלחה אל אחשורוש (הנזכרת בזהר פרשת כי תצא דף רעו; ולפ"ז דְרִינְשׁ לא היה יהודי, אך עי' עץ חיים שם); ויש להוסיף שאותה שדך התגלגלה באיפרא הורמיז (בעלת 'ופי של שדיים') ולכן טרח רב יוסף בתיקונה-גיוור.

ח: גבאי צדקה לוקחים משכון וכו'. וכי"ב כופים על צדקה ביחס לילדיו מעל גיל 6, שחיובו כלפיהם הוא בגדר צדקה (כתובות מט: ע"ש). אמנם ק"ל (חולין קי:); שאין ב"ד מוזהר לכפות על מצוות עשה שמתן שכרה כתוב בצדקה (כגון כיבוד הורים), ולכאורה לפ"ז גם על צדקה אין לכפות; עי' תוס' (ד"ה כל מצות עשה), וראה הערתנו לחולין קי: גם קלב: בס"ד.

ט. המבקש מזונות וכו' אך לא המבקש כסות. כתוב במצפה איתן, באור שמח (הל' סנהדרין טו, א), בקובץ שיעורים (אות מט) ובנחלת משה, שלכאורה מחלוקת רב הונא ורב יהודה כאן היא כמחלוקת חכמים ור' יהודה בסנהדרין (מה). ובסוטה (ח). לגבי סקילת אשה לבושה, האם צער הגוף קשה לאדם יותר, או בזיונו. ורב יהודה כרבי יהודה (שאמר שקשה צער הגוף ולכן נסקלת בכיסוי מזערי), ורב הונא כרבנן. ולפי זה הא דתניא הכא כרב יהודה לא הוויית תיובתא לרב הונא, דהוא דאמר כרבנן. אמנם הקשו ביחס לפסיקת ההלכה כאן ושם. ועיין דבר יעקב (ה) שהביא תירוץ אור שמח וקובץ שיעורים; ולבסוף כתב שע"פ דברי ריטב"א, וכן יד רמה (אות קו), שמדובר שהוא לבוש אלא שאינו מכוסה כראוי (ואם לאו דואגים לו ללבוש כזה ואז בודקים, להך מ"ד - עי' דרך אמונה להל' מתנות עניים ז, ו), לק"מ, דְאִין הסוגיות שוות, דבסוגיין מיירי בבזיון קטן ובסנהדרין בבזיון גדול. וכבר כתב כן בעינים למשפט (ג), ע"ש שהאריך בזה. אמנם בבירור הלכה כתבו שדעת רבנו גרשום, רבנו חננאל ורש"י שלא כיד רמה אלא משמע מדבריהם שאף בערום ממש מדובר. ואולי למדו כן מסתימת דבריהם; אך לכאורה אין הדבר מוכרח, ואפשר שאין רש"י חולק על רמ"ה וריטב"א, דטעמא דמסתבר הוא (ומסיבה זו גופה לא כתב רש"י זאת במפורש). ועי' בעניין זה בעינים למשפט, שמסקנתו כרמ"ה וכריטב"א. ומ"מ עוד יש לדון, שלכאורה, הרי הסוגיה בסנהדרין אינה עוסקת באיש אלא באשה, ובאיש לכו"ע נסקל ערום (בכיסוי קטן לפניו), וא"כ ה"ה הכא, בסוגיין, יש לחלק בין איש לבין אשה, ובאיש ודאי שמוזן, צערא דגופיה, עדיפא ליה מבזיוניה דהויתו ערום; דהא התם לא פליגי באיש! וכתב באבי עזרי (הרב אלעזר מנחם מן שך; על רמב"ם הל' מתנות עניים ז, ו) על קושיית האחרונים הנ"ל, דקושיא מעיקרא ליתא ואינה צריכה לפנים, שבסוגיין אין הנדון שיבוא על חשבון זה שנאמר עדיף צער מבזיון או להפך, כלומר - אין הדין ביחס בין שני הדברים, לדחות זה מפני זה; אלא במה יש לחשוש לרמאות ולהצריך בדיקה מצד דיני צדקה (ואין זה משנה כ"כ עד כמה קשה לו יותר צער הגוף או הבזיון), ובמה יש לתת מיד.

נותנים צדקה ואם לא גויים לוקחים ועכ"פ נחשב לצדקה ("וְנִשְׁרָךְ צֶדְקָה"). אך להלן (ט: ובב"ק טז): נאמר שירמיהו התפלל על בני דורו "הַכְּשִׁילִם בְּבְנֵי אָדָם שְׂאִינָן מִהוֹגֵינָן, כִּי שְׂלָא יִקְבְּלוּ עֲלֵיהֶן שֹׂכֵר", ומדוע לא יחשב להם לצדקה כאמור כאן? ביאר מהרש"א, שאכן נחשב להם לצדקה כי המלכות לוקחת מן העשיר במקום מן העני, ונמצא שע"י ממונה העשיר ניצל העני, ולכן נחשב לעשיר לצדקה אף שלא עשה מדעתו. ומהר"ל מפרגא ביאר בחידושי אגדות, שְׂמֻמּוֹן הָאָדָם הוּא פְּרָתוֹ, שנחשב כגופו (עי' ב"ק קט). ולכן בודאי מכפר עליו. ע"כ. אך לפ"ז יש לשאול על ירמיהו, ומה בכך שייתנו לבנ"א שאינם מהוגנים? ולכאורה י"ל, דאח"כ כפרה מסוימת תהיה להם מפני מיעוט ממונם, אך יש לחלק בין כפרה ובין שכר, שודאי על צדקה מעלייתא יש גם שכר כעושה מצווה, מלבד הפרה שבה; ובבנ"א בלתי מהוגנים - כפרה איכא, שכר ליכא. ובגלגלי המלכות אפשר שג"כ אין שכר (ומה שאמרו כאן שנחשב להם צדקה - לכפרה ולא לשכר); ואפשר שיש אף שכר, מפני סברת מהרש"א הנ"ל, שסוף סוף בממונם מצילים את העניים.

י. הוצאותיו של האדם קצובות מראש השנה וכו' ריב"ז חלם על אחייניו וכו'. לגבי חילופי ר"ה ויוה"כ בגמ', ברש"י ובמפרשים (במיוחד במעשה ריב"ז ואחייניו - עי' הגהת הב"ח, מהרש"א; שמחת יו"ט ביצה טז.), ראה הערתנו לביצה (טו: בס"ד (וראה גם הערתנו לשקלים טו)).

צדקה מצילה ממוות. סדר הדברים הקשים' המובא בברייתא - הר > ברזל > אש > מים > עננים > רוח > גוף > פחד > יין > שינה > מיתה > צדקה.

י: אֵל יִתֵּן לְקוֹפַת צֶדְקָה אַחֲרָיִךְ כִּי כָרִיב בָּן תִּרְדִּינָן. ראה הערתנו למסכת כלה רבתי (ב, יב) בס"ד.

לבסוף שיבח דברי ר' נחוניא בן הקנה וכו'. והוקשה לי, מאי נפק"מ בין דברי רבי נחוניא בן הקנה לבין דרשות התנאים האחרים? כתב מהרש"א, שרבי נחוניא - בניגוד לשאר התנאים - שולל לחלוטין את מושג החסד ביחס לגויים! זו לשונו: "ולזה אמר רבי"ז נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה שהוא נותן צדקה וחסד לישראל, שהוא אחד מן הסימנים שיש באומה הישראלית, כדאמרין פרק הערל (בבב"ב עט); אבל אין בהם בגויים מדת חסד כלל, ולכן לא קאי 'חסד' אלאומים' כמו שדרשו כל הני תנאי לעיל; אלא כרבי נחוניא, דקאי חסד על ישראל". ובבן יהודיע פירש, שכונת רבי נחוניא לְאָמֹר לְעִיל (י). בוויכוח של טורנוסרופוס כנגד ר' עקיבא, כאן אומר ר' נחוניא שעם ישראל נותנים צדקה והם בניס, וכתשובת ר"ע לטורנוסרופוס; אך הגויים הנותנים לענייהם הרי הם כעבדים, וכטענת טורנוסרופוס "למלך בשר ודם שפעס על עבדו...". שהמלך כועס על האיש שהאכילהו.

גבאי לא יקבל צדקה מגויים אם לא מפני שלום המלכות ויחלוק לעניים גויים כמעשה רבה. "איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארבע מאה דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו, שדרתינהו (ב"ח ג) קמיה דרבה (רבה), ע"פ כתי" של ר"ף, דק"ס סוף הערה ר), קבלינהו משום שלום מלכות...". בפשט הדברים, ההבדל ביניהם הוא, שר' אמי לא גר בממלכה הפרסית, ולכן יכול היה לסרב, אך רבא היה בבבל תחת שלטון הפרסים - הגהות ריעב"ץ ומהל משה הנדפסות בסוף המסכת. "ורבא (ורבה) נמי לעניי גויים יבניהו". דנו ראשונים ואחרונים האם יש לגוי מצווה לתת צדקה לגויים, ולמשל כן דעת חידושי ר"ן (סנהדרין נו: ד"ה ויצו) וקובץ שעורים (ב"ב אות נד). עכ"פ אין זו זכות גדולה כמו נתינת ליהודים (עי' קובץ שעורים). ולעיל (ח). שלחה אותה איפרא הורמיז לרב יוסף כסף "למצנה רבה"; ובפשט הדברים רב יוסף קיבל ממנה. מדוע? דן במעשים אלו הרב יצחק גינזבורג בשיעורו שנדפס בגליון נפלאות (וירא ה'תשפ"ד, עמ' 20-16), ראה בהערתנו לעיל מדבריו (נוסף על דברי המפרשים שהבאנו כאן, שגם הם הוזכרו בשיעורו).

גבאי לא יקבל צדקה מגויים וכו'. והמובא (בהערות שוליים) מסנהדרין (כו:). עי' דרישה (י"ד ס' רנד אות א). ועי' בנושאי הכלים לשו"ע שם שהקשו על החילוק שכתב. ובערוך השולחן כתב (שם): "ומ"מ אם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל יטול מהם בצינעא, ואם אינו יכול בצינעא יטול בפרהסיא. וטעמו של דבר נ"ל, דבאמת אין זה מגדר חילול ד', כלל, אלא שאין זה כבוד שיצטרכו לצדקה של אחרים, וגם הדרשא של 'ביבוס קצירה' בגמ' אסמכתא בעלמא הוא, ולכן במקום הכרח גמור ובאין ברירה מותר". ניתן להוסיף, כי לכאורה עדיין יש מקום לחלק בין גבאי צדקה ובין הקני עצמו (בדומה לחילוקו של הדרשה), חילוק שניתן לתלות בפשט הסוגיות (הסוגיה בב"ב עוסקת בעיקרה בגבאי, ובסנהדרין מדובר בקני המקבל). אין בכך חילול ה' גמור, וכוונת רש"י (בסנהדרין), לפי זה, שאין זה כבוד שמיים שיצטרך לצדקה מהגוי; וכשאין ברירה מותר, כדברי ערוה"ש. ועל הגבאי מוטל להימנע מן לגמרי, שלגבי יש ברירה.

יא. (השמטה, הבאנו לעיל י). בנימין הצדיק, הממונה על קופה של צדקה, פרנס בשנות בצורת מְשֻׁלוֹ הַחַיְהִי אשה ו-7 בְּנֵיהָ (באין כסף בקופה); לימים חלה, אמרו מלאכי השרת: רבש"ע! אתה אמרת כל המקיים וכו' ימות בְּשָׁנִים מועטות הללו? מיד קרעו גזר דינו והוסיפו לו 22 שנה. ע"כ. ביאר מהרש"א: "כ"ב שנים - דמצינו שהן נקראות 'שנים מועטות', ברבקה שאמרה ליעקב 'וישב עמו ימים אחדים' וגו' דהיינו מועטים, כפרש"י וכו'. ביאור אחר מצאתי באהל משה לרבי אלעזר משה הורוויץ: "שמעתי בשם הגר"א, שהוא כחשבון עבירים ויניקות של שמונה נפשות שהחיה". וזה החשבון: 9 ירחי הריון הם שלושת רבעי שנה, ובסה"כ 8-ל נפשות (כלל בזה את האם עצמה) = 6 שנים. יניקה היא שנתיים כנועד (כתובות ס: נדה ט. ועוד), לשמונה נפשות = 16 שנה. ובסה"כ 22.

רב הונא: חצר מתחלקת לפי מספר הפתחים. רש"י פירש (ד"ה חצר מתחלקת) שמדובר באב שחילק את בתי החצר לבניו, שאם באו לחלוק החצר עצמה חולקים לפי הפתחים (לדעת רב הונא), ומי שיש לביתו 2 פתחים לחצר יקבל 2 פי ממי שיש לו פתח אחד. ורבי יוסף הלוי מינש פירש, בשנים שהחזיקו ברבקה של הפקר, זה בנה בית ופתח לו שני פתחים לרחבה, וזה בנה בית ופתח לו פתח אחד, ושניהם נשתמשו ברחבה, ואח"כ נמלכו לחלוק אותה (מובא בדברי רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן ועוד). "ותרתייהו פירושי שרירין וקיימין בעיקר הדין ולא פליגי", לשון ריטב"א; וכ"כ בביאור הגר"א (חור"מ קעב ס"ק ד, "וראיה לזה בסוכה ג' ואין האחין והשותפין, אלמא גם באחין מיתוקם וכה"ג ובשותפין"). וכתב רשב"א: "ומדברי שניהם למדנו דדוקא בכענין זה הוא שנוטל בעל שני הפתחים יתר מבעל פתח אחד; אבל אם ירו או לקחו שניהם בשיתוף בתים וחצר ואח"כ חלקו בתים - כל אחד נוטל בחצר בשנה, זה כזה; וכדמוכח בעובדא דתרי אחי (לעיל ז). דחד מטיה אספלידא וחד מטיה תרביצא... והיינו נמי דאמר שמואל (ז): באחין שחלקו שאין להם דרך זה על זה ולא חלונות זה על זה". וכ"פ בשו"ע (חור"מ קעב, א).

יא: אכסדרה מוקפת דפנות שאין מגיעות לתקרה. מדברי ריטב"א נראה שהטעם לכך שיש לה 4 אמות, שעשויים להניח בה כלים ולכן אינו יכול לפרוק שם המשא (תלמוד מהדורת שוטנשטיין).

בית שער הסמוך לבית. באוצר לעזי רש"י תרגם: "פרוזדור (מבנה הבולט החוצה, ובו פתח הבית)". והמאירי כתב: "בית קטן שלפני טרקלין ופתחו לחצר - יש לו ארבע אמות; אף על פי שאין דרך לפרוק שם משא, ויש לו פתח למבואות אחרים - פעמים שמקצר דרכו ונכנס דרך כאן ופורק משאו". וכתב בסמ"ע (חור"מ קעב, יא): "פירש רש"י שהוא כמין בית קטן אצל בית גדול, ופעמים עוברים עליו ליכנס לגדול, וכתב הטור שפירוש זה עיקר. אבל בית שער ממש שעוברין בתוכו כשנכנסין לחצר, אף שהוא של אחד מהן - מכל מקום אינו ראוי לתשמש כיון שהכל עוברים שם, ואין נותנין לו ד' אמות".

זבל שבחצר מתחלק (לזבל שדות) לפי פתחים. כתב בחזון איש (ב"ב ס' ו, י), שנראה שהכוונה שמתחלק לפי בתים.

יב. ר' יהודה: 4½. במקומו הקרקע טובה וחשובה. תוס' (ד"ה ולא פליגי).

מאז מות חגי זכריה ומלאכי (סוטה מח:). בסוגיין אמרו רב אבדימי ור' יוחנן "מיום שחרב בית המקדש"; והוא רק לאפוקי ימי בית שני. מהרש"א (ע"ש).

חכם עדיף מנביא (אמימר). **ריטב"א**: מדובר בנביא שיש לו כוח לראות עתידות ואין לו דרכי הנבואה שהן מצד החכמה. **מהרש"א** (תמורה טז): כשיש ספק בהלכה אי אפשר לבררו ע"פ נביא, אלא ע"פ הכרעת רוב חכמי ישראל. הסבר נוסף: הנביא מקבל דברים מן השמים, אך החכם חש אותם בשכלו, מבין אותם וקונה אותם - **עין דברי שאול** (לרבי יוסף שאול נתנון, כך חידושי אגדות). כ"ר"ב כתב **מהר"ל מפראג** בחידושי אגדות, שהנבואה היא בחיזיון ובמראָה; ולעומת הנביא, החכם משיג ויודע דרכי ה', וע"פ זה צופה העתידות בשכלו בהשגה ברורה ולא בחיזיון. עיין גם **באורח ישירים** (חידושי אגדות לרבי מנחם צבי טאקסין), שכתב שהנבואה גדולה מן החכמה, אך מצד הגבּרא החכם עדיף מן הנביא, "כי הנביא אין לו חלק בנביאות שלו, והוא רק כמו נושא מכתבים... אבל החכם יאמר דברי עצמו בלי שום סיוע ושתוף קדש". ובהקשר זה כדאי לציין את דברי **הגר"א** בביאורו למשלי (כב, יב), ש'נביא' נקרא על שם הפה, שנא' (ישעיה נא, טז) "ואשים דברי בפיך", ומלשון "ניב שפתיים" (שם נז, יט; עיין גם רש"י שמות ז, א). **וראי"ה קוק, באורות הקדש** (א, נח), כתב שהנבואה עצמה זקוקה לתבונה החכם לְסִדְרָה וּלְהִבְנֵיה: "ברוח מתגלים תוכנים עליונים בגילוי הפְּתִיעִי, בלא סדר סיסטמתי, ובלא התגלות סְבִיבִית, ואחר כך באה התבונה ומבררת, מסדרת את ענפי הידיעות למיניהם, חוקרת את הדברים בקישורי סְבוֹתֵיהֶם. וחכם עדיף מנביא, חותמת היא החכמה את הנבואה, ג'וליריין מתְגָרִים וּגְבוּרִים מנצחים" (ברכות נג: [לגבי עניית 'אמן']). וע"ע **עין אי"ה** (ברכות ח"ב, פרק ז, יט, עמ' 212): "...ועד החכמה הוא עדיף מצד הנבואה, שגַמֵר הנבואה צריך לַכֹּחַ הַמְדַמָּה, שהוא כח קרוב לחומריות, אלא שאינו בא להשלמתו כ"א עד היות כח השכל בתכלית עומקו וטהרתו". ובספר **אורות** (זעונים ב, עמ' קכ-קכא), ביאר ראי"ה קוק באופן שונה: "מה שלא עשתה הנבואה, בכלי מלחמתה החוצבים להבות אש, לְבַעַר מִיִּשְׂרָאֵל עבודת אלילים וְלִשְׁרֵשׁ אַחֲרֵי עִיקָרֵי הַהִשְׁפֹּלוֹת הַיְתוּרָה גְרוּעוֹת שֶׁל עֶשֶׂק וְחִמְס, שֶׁל רַצַּח וְזָמָה, רְדִיפַת שְׁחָד וְשִׁלְמוּנִים - עֲשׂוּ חַכְמֵי הַבְּרָחָב הַתּוֹרָה, בַּהֲעֵמַדַת תַּלְמִידֵי הַרְבֵּה וּבְשׁוֹנוֹן הַחֻקִּים הַפְּרָטִיִּים וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם", ע"ש. יוצאת מכלל זה היא נבואת משה, "פֶּה אֶלְפֶּה" (במדבר יב, ח), של אֲסַפְכֵּלְרִיאֵי הַמַּאֲרֵה (יבמות מט: ע"ש); ש"ר"ק נבואה זו יכולה לְפָנֵן תּוֹרָה, שהתורה "באה מתוך הארת האמת העליונה, שאין בה שום הבדל בין פנימיותו של אדם להעולמיות כולה ומקורה... ומתוך כך נעלה היא התורה מכל נבואה, וחכמי תורה עדיפי מנביאים, מצד התוכן העליון, שממנו הם יונקים את החיים הרוחניים שלהם" (**אורות הקודש א**, טז).

ניטלה הנבואה מהנביאים אך לא מהחכמים וכו', ובהערות השוליים. חילוק זה שכתב **מהרש"א** ע"פ **רא"ש**, בין נבואה קבועה לבין נבואה אקראית, כתב **רמב"ן** (לאחר שציטט דברי **רש"י** ב"ד"ה הכי קאמר; ואכן, בחת"ס ייחס תירוץ זה ליישוב דעת רש"י); אך כתב שאין דעתו נוחה בזה. ולכן תירץ **רמב"ן**, שיש לְחַלֵּק בין נבואת הנביאים, שהיא המרָאָה והחזון, לבין נבואת החכמים, שהיא בדרך החכמה, שהיא לא נטלה, אלא יודעים האמת ברוח הקדש שבקרבם. **בהתם סופר** הסביר את דברי רמב"ן, שבוודאי שאין נביא בלא שיהיה חכם מאוד, וכשפסק כוח חכמתו והשכלתו וא"א לו להשיג יותר בטעם וסברה - מגלה לו הקב"ה בנבואה, אע"פ שהדברים עדיין חוץ לְהֶשֶׁךְ הַשְּׁכָל; ואותו חלק-נבואה ניטל, אך חלק נבואת-השגת-השכל לא ניטל. וכ"כ כתב **בתורת חיים**, ע"ש שהסביר לדרך זו את מהלך השקלא-והטריא בסוגייתנו.

וניתנה לשוטים ולילדים (יב:). כתב **מהרש"א** שאעפ"כ "אין הנבואות שוות; דנבואת נביאים ע"י השם יתברך או ע"י מלאכי, אבל נבואת השוטים ותינוקות אינו אלא ע"י ש"ד; דהכי מחלק בפרק הרואה (ברכות נה:): בין החלומות שיש מהן ע"י המלאך ויש מהן ע"י ש"ד". ובתורת חיים כתב: "לפי שהקב"ה וותן הוא ומַצְדוֹ לא יבצר ואפילו לאחר החורבן הוא משפיע רוחו על ישראל, אלא לפי שאין עושים רצונו אין הרוח שורה אלא על אותן שאינם מהוגנים, כשוטים ותינוקות. משל למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, סרחו עליו, כעס המלך וצוה להשליך את הסעודה לכלבים. ונתנה לשוטים ולתינוקות - נראה דלפי זה ניחא הא דאשכחן בכמה דוכתי (עי' חגיגה טו:; גיטין נו: סח., חולין צה: וראה הערתנו שם בס"ד) דאמרי ליה חכמים לינוקא פסוק לי פסוקין' כשרצו לידע עתידות, וסמכו עצמן על אותו פסוק; דלא ניחוש הוא, אלא ראוי לעשות כן, כיון דמיום שחרב בית המקדש ניתנה הנבואה לתינוקות, כשהתינוק אומר לו פסוק - כדמות נבואה הוא, וראוי לסמוך עליו". **נחלת משה**: "זכיון שהם לא בני דעת א"כ לא הוּוּ בני חטא, ולכן אפשר להינתן נבואה על ידם". וכתב **שבעיני יעקב** כתב: לפי שאין הקב"ה שורה אלא מתוך שמחה, וע"י חורבן ערבה כל שמחה ואסור למלא פיו שחוק - ולכן ניתנה לשוטים ולתינוקות שהם שמחים. ובביאור הדבר כתבו, שהמָסַר העובר דרך השוטה מגיע ליעדו כפי שהוא, לחסור הַבְּנָתוּ; אך החכם מְסַנֵּן אותו בשכלו. כ"כ **בהתם סופר**: "ועד"ז ניתנה נבואה לשוטים, כי לפעמים נשמת אדם רואה דברים ולבו אומר לו, אלא שנראה לו כדברים רחוקים, ואין שכלו מניח לו להוציא דברי שטות כאלו מפיו, ובאמת הם דברים נגדרים למעלה, ובעיניו כדברים רחוקים. והשוטה - אשר ירָאָה יְגִיד, כגון עובדא דרב טביומא וכיוצא בזה". כ"כ בחידושי אגדות **למהר"ל**, "השוטה, שאין לו דעת ואינו פועל בשכלו, לכן מקבל הדבר הנעלם מעליונים" וכו', ע"ש. [וכיוצא בזה, ביחס לחלומות, כתב מ"ר הרב **שבתי סבתו** בספר **יְתָשְׁאֵי רֹחַ** (בראשית, פרשת מקץ, עמ' 346), שישנו סוג אחד של חלומות שעליהם נאמר (במדבר י, ו) "בַּחֲלוֹם אֹדְרֵ בּוֹ" ואח"ל (ברכות נז:): חלום אחד משושים בנבואה (להבדיל מסוג החלומות שעליהם נאמר "השוּא יִדְבְּרוּ", זכריה י, ב), וכתב על זה: "מדוע נשלחים מְסָרִים נבואיים דרך החלום? דוקא באותן שעות בהן מושבת פעילותם של החושים הגשמיים, דוגמת ראייה, שמיעה ומישוש, דוקא אז נפתחת הזדמנות לקליטת מסרים נבואיים המנוטרלים מהשפעת רצונותיו הגלויים של האדם. כלומר, בשעות העיריות, שעות הפעילות, יש בכוח המחשבה הפעילה של האדם לדחות מסרים נבואיים, אם הם אינם מתאימים לרצונותיו ולשאיפותיו" (ע"ע דבריו בפרשת שמות עמ' 17)].

כבת רב חסדא (יב): "אמר רבא ואנא בתרא". הוסיף בהגהת הב"ח (ד): "וכן הוה". וכן הוא בכת"י מינכן ("וכן הוות"); ועיין ברכות (מז: נו: ועי' כתובות סה.). ועי' יבמות (לד: ורש"י ד"ה אבתריך), שאחרי רמי בר חמא המתינה יותר מ-10 שנים עד שנישאה לרבא. ואף שאשה ששהתה 10 שנים אינה יולדת, מי שדעתה להינשא עשויה ללדת.

יג. קָבַע סְכוּם לְחֻקֵי או שאני אקבע לחלקך, ונטל השותפות'. "גוד או אגוד". כך פירש **בבית יוסף** (ח"מ קעא, ה) בדעת **רש"י**: "תקוין אתה דמים בעד חלקי ואם ארצה אתן לך שיעור אותם דמים ואקח חלקך, ואם לא ארצה תן לי דמים שקצצת ותקח חלקי; או אקוין דמים בעד חלקך, ואם תרצה תתן לי שיעור אותם דמים ותקח חלקי, ואם לא תרצה אתן לך דמים שקצצת ואקח חלקך". **ולדרישה** שם ('קוין' שאמר רש"י כוונתו חיתוך השותפות): "קָנָה לך בסך זה או אני אקנה באותו סך".

בדין 'גוד או אגוד', כתב **רא"ש** (ס' נ:): "דינא דגוד או אגוד קאי אַכּוּלָּה מַתְנִי, וזולתי אֶחָזֵר, לפי שאינו דבר העומד לעצמו אלא משתמש הוא לבית, ואין בית בלא חצר, וכיון שהבתים מספיקין לשניהם - צריכין הן להשתמש בשותפות בחצר". וכ"כ **רמב"ן**. ורא"ש (ס' נא) הביא שיטת **רי"י מיגוש**, שאין נוהג דין גוד או אגוד אלא בדבר שאין נוח לאדם להשתמש בשותפות עם חבירו, אך לא בשדה, שאפשר לעבדה בשותפות או למסרה לארס (וכתב בפני **שלמה** שלפני ניחא הא דסוגיין אמורה בגמ' אבבא ד'ולא את הטרקלין' ולא ארישא דמתניתין, ועיין דבר יעקב א). ורא"ש חלק עליו בזה. ואילו **רשב"א** (שו"ת ס' תקנו) חולק על כל האמור, ולדעתו נאמר דין זה אפילו בחצר. ועיין התם סופר. ועי' בירור הלכה.

יג: 'נחלק ונקבע תשלום להפרש, אני או אתה'. מעשה שתי השפחות. **רש"י** (ד"ה לאו גוד): "לאו גוד או אגוד הוא, אי לא אמר ליה 'או קח שתייהם או אקח שתייהם'; דכל אחת אין בה כדי לאחד". כלומר, אם אומר 'גוד או אגוד' על שתייהן יחד - הדין עמו. ובשו"ע (ח"מ קעא, יג) פסק שלא כדבריו: "ואפילו אם יאמר לו 'גוד או אגוד' בשניהם כאחד, אין שומעין לו; אלא אם ירצה יאמר לו באחד מהם 'גוד או אגוד' והשני יאמר בשותפות, או יאמר בכל אחד, זה אחר זה, 'גוד או אגוד'". והוא ע"פ **רמ"ה** (מובא בטור שם סעי' כב). ובב"ח שם תמה על הטור: "תימה... והיאך הניח דעת רש"י ותפס דעת הרמ"ה? ותו, דלישנא דתלמודא משמע כפירוש רש"י...". ע"ש. אמנם **הגר"א** (שם ס"ק מח) דייק להיפך מלשון הגמ' (זו לשונו: "מדקאמר 'לית בהו דינא דג'א' ולא קאמר 'לית בהו דין חלוקה'"). ואילו **בדרישה** שם כתב שלדעת הטור רש"י אינו חולק על רמ"ה, שאין יכול לדרוש גוד או אגוד בשתייהן (ע"ש).

כתבי הקודש וכו' אין לְחַלְקֵם שגנאי לחתוך אותם. **רש"י** (יא. ד"ה כתבי הקדש).

להבין את הברייתא כפשוטה; וכפי שהיא בירושלמי (סוטה ה, ו (כה:)) בשם רבי יוסי: "בירידתן למצרים היה ובעלייתן מת, משל לרועה שבא זאב..." ע"ש. לאור זאת עולה היא יפה עם שיטת רבא. שהרי ימי איוב 210 שנה, וי"א בגמ' בסוטה (לה). שמת בזמן שהמרגלים היו בארץ (וודאי סוברת דעה זו כרבא, שמסבירים שאיוב מגן על דורו כעץ וכו', שכ"כ רש"י שם ד"ה שכיב איוב), בשנה השנייה לצאתם ממצרים; ונמצא שנולד סמוך לירידתם למצרים. לכאורה, ברייתא זו אינה מתאימה לר' סימאי שאיוב היה נוכח בעצת "הבה נתחכמה לו", שהרי השעבוד התחיל כ-93 שנה לאחר הידידה למצרים, ואילו איוב נתייסר בגיל 70 (רש"י ויש עמוד ב, 23-כ שנה טרם תחילת השעבוד (השעבוד התחיל במות לוי, ומאז נותרו לישראל כ-117 שנה במצרים - סדר עולם פרק ג עם הגר"א. ע"ש. לסיכום חשבון שנות השעבוד והעינוי, עיין תורה סדורה, הרב יאיר הס, ה'תשע"א, עמ' 251, ובמקורות שציטט שם בעמוד 248 ואילך). אמנם, בהיות איוב כבן 70, לחשבון זה, מת יוסף, ואם נאמר שהיתה עצה מוקדמת כבר אז - הרי שעולה החשבון יפה, בלי לדקדק בשנה בודדת; ואיוב שתק ומיד נידון בייסורים [עיין שמות רבה (א, ד), ד, 'מת יוסף - נתנו עליהם משוי' ופירושה מהרז'ו. ובאור-החיים (שמות א, ו) כתב שבמות יוסף ירדו ישראל מגדולתם. ועי' רש"י בריש פרשת ויחי (בראשית מז, כח) שכתב לחד פירושה "שכינו שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם" והוא ממדרש רבה שם. וע"ש בחזקוני שכבר אז התחיל שעבוד מועט; ובברטנורא על רש"י "אל שנפטר יעקב התחילו לשעבדו בשכר ולאחר מיתת השבטים התחילו לשעבדו בחנם; אי נמי כשמת יעקב נשתעבדו בהן בפה וכן ובמות השבטים בפרך" (וכתירוץ ב כתב ברא"ם). גור אריה למהר"ל: אז התחיל שעבוד שלא בקביעות. מהרז"ו (למדרש): החלו לפחד מן השעבוד אף שלא התחילו. ועיין במקורות שהביא שם בתורה סדורה, המלמדים על הדרגתיות בתהליך השעבוד. מ"מ חזינו שהיה רושם לשעבוד כבר בעת פטירת יעקב או יוסף, וא"כ ניתן להיאמר כי נועצו המצרים על ישראל סמוך לפטירת יוסף. ואף רמב"ם כתב באיגרת תימן (ד"ה אבל מה שזכרת): "משהתחיל השעבוד, והיא שנת שבעים לאחר שירד יעקב אבינו למצרים" (בתורה סדורה שם ציין לו כמקור את דברי המדרש בשמות שם). ואם לא נאמר כן, נצטרך לומר שדברי ר' סימאי הם כשיטת האומר 'איוב בימי משה היה' (ולפי"ז יש נפק"מ ביניהם גם לגבי שנותיו; שלפי האמור י"ל שנולד כמה עשרות שנים לאחר הירידה למצרים, ובזמן העצה היה לכל היותר בן 70. שהרי משמע שבזמן חטא העגל היה חי, שהפסוק שבו נרמז איוב, "ובמה יזע אפוא" - שמות לג, טז - נזכר אז; כפי שהעיר בזה בפני שלמה הנ"ל).

בימי מלכות שבא... בימי כשדים. לכאורה, מצאנו שרב חסדא בשם מרי בר מר סובר כאחת משתי דעות אלו, דאמרין בעירו בוי (כא). "אמר רב חסדא דריש מרי בר מר: מאי דכתיב 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד?' דבר זה אמרו דוד ולא פירשו, אמרו איוב ולא פירשו, אמרו יחזקאל ולא פירשו, עד שבא זכריה בן עדרו ופירשו...". ע"ש. ובפשטות, נקט שם שאיוב היה בין זמנו של דוד לזמנו של יחזקאל.

היה חסיד ונביא שבאומות וכו' (טו:). ציינו למסכת ע"ז (ג), "יבא דריש ויעיד דניאל שלא ביטל את התפלה, יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואלפיז התימני ויעידו בהם בישראל שקיימו את כל התורה כולה"; והיינו כדברי תוס' כאן (טו: ד"ה אליהוא): "ונראה דשמעתתא דהתם סברה כמ"ד איוב בימי יעקב הוה, דהא אמר לקמן דממש'ה ואילך לא שרתה שכינה על אומות העולם". וכתבו שמפני כן אין לגרוס שם את אליהוא בן ברכאל (לפנינו בפרסים מופיע שם בסוגריים), שהרי בסוגריים מפורש שהיה יהודי. גם רש"י כתב במסכת ע"ז: "ואליהו בן ברכאל לא גרסין, דישאל הוה, כדמפרשין בבבא בתרא בהשוותין".

וי"א: לא היה אלא מִשְׁל. רמב"ם כתב שריבוי הדעות ביחס לזהותו ההיסטורית נותן חיזוק לדעה זו שאיוב לא היה ולא נברא. כ"כ במורה הנבוכים (ג, כב): "וכבר ידעת באורכם ומאמר קצתם 'איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה'. ואשר חשבו שהיה ונברא ושהוא ענין שאירע, לא ידעו לו לא זמן ולא מקום, אלא קצת החכמים אמרו שהיה בימי האבות, וקצתם אמרו שהיה בימי משה, וקצתם אמרו שהיה בימי דוד, וקצתם אמרו שהיה מעולי בבל, וזה ממה שיחזקו מאמר מי שאמר לא היה ולא נברא". אמנם רמב"ם נמנע לקבל זאת כהכרעה חד-משמעית, והמשיך: "סוף דבר, בין היה בין לא היה...". ע"ש (פרקים כב-כג) על תוכנו של ספר איוב, בשיטתו של איוב בתחילה ואח"כ, ובשיטת כל אחד מן הַעֵיִם. כנגד זה, רב האי גאון נקט להפך - שאפילו חכם זה בגמ' לא התכוון שהיסטורית איוב לא היה, אלא שהיה ונועד ללמד מוסר השפּל לבני אדם (מובאים דבריו בדרשות ר"י אבן שועיב פרשת דברים, ומשם באוצר הגאונים החדש, כאן): "ור' האי ז"ל כתב בתשובה כי דעתו היא שהיה ונברא ולא חָקַק אדם על זה מעולם, ומה שאמר בגמרא 'לא היה ולא נברא' בעולם אלא להיותו מִשְׁל לבני אדם כי ממנו יראו וכן יעשו ויבטחו בשם יתברך יתעלה שיחזור להם למשנה כמותו כמנהגו, וכי יסריחו היו לתועלתו. וכתב הוא ז"ל כי בגמרא שלהם היה הגירסא כד: 'ולא היה ולא נברא אלא למשל', ואין גורסין 'משל היה', אלא דואי היה ונברא, והפנתו אמר (עי' יחזקאל יד, יד-כ) 'אם יעמדו נח ודניאל ואיוב לפני'". רב סעדיה גאון (בהקדמה לפירושו לספר) קרא לספר איוב "ספר הצידוק" ("כתאב אלעתדיל", תרגום הרב יוסף קאפח, מהדורתו עמ' ט, וע"ש בהערה 1; ושם עמ' יט), שמסקנת הספר היא שבכל מצב אין ליחס לקב"ה מאומה מן העוול, אלא נדע באמת שהוא הצדיק. לגבי זהותו של איוב, כתב שיש בזה דעות רבות, ושהנראה (גם משמות רעיו ויחוסיהם) שהיה מצאצאי עוץ בן נחור אחי אברהם, ושמוזה ומדברי חז"ל ("בקהלה") נראה שאינו מישראל (לאור דברי הגמ' "מסייעא ליה...". ע"ש הערת הרב קאפח 10), והיה בזמן שהיו אבותינו במצרים, ולא אחרי כניסתם לארץ, שהרי משה רבנו כתב את הספר (מובאים הדברים באוצר הגאונים החדש כאן). וראה עוד בהערותנו להלן (טז: בס"ד; ושם גם מדברי רבא"ע ורמב"ן בזהותו של איוב ורְעֵיו.

- טו: מעין העולם הבא (ריש טז). עי' תוס' להלן (יז. ד"ה שלשה כו'; וראה הערתנו שם בס"ד).
- טז: גזל שדה מיתומים. לכאורה זהו איסור, שהרי אסור לגנוב אף "ע"מ למיקט" וע"מ שלשלם כפל (בבא מציעא סא:); ולכאורה י"ל שרבא לטעמיה, שאיוב בימי מרגלים היה והיה גוי (כתוס' לעיל טו: ד"ה בפירוש), וא"כ לא נאסר בדקדוקים אלו. וכן מצאתי בס"ד שכתב בפני שלמה כאן (הרב שלמה גאנצפרד), ע"פ יד רמ"ה. ובזה יש ליישב נטייתו של רבא בכל הסוגיא לדרוש בגנות איוב, שלשיטתו גוי היה (וכדברי הברייתא טו: "חסיד היה באומות העולם... התחיל מחרף ומגדף..."). לתירוצים נוספים עי' דבר יעקב (לר"י שטיינהויז; אות א). וע"ע מרגליות הים (סנהדרין לט. אות א).
- טז: שלושת רעי איוב. "אמר רבא: היינו דאמרי אינשי: או תברא כחברי דאיוב, או מיתותא." רש"י (ד"ה או חרבא): אם אין לאדם אוהבים נוח לו שימות. ובספר דבר יעקב כתב (אות ג) בשם רי"א שר, ש"הרֵאָיָה מזה שהשטן לא לקח מאיוב את חֲבֵרֵיו, כשם שהרג בניו ועבדיו כדי להביא עליו ייסורים; אלא ראה שבלי חברים נחשב למיתותא, ואסור היה לשטן להמיתו".

אַלְפִיז הַתִּימְנִי. לעיל (טו: הוה) הוא (יחד עם בלדד וצופר ואליהוא) משבעת הנביאים שְׁנֵיעִיקְרַ]נבואתם לאומת העולם. לגבי זהותו, יש במדרשים שהוא הוא אליפז בן עשו; וז"ל התרגום המיוחס ליונתן (בראשית לו, יב): "וְתִמְנַעַן הֶנֶחַ פִּילְקֵתָא לְאַלְפִיז בַּר עֵשׂוֹ וְיִלְדִית לְאַלְפִיז ית עֵמְלֵק, הוּא אֲלִיפִז חֲבֵרָה דְאַיִב, אֲלִין גַּנְי עֵדָה אֲתֵת עֵשׂוֹ". ובאגדת בראשית (פרק נו): "פִּשְׁנַיְיִסְרֵי אִיבֵי הוּא אֲלִיפִז בְּכוֹר עֵשׂוֹ אוֹהֵבוֹ, וְצִדִיק הוּא אֲלִיפִז, וְלֹא הוֹכִיחַ אֶת אִיבֵי אֲלֵא בַחזוֹן..."; ועי' גם ילקוט שמעוני (איוב רמז תתצז). והכי איתא בפסיקתא זוטרת (לקח טוב; בשלח יז, ח): "מה ראה עמלק לבוא להלחם עם ישראל? כדי לנקום נקמת עשו זקנו, דכתיב 'וישטום עשו את יעקב' (בראשית כז, מא). אליפז היה בכור עשו, וצוהו להתגרות עם בני יעקב, ולפי שנתגלד עם איוב וחבריו לא נלחם בהם". ובמדרש בראשית רבתי (פרשת וישלח): "וארבעת בני עשו - רעואל יעלם יעוש קרח - ברחו להם; אבל אליפז לא רצה להלחם עמהם, כי יעקב היה רבו". וע"ע בספר אוצר אישי התנ"ך (ערך אליפז התימני. וכמו כן נעזרתי בזה בתשובת הרב בני ציון מוצפי שנתפרסמה בעלון משכן שילה גליון 917, פרשת נשא ה'תשפ"ד). רב סעדיה גאון כתב בפירושו לאיוב (א, א), תרגום הרב יוסף קאפח עמ' כג), שאליפז דאיוב הוא נכדו של אליפז בן עשו: "והיותר נראה באליפז שהוא בן תימן בן אליפז בן עשו, לאמרו (בראשית לו, יא) 'יהיו בני אליפז תימן אומ'ר; ויתכן שנקרא בשם סבו ולפיכך אמר 'אליפז התימני'". ורבי אברהם אבן עזרא כתב בפירושו לאיוב (ב, יא): "אליפז התימני - ממשפחת תימן בן אליפז בן עשו". ולגבי זמנו של ספר איוב כתב: "הקרוב שהיה קרוב מימי משה, כי לא יתִיַחַשׁ לתימן כי אם אַחַר דורות. וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב. והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם, על כן הוא קשה בפירוש, כדרך כל ספר מתורגם". ולגבי בלדד השוחי כתב רבא"ע:

"השוחי - מבני קטורה אשת אברהם: את ישבק ואת שוח' (בראשית כה, ב). "ורמב"ן כתב בפירושו לאיוב (א, א); ומובאים דבריו בשמו בדרשות רבי יהושע אבן שועיב תלמיד רשב"א, פרשת דברים, אלא שנראה שנשתבש הנוסח לפנינו), ביחס לאיוב עצמו: "איש היה בארץ עוץ - מצאנו 'מלכי העוץ' (עי' ירמיה כה, כ), ומפורש מזה 'בת אָדום יושבת בארץ עוץ' (איכה ד, כא), וגם מצאנו עוץ מבני עֶשׂו, 'עוץ וארם' (עי' בראשית לו, כח). וכן הקרוב אל הדעת כי זה האיש היה מזרע אברהם, מבני אָדום... ועל זהותם של חברי איוב כתב: "וכן חבריו, האחד נקרא בשם בכור עשו והוא תימני מתיחס אל בכור אליפז, דכתיב 'בני אליפז תימן אומר' (שם, יא)... ובלדד השוחי ג"כ מבני אברהם מתיחס אל 'שוּח' (בראשית כה, ב). ואולי צופר מתיחס אל צֶפּוּ בן עשו... גם אליהוא קראו הכתוב 'בוּז', מתיחס אל בוּז בן נחור... וע"ש עוד. וכעין הדברים האלה כתב **רב סעדיה גאון** בפירושו (איוב א, א, מהדורת הרב קאפח עמ' כג); וראה גם הערותינו לעיל (טו).

בלדד השוחי וצופר הנעמתי. ע"י דברי ראב"ע ורמב"ן שהבאנו בסמוך בס"ד.

"בַּפֶּל" וכו' אבן טובה בצווארו. ראה הערתנו לב"מ (פו:) בס"ד.

ישמעאל עשה תשובה בימיו. בהערת השוליים הבאנו מסנהדרין (קד), שם נאמר (ביחס למלך מנשה, שלדעת חכמים אין לו חלק לעוה"ב): "בָּרָא מזכה אבא, אבא לא מזכה ברא, דכתיב 'וְאֵין מְדֵי מְצִיל': אין אברהם מציל את ישמעאל, אין יצחק מציל את עש"ו. והקשה שם בתורת חיים מסוגייתנו; וכן הקשה, שאם רשע הוא כיצד נקראו אחרים על שמו; הן "לא מסקינן בשמייהו" (יומא לח:); וביד **דוד** שם כתב שביחס לישמעאל מדרשים חלוקים הם, במדרש רבה ס"פ חיי שרה נקרא ישמעאל רשע, וכרש"י במגילה (ריש זי), וכתב ביפה תואר שם שאינו סובר כסוגייתנו שישמעאל עשה תשובה. וזו לשון **יפה תואר**: "נראה דלא סבירא ליה דישמעאל עשה תשובה כדלעיל פ"ל, ואף על פי שחלקו כבוד לבן הגבירה... דאפשר דוקא התם צָדק נפשו". ולקושיה, שאם ישמעאל רשע איך קוראים בשמו (עי' יומא לח:). - תירץ ביד **דוד**, שכיוון שיש כמה "ישמעאל" והם צדיקים, מותר לקרוא בשם זה (כר"י בתוס' שבת יב: ד"ה שבנא). וע"י פני שלמה והגהות ר' מתתיה שטראשון כאן.

יז. לא חָסְרוּ כל טובה. רש"י (סד"ה בכל מכל כל). ולכאורה י"ל שבמלים אלה כוונת רש"י לקושיית **תוס'** (ד"ה שלשה כו') ולתירוצם. ונראה שבזה יש לתרץ גם מה שלדור המבול הטעמים הקב"ה מעין העוה"ב (סנהדרין קח:).

לא שלט מלאך־המוות אלא מתו בנשיקה וכו' משה. לתיאור פטירתו (וגם דעה שלא מת ועדיין עומד ומשכרת), הספדו למעלה וקבורתו, עיין סוטה (ג:י-יד).

ולא שלטו בהם רימה ותולעה. כתבו **בתוס'** (ד"ה שבעה), שאמנם כל הצדיקים אינם נרקבים (וע"י שבת קנב:), אך באלו אפילו רימה ותולעת לא היתה. וכדמצינו בר' אלעזר בר' רש"ש, שלא נרקב בשרו אך נמצאה בו רימה אחת (ב"מ פד:; וכ"כ מהרש"א בב"מ פג: בחידושי אגדות ד"ה קרי, ע"ש).

ויָסוּד בסיד, לא נפשט האם בנוסף להרחקה או במקומה. סוגיית הגמ' להלן (יט). אך הִלְכָה יש שהתחשבו בלשון הגמ' בבואה לפשוט "פשיטא ד'וסד בסיד" תנן". זו לשון ר"ן (יט): "ולענין הִלְכָה, כיון דפשיטנן מעיקרא ואמרין 'פשיטא דוסד בסיד תנן' הכי קי"ל, ואף על גב דדחינן לה, דחייב בעלמא היא, ולא שבקינן בשביל דחויא מאי דאיפשיטא לן מעיקרא, וכן נר' דעת הרי"ף ז"ל בהלכות, שלא הביא בעיא זו, וכתב משנתינו כצורתה ותניא ברישא 'וסד' ובסופא 'או סד', וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהלכות שכנים". אך עיין **ביאור הגר"א** (חומ"ק קנה, ס"ק נא וס"ק ח), שכתב שרמב"ם פסק כן מפסק (ומחמיר בספקי הרחקות ככל ספק דאורייתא).

יז: מחלוקת אביי ורבא. בסוגיין נאמר (בלישנא בתרא, לכל הפחות) שאינה תלויה גַּמְחלוקת רבי יוסי ורבנן בכלי פָּרְקִין (האם על הגיזק להרחיק עצמו או על המזיק). אביי דאמר אף לרבנן - כאן עדיין אין בורניזק. רבא אף לר' יוסי - בחפירה מִרְפָּה קרקעו (וגירי הוא - ר"י ט: בדפי, **ריטב"א**). בגמ' התפרש הטעם בלישנא בתרא (דפליגי בעשייה לבורות); אך לא בלישנא קמא. וכתב **רבנו יונה**, דאביי לא הוצרך לפרש הטעם ללישנא קמא, דכיוון שאינה עשויה לבורות כ"ש דשרי, דבְּעִינָא דחפר ליכא לבור. ולרבא - כתב **ריטב"א** דה"ה ללישנא קמא. ע"ע רבנו יונה לפירוש נוסף.

יח: רבנן-המשניות. שכן כתב רש"י (כב: ד"ה לימא) "וטובא מילי איכא במתניתין דנדיא לאו כרבי יוסי". וזאת משום דס"ל לרש"י דיגרי דיליה הוא דווקא כאשר ההיזק בא מתוך ידיו של מזיק (עי' להלן כב: כה) - **שיעורי ר' דוד** (אות רחצ).

יט. פסולת־זייתים וכו' מרחיק וכו' או סָד. 'או', כן גרסת רש"י בבבא זו במִשְׁנָה (ד"ה לעירבינהו; בניגוד לתוס' יז. ד"ה וסד, ע"ש) וכפשט הסוגיה כאן. ואת מה סד? **רבנו גרשום** (תחילת דף יח). כתב שאת המלח וכו' מניחים בחפירה שבקרקע, ואותה צריך לסוד. ובישיטא **מקובצת** (יט). כתב בשם שיטה לא נודעה למי 'שֵׁטַח בסיד מקום הנחתו של הגפת וגם כותלו של חברו כנגדו, שלא יעלה בו ההבל"; ולגבי עובי הסיד - "ומסתברא לי דבעינן לי דבעינן חצי אצבע".

כ: חרס קטן. פרש"י (ריש עמ' ב) דהו"י כמאן דליתא. עיין קושיית רמב"ן. ונראה שרש"י למד לפרש כן מהמשך הגמ' "כדתנן חרס כדי ליתן בין פצאים" שהכוונה לשיעור חשיביות (וזאת מחקו רמב"ן ותוס', ע"ש). וכ"כ **בכוס הישועות**, "ואי הוה חוצץ בפחות משיעור זה - א"כ אכתי ליחייב אוהצאתה, דאכתי ראויה ליה לחצוץ בפני הטומאה! - אלא על כרחך בפחות משיעור זה אינו חוצץ עוד".

(כ: ס"ת - בבָּלוי, לגניזה שם. אך במגילה (כו:)) אמרין שס"ת שבלה ייגזו ליד ת"ח (אפילו רק שנה משניות וברייתות) בכלי חרס! כתב **ריטב"א**: "באומר שם תהא גניזתו - פי' עד שיהא לו פנאי לגונזו כראוי אצל ת"ח וכיוצא בו. ואף על גב דלא מבטיל ליה הכא לעולם, מ"מ עד ההוא זימנא דמבטל ליה מִמְעֵט, כיון דמחמת איסור וכמקום גניזה משני ליה" (ע"ע דבר יעקב כ: אות ב).

כ: עושים מחיצה במלח גס כאבן. לפנינו בגמ' הוא "מלח סדומית", כן פרש"י (ד"ה מלח סדומית). והקשו, שבביצה (לט). פרש"י שהמלח הסדומית הוא דק מאוד, והוכיח זאת ממה שאמרו בחולין (חולין קה:), שמלח סדומית נדבק בידיים וּמְסַמָּא את העיניים, "אלמא דקה היא מאוד ונדבכת ביד ואינה ניכרת"! וכן במנחות (כא). כתב: "סדומית דקה, אסתרוקנית גסה"! לכן כתבו בשו"ת **נודע ביהודה** (תניינא או"ח נז ד"ה ועל מה שהקשה בפירוש"י), רע"א **בגליון הש"ס** (וע"ע רש"י) ו**חתם סופר**, שהגרסה אצלנו מוטעית ברש"י, ודבריו "עבה וקשה כאבן" צריכים להיאמר על מלח אסתרוקנית; וכן הגרסה בגמ' "והשתא... אפילו מלח אסתרוקנית" - צ"ל "סדומית" (לע"ע ל"מ נוסח כזה בדק"ס). אך בספר **הפלאה שבערכין** (רבי ישעיהו פיק, על ספר הערוך, ערך אסתרוקנית), כתב בעקבות דברי הערוך, שהסדומית הוא חזק שאינו מתפשר ואינו נימוח במים עד שישחק, והאסתרוקנית "רפה ונימוח ונתפטר". וליישב הסתירה בדברי רש"י, כתב שהמלח הסדומית נִחָצַב בחתיכות גדולות והוא כאבן וראוי למחיצה (כבסוגיין); "משא"כ בביצה ובמנחות, דמיידי במלח שצריכין לְמַלּוּחַ בו, והיינו שכבר נטחן או נעשה במכתשת, וודאי דעדל ידי זה הסדומית יותר דקה". ע"ש. וא"כ האסתרוקנית, שהוא רך ורפה, אינו נעשה דק כ"כ, וכשבים למלוח בו הוא גס ביחס לסדומית הטחון הדק היטב.

(השמטה) רבה: עושה אדם 2 ערמות מלח בקצה המבוי (בגובה עשרה) ומעמיד עליהן קורה להכשירו (הבאנוהו בעירובין יד:).

מרחיקים מן הקיר ריחיים אף של חמור מפני הקול. לדעת רש"י (ד"ה ושל חמור וד"ה משום קלא) מדובר כפשוטו - בריחיים שחמור טוחן בהם. ו**בתוס'** (ד"ה ושל חמור) כתבו בשם **רבנו חננאל** ש"חמור" כאן משמעו: בסיס עץ; וציינו למשניות שבהן משמשת תיבה זו במשמעות זו (כלים יד, ג; יח, ג; זבים ד, ב). וכן פירשו רוב הראשונים - ר"י **מיגאש** (בשיטה מקובצת); **רמ"א**; **פסקי רי"ד**; **רשב"א**; **ריטב"א**; ר"ן; ועוד (עי' ר"י קרקווא ומאירי). וטעם הראשונים שמיינאו בפרש"י כאן, מבואר בשתי קושיות רשב"א וריטב"א ר"ן (ועוד): "דהיאך יעבור החמור בין הריחים והכותל בשלושה טפחים?! ועוד, למה לא יהא נדנדוד בריחים הנוהגין בחמור כמו בריחיים של יד?" (הציטוט מלשון ריטב"א). וליישב שיטת רש"י, לכאורה י"ל שהתשובה לשתי הקושיות אחת: כתב כאן רש"י (ד"ה מאי טיריא) שהם "ריחים קטנים וקלים", וא"כ א"צ שכל גופו של החמור יעבור באותם

שלושה טפחים, שהרי הוא גדול וגופו גבוה מן הריחיים, אלא כשמגיע בין הריחיים ולקיר דוחק את רגליו ועובר, וגופו נוטה מעל הריחיים. וזו הסיבה שרש"י דחק שמדובר בריחיים "קטנים וקלים", שאל"כ תִּקְשִׁינָה קוֹשִׁיּוֹת הָרָאוּנוּם.

אם המחסן לִיָּן מותר לעשות תחתיו חנות, שהעשן משביחו. הקשה רשב"א, דתיפוק לי שאינו מזיק, ולמה למיתני משבּיחו? והשיב: א. "דמשום שממעטו הוצרך לגלות הטעם מפני מה התירוהו, והלא מפסידו, שממעטו; ופי' שאע"פ שממעטו משביחו, ויותר ממה שהוא מפסיד במיעוטו נשכר בשבחו". ב. לשון חכמים עושר' (עי' כתובות קג.), וקמ"ל דהבלא מעלי לחמרא.

אין לפתוח וכו' אא"כ קדמוהו. ה"ה לחנות נחתומים וצביעים - תוס' (להלן כה: ד"ה עני). ושם מסופר על עוצרי שומשים שקדמו לבייניו של פאפי יִנְנָאָה (שהיה עני בתחילה), ואעפ"כ הוצרכו אח"כ להרחיק מדין אִיר' (אף דהכא א"צ להרחיק, וכן דעת תוס' בגיר' שקדם; אך עיין רשב"א שם!) ו"ת: דלא קביעא תשימטייהו כ"כ. ה"ה (בתוס' שם): סמכו שלא כדון, דמרפה לארעיה.

שם. נזכיר, כי לעיל (יח). אמרין דלרבא אם קדמה חנות לאוצר מותר - דדירתיה דאיניש אין לאסור אלא כשהנזק מוכן.

יכול דייר למחות על רעש הבא מהחנות שבחצר. הקשה רשב"א על לשון זו של המשנה, "כול למחות בידו" וכו', דהו"ל למתני לא יעשה אדם חנות בחצר השותפין' או 'חבריו מעכבים עליו! והשיב, דקמ"ל שאע"פ שהסכימו בני החצר לפתוח חנות זו ונפתחה ברשותם, יכולים לומר לו: סבורים היינו לקבל ועכשיו אין אנו יכולין לקבל. וכתב שזו מחלוקת בירושלמי, האם שָׁכֵן שֶׁהִסְכִּים יכול לחזור בו. ריטב"א: האי לישראל דמתניתין קמ"ל דאפילו היה שם כמה שנים יכול לעכב עליו ואין לו חזקה, דכתיב בית הכסא דמי (דלהלן כג.). וכתב שאם נעשתה בהסכמתם אין יכולים לחזור בהם, שְׁהִלְכָה כרַבְּנֵי דירושלמי.

למרות קול הילדים הבאים לקנות בחנות והיא בחצר אחרת. כך לאביי. ורבא דחהו מלשון המשנה. וכתבו ראשונים ד"רבא לא פליג בהא אלא דלא מיתוקמא ליה מתני' בהכי; אבל מ"מ כולהו מודו שאם היתה חצר אחרת מותר; ואף על פי שהם בני מבוי אחד"; לשון רמב"ן; וכו"כ בידי רמ"ה (סי' נב) ובתוס' (כא. ד"ה אחד).

כא. שבוש משתמש כיוצא בהכרית רק "כָּל־זָכָר" לעמלק. מסופר כאן (כא:), שיואב בא אצל המלמד שלו, וביקש להרגו על שלמו "תַּמְחָה אֶת־זָכָר עַמְלֵק", והסתמך על שני הארורים' שעתידיים להיכתב בידי הנביא ירמיה (מח, י) "אָרֹרֶךְ עֵשֶׂה מְלָאכֶת ה' רָמְיָהּ וְאָרֹרֶךְ מַנְעֵ חַרְבּוֹ מִיָּדָם". ושתי לשונות בגמ' האם לבסוף הִרְגוּ או שלא. דן בזה הרב הנצי"ב, בהעמק שא"לה (ואתחנן, שאילתא קמב ס"ק ט): הרי אף אם קאי ב'ארור', מהיכא תיתי להוציא למיתא? והסיק דזמן מלחמה שאני. וזה קיצור מן הדברים: שתי גרסאות בגמ' האם יואב הִרְגוּ, והן ממחלוקת הגאונים הראשונים בנוסח הגמ', דעת רב אחא בעל השאלות לגרסו "וקטליה". ויש לתמוה: וכי כל הקם ב'ארור' מותר להרגו? וכן יש להקשות על שאול שאמר להרוג את יונתן בעברו על הארור (שמואל א פרק יד). ורמב"ן (קונט' משפט החרם, ובפרשת בהקתי כז, כט) חידש בזה שִׁמְלָךְ או סנהדרין שהחרימו אדם אם יעשה כך וכך - חייב על זה מיתה בידי אדם (והמקור משם: "כָּל־חַרָם אֲשֶׁר יִחַרְבּוּ מִן־הָאֱלֹהִים לֹא יִפְתָּה מוֹת יוֹמֶת"), וזה טעם הריגת עכן (יהושע ז), והונתן (שומרון נפדה לבסוף), ואנשי יביש גלעד (שופטים כא). אך עדיין אין בזה יישוב למעשה יואב, שה'ארור' כאן הוא מירמיה ואינו חרם של המלך או הסנהדרין. וכן לגבי עכן והונתן אין זה כ"כ מיושב; ע"ש. אלא - נקט הרב נצי"ב - הטעם, שעכן מעל בחרם בשעת מלחמה וגרם סילוק שְׂכִינָה וממילא ניסלול לישראל במלחמה, ויש עליו דין רִדְּף, וכמו הרוצח לנוס במלחמה שיש רשות לקפח את שֹׂקִיו (סוטה סוף פרק ח); וכן ביהונתן איתא במדרש (תנחומא וישב ורשה לו, ג; פדר"א לח, ובמהד' היגר לו) "ראה שאול פלשתים מתגברין על ישראל וידע שמעלו בחרם". וכן ביואב, "וכל הנוגע לסדרי מלחמה בכלל פיקוח-נפש הוא, דְּמִי יודע מה יֵלֵךְ יום?" (העמק שא"לה שם) - שהיה בזה מכשול לכלל ישראל. "ומנהיג המלחמה בשעתו דומה למלך תמיד"; וכן מה שאמרו ליהושע "כל איש אשר ימְרֶה את פיך... יומת" (יהושע א, יח). ועי' סנהדרין סו. "שהנשיא אתה מְצֻוֶה על המראתו", וערש"י שם ד"ה בנין אב משניהם, שמפסוק זה נלמד שהממרה את ציווי הנשיא חייב מיתה). וכן בנימין בפילגש בגבעה, שְׁפֹרְדוּ בהסכמת כל ישראל לעזור זה את זה, ולכן נקראו רודפים. [ועי' עוד. ויש להעיר, דלכאורה לגבי עכן (לכל הפחות) שונה הוא מרודף דעלמא שהדין נעשה בשעת המעשה ולא אח"כ. ולדרכו של הרב נצי"ב, אפשר שיש לומר שגם שם נחשב שעדיין הם בתוך המלחמה (בין קרב לקרב), והרי הוא עוֹדוֹ מְזִיק את ישראל ומחליש את כוחם, כל עוד לא הסתיימה המלחמה. וכצ"ל בשאלו וביואב וכו"ב.]

(כא:): מִלְמַד הוא כְּמַתְרָה, ואם טעה אפשר לסלקו. רש"י בב"מ (קט. בסוף העמוד) פירש: "פסידא דלא הדר הוא, דשבשתא כיון דעל על". והקשה רמב"ן, "ואי הכי קשיא דרבא אדרבא, דהכא אמר רבא שבשתא ממילא נפקא! והוציע ליישב (וכתב שהוא בדוחק), שיש לחלק בין שיבוש שאותו לימד המלמד בטעותו, דכיוון דעל על, לבין טעות שטעה בה התלמיד מעצמו, דממילא נפקא (והסביר שזה מה שאירע ביואב). וכ"כ במגני משנה (הל' שכירות י, ז) בדעת רש"י. ועיין פני שלמה, שכתב שכשאמר רבא "שבשתא ממילא נפקא" אין כוונתו שוודאי תצא הטעות, דהא חזינן גבי יואב דלא נפק מיניה השיבוש; אלא אמר כן רק לגבי תרי מיקרי דרדקי, שיש לבחור באחד מהם, כיוון שיש בהאי גברא (דגרס ולא דייק) מִעֲלָה גדולה כנגד חברו, שגורס יותר ממנו - מוקמינן ליה. אך אם אין לו מעלה דגריס טפי מחבריה י"ל דמודה רבא דמסלקינן ליה, משום דשבשתא כיוון דעל על, כי הרבה פעמים אין השיבוש יוצא, כמו דמצאנו גבי יואב. וכתב שבזה יש ליישב דברי רבא בפסחים (קיב, ויע' בתוס') שיש ללמד את הַבֵּן בספר מוֹנָה דווקא, דשבשתא כיוון דעל על.

כא: רב הונא: אסור לפתוח בצד עסק של אדם עסק זהה. כתב ריטב"א: "מְדַמְּיָה ליה לעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע (קידושין נט.), מפני שיכול למצוא חררה אחרת לקנות; והא נמי, סבר רב הונא שיכול לומר לו אתה יכול לעשות אומנותך במקום אחר. ובריייתא דלקמן דפליגא עליה - וכן רבנן דפליגי עליה דרשב"ג - סברי שאינו מעכב עליו, כיון שהוא מבני המבוי, ואינו דומה לעני המהפך בחררה, דהכא הפסד יש לו, שאין הדבר מזדמן לו להרויח במבוי אחר כמו במבואו". ובהערות המהדיר כתב שכל' דברי רש"י בקידושין (נט). "נקרא רשע - שיוּרַד לחיי חבירו". אך בתורת חיים כתב: "משמע בהדיא דהך מילתא לא דמי לעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה; דהתם לא הוי אלא רשע, ואינו יכול להוציא ממנו בדין, והכא קאמר דמעכב עליה מדינא"; ע"ש עוד. ועי' בתוס' (ד"ה מרחיקין); ועיין בהערות המהדיר לריטב"א (מס' 3) שהאר"ך בעניין זה וביחס לדברי ריטב"א הנ"ל. ע"ע בירור הלכה כאן ובקידושין.

כב. ת"ח שהביא סחורה. מעשה דרב דימי מנהרדעא. וכתב בנחלת משה, שמדובר היה ביום השוק (ודייק מהמלים "נקיט ליה שוקא" [ובהכי מובן נמי כיצד נפסדו הגרוגרות, שפשיעבר יום השוק לא היו קונים]), "ולכן לא היו יכולים בני העיר הזאת לעכב עליו, כדאמרין לעיל, דבימא דשוקא מעלמא אתו ולעלמא ליזבני".

מעשה ברב אדא בר אבא וכו'. [הדברים דלהלן נתבררו עם הרב איתי בהרב.] דעת תוס' (ד"ה אמר ליה; קידושין עב: ד"ה היום בשם ר"י), שאין זה אותו רב אדא שבקידושין (עב:). "כי הוה ניחא נפשיה דרבי, אמר... אַקְרָא אֲדָמְנָא אִיכָא בִבְבֵל, אֲדָא בַר אַבְהָה יֵשׁ בַּהּ, הַיּוֹם יוֹשֵׁב בְּחִיקוֹ שֶׁל אַבְרָהָם". אך רש"י כתב בפירוש (קידושין עב: ד"ה היום יושב) שאחד הוא והאר"ך ימים. ולכאורה תמוה, א"כ היאך היה רק בתלמיד לרבא ולרבנן, כבסוגייתנו? אמנם אדרבה, אפשר שמהמעשה שבסוגייתנו למד רש"י את דבריו: רואים שהוא לא היה תלמיד רגיל אלא כ'תלמיד מיוחס', המשמש 'חוזר' של רבותיו, ואפי' מְכִין אתם את השיעור. וא"כ אפשר שהיה רב אדא זקן בא בימים ויושב כפוף לפני חכמי הדורות כר' ישמעאל ב"ר יוסי (ואפי' ר' יוסי, לו היה חי) לפני רבי (שבת נא. וסנהדרין כד.). ובזה יש להסביר מדוע אחרי פטירתו הציע כל אחד מגדולי חכמי הדור את ההסבר שלו - "אנא ענשתיה", שכן אין מדובר בתלמיד סתם שהלך לעולמו על שלא נהג כבוד ברבותיו (כיהודה בר נחמיה במנחות סח:), אלא בחכם ותיק הדן לפני רבותיו מזה כמה דורות, ועל כן פטירתו הפתאומית - למרות גילו המופלג! - זְעִיזָה את עולם התורה וכל חכם נתן לזה הסבר. ויש להסביר ע"פ זה כיצד התבטא רב אדא באופן תקיף כלפי רב דימי מנהרדעא ("על כרחך אנא רבך ורבא רבה דרבך") ואף כלפי אביו ("אדמגרימתי גרמי בי

אבי... וכלפי שמשו של רבא (אנא שקילנא בישראל מימיה שמעיה דרבא, דאנא עדיפנא מיניה); שהרי היה מבוגר מכולם ושימש בצעירותו את רב, ולכן אף שהיה כפוף ויושב לפני חכמי הדור כאחד התלמידים, היה לו מעמד מיוחד. עוד יש להביא בזה את האמור בתענית (כ, וכן מגילה כז: ע"פ דק"ס בשם כל כתביהיד): "שאלו תלמידי את רב אדא בר אבהו: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת עראי, ולא ששתי בתקלת חברי, ולא קראתי לחבירי בהנינתו, ואמרי לה בחניכתו". הרי שהארץ ימים באופן מופלג עד ששאל על כך (הרב איתי בהרב). וכבר בימי רב ושמואל ורב הונא היה רב אדא ידוע במעשיו ובכוחו (תענית שם, ע"ש); ורב נחמן העיד על כינוס-לימוד של רב אדא וחתנו (יבמות קי, ע"ש). כ"ז בשיטת רש"י, כאמור. אך לכאורה קשה על זה המובא בגמ' (ב"ק פ. וניזיר נז:): "כולה שניה דרב אדא בר אבהו לא אקיים זרעא לרב הונא מחובה" משמע שרב אדא נפטר לפני רב הונא. ושמו לרש"י יש לדחות בזה. אח"כ ראיתי שאכן בעל **סדר הדורות** (מערכת תנאים ואמוראים, הן אצל רב אדא בר אבהו והן אצל רב הונא ובמיוחד אות ג-ד) נדרש לזה, ע"ש, והקשה קושיה זו. אמנם בדבריו אין תשובה חד-משמעית לקושיה, אך הוא מביא דיון מי נפטר קודם - רב הונא או רב אדא (ולא הכריע זאת מהגמ' הנ"ל, ומכאן שלצד שרב הונא נפטר קודם עכ"פ נצטרך לדחות במשמעות הגמ' בב"ק ובניזיר). ע"ש עוד (שם גם הביא בשם יוחסין ראייה בעד תוס' מברכות כ.).

כב: היה קיר שלו במרחק 4 אמות מקיר חברו ונפל. ולא נקטה המשנה דין בניין קיר-מקביל לכתחילה (קושיית ריב"ם בתוס' ד"ה אלא אמר רבא); והסביר **רא"ש** (סי' יד): "ורבותא קא משמע לן, אף על פי שזה ימים רבים היה מקום צד בין אלו שני הכתלים ונתקרבו העוברים אצל הכותלים ונדוש הרבה - אפילו הכי צריך להרחיק כשנפל ובא לסמוך אחר", דסד"א דאי די בה שכתב נידוש.

אסור לגרום נזק ("גרמא בנזקין אסור"). אך המוחזק לכך הוחזק מלבד וכו'. דברי רב נחמן בשם רבה בר אבהו, אין חזקה לנזקין וכפי שמתבארים בסוגייתנו (רב מרי ורב זבדי, כג.). ויש להעיר כי להלן (נ:): מובאים דברי ר"נ, ושם יש לה שני הסברים. ההסבר השני הוא כסוגייתנו, עם דברי רב מרי ורב זבדי, לגבי התנהגות הגורמת נזק לשכן. אך בהסבר הראשון שם נאמר "אימא: אין דין חזקה לנזקין"; וכפי שביאר שם רשב"ם ("היכא דמזיק לחבירו אין יכול לטעון 'לקוחה היא בידי שהרי החזקתי בה ג' שנים בחפירת בורות' וכו', ע"ש), הפונה לחזקת קרקע באמצעות נזק (במקום באכילה כמקובל) - וכפי שאמר שם רבא, חזקת קרקע באמצעות חפירת בורות בה, ולפי זה מחדש ר"נ שאין דין חזקה לנזקין, ובמזיק וטוען שהיא שלו יש חזקה לאלתר. לדעת **רשב"א** (שו"ת חלק ב סי' רמד סד"ה וראיה לדבר) אין מחלוקת בין שני ההסברים שם, וזו לשונו: "ואף על פי שחזר רבא ותיירן תירון אחר ואמר: אי בעית אימא הא איתמר עלה רב מארי אמר בקוטרא ורב יוסף נמי אוקמה בטעמא אחרינא - לא נדחו בזה דברי רבא הראשונים, שלא מצינו להם חולק, אלא שדרך הגמרא שזה מתרץ כך זה מתרץ כך, וק"ל נכוחים למבין". אך **רשב"ם** (ג: ד"ה ואי בעית אימא) כתב שההסבר השני חולק על הראשון ולפיו אין חזקת קרקע ע"י נזק (ועי' אור שמח ואבן האזל הל' שכנים יא, ד). לפי זה, נמצא שהגמ' בסוגיין נקטה כהסבר בתרא, שכך סבר כאן התרצן (שעל קושיית 'והא אחזיק להו' השיב 'הא אר"נ אר"ב"א אין חזקה לנזקין'). וכן להלן בסוף העמ', "הרי הוא בחזקתו, והא אר"נ" וכו' סברת המקשה כהסבר בתרא, דאל"ה אין הא דר"נ ענין למתניתין דידן. על כן יש להעיר כי סוגיין כהסבר ב.

כג: המוחזק לגרום נזק הוחזק מלבד עשן (עי' תוס' כג. ד"ה בקוטרא) ובית הכסא (כג.). **רמב"ם** (הל' שכנים יא, ד, ע"ש) מנה 4 מיני נזקים, שהוסיף לשני האמורים את האבק-זכוכית ואת נדנדו הקרקע, ואח"כ הוסיף שהוא הדין להיזק ראייה. וכתב: "ולמה שינו נזקים אלו משאר נזקין? לפי שאין דעתו של אדם סובלת נזק מאלו, וחזקתו שאינו מוחל, שהיזקו מוחל, ואם קנו מידו שמחל בנזקים אלו - אינו יכול לחזור בו". ובמגיד **משנה** כתב: "ודין החזקה שאינה מועילה בעשן ובית הכסא מפורשים בגמרא; ובנדנדו הקרקע פשוט הוא, שהרי היזקו מרובה, וכן כתבו שאר המפרשים; והאבק - אף הוא דומה לעשן, ולפיכך אין לו חזקה".

פחציו. כתב **רש"י** (ד"ה בגרי דיליה) דהיינו נזק שבא מגופו של בעה"ב ממש. ולהסבר דין הסולם והשובר לאור זאת, כתב **בדבר יעקב** (אות יב) שעל הגדרה זו לכלול כל נזק שבא מיד בעקבות מעשיו (ע"ש עוד בשיטות אחרות בהגדרת 'גיר').

כל דבר שאינו יכול לסבלו. כך עולה ממעשה דרב יוסף (כג.). וכ"כ **רא"ש** (סי' יח) ועוד, וזו לשונו: "מכאן משמע דכל נזק שידוע שאין המערער יכול לסובלו אף על פי שסובלין אותו שאר בני אדם אין לו חזקה נגד מערער זה".

כד: ולא יעשה שובך בתוך שלו (ועי' תוס' ד"ה ולא יעשה חד"ה בית ארבעת) אא"כ יש 50 אמה לכל רוח; ר' יהודה: כ-274 אמה. בית כור לכל רוח, והיינו $\sqrt{75,000}$ = כ-273.86; **רמב"ם** בפימה"ש **תוס' יו"ט**. וכיוון שמדובר כאן במידת אורך ולא בשטח, נמצא שהכוונה לצלע של הריבוע, כ-274 אמה, סביב - **רמב"ם** בפימה"ש (מהדורת הרב קאפח); וע"פ מ"ש"כ לגבי בית רובע דבסמוך, ראה דברינו בסמוך). וכתב **בחזון איש** (סי' יד ס"ק יא), שהמידה שונאמה כאן היא בעיגול. וא"כ לרבנן הם 50 אמה לכל רוח בעיגול, ולרבי יהודה כ-274 בעיגול, ונמצא כי 'בית כור' דהכא אינו מכוון כלל וכלל לשטח כדבעלמא (שהרי מחושב בריבוע, ובצרי להו מהשטח הנזכר), אלא בהשאלה למידת אורך - בהתייחס למידת צלע-הריבוע בלבד (כך נראה מדברי חזו"א).

ולא יעשה שובך בתוך שלו וכו' ר' יהודה: כ-274 אמה. בפשטות, ר' יהודה פליג אף ארישא - 'מרחיקין את השוכן מן העיר חמשים אמה' - ולדעתו המידה היא בית ארבעת כורין. ואמנם לפי שעה לא מצאתי מי שדיבר בזה; אולם זיל בתר טעמא (עי' תוס' ד"ה בית ארבעת), ומאי שנא?

קנה שובך עם הקרקע אפילו מועטת וכו'. במשנה: בית רובע. וכתב **רמב"ם** בפימה"ש, שהכוונה לצלע רבוע, שהיא כ-10.2 אמה. והחשבון, שבית סאתיים = $100 \times 50 = 5000$ אמ"ר (עירובין כג: ע"ש); לפי זה בית סאה = 2500; בית קב (שהוא שישית סאה) = 416.667 אמ"ר; בית רובע-קב = 104.667 אמ"ר, ונמצא אורך צלע כ-10.2062.

קנה שובך עם הקרקע חזקתו בהיתר. וזו לשון בעל **נתיבות המשפט** (חידושים, סי' קנה ס"ק מד): "לקחו כמו שהוא. וה"ה בגורן ובורסקי דסעיף כ"ב וכ"ג. **סמ"ע** [ס"ק נו]. והט"ז חולק, דגורן ובורסקי דאיכא היזיקא דגופא דמי לקוטרא ובית הכסא [להלן סעיף ל"ו] דאין לו חזקה כלל. וכן עיקר".

ב"ד טוען לקונה ולירוש. בסוגיין משמע שתייתכן מחילה בבני רה"ר (**תוס'** ד"ה אחולי: ע"י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר). אך להלן (ס.) משמע שלא תיתכן. וראה הערתנו להלן (נוכר כאן, כי ביד **רמ"ה** כתב, שטוענים לו ותולים שהמוכר פנס לתוך שלו).

כז: רוב וקרוב. עיין בירור הלכה; ועיין קובץ יסודות וחקירות, ערך קרוב (בספיקות), סעיף חזק. הקשו בתוס' (ד"ה רוב), מה חידש ר' חנינא, הרי למדנו (כתובות טו.) לגבי 10 חנויות המוכרות בשר, שדין בשר הנמצא "הלך אחר הרוב"! כתב **רמב"ן** (בפירוש שני), ד"ה קמ"ל דאע"ג דאיכא קורבא דמוכח - בתר רובא אזלינן, וכ"כ בתוס' בשם ר"י.

רבים הקשו מדין כלי ולפניו פירות, שם אין אומרים שיש ללכת אחר הרוב (ב"מ כה.). לליקוט התירועים שנאמרו בזה עיין דבר יעקב (אות י). נביא אחד מהם - **נחלת דוד** (ב"מ כא: בתד"ה תאנה; האריך בזה ודן בשיטות הראשונים); והתירוש שלו הוא, שבקורב-ומצוי פשוט שאין הולכים אחר הרוב, אלא המצוי מצטרף עם הקרוב כנגד הרוב.

עוד הקשו, מדין מעות ה'שפורות' שבמקדש, שם אמרה המשנה (שקלים ז, א) שהולכים אחרי הרוב! ע"ש בתפארת ישראל (יכן אות ב, בעז א); הבאנו מזה בס"ב בהערתנו לשקלים (יט.).

גזל שנמצא תוך 50 אמה לשובך וכו'. עיין **ריטב"א ותפארת ישראל** (אות נח) שהעירו, שמשנה זו אמורה היתה להיות בפרק אלו מציאות, ונשנתה כאן "אידיד דאיירי לעיל בענין שובך" (ריטב"א) או "מדדמי לדלעיל בשיעור חמשים אמה" (תפא"י).

- כד. מצא חבית יין צפה בנהר, מחלוקת רב ושמואל. **חתי סופר**: חלקו האם דינו של ר' חנינא, להעדיף רוב, הוא רק ברוב-ומצוי או גם ברוב גרוע; כשיש עקולי ופשרי. וכשאין מכשולים מודה רב שיש לחשוש לגויים.
- ונפק"מ לענבים. לכן, להלכה דקי"ל כר' חנינא - ה"ה דענבים נמי שרו. כ"כ רא"ש (סי' כב), יד רמ"ה (צג) ועוד. אך יש חולקים. זו חלק מלשון **ריטב"א**: "הא עדיף מקורבא, דכיון דנמצאו במחיצתן - כאן נמצאו וכאן היו וכיוצא שנומצאו בשובר, ולא אמרין רוב וקרוב אלא בנמצא חוץ למחיצתו וככל הנהו דלעיל". וכ"כ רמב"ן. וכן פסק רמב"ם (הל' מאכלות אסורות י, יג; וע"ש בדברי רדב"ן, לחם משנה ומרכבת המשנה לר"ש מ'חלמא).
- כד: גורן קבועה. כתב **במגיד משנה** (הל' שכנים י, ב): "ופירוש גורן קבוע פירושו בגמרא כל שצריך לזרות ברחת ואינו יכול לזרוע בידי". מפאן שלדעתו פרט זה אמור גם לפי רב אשי. וכ"כ שם בכס"מ, והביא ראיה גם מכך שר' יוסי ב"ר חנינא הוא שפירש מהו גורן גבוע, ואין לומר דקאי אדאביי, שהרי קדם לו. אך בדרישה (ח"מ קנה, כח ובסמ"ע ס"ק מז; ועיין רש"ש כאן) כתב שהסבר זה נאמר רק בדעת אביי, אך לרב אשי פירוש 'גורן קבוע' הוא כפשוטו; והסתמך על מבנה הסוגיה ועל סתימת לשון פוסקים (ע"ש שהאריך בזה). וכן נקט **בביאור הגר"א** (שם ס"ק צג, ראה ציטוט להלן). וייתכן שעל לשון רש"י במשנה ("גורן קבוע - בגמ' מפרש מאי קביעותא") אפשר לומר שסתם כמגיד משנה. ועיין עינים למשפט.
- מרחיקים גורן קבועה וכו' וכן מרחיק משל חברו. במשנה: מרחיק מנטיעותיו ומגירו (שדה חרושה, עיין רש"י ד"ה ומנירו) וכו'. ובברייתא נוסף: מְדֻלְּגֵי וּמְקֻשָּׁאֵי (לפי רש"י, ע"פ רש"י ד"ה מְקֻשָּׁאֵי, יש לגרוס: מְדֻלְּגֵי וּמְקֻשָּׁאֵי). במהדורת הרב **שטיינזלץ** כתב, שדווקא מקשאות ומדלעות, שהפך גדול והמוץ נתפס בו. ולעת עתה לא הצלחתי למצוא בפוסקים להדיא בעניין זה, לכאן או לכאן.
- אביי: שיעור אחר הוא ובגורן ארעית. וקשיא. פסק **בשו"ע** (ח"מ קנה, לד): "מי שעשה גורן בתוך שלו, או קבע בית הכסא או מלאכה שיש בה אבק ועפר וכיוצא בהם - צריך להרחיק כדי שלא יגיע העפר או ריח בית הכסא או האבק לחבירו, כדי שלא יזיק". וכתב שם **בביאור הגר"א** (ס"ק צג): "כתירוץ דאביי; ואף שנשארו בקושיא - היינו דא"צ לאוקמי מתני' בהכי, וע' תוס' שם ד"ה קשיא; אבל דינו אמת, דריב"ח קאי כוותיה; וז"ש בסעיף כ"ב 'גורן קבוע', וכן במתני'". אבל שאינו קבוע ע"כ בכדי שלא יזיק". ועיין עינים למשפט.
- כה. ואין לעשותו אלא למזרח העיר. במשנה קאי אבורסקי לחודיה. וכתב **בפרישה** (ח"מ קנה ס"ק כט-ל) שכ"כ הפוסקים. והטעם הוא, שהבורסקי מסריח ביותר. וכ"כ **בתפארת ישראל** (אות עג), ובטעם כתב: "דנבילות - מדלא קביע, שלבסוף יסחובה כלבים וחיות; ובקברות - מדאתקבר. וגם, בשניהן אינו מסריח רק עד שילכה הבשר". ודבריהם שלא כדברי רש"ש, בחידושו כאן, שכתב שנקט התנא חדא וה"ה לאידך.
- שהשינה במערב. **בתפארת ישראל** כאן (אות עד) האריך לבאר, "ואף דמלא כל ארץ כבודו, אפ"ה כמו שיש חילוק בין כח הנשמה שבלב לכחה שבשאר אברים, כמו כן מבשרי אחזה אהי, דאין קדושת אהותו יתברך והשגחתו בכל מקום בש"ה..." ע"ש.
- המתפלל פניו אל השכינה וכו'. ע"פ **תוס'** (ד"ה לכל), ע"ש. וכן משמע מדברי ריב"ל, "שהחידועונו מקום תפילה" ומהקשר שבו הובאו, דתליא הא בהא.
- ר' חנינא: אל ארץ-ישראל. כאן נאמר שבבל צפונית לא"י: "כגון אתון דיתביתו בצפונה דא"י אדרימו אדרומי. ומנא לן דבבל לצפונה דארץ-ישראל קיימא? דכתיב 'מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ'". אך בעלמא נקראת א"י בפי בני בבל 'מערבא', וכך עולה מהסוגיה בעניין כיוון הנפנה לנקבו (ברכות סא): שבבל מזרחית לא"י (וכמפורש שם ברש"י ד"ה הוה שדיין)! אכן כתבו ראשונים שהיא **מזרחית-צפונית** לא"י (**תוס'** בכורות נה: ד"ה מטרא, וע' קידושין יב: ד"ה הא; **תוס' רא"ש** כאן; **רד"ק** ירמיה א, יג; **יסוד עולם** ב, טז [דף לג, ייש שהצפונית היא המזרחית כגון בבל בהתייחסה לירושלים]). ועוד). עדיין קשה, לכאורה, מה שהיחס אליה משתנה בין סוגיה לסוגיה: בסוגיא אמר ר' חנינא שיש לבני בבל לצדד לדרום ואמרין בבל לצפונה דא"י דכתיב "מצפון תפתח הרעה" וכו'; ומאידך, בברכות (שם) לא רצה לסדר אבני בית-הכסא מזרח ומערב מפני שא"י במערב; כתב בחידושי **בכור שור** (רבי אלכסנדר סנדר שור; ברכות שם), שבתוך בבל יש לחלק בין מקום למקום, ובכל סוגיה מדובר במקום אחר: אם ייתח חוט מהפינה הצפונית-מזרחית של א"י לפינה הצפונית-מזרחית של בבל, מה שיימצא לימין החוט נחשב מזרח א"י, ומה שיימצא לשמאלו נחשב צפון. ודברי ר' חנינא לרב אסי הם בשמאל החוט, ודאביי (בברכות) בימינו. והביאו זאת **במגן גבורים** (רי"ש נתנון ורמ"ז איטינגא; א"ח צד, ב); והוסיפו שבזה תיָשב הקושיה מה חידש ר' חנינא לרב אסי; שחידש להם דין זה שרואים לפי החוט. ע"ש עוד. [ואגב, אפשר חידושו של ר' חנינא עיין שו"ת **יד אליהו** (סי' ב); ובשו"ת **חתי"ס** (או"ח סי' יט) העלה כי מעיקרא התפללו בבבל רק למערב, ור' חנינא חידש להם כדעת **הלבוש** (או"ח צד, ג) - שיפנו לאלכסון, גם לדרום; דמצינו שנקראת בבל 'צפון' על שם האלכסון. ו**בארצות החיים** כתב המלבי"ם (ארץ יהודה ג, ג; כב. מדפי הספר): "ולפ"ז נראה שבבל עומד נגד מזרח א"י ומשוך עוד לצד צפון", וכתב דשפיר עשה רבה (בברכות) שנפנה בין צפון לדרום, דא"א נגד מזרח ממש דאי אפשר לצמצם, ואם יטה מעט לדרום עלול להיות פירושו נגד ירושלים, אך צפון ודרום שפיר, שגם אם יטה מעט לצדדים לא יהיה פירושו נגד ירושלים.
- בעניין ארבע הרוחות, ובסוגייתנו בכלל - יעוין בקובץ הערות ומראה-מקומות **כנסת ישראל**, שם נערכו בטוב טעם השוואות וציוני מקורות שונים במקרא, בתלמוד וברש"י, על כל אחת מהרוחות, ועל פרטים נוספים בסוגיה. וראה עוד להלן (קמז.), שהיו מסתכלים לכיוון נטיית עשן המזבח במוצאי שמיני עצרת, וכך צפו את מצב הגשמים, בהתאם לרוח הנושבת בעשן המזבח אז (ועולים הדברים עם האמור כאן).
- רוח דרומית. בברייתא דר' אליעזר (כה): נאמר "מן החדר תבוא סופה" זו רוח דרומית. ולעיל "וכרביבים עלי עשב" זו רוח דרומית וכו'. ואכן י"ל שנושבת בכוח רב, וכדברי רב לעיל מיניה "ורוח דרומית קשה מכולן, ואלמלא בן-נץ שמעמידה מחרבת את העולם". ובקובץ הערות ומ"מ **כנסת ישראל** כתבו: "ונראה שמגדלת עשבים מצד חזק נשיבתה". והיא צוננת (רש"י שבת קטז: ד"ה יומא).
- כה: מחלוקת ר' אליעזר ורבי יהושע. כתב **מהרש"א**, שמחלוקתם (בעניין מהלך השמש בלילה) היא כמחלוקת המובאת בפסחים (צד:), ר' אליעזר כחכמי ישראל ור' יהושע כחכמי האומות, ושם אמר רבי שנראים דבריהם. וכן נראה **מתוספות ר"ד**, זו לשונו: "וחוזרת אחורי כיפה - פליגא הא מילתא דאמר' הכא שהחמה מחזרת בלילה אחר הכיפה, עם חכמי הגוים האומרים כי החמה לעולם אינה מסבבת אחרי הכיפה, אלא שהגלגל מקיף את הארץ, ובלילה הולכת החמה תחת הארץ, ועד שלא תגיע למזרח לא נוכל לראותה מפני שהארץ מונעת ממנו את אורה".
- מרחיקים עץ מבור וכו' א"צ לקצוץ. אם העץ קדם או שפך. ואע"ג דלגבי הרחקת עץ מהעיר מחמירים שבכל מקרה קוצץ - שאני הזיקא דרבים מהזיקא דיחיד (גמ' לעיל כד:). ולרבה אף כשאין בור אסור לסמוך עץ בצד המצר, ועל כן במשנתנו - "ואם האילן קדם לא יקוץ" - מדובר במי שנטע בתוך שלו ומָכַר חצי שדהו, ובא הקונה וחפר בור. גמ' לעיל (יח).
- כו. רב יוסף: הסומך עץ לכרם צריך יותר. ולא התפרש כמה. עיין **יד רמ"ה** (סי' קי) שדן בזה וכתב שהוא יותר מ-4 אמות, בכדי שלא יזיק. ור"ן כתב: "והעיד הר' ז' מיגש ז"ל על רבו הרי"ף ז"ל שהיה אומר שאין צריך להרחיק אלא ד' אמות, וכן היה דן; וטעמא דמילתא משום דטפי מהאי שיעורא לא הוה 'גירי'. והר' יונה ז"ל כתב דהפל לפי מה שענינו של דין רואות". ודעת רש"י ודאי שאין די ב-4 אמות, שהרי פירש (ד"ה והא ארתיקי) שכבר הרחיק רבה בר רב חנן 4 אמות; אלא כרמ"ה וכתבנו יונה (**בירור הלכה**, ע"ש). וכתבו שם עוד שלגבי מש"כ רש"י שרבה ב"ר חנן הרחיק 4 אמות, והרי היה בבבל; י"ל שסובר כתירוץ **תוס'** ושא"ר כאן, שבבבל עצמה היו מקומות שבהם היתה מחרשה רחבה, שהרי להלן פג. הצריכו בדורא-דערנא 4 אמות). ו**דמב"ן** פירש שרבה בר רב חנן לא הסכים עם דברי רב יוסף בעיקרם, "אלא שהיה סבור דבין גפנים לגפנים בין אילנות לגפנים בשתי אמות סגי בבבל"; ואת דברי רב יוסף ראה כ"מורה הלכה וכו", ש"אם קודם מעשה אמרה שומעין לו, ואם לאחר מעשה אמרה אין שומעין" (יבמות עז. ועוד).

שרשי עץ חברו התפשטו לשדהו. בגמ' (יח.) הסבירו, אליבא דרבא (שברישא מדובר ב'דמפסיק צונמא'), "ואי לא צונמא והיו שרשי יוצאין... מעמיק שלושה טפחים כדי שלא יעכב המחכה". "ואי לא צונמא" - פירש רבנו גרשום (שם): הרחק 25 אמה אך השרשים התארכו. רש"י (שם ד"ה ואי לא צונמא): נטע שם שלא כדת. ועל פירש"י הקשו בתוס' (שם ד"ה היו) דא"כ יקוץ! ותירץ ריצב"א דאינו קוצץ אלא בנתינת דמים (עי' כה: לגבי בור), ולא רצה להאריך ולהשמיענו. ורמב"ן ור"ן (שם) תירצו שנטע שם שלא כדת ויש לו חזקה (3 שנים, וטוען שפחל לו - דבר יעקב יח. אות טו. "ואפ"ה לשלשה טפחים לא מהניא חזקה, ומשום הכי קוצץ כדי שלא יעכב את המחרישה" - לשון ר"ן, ועיין דבר יעקב שם שליקט תירוצים נוספים).

רב פפא: אם הוחזק בעל העץ אין לקצוץ השרשים. כך פירש רש"י (כו: ד"ה שהחזיקו בו) את דברי רב פפא. ורבנו גרשום כתב (שם): "ואבותי ואבות אבותי החזיקו בו מכמה שנים". ולכאורה י"ל כן לרש"י, כדי להצילו מקושיית תוס' (כו: ד"ה עד דאמרי. אמנם במש"כ שם בתוס' שרק אם החזיקו ברשות אסור לקלקלו, אין סובר רש"י כן, אלא אפילו שלא ברשות; כ"כ בביאור הגר"א חו"מ סי' שעז וצ"ח לרש"י בב"ק כח. ד"ה אי הכי. וע"ש באוצר מפרשי התלמוד עמ' עו).

כו: עץ הסמוך לשדה חברו תוך 16 אמה הוא כגולן וכו'. אמנם במשנה לא נאסר יותר מ-4 אמות! עיין בתוס' (ד"ה גולן) שביארו: "ונראה כפירוש הקונטרס, דאע"ג דמותר לסמוך אין מביאין ממנו בכורים, דבעינן 'אשר תביא מארצך'. ולקמן דאמר אילן הסמוך מביא וקורא שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ - לא קאמר 'שעל מנת כן הנחיל' שיהא מותר לסמוך, דבלאו הכי שרי; אלא על מנת כן הנחיל שיהא חשוב כמו 'מארצך' ויכול לומר 'אשר נתת לי'. וביחס בין הדברים - מדוע אכן אינו גולן - מצאנו באחרונים שיטות אחדות. "נראה דדעת רש"י דנהי דאיכא גזילה ביניקה, אבל הפירות אינם גזולים, ומש"ה אין פסול גזול בביכורים עצמם, ורק דמ"מ לא הוי 'מארצך' משום דגזול היניקה" (חידושי רבי נחום אות פה). עיין בזה דבר יעקב (כאן אות ח), בשם חידושי ר' ראובן (ט, ב), שהם שלו משום שכופים על מידת סדום; ובשם חזו"א (יג, א), שכן היא דרך חלוקת הקרקעות, שכל אחד שותל ב"שחו ויונק מהאדמות שסביבו.

עץ הסמוך לשדה חברו תוך 16 אמה הוא כגולן וכו'. (השלמה) ולפ"ז מה ששינוי (ביכורים א, יא) שהקונה אילן וקרעו מביא ביכורים וקורא, וכן (שם משניות ו יריא) שהקונה 3 אילנות מביא וקורא - כשקנה עם האילן 16 אמה לכל רוח; ומה ששינוי (פאה ג, ו) שקרקע כל שהיא חייבת בביכורים - בחיטה. ע"כ.

וכן מעץ הנוטה (כו:). ובהערת השוליים. תוס' כאן (כו: ד"ה ואחד): שמעתי דהכא כרב דאזיל בתר שרשים. כתב בדבר יעקב בב"מ (קז. אות ו) ע"פ רש"י שם לתוס' שם (ד"ה אילן, שאין לחלק בין בבל לא"י בזה, כשם שאין לחלק בשאר תנאי יהושע, כדאמרין בב"ק פא:), ד"ל ששמואל סובר שהתנאים שלא נשנו בברייתא בב"ק (פא.) לא נאמרו אלא בא"י, ולא בחו"ל, ושמואל בב"מ מירי בחו"ל. וראה עוד אריכות בהערתנו בב"מ שם בס"ד (וכן בעניני היחס שבין הסוגיות והסוגיה בסוף ב"מ לגבי שתי גינות וי"ק בינתיים).

כו: עץ נוטה לרה"ר. עיין להלן (ס:). מעשה דרבי ינאי. כתב שם רש"י: "משמע מזה דמסתמא א"צ לקוץ עד דחזא דמעכבי. ולא ב"ארוהו הפוסקים". וזו לשון מאירי שם, שלמד מפרטי המעשה שם אחד לאחד: "תלמיד"הם אף לכתחלה אסור להעמיד ענפיו על דרך שי"שלו; בו בני רשות הרבים, ואם היה סבור שיהא נוח לבני רשות הרבים בכך כדי שינוחו תחתיו בצ"ל - מעמיד עד שימחו בידו. ראה שבני רשות הרבים מרננים על אחר שיש לו גם כן אילן הנוטה לרשות הרבים וחסים על כבודו שלא לרנן על שלו - יקוץ; וכל שכן אם באו לפניו לדין על אותו אחר, שצריך לו לקוץ את שלו קודם שיגמור הדין על אותו אחר, קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים".

כח. הגר' וכו' יש לו חזקה וכו'. ובהערת השוליים. רב האי גאון (ספר המקח והממכר שער מ; מובא גם בשטמ"ק"הנר כאן) סידר את דיני חזקת קרקעות ב-18 תנאים, שצריך המחזיק שכולם יתקיימו כדי שתהיה לו חזקה; "אלו י"ח עניינים שפי' בהלכות החזקה; דלאחר שתמצא השבעה עשר מהם ולא פחת כי אם אחד - נתבטלה החזקה". בהערת השוליים הבאנו אותם כסדרם בקיצור נמרץ ביותר; וכאן נביא סיכום מְקוצר ומְמוספר של 18 התנאים (שסיכמתי מתוך דברי רב האי גאון. תודתי לרבי יצחק צוקרון שהפנה אותי למקור זה):

אם הקרקע אינה בידי מרה"קמא, צריך המחזיק 18 תנאים יחד כדי לזכות בדין: (1) שיביא עדים שעמדה הקרקע בידו 3 שנים שלמות ולא פחות (כח. לג: לו:). (2) 3 השנים הן רצופות (כט:). (3) וכל דבר לפי תשמישו הרגאי (פירות, דירה); תגר הנמצא בביתו רק בלילה - די' בזה (כט:); וכן חנות הפעילה רק ביום ד'ה בזה (שם); הזביר מקצת 3-השנים לתועלת וכמקובל שם או שפך הסכימו לעשות כל אנשי המקום ההוא - לא הפסיד (כט:). (4) עשה בכל הקרקע (שאל"כ הפסיד החלק שלא החזיק בו. כט:). (5) מקום המשומר מן הערודים (לו). והשווה דברי רשב"ם ד"ה האי מאן. (6) היה לו רווח מאותה שדה, שהכניס יותר ממה שצ"ר (לו). (7) בעבודה הנעשית לצורך השדה צריך שתהיה לו הגנה מעבודה זו (לו:). "תפתיחא" - לייפות פני השדה; או: לפתוח סכרים. לא כאף אחד מפירושי רשב"ם ד"ה תפתיחא - קרקע רעה ומבוקעת; ובשם ר"ח: נתבקה מהגשם (לא חרישה). (8) שחת - רק במקום/במעמד שמקובל כן (לו:); אך אכילת איסור מחזיקה (לו). וכגורסת ר"ח, ורש"י בכתובות פ, ודלא כרשב"ם ד"ה אכלה ערלה, וראה הערתנו שם בס"ד. (9) טוען טענה כיצד הגיעה לידו הקרקע (מא), ואפילו מחמת אדם אחר (שם) ודי בר'אין שאותו אדם דר שם (ולא רק נראה, רבא) יום (שם); ו'בפני קנה ממך' חזק כמו 'אני קניתי ממך' (שם); אך לא מחמת גוי שקנה ממך' אא"כ טוען 'בפני קנה ממך' (לה:). (10) אפ"ה מר'המא רחוק מאד; אך אם זו עת חירום וספנת נפשות - רק כשהוא במדינה זו (לה:). ור' יהודה אינו חולק עם ת"ק אלא מפרש שדיבר בעת חירום. אך עי' רשב"ם ד"ה א"ר יהודה. (11) כשאין עת חירום, אך מר'המא ברח מפני חרב - אין חזקה (לה:). (12) לא בנכסי אשת איש (כל עוד היא תחת בעלה. אך אחרי מותו או גירושין מועיל ומתחיל משם מניין 3 שנים. נ:). (13) אין עדים שמר'הקמא מחה בסוף כל 3 שנים או בתחילתן (לט:); באמרו - אפילו שלא בפני המחזיק (כח. כט. לט.) - שהמחזיק גזלן וינתבעו לדין (לח:לט:); או מְכַר את השדה (בפני עצמה) בשטר (ל:מב). (14) בעל הקרקע גדול ובר'דעת, אחרת אין חזקה אפילו גדל בינתיים (ב"מ לט. כתובות יז:). ואם הבן גדול - אפ"ה החזיק חלק בחיי האב וחלק בחיי הבן מצטרפות לחזקה (מב). (15) אין חזקה בנכסי בית ראש הגולה (לו). (16) ישנם 11 מחזיקים משוללי-חזקה; והם - 8 במשנה (מב. ואילך בגמ'): אריס, אומן, אפוסטרופוס, שותף, איש בנכסי אשתו, אשה בנכסי בעלה, בן בנכסי האב, ואב בנכסי הבן (עיין בדברי רבנו גופם, שפירט את דיניהם, וראה דברינו על המשנה שם ואילך) + גולן (מו), ואפ"ה בעדים לא, אא"כ מעידים שנתן לו; שם: + בית ראש הגולה (לו) + גוי (לה:). (17) מחזיקים מרובים - שותפים שצ"ל יחד, או בסירוגין לפי שטר-שיתוף (כט:), או קונה שפָּכַר לאחר בשטר-מְכַר (מא); או שמת המחזיק ואכל יורשו (או שגם מְכַר בשטר. מב). (18) עדות ברורה שלא מכר לו - מְבַטלת את החזקה; ומאידך, ר'אָה ברורה שפָּכַר לו מייטרת את הצורך בחזקה (ע"פ כט), אך אם יש ר'אָה ששטר בָּטַל - שפָּסול (קע), תוספתא פ"ב) או שאינו לשם מְכַר (קנד) - גם חזקה לא תועיל. וכשטוען לחזקה וגם שיש לו שטר, אין לסמוך על החזקה (מחלוקת ב'לברר', קע. ע"ש). ע"כ קיצור מדברי רב האי גאון בספר המקח.

שדה המושקית רק מגשמים י"א שא"צ 3 שלמות. לשון המשנה בזה: "שדה הבעל - חזקתה שלש שנים ואינן מיום ליום. ר' ישמעאל אומר: שלושה חודשים בראשונה, שלושה באחרונה, ושנים-עשר חדש באמצע - הרי י"ח חדש; ר"ע אומר: חדש בראשונה, וחדש באחרונה, ר"ב חדש באמצע - הרי י"ד חדש". וכתב רש"י (ד"ה שדה בית הבעל) שר' ישמעאל ור"ע באים לפרש את דברי ת"ק. וכן פירשו רשב"ם להלן (לו: ד"ה זו דברי) ורבנו יונה כאן; וכן דעת בעלי התוספות במספר מקומות (פסחים פג. ד"ה רבי שמעון; שם קט: ד"ה וחזקתם; עירובין מח. ד"ה רבי יהודה; זבחים פג. ד"ה המזבח מְקדש). וכתב רשב"א, שלפי זה דברי רב ושמואל להלן (לו: ע"ש) שחכמים חולקים על ר' ישמעאל ור"ע, אין הכוונה לת"ק שבמשנה אלא ל"חכמים" דעלמא, וכפי שמונה משפט זה פעמים רבות בתלמוד (ויטב"א להלן לו:). ע"ש עוד בדברי רשב"א אשר דן בפירוש זה, וכתב שהוא

דחוק ויותר נראה לפרש שר' ישמעאל ור"ע חולקים על ת"ק שאמר "חזקתה שלוש שנים ואינו מיום ליום", ודברי רב ושמואל להלן מתייחסים לדברי ת"ק בשם "חכמים". וכן הסיק ריטב"א (סיכמו בזה בספר דבר יעקב אות ז, ובשיעורי רבי אהרן ליכטנשטיין עמ' 19-21).

כ. יכול המערער לדרוש עדים על מגורים בבית גם בלילות וכו' ואז יעידו השכנים (לאביי), או השוכרים (לרבא) וכו'. מש"כ בעניין זה הוא, כדרכנו, ע"פ פירוש רשב"ם (ד"ה אמר מר זוטרא, ובסמוך), המופיע מעתה במקום רש"י [ראה הערה להלן]. וכן ע"פ רא"ש (סי' ב), שיש כאן פרטים שהתבארו מפורשות בדבריו (ע"ש), והם: מש"כ שהשכנים 'מן הסתם' רואים בלילה; ומש"כ שרבא אינו חולק על אביי; וכן מש"כ שדברי אביי ורבא נצרכו למקרה שהמערער דרוש שיבואו עדים על הלילות, וכן משמע ברשב"ם (ועיין בירור הלכה). אך ביד רמ"ה כתב שדברי מר זוטרא מוסבים על דברי רבא, שלאחר שבאו השוכרים להעיד יכול עדיין המערער לדרוש עדות מפורשת על הלילות, בטענה שאינו מאמין להם אלא חושדם בהעלמה.

לגבי פירוש רשב"ם, הנדפס מעתה במקום רש"י. מצאתי בספר פירוש לפירושו (רבי מאיר ברנשטיין, ירושלים ה'תשכ"ח) בזה הלשון: "נראה שבאמת רש"י פירש כל מסכת בבא בתרא, אלא שמכאן ואילך היה הפירוש קצר ביותר, שלפי דרכו בפירושו אין כאן מה להאריך, ובא תלמיד מהרשב"ם והכניס פירוש הרשב"ם בתוך פירוש רש"י ועירבבן יחד, וכדרך מה שעשה בפרק השותפין, אלא ששם צוינו ברוב המקומות שהם מהרשב"ם, וכאן - מחמת שהם רבים ביותר - לא צוינו. ובה יתיישבו רובי הסתירות שבפירוש הזה". נעיר כי בספר דקדוקי סופרים (בסוף כרך בבא בתרא) הדפיס נוסח אחר של פירוש רשב"ם לרוב פרק שלישי ולמקצת מקומות נוספים במסכת ("פירוש דפוס פזרו במקום הרשב"ם"); ופירוש זה יצא לאור בפני עצמו בשם פירוש רשב"ם הקצר לפרק חזקת הבתים, בידי הרב מרדכי ליב קצנלבוט (מוסד הרב קוק, ה'תשמ"ה), וע"ש במבוא (והעיר שם שהפירוש לדף קנז-קסח: השונה מרשב"ם, שבעל דק"ס הסתפק בזיהויו, הוא של רגמ"ה הנדפס על הגיליון מאז מהדורת וילנא הידועה).

חנות א"צ עדות על הלילות (כט:). תוס' (ד"ה ומודה) ורא"ש (סי' ב): צריך 6 שנים לחזקה (להשלים את הלילות), כהנך דמוברי באגי דלעיל. אך בשטמ"ק כתב בשם ראב"ד ש"י ב-3 שנים, ואין להשוות להנך דמוברי באגי, "דהתם הא דמוברי לאו משום דלהכי עבידא אלא משום דניחא להו בהכי כי היכי דתעביד טפי בשני הזריעה; ועוד דבירותא לאו בשנה ידיעה דוקא היא ולא שויה אכילה לכולהו ולא בירותא לכולהו... אבל הני חנואתא, דמילתא ידיעה דשויה לכולהו, דלממא עבידן, לליליא לא עבידן - סגי בשלש שנים בין הכל" (אמנם עיין להלן לגבי דעתו). וכן פסקו רמב"ם (הל' טוען ונטען יב, ג) ושו"ע (ח"מ קמ, יד). ובמרדכי (רמז תקכג) כתב שאם היתה זו חנות די ב-3 שנים, ואם היה זה בית והמחזיק עשהו חנות צריך 6 שנים. וכן פסק רמ"א (ח"מ שם). ולגבי שיטת ראב"ד. מאידך, מצינו שהשיג על דברי רמב"ם (שם, ע"ש במ"מ); אמנם אין תוכן ההשגה חדרמשמע. וכה כתב על כך המאירי, לאחר שכתב כרמב"ם: "אגדולי המפרשים רומזים הפך הדברים בהגהותיהם, ולא נראו הדברים; אלא שאפשר שהם מְכַנְּנִים לדעת אחרת. ואף בפירושיהם כתבו כדברינו". ע"ש עוד [וש"ך (שם ס"ק יט) כתב שמוכח שדעת רשב"ם כרמב"ם] צ"ב מהיכא נפקא ליה לש"ך; אולי מלשון "אין חוששין לטענתו" בד"ה ומודה רב הונא (כט:); דמשמע שאין מתחשבים בזה כלל אף לחשבון השנים).

ל. הייתי בארץ רחוקה ולא ידעתי שהחזקת'. בלשון הגמ' 'בשוקי בראי'. וביאר רשב"ם (ד"ה אל"א אונא), שמדובר שאין שירות מצויות, או בשעת חירום; עיין להלן (לח.).

ל: רבא: אינו סותר את החזקה אם קדמה לו 3 שנים. ע"י רא"ש (סי' ח); ראה הערתנו להלן (לט:).

לא. 'מיגו' כנגד עדים. הייתכן שסבר רבה שמיגו חזק מעדים? הקשו רבנו יונה ורשב"א מהמשנה בכתובות (טו): האשה שהתגרשה וטוענת 'בתולה נשאתי' והוא טוען 'לא אלא אלמנה נשאתיך' - אם יש עדים שפשינאשה יצאה בהינומה ובראש פרוע כתובתה 200 זוז; ואינו נאמן במיגו דאי בעי אמר 'פרעתי!' ורמב"ן הקשה מהמשנה בשבועות (לח:), וזו לשונו: "'מנה לי בידך' אמר לו ה'ן. למחר אמר לו 'נתנה לי' - אין לך בידי כלום' - חייב. ואמרנין: 'אין לך בידך' = 'לא היו דברים מעולם'; ואמאי, נימא מה לי לשקר במקום עדים, ומגו דיכול למימר 'פרעתיך לאחר זמני' יכול למימר 'לא היו דברים מעולם', דהא אמרת מה לי לשקר במקום עדים אמרנין, וכ"ש במקום חזקה!". על כן פירשו הראשונים, שלדעת רבה מפני המיגו' אנו מפרשים את דבריו באופן שלא יסתור את דברי העדים, שכוונתו לומר: של אבותי שקנו מאבותיך. וא"כ במקום שיש עדים ממש כנגד הטענה אין נאמן ב'מיגו' לכו"ע. מ"מ לדעת רשב"ם רבה חזר בו. אלא שיש להקשות מהסוגיה להלן (לג:), העוסקת במעשה כמעט זהה (ושם רב חסדא פסק ע"פ המיגו, ואביי ורבא חלקו עליו), אלא ששם רשב"ם פירש שטענת המערער 'של אבותי עד מותם ומעולם לא מכרוה לאבותיו של המחזיק' (ויש לו עדים). על היחס בין שתי הסוגיות עמד גם מהרש"א (להלן), ע"ש שהסביר זאת. מ"מ מצאנו להלן, שלמרות העדות הברורה דעת רב חסדא שם שמתקבלת טענת המחזיק בשל המיגו' שיש לו! בסוכת דוד (לר"ד קוויאט; כאן אות יא ובעיקר להלן שם אות מה) כתב לתרץ דברי רשב"ם שם ע"פ רמב"ן דהכא, "אפילו בשהעידו העדים שמתו אבותיו של מערער מתוכה... דאמרנין שמה סמוך למיתתם מכרוה לזה, הואיל ואיכא מגו, דתלינן למגו בכל טענה דאיכא למיתלי" (לשון רמב"ן). וכן יש לפרש להלן לדברי רשב"ם, שאין זה ממש כנגד העדים כי ייתכן שפְּכַרו סמוך למותם, והעדים העידו כפי שידוע להם שעד יום מותם היו בה. ע"ש. ורבבא מציעא (פא:), ועוד, השוכר חמור בתנאי שלא ילך בנהר'פקוד מפני המים, ואמר שלך שם ולא היו מים החמור, ואמר רבא ו"ג רבא רבא שיש מיגו, ואביי דחה זאת, דאנן סהדי שיש שם מים תדיר. וכתב ריטב"א (כתובות כז:): "דכל היכא דהוה מגו במקום עדים ממש - אפילו רבה מודה שאין אדם נאמן בשום מגו כנגד העדים". ומציע לְחַלֵּק בין עדים ממש שהוה מיעוט - שפיר עבדינן מינה מגו. ב. מפני המיגו מסבירים דבריו באופן שלא יסתרו את האנן סהדי, דה"ק: "לא היו תמן מיא דלמיתו בהו חמרא"; כפי שמתרצים הראשונים לרבה בסוגיינתו. אם גורסים שם רבא (כדפוסים, הן בב"מ, הן בכתובות, והן בבכורות לו.), י"ל שלבסוף השתכנע מדברי אביי וחזר בו (ריטב"א בב"מ), כדאמרנין בפרקיין להלן (לג:). שסובר כאביי (שטמ"ק בב"מ בשם רבנו יהונתן. ויש להעיר כי ראשונים רבים בב"מ ובמקבילות התייחסו לגרסה ויש מהם שגרסו רבה). אמנם לדעת המיוחס לריטב"א בב"מ שם, חולקים האמוראים בכל מיגו במקום עדים; וא"כ דברי רב חסדא להלן יובנו כפשוטם ע"פ רשב"ם, שסובר שאומרים מיגו במקום עדים. ויש להביין הסְבָרָה בזה. בתומים (כללי מיגו, טז) כתב שלאור המיגו מוכח שהעדים טעו או כו"ב. ובחידושי הגר"ח (רבינוביץ) מטלזו (עמ' ריג) כתב שנאמנות העדים אינה בירור שכלי שפך הוא אלא גזרת הכתוב, וא"כ כשיש כנגדם מיגו המהווה ריעותא לדבריהם, הבריר של המיגו פוגם בדבריהם; "והוי כמו דין מרומה, שמתקלין ב"ד מלדון בדברי העדים וממילא נשאר הממון ביד המוחזק". ע"ע חידושי ר' נחום (אות פג). וע"ע אהל תורה מראה מקומות (ישיבת אור אלחנן, ה'תשס"ו; כאן). ובחידושי ר' נחום (אות פד ואות קט) כתב בשם חמוי (עיין שערי חיים גיטין סי' ז), ש"ל שמיגו אינו נאמנות על עצם סיפור הדברים, אלא על הממון. שבטענתו נכללת האמירה שהממון שלו, ובה מועיל המיגו להאמינו. ומודים רבה ורב חסדא שיעדים עדיפים, אלא דס"מ שמי"מ יש להאמינו על הממון כיוון שעצם נאמנותו זו אינה נסתרת ע"י העדים, שיתכן שהממון שלו מצד אחר (אך לאביי וסיעתו לא נאמר מיגו כלל במקום עדים). ועתה יש צורך לתרץ הקושיה מהמשניות בשבועות ובכתובות, לפ"ז. ר"ן בכתובות (ה' בדפי ר"ף) כתב שמדובר שם שאין מיגו, שבגרסה אינו נאמן לטעון 'פרעתיך', שאין אדם עשוי לפרוע קודם גירושין, והוה ליה כאומר 'פרעתיך בתוך זמני' שאינו נאמן (לעיל ה:). ולו היה שם מיגו היה לדיין לפסוק על פיו (אף להלכה, שאין מיגו במקום עדים, י"ל דעדי הינומא אינם כעדים גמורים שנישאה בתולה - אהל תורה הנ"ל, בסוף הערה עז). ולמשנה בשבועות, נשאל על כך בשו"ת רבי עקיבא איגר (תניינא סי' קל, ע"ש), ותירץ "י"ל דמתני' מיירי דהודה בפני ב"ד, ודנין על רֵאָיְתָן; ולא שייך להאמינו במגו במה דְּקִיעוּ הַב"ד דמשקרי". ע"ע בספר אהל תורה הנ"ל (הערה עז). ובקיצור נמרץ עיין קובץ יסודות וחקירות, ערך מיגו סעיף חזוק.

לא: ואין חוששים לזילות בית-הדין, כמשנה בכתובות (כג:). חשש זה יסודו בצורך תדמיתי של בית-הדין, כעולה מדברי רשב"ם ד"ה לזילותא. אך לדעת ראב"ן (יבמות פח:), זו בעיה משפטית מהותית, שיש לפסק בית-הדין תוקף מיוחד ואין לבטלו. עיין שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין לסוגיינתו (עמ' 73 ואילך) שביאר בזה. וכתב ריטב"א, שכל הדיון הוא בסתירת הפסק מחמת ספק, אך אם ודאי שבית-הדין טעה - ודאי שאין חוששים לזילותא.

ומ"מ אף דמסקינן דלכו"ע לא חיישינן לזילותא דב"ד, ה"מ בדיעבד, אך לכתחילה, במקום שאפשר, ודאי שאין להיכנס למצב שעלול להגיע לזילותא (ולא יתובר דייך דעתו טרם שמע דברי שניהם וכיו"ב). גר"א (ח"מ יז, ה, ס"ק יב; בעקבות דברי רמ"א שם). ומ"מ יש לברר, לגבי מה שנאמר בתחילת הסוגיה, שרב נחמן בתחילה חזר בו מפני הקושיה מרבי מנחם ב"ד יוסי (באשה שבאו 2 עדים שהתאלמנה או התגרשה והוא 2 אחריך, שלרבנן לא ידעבד לא תצא, ולר' מנחם תצא, אך כשנישאה טרם בוא העדים האחרונים לא תצא, דק"ס דמשום זילותא דבי דינא הוא). ומאידך אמרינן בסוף הסוגיה (לגבי המשנה בכתובות) "דכולי עלמא לא חיישינן לזילותא דבי דינא". ומה הסיק בפני יהושע (כתובות כב:). שלמסקנה י"ל שאין טעמו של ר' מנחם זילותא דבי דינא; אלא שחולק על רבנן בעיקר הדין, מפני שחוקת האשה אשת-איש (אפילו נישאה לאחד מעד"ה ואומרת 'ברי לי'). אך כשנישאה טרם בוא העדים האחרונים מודה לרבנן, שכיוון שנישאה בהיתר הוריקה חזקה אשת-איש שלה. והא דפרכינן מיניה בסוגיין, דסלקא דעתך שיש לאסור מדרבנן, ומפני זילותא דבי דינא אין אוסרים. אך באילת אהבים בכתובות (כב: ד"ה אמר רבי מנחם) כתב שבסוגייתנו משמע שלרבי מנחם חוששים לזילותא דב"ד אף למסקנה, ודייק כן מלשון רשב"ם כאן (ד"ה דתליא). וכן כתב בעצי ארזים (אה"ע ס"י יז ס"ק קסט [כג. בדפי הספר]) שאפשר לפרש. ולכאורה פשט הסוגיה כן, והא דאמרין במסקנה דכו"ע לא חיישינן לזילותא קאי אמתניתין וכתובות לחודה (עצי ארזים); ועפ"ז כתבנו שרב נחמן דלא כר' מנחם. ע"ע שו"ת רע"א תניינא ס' קיא. דבר נוסף שיש לדון בו בסוגיין, הוא מש"כ רש"י בכתובות (כו: ד"ה דחיישינן): "דחיישינן לזילותא דבי דינא - שהורידוהו שני פעמים, ועכשיו יעלוהו ויבטלו דבריהם" וכו'. נמצא, לכאורה, שהדיון הוא כשהורידוהו פעמיים, ובפעם אחת לכו"ע לא חיישינן. והקשו עליו מסוגייתנו, שדברי רב נחמן אמורים אף שהורידוהו מן השדה פעם אחת (שם תוס' ד"ה ואסקיניה; רמב"ן שם; ריטב"א בסוגיין; ועוד). רמב"ן שם כתב שדברי רש"י "ולאו דק"א. ובשיטה מקובצת שם כתב ליישב דברי רש"י, שרש"י רצה לתרץ אריכות האוקימתא שנקטה הגמ'. ולדבריו יש לחלק בין הנדון במשנה בכתובות לבין הדין הכללי; ש"לענין לפסולי לכהונה לא חיישינן לזילותא דבי דינא בחדא זימנא, דכיון דתרי ותרי הוא - אוקמיה גברא אחזקתיה, ואין להוציא אדם מחזקתו משום זילותא דבי דינא; אבל השתא, שהורידוהו שני פעמים, דמעיקרא הורידוהו כדי לבדוק על הדבר ושוב הורידוהו פעם אחרת - אלמא דעמדו על בורין של דברים ואמיתתן ולהכי הורידוהו, ואם שוב יעלוהו איכא זילותא דבי דינא טובא". ובתורת חיים (בסוגיין) כתב ע"פ רש"י שסתמא-דגמרא סוברת "זילותא דבי דינא לא הוי אלא כשהורידוהו שני פעמים ואחר כך רוצין להעלותו", ורב אשי חולק עליה וס"ל דאפילו בחד זמנא הווי זילותא.

לב: השטר אכן מזויף אך היה לי כשר ואבד וכו'. בהסבר דברי רשב"ם (ד"ה אמאי), כתב רמב"ן שאינו מבין דבריו. ובחידושי רבי נחום (אות קמב-קמג) הביא מדברי רא"ש (ס' יב) אשר מסביר בדת רשב"ם שיש כאן חסרון בטענה שטוען עתה, שהיא מוכחשת ע"י עדים. שהרי הודה שהשטר (שעליו סומך) מזויף (והודאתו כמאה עדים), וא"כ במה שטוען עכשיו אינו יכול לפרש את טענתו הראשונה, שהרי בְּטַלָּה בהודאתו (ולטוען טענה חדשה אינו יכול, דהווי טוען וחוזר וטוען). ולפי זה, במה שכתב רשב"ם שהוא כמינו במקום עדים, נמצא שרבה לשיטתו שמיגו מועיל במקום עדים (לעיל לא, אה הערתנו שם), ורב יוסף סובר כאב"י. עוד הביא ר' נחום דברי נמוקי יוסף (טז: בדפי ר"ף), שהבין ברשב"ם שהגרעיותא היא בטענת המיגו, שאי אפשר לעשות מיגו על בסיס טענה שהודה שהיא שקר. וע"ש. [והוסיף בזה ר' נחום: "הנה מדברי הריטב"א והנמו"י מבואר להדיא שיסוד דין מיגו הוא מדין פֶּחַ הטענה, דאי נימא שמיגו הוא 'מה לי לשקר' גרידא אין הבנה לדבריהם: מה אכפ"ל שטענת המיגו היא שקר, הא סו"ס היא באפשרותו לטוען שטרא מעליא הוא ואית לן הוכחה שאינו משקר?... וע"כ חזינו מדברי הראשונים דיסוד דין מיגו הוא זכות כח הטענה, ובהו הוא דחילקו הריטב"א והנמו"י דהיכא דאיכא הודאה מפורשת שטענת המיגו היא שקר בטל כח נאמנותו, משא"כ כטוען 'מפלניא זבינתא דזבנא מינ' (ע"י מא:)] ליכא הודאה שלא קנאה מהמרה-קמא, דהגם שמשמע מדבריו שלא קנאה מהמרה-קמא - מ"מ סו"ס אין זו הודאה גמורה ולא בטל כח נאמנותו. [מ"מ צ"ע, לרשב"ם (לכל הפחות לפי רא"ש), דא"כ מדוע להקלה יש ספק כיצד לפסוק ומחלקים להלכתא כרבה בארעא וכרב יוסף בזווי (לפי המוחזק)? הרי לדעת רשב"ם לעיל (לא. ד"ה אמר ליה וד"ה הדר א"ל אין) הלכה כאב"י ואף רבה חזר בו, וא"כ הו"ל למיפסק הכא כרב יוסף בכל גווני! כיו"ב הקשה בתורת חיים בבבא מציעא (פא: ד"ה א"ל רבא; ע"ש). וכן הקשו בהערות על חידושי ר' נחום (הערה 92); וכתבנו: "וכנראה פְּנִיָּתו לחלק בין עדים להודאה" (כלומר, שבסוגיין הנדון הוא הודאת פיו ואינה ממש כעדים). וצ"ב.

רב אידי בר אבין: הלכה כרבה בקרקע וכרב יוסף בחוב. רשב"ם: מתוך שמסופק רב אידי כמי להכריע. ר"י בתוס': שאומרים 'מיגו' להעמיד בקרקע, אך אין אומרים 'מיגו' להוציא ממון. ולגבי מהות הפגם כאן ב'מיגו' - רשב"ם: הוא כ'מיגו' במקום עדים, שהרי כל כוחו מתבסס על השטר, והוא עצמו מודה כמאה עדים שהשטר חרס. ר"י בתוס': שאינו 'מיגו' אלא לאחר ששיקר תחילה 'והא שטרא'. ב: שטען וחוזר וטוען. ר"י בר מרדכי (בתוס') ור"י מיגאש (מובא בנמו"י טז:): 'מיגו' להוציא ממון לא אמרינן (ואף שהוא יושב בקרקע אין זה כלום, שבחזקת בעליה קיימא).

לג: רבא בר שרשום (באטלס עץ חיים, כרך ד, כתב הרב רפאל הפרין שנראה שהיה מן החכמים אך אין זה בהכרח מוחלט). לפי רשב"ם (סוף לב:), מדובר שהיתה לו חזקה כבר בחיי האב (והיה ידוע שהשדה של אביהם - רבא ב"ד ה'ל' טוען ונטען יד, ח). עיין יד רמה (ס' נא) לפירושים נוספים; וראה בזה בהרחבה בשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין. לפי האמור בסוגיה, רצה רבא בר שרשום לחסוך מעצמו את הצורך להישבע (שהיה גם מעכב אותו עד שהיתומים יגדלו). ומדוע עתה - אם נאמר לטובתו 'מיגו' כפי שתכנן - אינו צריך להישבע? הרי אף אסר טען שהשדה שלו, צריך להישבע והייתה להיפטר מתביעות היתומים! רשב"ם (ד"ה מהימנא): אין שבוועה על קרקע (ופלגי תוס' בד"ה מיגו). רשב"ם בהסבר ב' רמב"ן בהסבר ב: הַחֲזָקָה עומדת במקום שטר ופוטרתו מן השבוועה (ורמב"ם פליג בהא, בהל' טוען ונטען יא, ב ע"ש ובמ"מ). תוס' (שם), רמב"ן א, יד רמה (ס' נב): אין שבוועת היסט אלא כנגד טענת ברי, והכא לאו טענת ברי היא, שאין ודאי ליתומים שקרקע זו אינה קנויה בידו. יד רמה (שם): משום דיתומים קטנים הוו ואין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן, אפילו היסט (אך עיין רמב"ם שם ה, י, דפליג בשם רבותיו). ומשמעותו של הקול - רשב"ם (ד"ה אמר ליה), רמב"ן בשם ר"ח: כמחאה, המצריכה את הקונה להמשיך ולשמור את השטר. תוס' (ד"ה לקוחה): נעשה זה מיגו דהעזה, שלשיטתם אין אומרים (נמצא כי לדעתם בסוגיין הפגם הוא במיגו, לעומת רשב"ם שהפגם בַּחֲזָקָה, כאמור). רמב"ן: ללא קול אין היתומים יכולים לדון כנגדו, והקול עושה אותם בעלי-דינו, ועתה צריך רבא בר שרשום להביא עדי חֲזָקָה, אך אין מקבלים עדים שלא בפני בעל דין (ב"ק קיב). עיין שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין בסוגיין). במיגו דאי בעי אמר לקוחה היא בידי? עיין רבנו יונה (ד"ה כי אמינא וד"ה עלה בידינו): א. כי זה מיגו להוציא. ב. זהו מיגו מממון לממון. ג. מיגו על משכון, לשיטת הגאונים שהבא להיפרע ממשכון חייב שבוועה בכל אופן.

החזיק בכוחו בדקל של מת בטענה שהוא קרובו יותר וכו'. קריביה דרב אידי. מאחר שהודה לרב אידי, מה טעמו של רב חסדא לחלק בין הקרקע ובין הפירות? ע"י תוס' (ד"ה ה"ג). בשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין הציג (א), שרב חסדא סובר כמהר"ר בן לב (המובא בקצות החושן חו"מ לד ס"ק ד), שהודאת בעל דין היא כהתחייבות שלו בממון (וזה הלא לא חייב עצמו בפירות שאלו); ואב"י ורבא סוברים כקצות החושן (שם), שהיא נאמנות שלו (ואין לחלק בין הקרקע לבין הפירות). (ב) אח"כ הציג בדרך אחרת, שמדובר שלא ממש הודה אלא הסתלק (וכן כתוב אצלי גם משיעורי מו"ר הרב יוסף יוסיפון); ולסברת אב"י ורבא - אפשרות א: אין לחלק בין ההודאות, וכל הודאה היא הודאה מלאה; אפשרות ב: אין לפצל בין הדקל ובין הפירות, מאחר שהבעלות על הפירות תלויה בבעלות על הדקל פיצול כזה הוא תרתי דסתרי.

לד: שלא כ-2 שטרות ביום אחד (כלומר, 2 שטרות על אותה שדה ותאריכם שווה). דבר זה קיימת, לכאורה, סתירה בדברי רשב"ם. בתחילת העניין כתב ש"אפילו נתברר ששמעון בשחר ולוי אחריו בערב - אין הקדמה בשעות אלא בירושים, כדאמרין בכתובות (צד:)" וכו' (וכ"כ עוד אח"כ, בד"ה התם). ואילו מיד אח"כ כתב "וכיון שלא פירש לו ראובן לשמעון השעה נמצא שלא זיכה בכתב זה עד הערב, הואיל ולא נתפרש בו שעת שחרית, ונמצאו שניהם שוין"; ונשאל, לוי פירש לו מאי הווי? הא אין כותבים שעות אלא בירושים! נמצא מדברי רשב"ם דה"מ דאין הקדמה בשעות - בעד"י

מסירה שהעידו על הקדמת הכתיבה, אך אם בשטר אחד כתוב 'שחרית' ובאחר 'ערבית' ודאי שהוקדם. וכן כתב בהגהות מיימוניות (הל' זכיה ומתנה פרק ה אות ג), וכתב שכן פסק מהר"ם מרוטנבורג הלכה למעשה, ושכן דעת רש"י (בב"ק ובכתובות) ורמב"ם. ע"ש.

ומ"מ הא קשיא, שכתב רשב"ם אח"כ בדעת רב (ד"ה יחלוקו) "דספיקא הוא..." והרי נראה מדבריו לעיל שאין זה ספק אלא "שניהם שוין" (=לשניהם הקנה בשווה) ולכן חולקים! ועוד, שבכתובות (צד): מבוואר שרב ושמואל חלקו בדתנא, רב כר"מ, דעדי חתימה כרתי, ושמואל כר"א, דעדי מסירה כרתי (הגמ' שם הציעה אפשרות אחרת, שחלקו אליבא דר' אלעזר, האם עדיפה חלוקה או 'שודא', אך דחתה זאת כיוון שלרב אין הלכה כר"א אלא בגיטין), ולשמואל דאי אם העידו עדי מסירה שלזה נמסר קודם - הוא לבדו זכה (רמב"ן)! עיין נחלת משה. בפני שלמה ביאר, שלרב אכן עדי חתימה כרתי, ולכן קונה השטר רק בסוף היום, שהוא הזמן המוכח מתוכו, ועד אז - אכן יכול הנותן לחזור בו ולתת לאיש אחר, כדברי רשב"ם בשיטת רשב"ם (כיוון שלא כתב שעות גילה בדעתו שלא יקנה מיד במסירת השטר, וכאילו שייך בקניינו לעניין זה. והביא בפני שלמה גם דברי ר"ן בגיטין [מז. בדפי ר"ף בסוף העמוד], שהוא כמש"כ בקניינו, והוסיף, דהווי כאילו התנו לפסול כל העדים שיעידו על הקדמת שעות במסירה, ע"ש). ועל כן, בשני שטרות בתאריך אחד, תמיד יש להסתפק האם גמר בדעתו להקנות לשני ולבטל מתנת הראשון, או שלא התכוון אלא להטעות את השני; ומכוח ספק זה אמר רב שיחלוקו. ובדעת שמואל, אף שעדי מסירה כרתי כרבי אלעזר, דעת ר"ף (גיטין מז: בדפיו, וע"ע שט"מ כתובות צד. בהסבר דברי רש"י מהדור"ב), שפשאל נמסר השטר בעדי מסירה, סובר ר"א כר"מ שעדי החתימה מחילים את הקניין. וא"כ, ב-2 שטרות שלא נמסרו בעדים, הרי יש ללכת אחר עדי החתימה, וכיוון שהם שווים בזמן אין להכריע מי מהם עיקר, וליכא למיסק עלה דמילתא' (אך אי איכא עדי מסירה אכן איכא למיסק עלה דמילתא' לשמואל, והראשון קנה. ומה שכתב רשב"ם שאפילו יבואו עדים ויעידו שלזה נמסר בבוקר אין הקדמה בשעות - הוא לפי רב, ורשב"ם קיצר בלשונו שלא יצטרך להאריך לשמואל ולפרט החילוק, ולכן סתם וכתב טעמא משום דאין הקדמה בשעות, מילתא דשוויא לתרווייהו). ונמצא דלא פליגי רב ושמואל אלא כאשר סומכים על עדי חתימה (למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה), האם עדיפה חלוקה או שודא. אך בכתובות משמע דפלוגתייהו זו תליא בפלוגתא דר"מ ור"א. כתב בפני שלמה, שלמסקנה בכתובות - שם נמצאה מחלוקת תנאים בהעדפת חלוקה או שודא - די לתלות מחלוקת רב ושמואל בה, וא"צ לתלותה בדר"מ ור"א. ושמואל בכעין זה יש להסביר לדברי תוס' סד"ה רב שכתבו שמוכח בכתובות שהלשון האחר שם הוא עיקר; ראה תמיהת נחלת משה בה. ובחידושי ר' נחום (אות רכא) כתב כיו"ב (אמנם בקצרה), אך נקט שלפי סוגיין כו"ע כר"מ דעדי חתימה כרתי, מדאמרין דבתרי שטרות "ליכא למיסק עלה דמילתא" (ואי שמואל כר"א הא איכא למיסק עלה בעדי מסירה!). וכתב: "ולפי זה נמצא חידוש גדול לדינא, דלדין דק"ל כר"א דעדי מסירה כרתי יהיה הדין ב'ב' שטרות כל דאלים גבר, דלדין הרי זה איכא למיסק עלה דמילתא, דפסקין כל דאלים גבר". עוד כתב, כי לרשב"ם (בניגוד לתוס') "דגם בליכא למיסק עלה דמילתא צריך להיות הדין יחלוקו או שודא; אלא דמאחר ואנו חוששים שמא יבואו עדים ויסתרו הדין אין אנו פוסקים להם כן, שמא יבואו לידי חוכא ואלולא... כללו של דבר, נמצא דלשיטת הרשב"ם עיקר הדין בספיקות הוא יחלוקו, אלא דאיכא למיסק וכו' הוא סיבה לבטל לכל הפסקים (זולת פ"א דלית ביה חשש חוכא ואלולא); ולשיטת התוס' הוא איפכא, דבכל ספיקות דעלמא ב"ד אינם צריכים להתמצע בדבר לחלוקה או לשודא, ורק במקום דליכא למיסק אנו מחויבים להזדקק להו ולפסוק חלוקה או שודא". ובשיעורי ר' חיים הלוי סולוביצי'ק שאל, מניין לרשב"ם דהווי ספקא למי גמר להקנות? אולי לשניהם הקנה! והשיב, "מאחר דכל אחד יש לו שטר דכל השדה קנויה לו - וא"כ הא סתרי הנך תרי שטרי אהדדי, וע"כ הוי ספיקא". ובאר, שלר"מ, דעדי חתימה כרתי, נמצא שהעדים מעידים שנעשה בסוף היום קניין וזכיה יחד, ועדי שני השטרות בהכרח סותרים אלו את אלו, ד"אין יכול להקנות קנין וזכיה כאחת לכל אחד על כל השדה", ונמצא שהן שתי כתות עדים הסותרות זו את זו בגוף העדות. אך לר"א, דעדי מסירה כרתי, עדות עדי השטר היא על שנעשה לבעליו קניין לזכות אח"כ בסוף היום, וא"כ אין סתירה כלל בגוף עדותן, דשני המעשים אמת, דלכל אחד נעשה קנין על כל השדה", וכשמסופקים אנו למי גמר והקנה, אין הספק מחמת סתירה בגוף העדות אלא שתי העדויות אמת והספק הוא נפרד - למי גמר והקנה. ולאור זאת, לר"מ, שיש כאן סתירת שתי כתות עדים ממש, אין שייך לומר 'שודא דדייני' (שאיין זה שייך במקום עדים אלא בספקא דעלמא). ולפי זה, "ניחא היטב סוגיית הש"ס דכתובות לדעת הרשב"ם, דזה אמת דספיקא הוי אליבא דכו"ע ולכו"ע שניהם קונין בסוף היום, אלא דרב ס"ל עדי חתימה כרתי, וא"כ הא נמצא דהוי ספיקא דתרי ותרי, וע"כ לא מועיל מידי 'שודא', ועל כן ס"ל דיחלוקו; ושמואל ס"ל עדי מסירה כרתי, וא"כ הוי ספיקא דעלמא בלא הכחשת העדים, ובספיקא דעלמא שייך שפיר לומר שודא" (ע"ש). ולפ"ז מתפרשת מסקנת הסוגיה בכתובות כהבנה הפשוטה שם.

ולשמואל יבחר הדין. 'שודא דדייני' (לה). 'לשון השלכה, וְהָיָה בְיָמָם' (שמות טו, ד) מתרגמינן 'שדי בימא'; מלשון רשב"ם (לד. ד"ה שודא (ב)); וכ"כ רש"י (כתובות פה: ד"ה שודא (ב)). בעניין זה ע"ע השופט והמשפט לראשון-לציון רבי בן-ציון מאיר חי עוזיאל (ס' ה). חידוש שם 'שודא' מפורש 'שִׁדְדַ', שמונבו הוא הַיִּשְׁרָת והשוואת תלמי השדה, כמו 'אם יִשְׁרֵד עַמְקָיִם אַחֲרֵי' (איוב לט, י)... השוואת והיישנת הסכסוכים ודבריריב המבדלים בין אחים, על ידי שיקול דעתו והכרעתו של הדיין". ע"ש. הביא שם גם דברי הירושלמי (כתובות ד) 'שוחדא דדייני', וע"י משכ"ב. ע"ע מה שאסף שם משיטות הראשונים והפוסקים לגבי מהות דין 'שודא דדייני' ובפרטיו.

לה: 'מיגור' ש'קניתי ממך' (לו). לכאורה יש לו חזקה עם טענה, ומדוע נזקקים ל'מיגור'? י"א שאינו ממש 'מיגור'. עיין דבר יעקב כאן (א), ראה הערתנו להלן (מא:).

לו. אכילת פירות שמיטה, ערלה וכלאים. כן ע"פ גרסתנו ('אינה חזקה') וכדברי רשב"ם. אך רשב"ם ותוס' הביאו גרסת רבנו חננאל 'הרי זו חזקה', כגרסה בכתובות (פ), וכ"כ שם במפורש רש"י שיש לגרוס כאן. ולפי זה, הדין הוא בהַאֲכִלַת הזמורות, שהן מה שניתן לאכול מהעץ (אף בכלאים לא נאסרו, ע"י בתוס' לביאור הדבר) ועל כן זו אכילתו במצבים אלו וזו חזקה (תוס'; רש"י בכתובות). אמנם, לפי המתבאר בתוס' כאן, לעניין כלאים צ"ל שלא הוסיפו הזמורות לגדול כשיעור האוסרן (1/200). ואילו רמב"ן הביא בשם הגאונים את הגרסה 'הרי זו חזקה'; והקשה קושיית תוס' על כלאים ("אי כלאי זרעים - פשיטא, הרי לא נאסרו כלל; אי כלאי הכרם - הרי הכל אסור!"). והביא פירוש רב האי גאון (בספר המקח שער מ בענין השמיני) שאף אכילה בעברה נחשבת אכילה לעניין חזקה. והסכים רמב"ן לפרושו, וכתב שאמנם בערלה ובשביעית מדובר שאכל את הזמורות, שאם אכל את הפירות שפיר קאמר המערער שלא מחה על כך. אך בכלאים היה לבעלים לסלק את הפולש ולהפוך את הקרקע ולזרעה בהיתר. ועל זה אמר הגאון: אע"פ שהלה אכל בעברה הרי זו חזקה, שלמערער היה למחות, כאמור. ורמב"ם (טוען ונטען יב, יב) כתב: "אכלה ערלה, שביעית וכלאים - אע"פ שנהנה בעברה - הרי זו חזקה" (ורמב"ם השיג עליו וכתב כרש"י וכתוס'). במגיד משנה מסביר שמה שכתב רמב"ם שנהנה בעברה היינו בכלאים ואכל הפירות ולא באינין. והיינו כרמב"ן וכפי שפירש את פירוש הגאון. אי נמי - כתב במ"מ - גם בערלה מדובר שאכל הפירות (הגמ' בכתובות מוכיחה לגבי זמורות: אם אכילת פירות איסור כערלה (שהם כזמורות וגריעי מהן, דאסירי בהנאה) הווייא חזקה, כ"ש בזמורות). ולכא' קשה מצד הסברה, ומ"ש מגדא דערודי דלעיל בסמוך? כנראה, שאע"פ שאכילתו אינה שווה דבר - זו חזקה מפני שנוהג בה כמנהג בעלים, ולא דמי לגודא דערודי שהוא מחוץ לתחום השדה. נתיבות המשפט (ס' קמא ס"ק ב) בהסבר רמב"ם: מה שהג"ה בכתובות הוכיחה שאכילת זמורות אכילה היא - משיעית הוכיחה: שביעית דאינין חזקה, דהפקרא נינהו; וודאי מדובר באכילת הזמורות, שהיה לו למחות. ולכאורה קשה, שערלה היא הפקר, ולמה ימחה במי שאוכל פירותיה? וכי יש בעלות ממונית על ערלה (איסור הנאה), שיש לו למחות על פלישה לרכושו? אכן מצאנו במגן אברהם (או"ח סי' תרמט ס"ק כ) שלולב של איסורי הנאה יוצאים בו ידי חובה, שאינו ראוי לאכילה ועל כן כיוון שהוא שלו "לכם" קנין ביה (משא"כ אתרוג, הראוי לאכילה, שצריך להיות מותר באכילה). וכן בגיטין (כ), כתבו על איסורי הנאה כשר. אמנם נראה שלעניין חזקה אין זה העניין, שהרי לבעלים לא אכפת שהלה אוכל; ולמה עליו למחות? חידושי הרי"מ (לשורע, חו"מ קמא, ס"ק יג ד"ה ומישוב; ע"ש): בכלום מדובר באכילת פירות, ולבעלים יש להקפיד על מי שעושה מעשה בעלים בשדה, שנוהג בבעלים (שהרי לא הכל יודעים שזו ערלה). אמנם שביעית א"א לומר כן, שהרי הפל יודעים שהיא הפקר; אלא שיש איסור לבעלים לתת לאחד לקטוף הפל כבעלים, שאינו מקיים

בזה שמיטת הפירות והפקרתם, וממילא היה לו למחות, שזה המחזיק נראה כבעלים. א"כ מה הראיה שהביאה הגמ' בכתובות מכאן לענין זמורות? על כרחנו צ"ל כסברת המ"מ בהסבר השני. כל זה משיעור מו"ר **הרב יוסף יוסיפון** (ט"ו בתמוז ה'תשע"ו).

לו: ונפק"מ לדקל שמשיר פירותיו טרם ששלו, לשמואל אין חזקה. ע"פ הפירוש האמצעי שהביא **רשב"ם** (ד"ה דקל נערה) - הפירוש הראשון בשם **רבנו חננאל** - שכמותו הכריע רשב"ם: "והכי קי"ל". ב"דקל נערה" חולקים רב ושמואל. רשב"ם הביא 3 פירושים מהו "דקל נערה": (א) דקל צעיר הטוען פירות 3 פעמים בפחות מ-3 שנים. (ב) רבנו חננאל א': דקל המנער פירותיו, משיר אותם בטרם יגדולם. (ג) רבנו חננאל ב': שמוציא פירות פעמיים בשנה. לגבי חזקה - מחלוקת רב ושמואל. לפירושים הראשון והאחרון, שמואל מקל על המחזיק ויש לו חזקה ב-3 לקיטות אף שהן פחות מ-3 שנים (לפירוש האחרון - שנה וחצי בלבד). לפירוש האמצעי (כמוהו מכריע רשב"ם, כאמור) - שמואל מחמיר על המחזיק, שפיוון שלא הוא גדר (=קצץ את הפירות מן העץ), אף שעברו שלוש שנים אין לו חזקה. **ורבנו גרשום** פירש כעין הפירוש הראשון והאחרון יחד.

בית 3 סאים. והם 7500 אמה מרובעות (לחשבון 5000 אמה'ר לבית סאתיים, כחצר המשכן; עי' עירובין כג:).

לו: מכר עצים צפופים וכו'. נמצא שרבא כר"ש (רשב"ם ד"ה האמצעיים; חידושי ר"ן, ע"ש). אך להלן כתב רשב"ם (פג. ד"ה רואין) שדברי חכמים הם חומרא לעניין כלאים. והקשה שם רש"ש שבסוגיין ר' זירא מדמה כלאים ומכירה לעניין זה. זו לשונו: "לכאורה תמיה, דהא לעיל (ל"ז ב') א"ר זירא כתנאי, ע"ש! אבל עיין ברא"ש שם ויתיישב לך". **רא"ש** כאן (סי כז) פתב שרבא חולק על ר' זירא, וזו לשונו: "ופסק רב אלפס הלכתא כרבא. ואף על גב דרבי זירא מוקי מלתא דרבא כר"ש - רבא הוא דאמר: אגא דאמרי אפילו לרבנן, דעד כאן לא קאמרי רבנן אלא לענין כלאים, דעבידי אינשי דנטעי הכי, דמימר אמר 'הי מינייהו דשפר לי שפר, ודלא שפר ליהוי לציבי'; אבל לענין קניית קרקע - כיון דאין עומדים להתקיים - אין לו קרקע". וציין לגמ' להלן (קב:). ולכאורה משמעות החילוק, שלענין כלאים - כיוון שספיר לנטוע כך ועבידי דנטעי ע"מ לדלל - שפיר מיקרי כרם ורואין את האמצעיים כאילו אינם, שהרי עומדים להיעקר. אך לקניין קרקע בעינן שייחבב כשדה אילן (רשב"ם לז: ד"ה מכרן; פא. ד"ה קנה קרקע; ועוד), וכיוון שאין מקיימים כן הווה ליה יער ולא שדה-אילן, ולא קנה קרקע. וכבר הצביע על כך **הגרי"א** בביאורו לשו"ע (י"ד רצו ס"ק נא, ע"ש), שהקשה קושיית רש"ש וציין לדברי רא"ש אלו. ואכן, מלשון רשב"ם (הנ"ל, פג. "וחומרא היא לגבי כלאים"), נראה שלרבנן אף בכרם אינו אלא חומרא דרבנן (לפי רבא, כאמור). והקשה **ביד דוד** (כלאים ה, ב), שא"כ קושיית הגמ' להלן בסוף פרק ו (קב:): בדעת חכמים לגבי כלאים ולגבי קברים אינה מובנת, דאי רבנן דווקא גבי כלאים אמרו לא קשה מידי! וכתב, דהך קושיא לא הקשתה הגמ' לרבא, אלא "לשאר אמוראי דסברי דרבנן מעיקר דינא קאמרי". ושמא עוד י"ל שרשב"ם להלן לא בא אלא להסביר את ההקשר המקורי של דברי חכמים, שהרי זו משנה במסכת כלאים ובדיני כלאים נשנית, ומסביר רשב"ם שלענין כלאים דברי חכמים הם חומרא; ולא בא לשלול מחלוקתם לגבי מכירה. אלא שאם כן, לא היה לו להמתין עד שם לשם כך.]

לו: א"צ למחות בכל שנה אלא אחת ל-3 שנים ותהא ר' יוחנן וכו'. כתב **רשב"ם** (ד"ה ה"ג אמר ר"ל): שרבי יוחנן לא התכוון לחלוק אלא לתמוה: וכי 'גגולך' יש לו חזקה? עכ"פ, מדבריו ומדברי **תוס'** (ד"ה וצריך) נמצא שהוויכוח בין ר' יוחנן ובין בר קפרא, האם מחאה מחייבת את המחזיק להיזהר בשטר לכולם (ר' יוחנן), או 3 שנים מעתה (בר קפרא). וזו תהיה תשובת בר קפרא לתמיהת ר' יוחנן, שאדם נוהג בשטר 3 שנים בלבד אחרי מחאה, ולכן צריך למחות שוב. **בתוס'** העירו שהסוגיה לעיל (ל: לא.), שאם אכלה המחזיק 6 שנים, 2 מהן לפני שמכר המערער את הקרקע לאחר, אין לו חזקה כי עצם המכירה שנעשתה לפני מלאות לו שני חזקה "אין לך מחאה גדולה מזו". ואף שאכל המערער עוד 4 שנים אחרי כן אין זה מועיל לו. וכתבו בתוס' שאכן הסוגיה ההיא חולקת על סוגייתנו, והיא סוברת כר' יוחנן ש'כגולך' אין לו חזקה, וכן במחאה אחת וא"צ למחות שוב. והוסיפו, שכיוון שהדברים לעיל נאמרו ע"י סתמא דגמרא נראה דכההיא הלכתא, ולא כבר קפרא. וסיימו: "ולא כמו שפסק ר"ח דהלכה כבר קפרא". גם **רשב"ם** לעיל (שם ד"ה והני מילי) כתב "והיה לו לזה להזהר בשטר לעולם"; והיינו כרבי יוחנן דהכא. אך **רא"ש** כתב כאן (ס' ח), שאין הסוגיות חולקות, ומסקנת סוגייתנו היא להלכה, שצריך למחות בסוף כל 3 שנים, כבר קפרא; אך הטעם הוא אחר - השותק שלוש שנים נראה כחוזר בו מן המחאה, ועוד (טעם שקרוב יותר לדברי רשב"ם ותוס'), אם עברו 3 שנים ואין המערער תובע את המחזיק לדין וגם אינו מוחה שוב הרי מחאתו שקמה כדברי הבאי ואינה מעוררת את המחזיק להמשיך לשמור שטר. אך בסוגיה לעיל, המחאה היא מכירת הקרקע, ונדאי שאין המערער יכול לחזור בו מן המחאה אחרי שמכר את הקרקע, שאין בכוחו לחוב לקונה, ואף לטעם השני, ודאי שאין המכירה דברי הבאי, אלא מעשה גדול, ויש למחזיק להיזהר בשטר. ועל כן אין שייך בסוגיה דלעיל להצריך את המערער לחזור ולמחות בכל שלוש שנים.

המשנה טענותיה ממחאה למחאה. שמחה בסוף כל 3 שנים, ובכל פעם נקט טענה אחרת (רשב"ם; ובמפורש ברא"ש ס' כט, וע"ש).

מ: נהרדעי. לא ידעו העדים מהו האונס וכו'. עיין **נמוקי יוסף** (כא. בדפי ר"ף), שהביא דברי **רשב"א** ור"ן, לענין כתיבת מודעה כזו לכתיחה, שכשאינן יודעים בדיק את האונס כותבים סתם, ואולי יש עדים אחרים שיודעים את האונס ויביאם ויעידו. וכתב שם **שרבנו יונה** חולק בהו.

רבה ורב יוסף וכו' אדם המציית לב"ד. עיין קושיית תד"ה אמאן; ועיין דבר יעקב (כז). **רמב"ן**: מדובר בין בגט ומתנה ובין במכר, וטעמם - שכיוון שהאנס מציית לב"ד יש למוסר-המודעה לתבוע אותו לדין, וא"כ אינו אנוס. ובשיעורי **הרב אהרן ליכטנשטיין** (עמ' 192) נכתב, שרשב"ם העודה שמדובר בציינת-דין הוא ראיה שלא היה אנוס. ולפ"ז - כתבו שם - מדובר דווקא במתנה, שאז עצם כתיבת המודעה היא הראיה לקיום של האונס; וכאן יש ראיה נגדית, ופליגי רבה ורב יוסף עם אביי ורבא איזו ראיה מכריעה. אך לרמב"ן, רבה ורב יוסף סוברים שאין כותב המודעה (המוכר) נחשב אנוס, כי היה באפשרותו לתבוע את האנס לדין. ע"ע מה שביאר שם **וויטב"א** כתב שמדובר כשאין העדים יודעים מהו האונס, ומ"מ כותבים (כדי שאם יבואו עדים ויעידו על האונס תהיה לו המודעה), וחלקו האם כותבים גם בדציית דינא (שהסיכוי לאונס קטן יותר). ובמרומי **שדה** כתב שחולקים במחלוקת הראשונים לגבי מודעה על גט ועל מתנה, שלדעת רשב"ם (מ: ד"ה גלי מילתא) ועוד (וציין שכן נראה מרש"י קידושין יב: ד"ה ועל דמסר, שמסביר בגט בכפייה, דהיינו לא צאית דינא) אין מודעה ללא אונס, וזו דעת רבה ורב יוסף שאין כותבים אלא במי שאינו מציית דינא; ואילו לדעת רמב"ם (הל' מכירה י, ג) אף ללא אונס המתנה בטלה; וכן דעת אביי ורבא, דאפילו עלי ועליך.

מ: שטר מתנה-טמונה (עיין בזה בשיעורי ר"א ליכטנשטיין)... הוא כמודעה לבטל הקנאה-באונס שאחריו כגון שהתנתה אשה קידושיה לו בכתיבת נכסיו. הסבירו המפרשים שמוכח שיש חוסר בגמירות-הדעת של הפקנה, ועל כן מועילה המתנה הטמונה לבטלה כמודעה (עיין ר"י **מיגאש**). ו"קצת אונס מועיל להחשיב המודעה, אף על פי שאינו אונס גמור מצד עצמו" (שו"ת **ריב"ש** ס' רלב). ותמהו מפרשים, מדוע נחשב זה אונס, יותר מאשר מכירה באונס דקי"ל (להלן מח:): תליוה זבין זביניה זביני (הובא בדבר יעקב ד)? **באור שמח** (הל' זכייה ומתנה ה, ד) כתב שהוא מפני שכתב לה כל נכסיו: "ויתכן לומר דמשום דכתב לה כל נכסיו, וזה לא עביד אינש דלא לשייר לנפשיה, ואפילו במקום ברתא, ומכל שכן עבור קדושי אשה - מוכחא דלא גמיר להקנות, לכן מתנתא קמייאתה הוי מודעה לה". להסבר אחר, יש כאן צירוף של חוסר גמירות-דעתו עם תנאי מפוקפק מצדה - שהרי היא לא התנתה שיעמיד לפניה נכסיו בשופי אלא שיכתוב לה (**מאירי**), ואף זאת לא התנתה במעמד הקידושין ואינם תנאי בקידושין אלא תנאי בהסכמתה-המוקדמת להם, ונמצא שלקחה מתנה בלי שום תנאי (**חזון איש** אבן העזר צט, ה) ועל כן מועילה מתנה-טמונה לבטל. וציין לסוגייתנו. ו**בוקובץ שיעורים** (אות קע) כתב, שאין זה כמכר (שבו 'תליוה זבין זביניה זביני'; עי' רשב"ם ד"ה לא כתבנן), שבו המעות הן תשלומי החפץ; שכאן אין נכסיו תשלומי האשה אלא דבר אחר - 'כשנתן להאשה נכסיו אין לומר שנתחייבה האשה להתקדש לו בתשלומי הנכסים, ומשום דלא מיקרי מקר כבה"ל, אלא שתי מתנות הן, דהוא נתן לה מתנה, והיא מתקדשת לו; ובמתנה סגי גם קצת אונס לבטל היכא דמסר מודעה".

מא: אין לו חזקה ואפילו השכן סעיף להעמידה. בגמ' אמרו שזו מחילה בטעות. אמנם **בויטב"א** כתב בשם ר"י שאין הכוונה ממש למחילה אלא לכעין הקנאה (ועיין **קובץ שיעורים** קעא). ובדבר יעקב (כ) כתב שכן נראה בדברי רשב"ם (ד"ה והא אחיל, שכתב "...וכמאן דאמר לך חזק וקני דמי"). בזה גם אפשר

ליישב שיטת רש"י בב"מ (סו:): שבעלמא מחילה בטעות הווייא מחילה (הערה לשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין, עמ' 219). עוד בעניין זה, ראה הערתנו לב"מ שם.

ר' ישמעאל ברבי יוסי. כך ע"פ רשב"ם (ד"ה כר"י), שהביא מלהלן (נט:): מעשה באחד שפתח חלונותיו לחצר השותפים. אך לכאורה זו חזקה תשמישים, ולא חזקה קרקע; ולשיטת רשב"ם (כאן במשנה ד"ה כל חזקה, ולעיל ו. בתוספת לפירושו רש"י) לאלתר היא חזקה, ומה ראייה מזה לחזקה קרקע? לפי מה שחילק הטור (ח"מ קנג, כד), בדעת רשב"ם, בין תשמישים קטנים (כהנחת קורות וכיו"ב, דלעיל ו.), שבהם חזקה לאלתר, ובין תשמישים גדולים, שרגילים לכתוב עליהם שטר, ועל כן הוא כחסרון קרקע וחזקתו בשלוש שנים; יש ליישב בפשיטות, דבסוגיין הוא תשמיש גדול. כ"כ **בדבר יעקב** (אות יח; ולעיל ו. אות יא), עיין שם. וראה עוד הערתנו החיצונית להלן (נז).

מא: טען 'בפני קנה אותך ממך' נאמן. רב, וטעמו - 'מיגו' ש'קניתי ממך'. כתבו בחידושי רע"א **ובקצות החושן** (קמו, ס"ק יב; ג"כ ביחס לנ"ל): א"צ כאן ב'מיגו', שהרי יש לו חזקה וטענה, ודי לו בזה; אלא כוונת הגמ' ל'קמות מקרה זה ל'קניתי ממך', ואין כוונתה ממש ל'מיגו'. ובקצה"ח דייק מלשון רשב"ם (לא. ד"ה ומודו הנרדעי); ובדבר יעקב (לו. אות א) כתב שכן משמע מלשון רשב"ם לעיל (לו. ד"ה קמאי ידי). אך **בנתיבות המשפט** (קמו, ס"ק כב) כתב שהוא 'מיגו' ממש, ובלעדיו אין לו חזקה; "דכיון שאין המחזיק בא מכח טענת עצמו, אין חזקתו מועלת לו, דבעינן בהזקה שהמוחזק יבוא בטענת עצמו ואז מועילה חזקתו, וכיון שבא מכח המוכר שלו, צריך דוקא לטענת מיגו".

מב. לאלו אין חזקה וכו'. כתב **ריטב"א**: "וכלל דמילתא, כל שיש עדים שירד ברשות - שוב אין לו חזקה לעולם מאותה ירידה".

מג. נוגע בדבר. יצוין כי הסוגיה המרכזית ביני 'נוגע בעדות' היא כאן. ונזכיר כאן פרט נוסף בזה, המובא במסכת כתובות (כא-כב): רב: 3 דיינים וְשבו לקיים שטר, ובאו עדים שאחד מהם גולן - כל עוד לא קָתמו השנים (על ה'הֶנְפֵק') יוכלו להעיד שעשה תשובה; אך משחתמו הם נוגעים בעדות, שגנאי להם שישבו עם פסול בדין (רש"י שם ד"ה משחתמו). העידו עדים על אחד מהם שהוא עבד - בכל מקרה יכולים שני חבריו להעיד עליו (דבר זה עתיד להתברר, ויגילוי מילתא בעלמא הוא, ואין עדותם של אלו תלויה בהֶנְפֵק). ע"כ.

מג: ראובן גזל שדה משמעון וכו'. אוקימתא דרב ששת לברייתא. ואע"ג דהך אוקימתא אידחיא, מלישנא דברייתא הוא אידחיא, אך הדין דין אמת. ע"פ רשב"ם (מד. ד"ה אלא כדרבין).

מד: אפשר לשעבדן אגב קרקע. רבה אמר שאפשר, ורב חסדא אמר "והוא כתב ליה" וכו'. לכאורה בא רב חסדא לפרש דברי רבה ולא לחלוק עליו - כן משמע מלשון הגמ', "ואמר רב חסדא" ולא 'ורב חסדא אמר' (עיין רשב"ם להלן קכב. ד"ה הג"א ר' יהודה [אמנם שם הוא בברייתא]; רש"י כתובות פ; צהר לתבא לרב ז'הר מיכאלי עמ' קסו; ע"ע רא"ש קידושין א, ס"ס נו).

מה. על המוכר לדון מול הגוי. לשון הגמ' "דינא הוא דמפצי ליה מיניה". רשב"ם (ד"ה ואניס): יביא עדים וידון עם הגוי אולי יוציאנו מידו. וכתב שלשון "מפצה" = מציל, כמו "הפוצה את דוד עבדו מחרב" (תהלים קמד, י; ע"ש פ' ז ומפרשים). ולפי זה אין המוכר צריך לפצות את הקונה בכסף אף אם הפסיד בדין (בירור הלכה, עיין שם). אך **בתוס'** (ד"ה דינא) כתבו שמדובר כגון שהגוי תבע אותו דיני גויים והוציא ממנו, לכן חייב לפצותו (ומשמע שמדובר בתשלום).

לאומן אין חזקה וכו'. (תוספת ביאור בסיכום הסוגיה) לפירוש רשב"ם, לדעת רבה, הקריטריון הקובע הוא המסירה בעדים, ולדעת אביי - ראיית העדים את החפץ עתה אצל האומן. לפיכך חלקו בשני מקרים: א. מסר בעדים ועתה לא ראוהו עדים אצל האומן. ב. מסר שלא בעדים, וראוהו עדים עתה. במקרה א, לדעת רבה אין לו חזקה, ואביי חולק; ובמקרה ב להפך. במקרה א, סברת רבה מתבססת על ההנחה שהמפקיד אצל חברו בעדים חייב להחזיר לו בעדים; אך בהמשך הסוגיה חזר בו רבה מנקודה זו (ונשאר לחלוק רק בנקודה ב; ונמצא שלדעתו הא דתנן 'אומן אין לו חזקה' - רק בדאיכא תרתין: הופקד בעדים, ויש עדים שראו החפץ עתה).

מה: ראו הכלי אצל אחר שאמר לו קניתי מן האומן וכו'. דתניא: קָרָה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס, ואמר לו 'מה טיבו אצלך?' וכו'. הברייתא מְחַלֶקֶת בין 'אתה מכרתו/נתתו לי' ובין 'בפני אמרת לו למכרו/לָתֵתו'. ובגמ' מבואר, שפרישא אכן מדובר כשהאומן מחזיק, אינו נאמן לומר 'מכרתו/נתתו לי', כיוון שראהו אצלו (בעדים, רשב"ם ד"ה ראה עבדו). אך בסיפא מדובר באדם שלישי המחזיק וטוען שקנה מן האומן, ומְשִׁיב לתמיהת מר'ה'קמא: 'קניתי מן האומן, שבפני אמרת לו שימכרו/שייתן'. נאמן, במיגו שיכול היה לומר 'ממך קניתי'.

מו. קָמֵי פומבדיתא וכו' רבא: הדין עמו. כתב **רשב"א** שמלשון הסוגיה נראה שיש מחלוקת בין אביי לרבא; ולאביי אין הדין עם הרמאי, אלא כופים אותו להוציא את החפץ ולהראותו, כיוון שיש עדים שראו את החפץ (או דוגמתו) אצלו; ואם אינו רמאי אינו מפסיד בזה כלום. ועיין ריטב"א.

שם. הדין עמו. (השלמה, גמ' מו:): רב אשי: יכול התובע לפתוחו: אתה תופס כי אני חייב לך כסף, נכון? בוא נוציא את הסרבל לשומה, אשלם לך ואקח אותו חזרה. רב אחא ב"ר אואי: יכול הרמאי להבחין, ויסר להוציאו באמירה 'בבר שְׁמוּהוּ קודמך'.

לאדם (לא אומן) יש חזקה על חפץ שבְּיָדוּ וכו'. להרחבה עיין ח"מ ס' קלג (וע"ש בגר"ם ס"ק א, שכאן המקור; עיין גם קובץ שיעורים אות קנג, לדיון בטעם הדין); אנציקלופדיה תלמודית ערך **חזקת מטלטלים** וערך דברים העשויים להשאיל ולהשכיר; ועיין קובץ יסודות וחקירות ערך חזקה כל מה שתחת יד אדם שלו.

האומן החזיר לו טלית של אחר ישתמש בה וכו'. בטעם היתר השימוש, כתב **ריטב"א** "י"ל דבמכרה לא דייק, כיון ששָׁכַחן שוה; אבל כשמחזיר לאדם טליתו - **ודאי** מידק דייק דמהדר ליה דליה". נראה, אם כן, שיש בזה בירור עובדתי ברמת הדאית גבוהה. אך **רשב"ם** נקט לשון "איכא למימר" (בד"ה אמר רב חייא, ובד"ה ל"ש, ובד"ה לא אמרו) ונראה מזה שעדיין הדבר ספק. וכ"נ מלשון **רבנו יונה**, "דומה שבמתכוון נותן לו טליתו של חברו" (ע"ש). וא"כ כיצד מתירים לו להשתמש? י"א שלא אסרה תורה ספק גזל (ע"י קונטרס הספקות א, ו, וכ"כ שם בשם התומים; שיעורי ר' דוד לעיל כא: סוף אות קסח), וי"א כן בדעת רשב"ם להלן (נז: ד"ה לקולא. הובא באהל תורה [מראה מקומות] כאן; הרב זלמן נחמיה גולדברג, במאמרו בקובץ בית אהרן וישראל עא, עמ' עב ואילך. ועיין שערי יושר שער ה א, ו; קובץ שעורים אות רנח). ו**רא"ש** כתב (ס' מז:): "י"ל כיון שראובן היה דחוק למעות ומכר טליתו - אינו מקפיד אם ישתמש בו אחרים, שגם הוא משתמש במעות". לכאורה יש להסביר, שְׁמֻצְרִפִּים את הספק הממוני (המבוטא בלשון רשב"ם ורבנו יונה, כנ"ל) לסברת 'אינו מקפיד' יחד ומתירים את השימוש בטלית (ועיין שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין).

מח: קָפָה על אשה להתקדש לו והתרחצתה. ע"פ **רשב"ם** ועוד; ומש"כ שהתרחצתה, דאי לאו הכי פשוט שאינה מקודשת, וכ"כ רשב"א (קידושין ב: ד"ה תנא) ועוד. אך **הסמ"ג** (עשין מח; מובא בבית יוסף אבן העזר מב, א) פירש את מחלוקת האמוראים בכפיית האיש לקדש.

מט: קנה מבטל ואח"כ מאשתו המכר בטל שהסכימה רק כדי שלא יקעס; ב-3 השדות היוחדות בכתובתה וכ"ש בַּשָּׂא. כמבואר בסוגיין. וכ"כ רש"י בגיטין (נה: ד"ה לקח מן האיש). ומה שקשה, לכאורה, בדברי רש"י בכתובות (פא. ד"ה מגרשה בגט; צה. ד"ה מקחו בטל), עיין תוס' (כאן ד"ה אילימא); וראה דבריו בגיטין (נח. והערתנו החיצונית שם) ובהרחבה בכתובות (פא. והערתנו החיצונית שם), שהבאנו, בעקבות אוצר מפרשי התלמוד בגיטין, מדברי **הת"ס** שיתיר ע"פ **מהרש"א** (גיטין נח.), ששני הטעמים שהביא רש"י בגיטין (נה.; שמחמת ידָּהּ מִכּ; אי נמי: מטענת 'השני נוח לי') הם לשמואל ולרב (נח.). שחלקו האם בשטר קנה, כמבואר לעיל מז:; ולרש"י בהתאמה. ורש"י (בהתאמה. ורש"י בגיטין ב-3 השדות (ולדעת שמואל); אך גם בשאר הנכסים שמכר, תוכל לגבות ולטרף (והוא האמור בסוגיין, והמקח בטל מאז שתטרף ולא לאלתר. ולרב בפל אין בטל לאלתר, אלא משתגבה). ולרשב"ם בסוגיין (ד"ה מקחו בטל) אין בטל לאלתר אלא כשתגבה; וייתכן שבדבריו רמז לחילוק האמור (ע"ש היטב, ועיין מה שדייקו

בשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין עמ' 327 הערה 8). תו איתא בכתובות (צה): מר הבעל וסירבה לחתום, ומכר לאחר וחחמה - ר"מ: קיים ואיבדה כתובתה; ר' יהודה: גובה מהשני (נחת רוח עשיתי לבעלי, רב פפא: מודה ר' יהודה בגרושה. רב אשי: מודה ר"מ בלקוח אחד). רב דן כר"מ (ב"ק נט). ובטעם שאין המכירה תקפה מדין 'תליוהו וזבין זביניה זבני', כתב רשב"ם: "הכא דליכא אונס כ"כ - לא גמרה ואקנייה". אך רמב"ן הקשה עליו (שא"כ כ"ש שמקחו קיים, ע"י רש"ש), ולפיכך כתב: "אלא התם משום דלא יהיב לה זוזי הוא, שאינו אלא שלקח מן הבעל וחקמה לו", כמו מתנה. ליישוב שיטת רשב"ם, מובא בשיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין (עמ' 323) כי "מלבד הכסף שאדם מקבל כאשר הוא מסכים למכירה, הוא מרוויח דבר נוסף - ההיחלצות מהאונס. ככל שהאונס גדול יותר, ההיחלצות ממנו מהווה תמורה משמעותית יותר, ומגבירה את גמירות דעתו של המוכר". זאת בעקבות דברי רשב"ם למסקנה (לעיל מח. ד"ה אלא) כי האונס ומתן-המעוֹת יחד מביאים לידי גמירות-הדעת של המוכר למכירה (לעומת שיטת רמב"ן, שבראשית הסוגיה שם קס"ד שרק האונס גורם לגמירות-הדעת, ורק למסקנה מתן המעוֹת גורם ולאפוקי מתנה. אך לרשב"ם מראש ידעה הסוגיה שבמתנה לא קנה).

נד: בבעלה שחפר בורות (א: מיד; ב: 3 שנים) וכו'. הכוונה ל-2 ההסברים בדברי רב נחמן 'אין חזקה לנזקי'. לפי ההסבר השני אכן אין מימרא זו שייכת לסוגייתנו. וראה הערתנו לעיל (כב:) בעניין זה. ושמע העלינו בס"ד כי סוגיין דהתם (כג.) כהסבר ב.

רב יוסף וכו' וטוען 'מִכְרְתָּ לבעל בפני והוא לי. מש"כ 'בפני' לא נזכר בגמ', אך כ"כ מפרשים (יד רמה סי' קצח; תוס' ר"ד סי' נד; רשב"א; ועוד, ראה רזא דשבת), והוא ע"פ האמור לעיל (מא:).

נא. (השמטה) לָּקָה מהעבד ושחררו, מהאשה וגרשה - אין להם עליו כלום (שממונם היה שלו; ומה ששעבד להם נכסיו אינו אלא לגלות מעותיהם).

נב. אחד האחים המטפל בנכסים לאחר מות האב. ע"ע להלן (קלט). שאם לבש על חשבון הנכסים המשותפים לא הפסיד מחלקו (שנוח להם שייראה מכובד כשמתפל בנכסים; וע"ע ב"ק יא:). ובשבועות (מח:): כשמסיים התפקיד צריך להישבע מדרבנן (שלא בטענה) שלא לקח לעצמו דבר מהנכסים.

שמואל: מודה רב כשמת האח שאין הראיה על יתומיו. וקשיא. שלא ייתכן לטעון ליתומים טענה שהאב עצמו לא היה נאמן בה. ובכל זאת פסק ר"ף (כח. בדפיו) כדברי שמואל אלו (אך עיין רשב"ם נב: ד"ה ופסק ר' חננאל); ובהגהות מאלפסי' שם (אות ב) כתב שיש לחלק בין זה ובין רבא דאפיק זוגא דסרבלא וכו'; והכא שאני, שהאונות והשטרות על שמו, וכדכתבו בתוס' (ד"ה ומודה). ורבנו יונה כתב (ע"ש) שיש לחלק בין דין זה לבין דרבא, שהרי אביהם ('האח' המנוח) יכול היה להביא את עדי הלוואה שבפניהם אמר שהכסף משלו, אך משמת אין היתומים יודעים במילי דאבוהו להביא עדי. ועוד, כתב לחלק, שהשטרות בחזקתן, משא"כ בדברים העשויים להשאל ולהשכיר שהם בחזקת בעלים הראשונים.

נב: קניין חזקה. (תוספת) יש להוסיף את האמור בגיטין (כב:), לגבי עציץ-נקוב: העציץ כמיטלטלין והזרעים כקרקע: הקונה ועשה קניין-חזקה בזרעים קנה את העציץ ('אגב'); עשה רק בעציץ - לא קנה. אם הזרעים של אחר, בעליהם קונה את העציץ מבעליו במשיכה, ובעל העציץ את הזרעים בחזקה.

או בפניו. שלא בפניו צריך שיאמר 'לך החזק וקנה'. וכתב רשב"ם (נג. ד"ה שלא בפניו), שמדובר במקום שנהוג לכתוב שטר (והם לא כתבו), שאינו קונה במעות ששילם (ע"י קידושין כו.), ולכן צריך חזקה.

נג. אופני הקניין וכו'. עיין עוד להלן (פז:), שאם אמר המוכר 'החזק בקרקע לקנות הפשתן המחובר (דינו כקרקע)' - בתלישת מעט (יפה הקרקע לחרישה) קנה את כל הפשתן בחזקה.

או הגביה גבול השדה ותיקנו. בבא מציעא (יד:): ועוד, "מפי דייש אמצרי"; וע"פ פירוש רש"י בב"מ ("מתקן גבולי השדה ומגביהם") ורשב"ם להלן (ק. ד"ה עד שיחזיק, ע"ש). והוסיף רשב"ם שהוא זה בכלל נעל וגדר.

נג: בנה בניין בקרקע גר ובה אחר והתקין דלתות השני קנה. "קמא ליבני בעלמא הוא דאפיד". רשב"ם (ד"ה קמא): תחילת בניין אינו עיקר אלא גמרו, שבלי דלתות עדיין נכנסים ברווחא כדמעיקרא. ובתוס' (ד"ה ליבני) הקשו, שהרי יש גג וראוי למחסה מפני חמה וגשם! והשיבו שעדיין אינו ראוי לדירת קבע. וביחס לחפירת היסודות כתבו שאין חפירה מועילה אלא בקרקע העומדת לחרישה. ונביא מדברי רשב"א, שבנקודה זו חלק על תוס': "נראין לי דברי ר' יהוסף הלוי ז"ל שפירשה בשלא חפר הראשון יסודות, שאילו חפר יסודות חפירת קרקע ליסודות - כִּנְן את השדה, שמתקנו לזריעה, ואף על פי שלא זרעה קנה, והכא נמי כל שחפר יסודות הרי עשה מעשה של תיקון בגופו של קרקע... והעיר: "ומיהו אם הראשון עשה בהן מקום גמור ראוי להעמיד שם בהמות או תרנגולין קנה, כדתנן במתני' (נז)...".

הציע מצעים בקרקע גר ושכב - קנה. מדברי רשב"ם (ד"ה הציע מצעות) עולה שזהו אופן חדש לקניין חזקה - שימוש; וציין לגמ' בקידושין (כו.) במה תפשתם - בישיבה וכו'. ובתוס' (ד"ה המציע) הוסיפו שדווקא כך, אך בהילוך אינו קונה (ע"י להלן ק.), וגם לא בשכיבה על הקרקע עצמה, ואפילו מצא מיטות מוצעות ושכב לא קנה, דחזקה חשובה בעיניו. וגם כאן נצטט לשון רשב"א: "ואינו דומה לאכילת פירות שאינה חזקה; דהתם לא נהנה מגוף הקרקע אלא מפירותיו, והא דאנהר לן רב ששת עיינין ממתני' היינו מדקתני 'הגביהו לרבו קנאו' שגוף האדון נהנה מגוף העבד. ואני תמה, א"כ מאי טעמא נקט הציע מצעות? אפי' יושב על הקרקע או ששכב עליו בלא מצעות, וכדאמרין בקדושין (כו.) בחזקה מנא לן דכתיב ושבו בעריכם אשר תפשתם במה תפשתם בישיבה! ואיפשר דכל ששכב על גבי קרקע אין זה דרך הנאה, ובכי הא לא קנה". ומביא רשב"א פירוש אחר - שאין מדובר בחזקה בשימוש אלא בתיקון הקרקע - ומקשה עליו: "ויש מי שפירש: הציע מצעות - שיפה הקרקע בהצעת מצעות קנה, והרי זה כסידור וכיור וצר צורה שקונה בנכס הגר לפי שמתקנו מייפהו. ואנהר לן עיינין - מדתנינן 'סכו הלבישו', כלומר האדון הלביש את העבד. אלא שגם זה צ"ע, שלא אמרו סידור וכיור אלא במיפה גוף הקרקע, אבל במציע מצעות אינו מייפה ומתקן כלל בגוף הקרקע!".

נד. יישור הקרקע לא החלקתה לך'יש. ע"פ גרסתנו וגרסת רשב"ם. אך ע"י רבנו גרשום לגרסה הפוכה, "מוליא במוליא ונצא בנצא - אדעתא דארעא..."; וכאן גרסת רש"י במו"ק (י:). ע"ע תוס' (ד"ה מוליא). וראה הערתנו למו"ק בס"ד.

ולר' יוחנן וכו' (מלהלן נו.). כך ע"פ רשב"ם להלן. ורב פפא מפרש בסוגיין דברי רב ולהלן מפרש את דברי ר' מרינוס בשם ר' יוחנן. רשב"א להלן בפירוש א; והוא עולף יפה עם שיטת רשב"ם כאן. והביא רשב"א פירוש נוסף. זו לשונו: "וא"ת: והא רב פפא הוא דאמר לעיל (נד:) משמיה דרב בשדה שאינה מסוימת במצריה כדאזיל תיירא דתורי והדר! י"ל: היא משמיה דרב והא משמיה דרב מרינוס ופליגי. ויש מתרצים דלא פליגי, ודרב בשדה לבן ודר' מרינוס בשדה בית השלחין. ויש מפרשים דר' מרינוס בשדה אילן". ולגבי דברי רב פפא להלן, בי גרנותא וכו', יש להסתפק האם הוא תנאי נוסף, שצריך שתהא השדה מושקית מבור אחד, או שהיא כעין דוגמה לאמור לעיל מיניה (ומלשון הגמ' ורשב"ם שם לכא' קשה להכריע; וע"י דרישה ח"מ סי' ערה ס"ק ו.). ויד רמ"ה (להלן, סי' רמט) נקט כאופן הראשון, וברמב"ם (הל' זכייא ומתנה א, יג) נראה שנקט כאופן השני (וע"י ראב"ד שם).

נד: אא"כ דין המלך שאין קונה אלא בשטר. כן כתב ר"ף (כט. בדפיו) לאור קושיית אב"י מדינא דמלכותא דינא'. ולכאורה זו כוונת רשב"ם (בסוף ד"ה אמר ליה אנא, "ומיהו רב יוסף לא חזר בו, דמכל מקום שמואל אמרה, כדאמר בסמוך; והאי דקשיא ליה דינא דמלכותא דינא - רב יוסף לא ס"ל האי דאמר אב"י 'זמלכא אמר לא ליכול ארעא אלא בשטרא'; דלאו דינא דמלכותא הוא, אלא בחזקה נמי ליכול").

נה. קוּנִי שְׁדוֹת בתשלום מס'קרקע. כאן משמע שקונים את השדה ממש מיד עבדי המלך (ע"י רשב"ם ד"ה זביניהו). ובגיטין (נח:), במעשה גדידל בר רעילאי, אין זו מכירה צמוּתה (ע"י לעיל נד: תוד"ה באגי). לפי זה, וע"פ רמב"ם (הל' גזו"א ה, יד-טו). נמצא שאלו 2 הלכות שונות. בגיטין, ובבבא מציעא (עג:): - ברח בעל השדה מפני המס ואחר שילם ואכל. וכאן (נה, וברמב"ם הל' יד) מדובר במכירה ממש של גוף השדה תמורת תשלום המס, בידי עבדי

המלך. כך עולה מדברי רמב"ם, וע"פ מגיד משנה (זו לשונו בהל' טו: "ומ"ש עד שיחזרו - ר"ל בשלא מכרו גזבר המלך ממכר עולם, אלא שזה החזיק מעצמו ופרע מנת המלך"). וראה מהדורת רמב"ם (לעם). ויש חולקים; ראה בהערותנו לב"ק (קיג: [עע"ש לגבי דינא דמלכותא]) בס"ד.

(נה: לגבי הנכנס לבקעה בחורף ויש טומאה בשדה מסוימת. בדת ר' אליעזר (תוס': צ"ל ר' אַלְעִזָר) שאם אינו יודע אם נכנס לשדה ההיא טהור, פירש **רשב"ם** (ד"ה ספק ביאה) שהוא ספק ספקא (ספק האם נכנס בשדה הטמאה, ואת"ל נכנס - ספק האם נגע). ולרבנן ספק אחד הוא (וי"ל דפליגי אי בעינן ספק-ספקא מתהפך, כלומר, שיהא אפשר לומר גם הספק השני קודם הראשון, שהרי כאן א"א לומר 'ספק האם נגע ואת"ל נגע האם נכנס' ועל כן לרבנן הוא כספק אחד; **עץ הדעת** למהר"ם ו' חביב, יט. בדפי הספר [שורש א ענף ב ד"ה ואני. ע"ע ש"ך יו"ד ס"ס קי כללי ס"ס אות יג-טו]). ובתוס' (ד"ה רבי אליעזר) הביאו פירוש **רש"י במסכת ע"ז** (ע. ד"ה הוי ספק), שלר"א ספק-כניסה-לשדה טהור (אע"פ שספק אחד הוא, כגון שהשדה היא מלאה טומאה ואם נכנס ודאי נטמא; דטומאה מסוטה גמרין, ובסוטה נאסר ספק מגע ולא ספק ביאה. אך בשני ספקות מודים חכמים. וכתב שם שאין ידועה זהות השדה הטמאה; אך בחת"ס שם כתב שזו ט"ס וצ"ל שהיא ידועה, וכן העירו בתלמוד מהדורות עוז והדר בשם רש"י כה"י). ע"ע תוס' ד"ה רבי אליעזר. אך **בפסחים** נראה שנקט **רש"י** (י. ד"ה וחכמים מטמאין) כעין פירוש רשב"ם, דמטעם ספק ספקא פטר ר"א (וכשידועה השדה שבה הטומאה). אלא שבדעת רבנן לא פירט; ומהר"ם חלאווה (שם) הביין בדבריו, שלרבנן חד ספק הוא (וכעין דברי רשב"ם), וא"כ דומה הוא לפרשב"ם; אך רמב"ן (כאן) כתב, שלרבנן ג"כ שני ספקות הם, אלא שלדעתם ברה"י טמא אפי' ספק ספקא (וכ"כ בדעת רש"י בחידושי רבנו דוד שם; וכיו"ב שיטת **רבנו תם** בתוס' כאן ד"ה רבי, שאפילו כמה ספקות יליפין מסוטה דטמא). וכתב בחידושי **רבנו דוד** (בונפיד) לפסחים, שבע"ז חזר בו רש"י מפירושו לפסחים מפני שמהסוגיה שם לגרסתו משמע כפירושו שם (וכפי שכתבו כאן בתוס'); וכך הכריע ר' דוד עצמו. והקשו מהמ"שנה (טהרות ו, ד; רישא דמשנת בקעה), "כל מקום שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות ברשות היחיד טמא". בשלמא לפי ר"ת (ורש"י דפסחים לפי רמב"ן ור' דוד), הא מני? - רבנן היא, שאפילו מספר ספקות טמאים; אלא לרש"י דע"ז ולרשב"ם (דלכ"ע שני ספקות מותרים אף ברה"י), הא מני? ויש מי שמתרץ לדבריהם ומפרש מתני' הכי: כל מקום שאתה יכול לרבות עניני ספיקות, כלומר בין ספק מגע בין ספק ביאה בין טומאה מהלכת בין עומדת וטובא איכא" (לשון רמב"ן), כלומר - אין מדובר בספק-ספקא אלא ריבוי של מיני ספקות (אך כל אחד מהם לבדו). ע"ש לביאור המשך המשנה לפי זה. אך כתב רמב"ן שביאור זה אינו משתמע בלשון המשנה. מגיני שלמה (פסחים שם): משנה זו דעה שלישית היא, המטמאת אף בספק ספקא. מרומי שדה: בטומאת מגע מטמאים רבנן אפי' ספק ספקא; ובטומאת אוהל מטהרים בספק ספקא. וע"ע עץ הדעת שם. וכבר הזכרנו, שמהסוגיה בע"ז (ע), לגרסתנו שם, משמע שרבנן מקלים בספק ספקא אף ברה"י, וכפרש"י שם, ור"א מטהר אף בספק אחד (ספק ביאה). ולר"ת, יש לגרוס מעט אחרת שם, ושאינן שמואל בע"ז (שהתיר חביות היין שפתחו גבנים בנהדרעא) סובר כר"א. עיין כאן בתוס' (ד"ה רבי, לפני סוף הדיבור). וע"ע במהדורת מתיבתא במדור ילקוט ביאורים, שהאריכו בסוגיה זו; ובבירור הלכה בפסחים.

ובדעת חכמים; על דברי רשב"ם (ד"ה וחכמים מטמאים, "דסוף סוף מה לי שדה אחת מה לי שתי שדות, חדא ספיקא היא - שמא הלך עד הקבר והאהיל שמא לא הלך, וספיקו טמא"), כתב בקובץ שיעורים (אות רמה): "צריך לחלק מהא ד'ספק על ספק לא על ספק דרס' דהוי ס"ס - חולין נ"ד - דהתם הספק שמא לא על כלל, אבל הכא ודאי נכנס, אמרינן מה לי שדה אחת מה לי שתי שדות".

(נו). גזירעין. עיין **רשב"ם**, שכתב שהוא מקום-פטור. וכ"כ רבנו גרשום וריטב"א. אך בגיטין (עז: רב יוסף) נאמר שמדובר שיש 4 אמות או גובה 10 טפחים. ודעת **תוס'** (כאן ושם) שאכן מדובר בפיסלא שהיא כרמלית. לשון **מרומי שדה**: "ורבא שחולק על אביי בפיסלא - אינו חולק אלא על גבוה עשרה ואינו רחב ד', דהוי מקום פטור; אבל באינו גבוה עשרה לא פליגי אביי ורבא, ותרוייהו ס"ל דברחב ד' אמות הוי הפסק ככרמלית, ובאינו רחב ד' אמות מודה רבא שאינו מפסיק לענין שבת כמו דלא מפסיק בגט; ולא פליגי אלא בגבוה עשרה ואינו רחב ד' טפחים דהוי מקום פטור. וראוי לדעת, דא"י בגיטין ר"פ הזורק, ולא אמרן אלא דלא גבוה עשרה אבל גבוה עשרה אף על גב דלא הוי ד' אמות' - טעות הדפוס הוא, 'ואינו רחב ד' ר"ל טפחים; דהוי מקום פטור". והקשה המאירי, שלענין שבת מדובר במקום פטור (כרשב"ם הנ"ל), אך לענין גיטין כעין כרמלית; וזה תמוה, שמשמע מהסוגיות שהנדון שווה בשני הנושאים ("דאמר רבא: רשות שבת כרשות גיטין"), וכעולה מדברי **תוס'** (כאן ד"ה אבל ובגיטין ד"ה פליג)! וכתב **מהרש"א** בגיטין (עז: על תוס' הנ"ל), שלדעת רשב"ם "ולא מדמי ליה רשות שבת לגיטין אלא לענין זה, דאע"ג דהוי דבר הפוטלל מקרי שינוי רשות דבר חשוב בפני עצמו, כמו דבר שאינו מטלטל". ורש"י כתב במסכת שבת (פ. ד"ה פיסלא; וכן ביד רמה כאן ד"ה רבא) ש'פיסלא' הוא עץ השוכב לרוחב הדרך. ונמצא, אפוא, שהוא הפסק פיזי ואף שאינו מקום חשוב לעצמו מפסיק (בירור הלכה, מכון הלכה ברורה, שבת שם).

נו. (בגמ') אין שם לא מצר ולא חצב וכי'. הבאנו לעיל (נד.), וראה שם בהערותנו החיצוניות לגבי מה שיש להסתפק בדברי רב פפא.

כל א"י שהראה הקב"ה למשה חייבת במעשר ולא הקיני הקניני והקנימני. **רשב"ם** פירש בשני אופנים: א. לא יתחייבו במעשר לעתיד לבוא כשיחזירם לנו כדאמר בב"ב (מד, כג). ב. אם כבשו ישראל מהם אחרי מות יהושע פטורים מן המעשר, דכתיב "זאת הארץ" למעוטי הנך שניתוספו לאברהם על השבועה. וכתב שכן נראה בעיניו. והקשו האחרונים, שהרי אף אם כבשו בחו"ל מתחייבת במעשר! וכתב **בדרך אמונה** (הרב ש"ח קניבסקי, הלכות תרומות א, ב, ביאור ההלכה) שיש לדחוק בלשון רשב"ם שכוונתו שמעט מישראל כבשו, והוא כיבוש יחיד ולכן פטור ממעשרות. **רש"י**: "כיון דבכל מקום לא כתיבי אלא שבעה מהם - מוכח דהשלישה הנשארים לא רצה לתת להם עתה ואינם בכלל 'כל מקום אשר תדרוך וגו'". ובדרך אמונה הקשה על כך, ע"ש **ובמקדש דוד** (תרומות ס"ז ז) כתב שלשיטת רש"י ומהר"ט ארץ-ישראל מתקדשת בכיבוש, אך - כתב - נראה שחול' צריכה גם קידוש; ודין הקיני, הקניזי והקדמוני בזה כדיון חול' (ע"י דרך אמונה שכתב כיו"ב בשם **חזו"א** שביעית ג, טז). ובדרך אמונה כתב עוד: "כל זה לא יתיישב רק לפי ב' של רשב"ם; אבל לפי א' - שגם לעת"ל כשיכבשו ישראל לא יתחייב במעשר - צ"ע, דהא אז מצוה לכבושם וצ"ו נכנס בגבול א"י, ולמה לא יתחייב במעשר?!" ותרצו **במעדני ארץ** (הרש"ז אורבך, הל' תרומות א, ב ס"ק ג) **ובדרך אמונה**, שדברי שמואל אמורים כשיטת ר' יהודה בירושלמי (חלה ב, א), שהתורה מיעטה במפורש (בס"פ עקב) שאר ארצות (ושמואל מחדש שבכלל זה קיני, קניזי וקדמוני) לומר שאי אפשר לקדשן, וסוריה פטורה ממעשר מהתורה אפילו כיבוש יחיד ייחשב כיבוש (ע"ש עוד במעדני ארץ שם; ובדרך אמונה נראה שנקט כך למסקנה בשיטת רשב"ם, ע"ש). ע"ע בקובץ מראה-מקומות אהל תורה.

הקיני הקניזי והקנימני (לזיהוי המקומות). המקבילות לסוגייתנו הן בירושלמי שביעית (ו, א) וקידושין (א, ח) ובבראשית רבה (מד, כג). חילופי גרסאות עיקריים בשמות המקומות - בירושלמי (המובא אצלנו בשם ר"מ מובא שם בשם ר' יהודה) שביעית נבטייא (ובקידושין נכטייה, ובב"ב מד, כג נוטייה), במקום נפתוחא, ושם, דמשק במקום ערדיסקיס, וכן בקידושין (דרמשק) ובב"ב (דרמוסקוס). ונוספה בכל המקומות דעת רבא"י: אסייא וקרתנינא ותורקי. בירושלמי קידושין שכייה במקום ערבא; ואסטייה במקום אספמיא. לזיהוי המקומות, כתב במהדורת **הרב שטיינזלץ** ('העולם'), שלר"מ מדובר בדרום, בערבה (בין ים המלח לאילת) ומזרחה לה: נפתוחא/נבטייה - נבטיים; ערבאה - דרום-מזרח לא"י; שלמאה - אחד העמים הנבטים. וכיו"ב כתב בספר **שלוש ארצות לשיעית** (הרב יהודה לנדי, ה'תשע"ד, עמ' 52). לר"ש מדובר בצפון, ערדיסקיס - עיירה בצפון, או (לגרסאות האחרות): ארם דמשק (סוריה הדרומית). אסייה - מערב טורקיה. אספמיא - אפמ'א שבצפון סוריה (בעמק האורונטס, להבדיל מאפמ'א שעל דרום החידקל, ע"י קידושין עא:), וכן הגיה בחידושי **הרד"ל** למדרש רבה (בדק"ס העיר על 2 כת"ב שכתוב בהם אפמ'א והוגה לאספמ'א כדפוס. ובספר **ישובי היהודים בבבל** בתקופת התלמוד, ערך אספמ'א, כתב ב"צ אשל: "הצורה 'אספמ'א' בלשון התלמוד במקום 'אפמ'א' היא על דרך האפנתיזיה, היינו הוספת עיצור יתיר לתוך השם. גם בלשון המדרש (ויק"ר ג) נמצא...", ע"ש [וראה גם הערתנו ליבמות קטו:]). בשלוש ארצות לשיעית כתב על שיטת ר' אליעזר בן יעקב: "כנראה באזור אסייה הקטנה שהיא טורקיה של ימינו".

ר' יהודה: הרשע, עמון ומואב. לא מה שכבש סיחון (שהרי 'טְהַרְרַ' בו, גיטין לח; יבמות טז). אלא שאר ארצותיהם. תוס' בשם ר"ת (ד"ה הר שעיר, בתירוץ ראשון). וכן רמב"ן וריטב"א, וכתב ריטב"א שְׁמָה שכבשו היה 'מיעוטא דמיעוטא' (רמב"ן: "מקצתן") ולכן הסוגיה כאן מתעלמת ממנו. במהדורת הרב שטיינזלץ כתב שמדובר כאן בחלקו הדרומי של עבא המזרחי.

נו: למעט 2 אומרים שערה 1 בגבה 2-1 אומרים 1 בכרס. אך אם 1 אומר 2' בגבה 1-1 אומר 2' בכרס' מצטרפים, וי"א שרק לרבי"ק והלכה כמותו (סנהדרין ל:).
נד: 2 עדי שטר וכו'. ובהערת השוליים הובאה תקנתו (מכתובות כא). ויש לציין כי לדעת רבי בכתובות (שם) מקיימי השטר מעידים על חתימת ידם, ועיד החי על חתימת ידו עם זר (שלרבי אינו מקיים לבדו אף חתימת עצמו), וכן על חתימת המת; אך לחכמים על תוכן השטר מעידים (ולכן כל אחד יכול להעיד לבדו על חתימת עצמו, ואף שמצד זר עמו על חתימת עצמו כאילו אינו). ע"ש.

חזקת תשמישים. לשיטת רשב"ם, וכן שיטת רש"י (ו: ד"ה לא הווייא), זו חזקה הצריכה טענה. ולגבי הצורך ב-3 שנים יש לחלק - כדברי טור (חו"מ קנג, כד) בדעת רשב"ם - ש"בדבר שיש בו חסרון קרקע, כגון פתיחת חלונות ומרזב ומזחילה שהם תשמישים גדולים ורגילים לכתוב עליו שטר" הרי שדינם כקרקע וצריכים שלוש שנים. אך ב"תשמיש קטן" (ובלשון בעל דרכי דוד לעיל ו. "תשמיש צדדי" ע"ש) לאלתר הווייא חזקה. בזאת מיושבים דברי רשב"ם בסוגיה בפרק ראשון (ו. בהוספה שלו לדברי רש"י, ועליו מא. במשנה), שזו 'חזקת יום אחד', עם דבריו כאן (במשנה; ולהלן נח: במשנה). גידולי שמואל (ו:); דבר יעקב (כאן). ועיין גידולי שמואל (לעיל ו. בשם כתנות פסים שחילוק זה ישנו גם לשיטת רש"י מדבריו לעיל ז. ד"ה מדנפשי, ואתה אין לך עלי חזקת אורה של שלוש שנים"; לעומת דבריו ו: לגבי סוכה, ד"ה לא הווייא ד"ה ויא). ובראשונים ארבע דעות בעניין חזקת תשמישים (עיין לעיל כג. בתד"ה והא דעת ריב"ם, שצריך 3 שנים אך א"צ טענה; ובטור שם בשם הגאונים שא"צ לא 3 שנים ולא טענה; ודעת רא"ש פרק א סי' יא-יב, שצריך 3 שנים וגם טענה).

ריבנא: בחצר, ואין מקפיד; רק ר"א אוסר כניסה במְדַרְהֶנְאָה. והקשו, דא"כ מה בין שותפים לבין שאר כל אדם? דתנן בנדרים (לב:): ובמגילה (ח). שמודר הנאה אסור בדריסת הרגל, ומוקמינן כר' אליעזר, אלמא אף בשאר אדם לא קפדי בדריסת הרגל! עיין תוס' (ד"ה ריבנא) וריטב"א (נדרים ריש פרק ה). ורמב"ן כתב (כאן:): "ונראה לפרש דמעיקרא דקס"ד דקפדי - לאו ליכנס בלבד, דהיינו דריסת הרגל, אלא ליכנס ולעמוד שם, דומיא דהעמדת בהמה דמתניתין, אבל דריסת הרגל בלבד לא קפדי אינשי. ומיהו השתא דאוקמינא למתני' כר' אליעזר דאמר ויתור אסור - אפילו ויתור דלאו שותפין אלא ויתור דכולי עלמא נמי מותר ליה אהדי - אפילו ליכנס נמי אסור למאן דלית ליה בריה".

נו: אין לעבור בשפת הנהר בעת כביסה. בדאיכא דרכא אחרייתא "רשע הוא", וכתב רשב"ם (ד"ה רשע) שאע"פ שצוים עינו. והקשה בחפץ חיים (כלל ו באר מים חיים אות יז), דקי"ל בפסחים (כה: כו:): בְּהֵנָה הבאה בעל כרחו, דבאפשר (דהיננע) ולא קמיכוון (ליהנות) שמתור; וכתב שעין בקושיא זו הרבה, ומסקנתו "דסברת הגמרא דבעריות מפני שנפשו של אדם מחמתן צריך להחמיר יותר, דהגם שעתה חושב שלא נחא ליה בהנאה זו, פן יתגבר יצרו עליו בעל כרחו ויבוא להרהר עי"ז, וכן מצינו בכמה ענינים שהחמירו יותר בעניני הסתכלות מכל האיסורים שבתורה אף בלא אפשר ולא מכוי", ע"ש.

שולחן של ת"ח. עיין פירוש חי ציור 473 (ועל פיו כתבנו 'ן' כפירוש ל'טבעתו').

עוד שם. וְהִרְהֵלֵךְהָהָא שְׁלוֹ שְׁמֶשׁ. בגמ' שלושה תירוצים (חילוקים) לגבי "טבעתו". וכתבנו כפי שכתב הטור (או"ח סי' קסה, ע"ש), שאין מחלוקת בין התירוצים דינא אלא כל תירוץ מוסיף חילוק על קודמו. בכיו"ב ראה הערותינו לעיל (ז: ושם הבאנו דברי חז"ל ששם התירוצים חילוקים) ולמגילה (ו:): בס"ד (למקרים כאלו, של רצף תירוצים-חילוקים הנתלים זה בזה, עי' ברכות נג. עירובין ק. שם: יומא יא: חגיגה ט:ז, ועוד).

נד: רבי בנאה מדד וציין מערות קבורה וכו'. לדיון לגבי טומאה בקברי צדיקים, עיין מה שליקט בדבר יעקב כאן (ד), וע"ע שו"ת יביע אומר (ח"ד, סימן לה אות ז).
בשנית נאלץ אביי לגזור. לכאורה אין לומר שאביי הוא שגור, שהרי אביי היה כהן (ר"ה יח). ואסור להיכנס אל הקבר (א"כ נאמר שקברי צדיקים אינם מטמאים, ואין כן פשט הסוגיה כאן, ולא מסקנת הפוסקים, ראה במקורות שצוינו בהערותנו הקודמת). על כן י"ל שאביי השליך אל האמגושי את המספריים, והאמגושי הוא שגור לעצמו את הזקן. [א"כ נאמר ששקם רב טובי לאחוז בזקן האמגושי פקע ממנו דין מת, כל עוד אינו מוטל כמת. ולכאורה אין נראה]. או שאכן אביי עצמו גזר זקן האמגושי, ומדובר במספריים ארוכות ואינן ממתכת; דומיא דסכין ארוכה לשחיטה (עי' יומא לא, זבחים לב, חולין ב:). וצ"ע שלא מצאתי מי שהעיר מי. אח"כ מצאתי שהקשה זאת הרב ראובן מרגליות בספרו מרגליות הים לסנהדרין (עא. אות ג), וע"ש, וכתב "מוכח דהוי רק סמוך לקברו" (ולאו המעשה כאן צ"ל, לכאורה, שהיה זקן האמגושי ארוך, כך שגזרו אביי בלי שיצטרך להתקרב כ"כ אל רב טובי).

לזוהת בן יחיד בין 10. הן שסירב להכות על קבר אביו. והשגח ממזרים. כתב רשב"ם (ד"ה אמר להו): "...ומסתברא דלזה אהב יותר. ויפה דן רבי בנאה, דלא שייך הכא אלא שודא דדייני, והיינו שודא, שלא רצה לחבוט". וברש"ש כתב: "בפשוט יש לפרש דמסתברא דזהו הבן, ומסתמא לבנו נתן, וכדמשמע דינן דשמע לדביתו כו' הוא דצָנָה כן" ע"ש עוד. ובאילת השחר כתב שאעפ"כ יש צורך לדברי רשב"ם "ונראה דנדאי דביבורו מבואר דלמי שיברו נותן, אבל אם לא יברו אמרינן 'שודא' ואז יתן למי שאהב יותר, וזה באמר לא היה סגי לסמוך על זה בתור בירור, אבל בתור 'שודא' מגיע לו, דמסתמא אהב אותו יותר".

נד: (השמטה) אנפק = אנבג = אנטל = 1/4 לוג.

ס. לא יפתח לחצר פתח או חלון מול זה של בית אחר. במשנה: פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון. וזו לשון ריטב"א: "וכשם שאמרו פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון - כך אסרו חלון כנגד פתח, וכן הוא בתוספתא מפורש (ב, ה ע"ש): וכן היה ר"מ אומר לא יפתח אדם פתח על גבי פתחו של חברו ולא חלון על חלון ולא פתח על חלון ולא חלון על פתחו" (ועי' חסדי דוד שם לגבי שינוי ההרחקה הנדרש, לחכמים).

ואמנם שינוי לעיל בסמוך (נט:): "לא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין" כלל! לכן כתב רשב"ם (כאן במשנה): "אפילו היכא דיש לו חזקה".

לא יפתח לחצר פתח או חלון מול זה של בית אחר וכו'. והטעם מבואר, פריטיות וצינויות. עוד ביאר בזה רבי נתן מברסלב בלקוטי הלכות (חו"מ, הל' נזקי שכנים ה, א: חלוקת שותפות; אות ב). מלשונו: "...ועל כן אסור לעשות חלון נגד חלון, כי החלון - שהוא בחינת האמת של כל אחד מיראלי - הוא משונה הרבה מהחלון והאמת של חברו, כי כל אחד מיראלי כפי שְׁרָשׁוּ מְשֻׁבָּט, שְׁמֶשׁ נוסח וסדר תפילתו, וכפי מעשיו כן האמת שלו. ומזה נמשכים ריבויי השינויים שבין אחד לחבירו, אפי' הפְּשִׁרִים והישרים, כי זה מתפלל בארוכה וזה במהירות, זה בקול רם וזה בקול נמוך וכיוצא בזה שינויים בענין תפילתם ועבודתם לאין מספר... אע"פ שנדמה לו לפי האמת שלו שחבירו אינו מתנהג באמת ואינו מתפלל באמת - כי מי יודע האמת של חבירו? כי רק הצדיק-האמת בחינת אבן טוב יכול להסתכל ולהאיר בהאמת שהוא בחינת חלון של כ"א וא' מישראל, אבל שאר בני ישראל, אפי' הפְּשִׁרִים שהאמת שלהם בבחינת חלון - אינו יכול להסתכל בהאמת של חברו, כי לפי דעתו יכול לטעות שאין בחבירו אמת מחמת שאינו מתנהג כפי דעתו...". ע"ש עוד; ושם (אות ג) הסביר שמידה זו הפוכה מבלעם שמסתכל תמיד בעין רעה על כל אחד למצוא בו מום וחסרון.

אין להוציא זיו לרה"ר, למבוי מותר במחילת דייריו. אך ברה"ר אין שייכת מחילה. שהיא א"ר אמי לבעל הזיו שיצא לרה"ר: ידי למבואה מפיק, בני מבואה מחלין גבאי; דידך לרה"ר מפיק, מאן מחיל גבך? אך לכאורה קשה, דלעיל (כג.) אמרינן (בקונה חצר ובה זיוין וגוזטראות) דאפשר שבני רה"ר מחלו ("...אבל גבי רשות הרבים, דמאן פייס ומאן מחיל - אימא לא; צריכא", ולכאורה משמע דה"ק: הוה אמינא מאן פייס ומאן מחיל?; קמ"ל

דאפ"ה אמרינן דדילמא שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר פייס ומחלו - רשב"א! **רשב"א**: "ולא היא, דהתם ה"ק: אבל ברה"ר - דנ"אי ליכא למימר דפייס ונפייסו ומחלו, דמאן פייס ומאן מחל? ולא תהא בחזקתה; קמ"ל דטוענין ללוקח דילמא מי שמכרה לו קנס לתוך שלו והוציא זיזין שלו". וכ"כ ריטב"א בפירוש שני; וכ"כ **רמה** לעיל (אות פג, סוף פסקה ראשונה). ובפירוש ראשון כתב **ריטב"א**, שלעיל מדובר ברה"ר המשמשת את אנשי אותה עיר בלבד (ואנשי העיר יכולים למחול, באמצעות שבעה טובי העיר - תוס' לעיל ד"ה אחולי). אך **בבובץ שעורים** (אות רסו) תירץ באופן אחר, וזו לשונו: "וצ"ל דמסתמא לא תלינן שמחלו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר; דאילו היה כן, אוושה מילתא והיה ידוע לכל. ומ"מ אם טוען ברי שהיה כן - נאמן, דהא מהאי טעמא טוענין ללוקח, כיון שהמוכר היה נאמן בטענתו, והכא לא טען המחזיק כן". נמצא, שלדבריו ייתכן מחילה בבני רה"ר (וסגי בשבעת טובי העיר).

קשט עצמך קודם. לגבי מעשה דרבי ינאי, עיין מאירי ורש"ש, הבאנו דבריהם לעיל (כז:). בהערותנו.

ס: בסידור הבית בסיד או בצירים. בסוגיה 3 ברייתות בעניין הסיד. העולה משתי הראשונות הוא כדלהלן: לא יסוד אדם ביתו בסיד, ומותר כשעירב בו חול או תבן (כהה יותר); ר' יהודה אוסר בעירוב חול (חזק יותר). ואין לעשות בו צורות בסיד ובצבעים. קנה חצר מסוידת או מצוירת - א"צ להסירם; אך אם נפלה לא יבנה כן. ע"כ. אך בברייתא השלישית אומר ר' יהושע שס"ד אדם את ביתו ומשייר מעט, ומפרשים אמוראים: אמה, וכנגד הפתח. לגבי היחס שבין הדברים (והאם ר' יהושע חולק על הברייתא) ישנן דעות אחדות בין הפוסקים. דברינו הם כשיטת הטור (או"ח תקס), ששייר אמה מועיל אף לצירים, שאין הברייתות חולקות. וכדברי ר"ן ונמו", שפשמע"ב חול בסיד מותר אף בלי ע"י שיור אמה (ר"ן לר"ף ב"ב סוף פ"ג תענית; נמוק יוסף לב"ב לג. בדפי ר"ף). [ובזה יש ללמד זכות על המנהג; ולדעת הב"ח צריך שיור אמה (והיתה לו גרסה אחרת בר"ן בתענית, עיין בדבריו) - ע"פ משנ"ב תקס, א.ב. ע"ש עוד בב"י ובב"ח].

לגבי שיור מקום בסעודה, ונתינת אפר בראש החתן, כתב **בחי אדם** (כלל קלז סעיף ב; מובא בבה"ל תקס, ב) "וצריך עיון שכל זה אין נוהגין כלל". ועי' מה שהביא בספר **כף החיים** (או"ח תקס ס"ק יח), שאין השינוי בסדר הסעודה משמעותי כיום; ולגבי אפר ושבירת הכוס (שם ס"ק כא), שפיים אין נהוג אצל הספרדים להניח אפר, ותחת זאת שוברים הכוס. ונראה מדבריו שהוא מהדברים התלויים במנהג, וכפי שמצאנו בדומה לזה בהלכות אבלות (עי' יו"ד סי' שפ"ט, בטוש"ע ונו"כ).

לאחר חורבן הבית וכו' המתאבל עליה יזכה לראות בשמחתה. תניא הכא: "ומיום שפשטה מלכות הרשעה, שגזרת עלינו גזירות רעות וקשות, ומבטלת ממנו תורה ומצות, ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן, ואמרי לה לישוע הבן - דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם איבנו כלה מאלי; אלא הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין". ולכאורה הדברים תמוהים. וביאר **בחתם סופר** (כאן); ובדרשותיו ח"א דף קלג עמודה ג, ל"ז באדר ה'תקס"ג), וז"ל: "כי הקדוש ברוך הוא נשבע בשמו הגדול שלא לכלות זרע ישראל בשום אופן, ואלו ה' מלכות גזר להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים - ע"כ היה הקדוש ברוך הוא גבור ומושיע ית"ש; אלא שגזרים גזירות ישראל קיימים, והקב"ה מסתיר פנים. על כן ראוי שאנחנו ניקום ונגזור כליה על זרע אברהם ע"י ביטול פריה ורביה, וע"כ יקום ה' ויושיע". ומדוע התנא אומר "הנח להם לישראל...?" "איכא למיחש שהרשעים שאינם שומעים לקול חכמים יזידו וישאו נשים ויולידו, וכיון שיתקיים זרע ישראל בשום אופן בעולם - לא יהיה הכרח להגאל. ויתמעטו הצדיקים ויתרבו זרע ישראל". וממשיך בחתם סופר, ומסביר בזה את הגמ' בסוטה (יב.) לגבי עמרם, הטעם שגירש אשתו, והטעם שהשתכנע להחזירה: "זוהי היה נ"ל טענת מרים עם עמרם 'גזירתך קשה משל פרעה'; כי עמרם גרש אשתו וסבר כל ישראל יגרשו נשותיהם ונמצא זרעו של אאע"ה כלה מאליו, וימהר ישועה ויחיש פדות. אבל נכזבה תוחלתו, כי עמדו הצדיקים וגרשו נשותיהם, והרשעים לא גרשו; על כן אמרה מרים 'גזירתך קשה משל פרעה'. ואולי אפשר להוסיף בזה שזו סברת אסתר שהזמינה את המן למשתה, לפי ר"ש בן מנסיא (מגילה טו:): "אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס". וכתב שם **מהרש"א**: "פירש רש"י (ד"ה ירגיש הקב"ה) בפירוש קמא: שירגיש הקדוש ברוך הוא שאף אני מקרבת שונאיהן כו'; עכ"ל. ק"ק לפירוש זה, וכי משום זה תקרב הצרה ביותר להפיק מזימתו ומחבתו! ויש לומר: שהקב"ה ירגיש ויראה כי אפס עצור ועזוב".

סא. ואפילו אמר 'הוא וכל מה שבתוכו'. כדנתיא להלן (סה:): 'בין כך ובין כך לא מכר את הבור ואת הדות ולא את היציע'. ולגבי חדר (מ-מחסן) וגג, כתב **ביד רמ"ה** להלן (סוף אות מ), שאינם מכורים, בק"ו: "וכ"ש חדר בזמן שיש בהן ארבע אמות וגבוהין י' טפחים, כדדייקין בגמרא (סא.) אמתינית: 'השתא יציע אמרת לא, חדר מיהבויא!?!', דאלמא כל היכא דיציע לא מזדבן כ"ש חדר. וה"ה לגג בזמן שיש לו מעקה גבוה י' טפחים, דכולהו הני רשותא אחריתי באנפי נפשה מינהו, ולא מהני בהו לישנא ד'כל מה שבתוכו' כל כמה דאיכא למתלי במידי אחרינא דשייך ביה האי לישנא". וכ"פ בשו"ע (חו"מ ריד, א): "אבל לא גג ויציע ובור ודות ומחילות" (וראה שם בגר"א). ואילו **ריטב"א** כתב בפירוש שני, "דהכא כגון דמצי לומר מצרי בראי ומיעוטא קרו להו בכלל בית, ולגבי חדר הוו ראיא מצרי בראי, אבל לא לבור ודות ויציע, לפי שהם בתוך הבית".

לגבי יציע: אפתא - עי' רשב"ם (ד"ה אפתא: "בנין נמוך אצל הבית, מצדו או מאחוריו"). אך ור"ף (לג. בדפיו) **ורגמ"ה** פירשו: עלייה שהפניסה אליה רק מתוך הבית (דרך סולם פנימי); וכן **ברמב"ם** (הל' מכירה כה, א) ובשו"ע (חו"מ ריד, א), שפסקו כרב יוסף (בדקא חלילא - כעין חדר חיצוני - הוא דלא מיזדבן בהדי בית, ואילו 'אפתא' מיזדבן). מכאן, שלדעת רב יוסף **עלייה** נמכרת עם הבית, אם הפניסה אליה היא רק מתוכו; ולדעת 'הכא תרגימו' אינה נמכרת עמו. אך לשיטת רשב"ם לא מצאנו התייחסות מפורשת לעלייה בעניין מכר; וכתב **בעינים למשפט**: "...ונמצא לפ"ד רשב"ם דועימיה דדוקא בנין נמוך שאצל הבית נמכר עמו, אבל עלייה לא" ולרמב"ם להפך. בנדרים (נו.) מצאנו, שהנודר מן הבית מותר בעלייה לדעת ר' מאיר, וחכמים אוסרים. ושם בגמ' הובאו דברי עולא ש'בית בביתא אני מוכר לך' מראהו עלייה, ומתפרש זה כר"מ, ש'בית' סתם אינו יכול להראותו עלייה; או לרבנן שלא עלייה ממש אלא המעלה שבנכסי המוכר. ובמנחות (קט.) מסקינן "השתא דאתית להכי, אפי' תימא עלייה דגריעה, יד בעל השטר על התחתונה". וכתב ר"ן (בנדרים, ד"ה מאי עלייה), שמהמסקנה במנחות (רק 'בית בביתא אני מוכר לך' מראהו עלייה, משא"כ 'בית' סתמא) אפשר דקי"ל כר"מ שעלייה לאו בכלל 'בית'; אך לפי דברי רמב"ן (דאף לרבנן אתיא) ורמב"ם, נקטינן כרבנן. וכתב **רש"ש**, שאין השוואה מוחלטת בין דיני נדרים ובין דיני מכירה, שאף ששניהם מבוססים על לשון בני אדם, שבה ודאי עלייה בכלל בית, כחכמים, ובנדרים נאסרת, וכן המוכר בית לחברו יכול לתת לו עלייה (והא נדקט עולא 'בית בביתא' לרבותא נקט וכ"ש 'בית' סתמא - רמב"ן, מובא בר"ן שם); כאשר ברור שמכר לו הבית, אין העלייה נכללת בו (להיות בנוסף אליו), שחשובה כמו בית בפ"ע ואינה נכללת בבית שמכר (ואף לדעת הר"ף והרמב"ם דעלייה מכורה, אין זה אלא שווהו לבית דרך ארובה, כאמור). [וזה שלא כדברי **רא"ש** בנדרים (בפירוש), ד"ה וחכמים אומרים; הביאו ש"ך ביו"ד ריש ס"ק לד], שנראה שהשווה דיניהם וכתב שאע"ג דעלייה בכלל בית - חדר ויציע לא הוו בכלל בית, דהמוכר את הבית לא מכר את החדר ולא את היציע. עיין עינים למשפט.

ולא הגג, אם יש לו מעקה גבוה וכו'. אך אם כתב לו 'עומקא ורומא' קנה את הגג אף במקרים אלו - כך דייק **רשב"ם** (סג: ד"ה אע"פ שכתב) מהמשנה להלן.

סא: 'שדה של בית חייא'. [יש בדק"ס: ר' חייא. וכן הוא לפנינו ברשב"ם; וכן הגיה בגמ' מהרש"ל בחכמת שלמה. ולגרסתנו נ"ל לכאורה דקשיא לה מאי שייטא דרבי חייא הכא, והרי לא היה בדרור של רב אשי. עוד יש להעיר כי בהמשך גרסת רמב"ם שונה מגרסתנו, עי' כס"מ שם. ורשב"ם כאן (ריש סב.) כתב ש'כל נכסי' כולל מיטלטלין. בגמ': ארעא. וכתבנו 'שדה' ע"פ לשון רמב"ם (הל' מכירה כא, יח) ושו"ע (חו"מ ריה, כד). וכן 'ארעא' = שדות. ולגבי 'זיהרא' פירש רבנו גרשום: "דמשמע כל נחלות שיש לי מכרנא לך, אפילו בוסתני ופרדסי, דנחלות נינהו"; וכ"כ רשב"ם לעיל (נה. ד"ה זיהרו), שזיהרא לשון נחלה. ולכאורה משמע שלשון 'זיהרא' משמעותה רחבה וכוללת כל קרקעותיו (עי' רשב"ם כאן); ועפ"ז תרגמנו. אמנם דעת ראו"ן ומאירי שמדובר באומר 'כל זיהרא', ורבנו יונה (סב.) - 'כל זיהרי'.

'שדות' = 2. הקשו ראשונים, שבב"מ (קג.) השואל מְעַדְרָ לְעוֹדוּ בו 'פרדסי' - עודר כל פרדסיו, ולא רק 2. וחילקו בין משאיל (שמסתמא משאיל לכל צרכו) לבין מוכר (תוס' ד"ה ארעתא), בין 'פרדסים' לבין 'פרדסי' ובין 'שדות' לבין 'שדותי' (רמב"ן), או הטעימו זאת ע"פ המוחזק (רמב"ן, עי' תוס').

סג. סומכוס: 'תנו לו חלק בנכס' וכו'. כתב רשב"ם (ד"ה תנו חלק וד"ה סומכוס) דסומכוס לטעמיה דאמר ממון המוטל בספק חולקין, וק"ל כוותיה דסתם לן תנא כוותיה בב"ק (מו.). ורא"ש (סי' ו) הביא דבריו (והוסיף את סתמא דב"מ ק); וכתב: "ור"י ז"ל פסק הלכה כרבנן, דהמע"ה, דרב נחמן סבר כוותיהו גבי הא דתנן בפרק השואל (קב.)...". ועי' רי"ף (לד' בדפיו).

'ע"מ שמעשר ראשון שלי' שייך מקומו. נצטט לשון רשב"א: "וא"ת עוד: כיון ששייר זה מקום המעשר הרי הוא פָּאָלוּ שייך עשירית הפירות לעצמו, וא"כ כשיתן לו ישראל את המעשר היאך נתקנו פירותיו של ישראל זה?!", כיון שאמר לו 'על מנת שמעשר ראשון שלי' ולא אמר לו 'על מנת שעשירית הפירות שלי' - ש"מ שפך אמר לו: הריני משייר מקום עשירית הפירות ועל תנאי כן שיהו מושאלין לך לְעֶשֶׂר בהן פירותיך ואח"כ תתחזירם לי; והיינו נמי דקתני 'מת יחזיר ליורשיו' ולא קאמר 'מת יתן ליורשיו'. כן כתב מורי ז"ל. עכ"ל רשב"א.

'ע"מ שמעשר ראשון לי' (הע' בגמ'). הגמ' הקשתה, שהרי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (ותירצה ששייר לעצמו את מקום המעשר). על עצם הקושיה הקשו ראשונים, "מאי קאמר 'הא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם?', התם במכר או מתנה, אבל בתְּנָאָין לא שייך דבר שלא בא לעולם; ואילו אמר 'שדה זו מכורה לך או נתונה לך על מנת שתתן לי סאה מפירות הנולדים לך בשדה לשנה הבאה' - ודאי תנאו קיים, ואם נתן המכר והמתנה קיימין, ואם לאו אינן קיימין!" (לשון רשב"א). תירץ רשב"א: "מדקתני 'על מנת שמעשר ראשון שלי' ולא קתני 'על מנת שתתן לי את המעשר' - ש"מ האי לאו תנאה קא מְתְנָה, אלא שיוירי הוא דקא משייר; ועוד שמעינן לה מדקתני 'מעשר ראשון שלו' ולא קתני 'נתן לו את המעשר קנה ואם לאו לא קנה', והילכך כי היכי דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם כך אינו משייר דבר שלא בא לעולם, והיאך הוא שלו ולא יתנם ללוי אחר?". ותירוק הגמ' הוא, ששייר את המעשר אלא את מקום המעשר, הקיים עכשיו בעולם.

סה. רב הונא רב: הֵלְכָה כחכמים. וכן דעת ר' אלעזר בן פדת (להלן פב.).

וכן חֵלְקוּ באחים. כלומר, אחים שחלקו ירושה "ונטל זה שדה לצפון וזה לדרום, והיה אביו רגיל להיות לו ליכנס דרך זו לתוך זו" (מלשון רש"י לעיל ז: ד"ה האחין) - חולקים בזה רב ושמואל כמחלוקת ר"ע וחכמים (לרב יש כאן גם סברת "תחת אבותיך יהיו בניך"). אך הכל מודים שהשדה, או הבית, שקיבל כל אחד מהם, קיבל בשלמות עם הבור, הגת, השובך וכו', דאנן סהדי שהתכוונו להסתלק זה מִחֵלְקוֹ של זה; וכדתנן להלן (עא.). והמחלוקת כאן אינה אלא לגבי דרך כאשר יש פנימי וחיצון. רשב"ם (עא. ד"ה זכה בכולה).

סו. מסגרת-הרחיים מכורה ולא האפרכסת (משפך לרחיים) ולא תנור כיריים ורחיים. "איצטרוביל" פירש רשב"ם (סו. ד"ה איצטרוביל): "עגול שסביב הריחים... ודבר קבוע הוא, ואין מוזין אותו ממקומו". תרגום הלעז שבדבריו, לפי אוצר לעזי רש"י: מסגרת עץ לרחיים. וביאר היטב ביד רמה (אות מ): "וש"מ ד'איצטרוביל' לאו ריחים התחתונה הוא: חדא - דמאי שנא ממכתשת-הקבועה ומתנור וכיריים, דאע"ג דקביעין קאמר ת"ק דאין מכוירין, ומאי שנא אצטרוביל דמודי ביה דמכור? ועוד, הא מדקתני סופא 'ולא את הריחים' דסתמא רְחִים התחתונה משמע, דכתיב 'לא יחבל רחים ורכב' - מכלל דאיצטרוביל דקתני רישא מכור לאו ריחים הוא, אלא עיגול שסביב לריחים הוא; ואמטול הכי מודי ביה ת"ק דמכור, משום דבתלוש נמי לאו מנא הוא אלא פשוטי עץ בעלמא הוא, וכיון דקביעא בקרקע הוה ליה כבנין בעלמא". ועוד הסביר: "אבל 'קלת' מנא מטלטלא הוא דתלו ליה עֲלֵי ריחא ונחתה חיטי מיניה אפומיה דרחיא; ובדין הוא דלא ליצטרך לאירווי ביה דאין מכויר, אלא משום סופא אצטריכא ליה: ובזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכוירין".

והנה במשנה (סו.) לא תנן 'רחיים', אך בברייתא תניא לה. ומדברי רמ"ה שציטטנו מבואר שהפונה לרחיים התחתונה. ועוד כתב: "מכר את התנור ואת הכירים הקבועים בקרקע ואת הריחים התחתונה הקבועה בקרקע, אבל לא את המטלטלת, וכ"ש ריחים העליונה".

סו. ר' אליעזר: תלוש שחיברו = מחובר וכו'. מסקנת רשב"ם (סו. ד"ה אפ' מאיצטרוביל וד"ה אגבה) להלכה, וכ"כ בשם רבנו חננאל, כרבי אליעזר, שתלוש שחיברו נחשב מחובר, כדבריו לגבי המוכר את הבית. וכתבו ב"מ השילוח (הרב שמחה יואל רובינשטיין [ה'תר"ט]), מקור נפתח סימן ד ס"ק (כה) ובחזון איש (מקוואות תניינא ב, יג) שלשיטה זו צינור שחקקו ולבסוף קבעו לא יפסול את המקווה. וכתבו שאר הפוסקים חולקים על כך להלכה. והקשה בשו"ת תורת חיים (לר' חיים שבתי מסלוניקי, חי לפני כ-400 שנה; ח"ג סי' כא) על רוב הפוסקים שפסקו שהאיצטרוביל נחשב מחובר (כרב נחמיה שעישור הנכסים נגבה גם מאיצטרוביל הריחים, והיינו כר"ץ לגבי רבנן וכסתמא דמתניתין שמכר את המכתשת הקבועה), ומאידך פסקו כברייתא שצינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקווה, והיינו כחכמים החולקים על ר"ץ! וכתב, ש"נראה דצ"ל דאע"ג דמעיקרא מוקי הברייתא דצינור כחכמים - מ"מ לפי המסקנא דסלקא שמעתא כר' אליעזר אית לן לאוקומי ברייתא דצינור כְּוִתִּיהָ". כלומר, מודה ר' אליעזר בצינור שחקקו שפוסל, שמשום שהוא כלי שיש לו בית-קיבול החמירו וגזרו טפי דחשיב כלי גמור, כיוון שהיה לו בית-קיבול טרם קבעוהו - לא בטל שם כלי ממנו. משא"כ בפשוטי כלים, דאע"ג דחשיבי כלים לענין טומאה - מ"מ כל שְּקָבְעוּן אח"כ בְּקָרְקַע בטלו אגב הקרקע. וכתב שפן נראה לומר בדעת הטור. אך סיים: "ומ"מ עדיין צריך לי עיון".

אלא שלאידך גיסא, צ"ע מסוגיא דחולין (טז.), שתלוש שקבעו הוא כתלוש (לגבי ע"ז, המשתחוה לבית שלו אסרו). ושמא, בע"ז הוא אף לר' אַּאֵ ומשום חומרא דע"ז. ובש"ד (ח"מ צה ס"ק ח) כתב שיש לחלק בין איסורא ובין ממונא; שהרי בכל מקום אמרינן שְׁבִית נקנה בכסף ובשטר ובחזקה כקרקע ולא אמרינן דתלוש-וחיברו הוא תלוש וקניינו יאזא כמטלטלין. כיו"ב כתב הגר"א (שם ס"ק י), שאין ראייה ממכר, שתלוש בכונה, וכן עישור-נכסים תלוי בדעתם. וע"ע בשו"ת משנת רבי אהרן (קוטלר, סי' כג, אות ז); שיש לחלק בין בית, ששם הטענה והתביעה על בית ולא על עצים ואבנים, ולכן ה"י כקרקע; לבין כותל בניין לענין הִכְשֵׁר, דהתם הנידון האם האבנים חשיבי כתלושים דאז אחשביה לצורך דבר תלוש).

יש שפתבו לחלק בין דבר שצריך להיות תלוש, לבין דבר שצריך תורת כלי. שאע"פ שתלוש-וחיברו הוא כתלוש (לרבנן), חיבורו מבטלו מלהיות כלי (חידושי הגר"ח מסכת פרה ה, משניות ז-ט; וחילוק כיו"ב בצ"ח חולין טז.).

עוד בעניין תלוש שחָבַר, עיין בהרחבה בספר שחיטת חולין (חולין טז.), ובסוף הדיון בסוגיה שם פירוטו (עמ' קכו ואילך) 25 נושאים שלגביהם נידון עניין תלוש ולבסוף חיברו. ועיין שו"ת חלקת יואב (יו"ד סי' לא). והארכנו בזה בס"ד עוד בחולין (טז.), בדברינו ובהערותינו; ראה שם. נציין כי מחלוקת ר"א וחכמים נזכרה בענייני המוכר בית, קבלת טומאה, והִכְשֵׁר-מִים-לְרִצּוֹן לקבל טומאה (וכן לענין סכך - ב"י או"ח תרכו, ב בשם תה"ד). וכן צינור שבקרקע, לר"א כקרקע והמים שעליו אין פוסלים מְקֻנָּה חסר; ולרבנן כתלוש, אך בחקקו-ולבסוף-קבעו הקלו, דשאיבה דרבנן (וראה להלן). וכ"נ בעניין כוורת, עיין חלקת יואב). ספינ-שחיטה - לר' חייא כשרה (מכשיר מחובר), ולרבי בדיעבד (חולין טו-טז; ע"ש). ע"ז - כתלוש, ונאסר (שם טז; ע"ע ע"ז מה.). קבר - כתלוש, ונאסר בהנאה (נלמד מע"ז; סנהדרין מז; ורש"י ד"ה בקבר בנין). למעילה - רב: בית כתלוש (מעילה כ.). קידוש מִי־חֲסָאתָ וצורך בצמיד-פתיל - השוקת שבסלע כמחובר, כלי וחברו בסיד כתלוש (משנה פרה ה, ז. הא קבעה ואח"כ חקקה - כמחובר; ומ"ש מְדֻבְּרֵי-נַחְתוֹם, דלרבנן כתלוש? חלקת יואב: כי אין נָכַר שהיתה תלושה, משא"כ ב'היה כלי וחברו בסיד' שְּבֵרָה). בית שסיככו בורעים טרוה (חולין קכט, חלקת יואב: כי תשמיש קרקע הוא, ודומה לְבָצֵק שבסדקי עֲרֵבָה). פעמון בהמה שקבעו בדת נשאר טמא, כתלוש (שבת נח; חלקת יואב: רק חיבור אחד הוא). קניין חזקה מועיל בקיר ובסיד (ב"ב נג; ועי' גיטין כב.).

קָבַע חומר בקרקע וחקקו צינור. 'קבעו ולבסוף חקקו'. לכאורה מקלים רבנן בזה בדברים שהם מדרבנן בלבד (סו: "ושאני שאיבה מדרבנן"). והקשו אחרונים בהלכות מקוואות, מדוע בפוסקים לא מובא חילוק זה. עיין פתחי תשובה (יו"ד סי' רא ס"ק ז) וחידושי הגר"ח (מסכת פרה פרק ה משנה ז-ט.

ועיין בינת טהרה לרב אסף קמינצקי, ה'תשע"ז, עמ' 551. בפתחי תשובה שם כתב בשם נודע ביהודה (תניינא, יו"ד סי קמב) שאין כוונת טור ושו"ע (יו"ד ר"א, ו) שקבעו ולבסוף חקקו כשר לכל טבילה, אלא לטבילת הראה'ה' אתם ולטבילת כלי זכוכית, שהם דרבנן. וע' חלקת יואב (יו"ד סי' לא) שכתב על זה "הַלָּב יודע דַּאֲינוּ כֵן", ואחרי שדן בעניין תלוש שחָבַר (ראה הערתנו לחולין טז). כתב שיש לפרש בסוגייתנו ד"שאיני שאיבה דרבנן אין הוונת דבדאורייתא לא מהני לרבנן; רק כיון דכשר לדבר שהוא מדרבנן - שוב מהני אף מן התורה, מטעם דהרי כבר כתבתי דהיא דמשמש עי' העקרקע בידו לכו"ע דינו כקרקע... כיון שמשמש עם הקרקע לענין טבילת בעל כתרם ולטבילת כלי זכוכית - שוב נעשה מחובר לקרקע אף מן התורה..." וע' ע"ש.

חָקְקוּ ואח"כ קבעו פוסל, כרבנן. היינו רבנן דדף (שהזכרנו שם). והטעם, שהיתה תורת כלי עליו בהיותו תלוש. וכתב רשב"ם (סה: ד"ה אילימא) דכן הוא לרבנן (ת"ק) דהמכר-את-הבית (עיין שם בת"ה אילימא שכתבו שאין בזה הכרח). ולכאורה שייך זה רק לפי צד אחד בספקו של רב יוסף (סו: שהסתפק בטעמם של רבנן הני"ל, ע"פ פרשב"ם שם, ראה הערתנו שם; דאי טעמייהו דרבנן משום דמוכר בעין רעה מוכר הרי בעניין תלוש ולבסוף חיבור כו' אליעזר סבירא להו כדכתב רשב"ם להלן).

[בדברי רשב"ם (סד"ה לעולם), 'ומיהו לא אשכחן טומאה לפשוטי כלי עץ אפי' מדרבנן חוץ מאותן הראוין למדרס וכדתנן במס' נדה (דף מט) כל המיטמא מדרס מיטמא טמא מת' - עיין תוס' (ד"ה ושאיני); וראה דברינו לחולין (כה) בס"ד].

שאוּבִים, מש"כ שהוא פסול-דרבנן אא"כ כל המקווה כן. כן שיטת רש"י (ב"ק סז. ד"ה שאיבה) ורשב"ם (ד"ה לעולם), ע"פ האמור בתוס' (ד"ה מכלל, בדעת רשב"ם ור"ת) ובבית יוסף (יו"ד ר"א, ג), ע"ש בטעמם. אך דעת ר"י שאפילו כולו שאוב כשר מן התורה, וכן דעת רמב"ם (הל' מקוות ד, א-ב; ע"י ב"י הני"ל) ורמב"ן (סו: בשם ר"ף. ולרבנו תם אף 3 לוגין בתחילה פוסלים מהתורה. [לגבי שאובה שהמשיכה כולה, עיין דברי ר' יוחנן בתמורה (יב:), שמכשיר; ודברי הפוסקים בזה התבאר בי"ד סי' ר"א סעיף מד, ע"ש; ראה הערתנו לתמורה (יב)].

סו: בטעם ת"ק-דמכתשת (סה: לא נפשט האם תלוש שחָבַר כתלוש וכו'. כך פירש רשב"ם בסוגיין (ראה הערתנו לעיל סו. בדעת רבנן). ולאור זאת - הקשה (תחילת סז.) - מדוע מודה תנא זה שמסגרת-הרחיים (האיצטרובלי), התלושה-ולבסוף-חָבַרְהָ, מכורה? והשיב שקביעות האיצטרוביל רבה, "משום דעיקר עשייתו לקביעות בקרקע טפי ממכתשת - חשיב כבית לענין מכירת בית, דומיא דתלמי הבית דחשיבי תלוש לענין הכשר וזרעים ולגבי מכר הרי הן בכלל בית וחשיבי כקרקע". אך עיין תוס' (ד"ה בעי').

סז: א: בְּדִירָה' גם הבתים, והמחלוקת ב'דִרְתָּא'. וכתב רשב"ם (ד"ה ורבנן סברי), שלפי לשון א דרבא זו "משמע דהיא דא"ל חצר זו אני מוכר לך" הכל מודין דלא מכר אלא אַיְוֶרָה של חצר". ולגבי לשון המשנה לפי זה, "ומתני' הכי קתני: המוכר חצר באותו לשון שרגילין לקרותו - דהיינו 'דִרְתָּא' - מכר את הבתים כו'. ר"ל אומר: המוכר את החצר אפי' בלשון 'דִרְתָּא' לא מכר אלא אַיְוֶרָה של חצר".

סז: בפירוש 'ם' כתבנו: כלי מחובר שבו (בתוכו) הזיתים נטחנים. רשב"ם פירש (ד"ה טלפחא): עֲרָבָה העגולה כעדשה; ובמשנה (ד"ה מכר את הים) כתב דהיינו בד עצמו. ובהמשך (בגמ' ד"ה יקבים) כתב לגבי 'יקבים' דהיינו ים חקוקה ועושה כעין יקב וכדכתיב וכו' ורעש שהיין עושה כשנופל מן היקב; ע"ש. מלשון זו, לכאורה, אפשר להבין שדעתו כו' מִיגַש - זו לשון ר"י מִיגַש: "היא שקורין לה אלערס"א, והיא כמו אבן של ריחיים בנוייה ע"ג איצטבה, שעליה טוחנין את הזיתים" - וכ"כ רמב"ם ור' עובדיה מברסטרוא - אלא שמפרש רשב"ם לשון 'טלפחא' קערה שעגולה כעדשה. וזו לשון תפארת ישראל (משנה ה, אות כו): "עריבה של אבן שטוחנין בה". ובאוצר לעזי רש"י תורגם הלעז שברשב"ם כאן וברש"י במסכת ע"ז (ע"ה). ד"ה והעדשים): "עֲרָבָה (חלק של הגת, שבו מניחים את הענבים)". לעומת זאת, ביד רמ"ה (נא) פירש: "כלי עשוי כמין עדשה והשמן יורד מן הגת לתוכו, ולפיכך נקרא ים, לפי שהמשקין מתכנסין לתוכו". ולאור דברינו, לפירוש ר"י מִיגַש ודעמיה, מהי 'הריחיים התחתונה' דתניא שנמכרת ג"כ המוכרת בברייתא? הרי היא היא ה"ים", והיינו "יקבים" דתניא (כדפרשב"ם לגבי יקבים)! לכאורה י"ל דאה"נ, ולא נשנתה התחתונה בברייתא אלא לאפוקי העליונה. א"נ תרי גוונא נינהו, איכא ים חקוק, ואיכא 'ריחיים התחתונה' ים שחקקו ולבסוף קבעו. ולאחר כתיב בדקתי ומצאתי כאופן הראשון שכתבתי, בספר חידושי ר"י מִיגַש, בחלק מהנוסחאות, וכן בשטמ"ק - שריחיים התחתונה היא ה"ים"; וכ"כ הגר"א (חור"מ רטו ס"ק ג).

לכאורה משנתנו ג"כ אינה כו' מאיר, כפי שהעמידו את המשנה הקודמת (לעיל סה:). וכן משמע מרשב"ם כאן (במשנה ד"ה מכר את הים).

המוכר בית-בד וכו' אך לא וכו' הוא וכו' מה שבתוכו. בברייתא בגמ' נאמר שבאומר 'הוא וכו' מה שבתוכו' לא מכר את העֲבִירִים (הנְסִירִים על הזיתים תחת הקורה); אך במשנה אין הסתייגות זו! אכן מדברי רא"ש (סי' יא) נראה שהברייתא חולקת על המשנה; וכן היתה לפני הראשונים (רא"ש, יד רמ"ה ועוד) הגרסה בברייתא גם "ולא את הגלגל ולא את הקורה". וכבר כתב גרסה זו רב האי גאון בספר המקח והממכר (שער כ), וכתב שאין הלכה כן, שְׁהָלַכָה כסתם משנתנו. ובדעת רשב"ם, כתבו בפני שלמה ובהנהגות ר' שמחה מדסוי ורש"ש, שמשמע שלא גרס בברייתא את כל המשפט הזה. וכן הגיה מהרש"ל (בבבבב שלמה) להעביר 3 פריטים אלו - עבירים, גלגל וקורה - לרישא של הברייתא.

סח: אמר 'היא וכו' מה שבתוכה' וכו' כפריים סמוכים וכו'. רשב"ם (ד"ה ה"ג איפוך) הביא התוספתא (ג, ה), שמדובר שם ב'היא וכו' מה שבתוכה, ועלה קתני 'לא מכר לא את שיריה' ולא את בנותיה' וכו'. וכ"פ רמב"ם בהלכות מכירה (כו, א), ובעל שו"ע (חור"מ רטו, ד). הקשה בקיקיון דיונה, למה רשב"ם הביא זאת רק כאן ולא בפעם הראשונה שמוכרת ברייתא זו בסוגיין ותו, דאי לא ראה רשב"ם לשון תוספתא זו, מניין לו לפרש דמירי ב'היא וכו' מה שבתוכה? ותו, דודאי בשלב הקודם של הסוגיה לא היה אפשר לפרש כן, ד"וא"כ מאי קושיא, דבתחלה אמר סנטר - דהיינו באגי - לא מכר, ואם אמר כן 'מה שבתוכו כולן מכורין' היינו גם באגי, אבל לא מכר שייריה דהיינו פסקי באגי, הא באגי מכר - כיון דאמר 'כל מה שבתוכה!' (לשון קושיית ר' עקיבא איגר, שהניח בצע"ג. וכן הקשה רש"ש והניח בצע"ג, וכן הקשה ביפה עיניים וכתב שזו הסיבה לר"ח לגרוס אחרת). וכתב בקיקיון דיונה, שרשב"ם לא ראה לשון התוספתא; ובשלב הנוכחי בסוגיה - לאחר ה'איפוך' בדברי ר' יהודה - נמצאת הברייתא כך: 'סנטר מכור, אנקולמוס אינו מכור, אבל לא שייריה' וכו'. וא"כ מאי 'אבל', הרי סיים לפני כן ב'אינו מכור'! ולכן נצרך רשב"ם לפרש שיש כאן בבא נוספת 'דהיינו אם אמר 'כל מה שבתוכו' הרי כולן מכורין, וקאי 'אבל לא את השייריה' על זה, ע"ש. והנה כתב שם, שרשב"ם "לא ראה ולא ידע" לשון התוספתא אלא פירש מדעתו לפי משמעות הסוגיה בכל שלב. לכאורה אפשר לומר עוד שרשב"ם ראה וידע לשון התוספתא (כנזכר בד"ה ה"ג בתוספתא), אלא שסבר שבשלב הקודם בסוגיה הגמ' חולקת על גרסתנו-בתוספתא (כמוכח, וכקושיית האחרונים הנ"ל), ולאחר ה'איפוך' מקבלת הגמ' את הגרסה הזאת בתוספתא (אולי אפשר לומר עוד, שהתוספתא שלפנינו - שנערכה בתקופת רבנן סבוראי או הגאונים - נקטה כעיקר את מסקנת הסוגיה אליבא דמ"ד סנטר היינו באגי). מ"מ נמצא לכאורה, לפירוש קיקיון דיונה, שלמסקנה, לדעת שמעון בן אבטלומוס בברייתא (לגבי שייריה, בנותיה וביברים) מדובר ב'היא וכו' מה שבתוכה' כבתוספתא שלפנינו, אך לפני בבל א"צ להסביר כן.

סט: אבנים שלצרכה. בגמ' 2 פירושים, בני בבל ועולא. וכתבו רמ"ה ורמב"ם (הל' מכירה כו, ב; מ"מ שם) דלא פליגי.

[שאלות הגמ' לגבי מסגרות, הבאנו לעיל סה: במוכר בית.]

סט: 'קרקע ודקלים' (בגמ': ארעא ודיקלי) וכו' 'קרקע של דקלים' (ארעא בי דיקלי). תרגום המלים הארמיות ע"פ רמב"ם (הל' מכירה כד, יג).

ע: קיבל פקדון בשטר וכו' נאמן. שא"צ להחזיר בעדים. ובהערת השוליים צוין לדברי רשב"ם (עא. ד"ה אמר רבא), ביחס לסוגיה בשבועות (מה:). שם נאמר ע"י רמי בר חמא ושתיקת רבא כי שבועת השומרים קיימת כשהפקיד לו בשטר, שאחרת יש לו 'מיגו' שיאמר 'להד"מ' או 'החזרתיו'. והגמ' שם מסכמת: "מכלל דתרווייהו סבירא להו המפקיד אצל חברו בעדים א"צ להחזיר לו בעדים, בשטר צריך להחזיר לו בעדים". וכתבו ראשונים (רמב"ן

ועוד) בשם רבנו חננאל, "דההיא דחיתא בעלמא היא", וכמפורט ברשב"ם, שאין הכרח ללמוד דבר זה משתיקת רבא (אף אם נאמר ש'מכלל דתרוויהו ס"ל קאי נמי אהמפקיד בשטר) אלא מדברי רמי בר חמא (עיינו רמב"ן ורשב"א וריטב"א שתמהו על כך). אמנם רבנו חננאל כתב בשבועות שרבא חזר בו בסוגיין ממה שאמר בשבועות. ותוס' שם (ד"ה בשטר) תירצו בשם ר"ת, דה"ק התם, שאם רוצה להפטר בלי שבועה חמורה צריך להחזיר בעדים (וכ"כ נמו"י כאן לז. בסוף העמוד). ובשם ריב"א כתבו שיש לחלק בין סוגיא דהתם, דאיכא 'שטרך בידי מלי בעל', לבין סוגיין ד"ל דמירי בעסקא בלחוד, דפלגא מלןה ואיכא למימר דאפשיט דספרא זייר ליה (עי' ב"מ טז:). וכתבו רשב"א (ע: ובשבועות), תוס' (ע: ד"ה אמר רבא) בשם ריב"ם, ועוד, שהסוגיה בשבועות אינה אומרת שהמפקיד בשטר חייב להחזיר בעדים אלא מדינא, כלומר - בטענת 'החזרתים לך' אין כדי לפטרו, משום דא"ל 'שטרך בידי מאי בעי?'; אך למעשה - 'כיון דהימניה רחמנא בשבועת השומרים - חזרונו לומר דאף המפקיד אצל חברו בשטר נאמן לומר 'החזרת' במגו ד'נאנסו', שבסוגיין הכא 'מאי 'נאמן'?'- נאמן בשבועה" (הציטוט מלשון רשב"א בשבועות, שהיא, לכאורה, המובנת יותר; עיינו בהערת המהדיר לרשב"א מוה"ק בב"ב - הרב מרדכי ליב קצנלבוגן - מס' 13). ומתוך כך העלו שאין דברי הסוגיה שם כפשטם להלכה לגבי שבועת שומרים, אלא ישנה בכל אופן ולא רק כשהפקיד בשטר (עי' רמב"ן ורשב"א שהאריכו בזה. ראה הערתנו החיצונית לשבועות בפרק ארבעה שומרים, דף מט.).

ע: שטר-עסקא. עיינו עוד בזה ב"מ (קד:); סוגיין דהכא כרבא דאמר התם שהחצי הפלגה נגבה מהיורשים; אך לדעת רב אידי בר אבין, 'אם מת נעשה מיטלטלין אצל בניו'. ושם דין עסקא לגבי ריבית (סח-סט.). [ומוזכר שטר עסקא גם להלן (קסח:).]

עא. אחים שחלקו ירושה וכו' כל השדה וכו'. מלבד דרך, כשהם חיצוני ופנימי, שעדיין מחלוקת רב ושמואל לעיל (סה. והערתנו שם). רשב"ם (ד"ה זכה בכולה).

מקדיש בעין יפה וכו'. יש להוסיף כי מצאנו דתנן סתמא כמ"ד בעין רעה מקדיש - במסכת נזיר (לא:), ע"ש.

עב. הקדיש 3 עצים בנפרד וכו'. וה"ה למקדיש 2 עצים, יש להקדיש קרקע (לר"ע ולרבנן). רשב"ם (ד"ה אילימא). ע"ע להלן (פא: ואילך).

עג. בראש גל וכו' רבה בר בר חנה וכו'. אגדות אלו זכו לשם אגדות רבה בר בר חנה, ורבים עסקו בביאורן. עי' ריטב"א, חי' אגדות למהר"ל ומהרש"א. לרשימה עי' לקט פירושי אגדה לרבי משה צוריאלי. ובתלמוד המבואר מהדורת שוטרנשטיין הביאו (בהערות) מן הדברים שנאמרו בביאור המעשים המתוארים בגמ', ע"ש. בפתיחת האגדות כתב רשב"ם (ד"ה אמר רבה): "כל הני עובדי דקא חשיב - משום 'מה רבו מעשיך ה', ומהן הוודיע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא או לפרש מקראות האמורים בספר איוב המדברים בעופות גדולים ובהמות ודגים גדולים, שכל שיחת תלמידי חכמים צריכה תלמוד". עכ"פ, ברור שהאגדות טומנות בחובן רעיונות נסתרים ועמוקים. וז"ל מהרש"א בפתיחתו: "אף כי באמת אין להכחיש פשטי הדברים, כמ"ש 'ורודי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' וגו' ותרום גליו יעלה' וגו' - מ"מ יש כאן דברים בגו...". וכן בהמשך (עג:): "הוה קאזלינן במדברא וחזינו הנהו אוזוי כו'. אין להכחיש הדברים בפשטן, דכבר ניבא יחזקאל כי לעתיד ילכו ישראל גם כן במדבר ויכלה הש"י ב"ה הפושעים מהם...; אך יש לעיין בפרטי הדברים שפרט בעופות אוזוי ומה ענין דלי לי גדפא כו'...". ועוד כתב להלן (עד:), לגבי הלווייתן הגדול ו"בהמות בהרייאלף": "ודע כי יש לנו להאמין בכל הדברים האלו בפשטן, ואף שהמפרשים האריכו בדרוש הזה לפי כוונתם יעוין שם - אין הדברים יוצאין ממשמען; ודר"ק" (ועיינו בכורות ח: במעשה סבי דבי אתונה וראה הערתנו שם בס"ד). אך מפרשים אחרים כתבו שהדברים לא אירעו ממש במציאות הפיזית (ריטב"א, ע"ש; מהר"ל מפראג; בן יהודה והבאנו מדבריו בזבחים קיג: בהערתנו שם; ועוד) אמרתי טוב יהיה להביא כאן רצף ביאורים לאחד מרבותינו; והנה סיכום מביאורו של רבנו אברהם יצחק הכהן קוק, הנדפס במאמרי הראי"ה (עמ' 448-421) ובטוב ראוי (כאן), העוסק בחטיבה הראשונה של האגדות שבסוגייתנו (עג-עד:); זאת בחלוקת המעשים שבגמ' ל-15 פסקאות; "ט"ו לימודים... גדלות חכמה ממעמקים, נגד ט"ו שיר-המעלות בתהלים שאמר דוד המע"ה להעלות מים עמוקים שבתהום (סוכה נג...)" (שם עמ' 448). כדאי יותר לראות את הדברים במקורם; ועכ"פ אביא כאן מה שעלה בידי לסכם משם בס"ד (לשם התמצאות, בתחילת כל פסקה ציטטתי מן הגמ' ביטוי ייחודי, ואחריו בסוגריים הוספתי כותרת עניינית לפי הביאור). את הדברים שלחתי אל הרב משה צוריאלי, וזו לשונו בתשובתו אליי: "סיכומך הם מועילים לפתוח שער לכל לומד, שאחרי הגישוש הראשון, הוא יכול לדלות פנינים נוספים מכל ניב לשון והיגד של הרב. שהטכסט זרוע בפנינים רבים, אמנם נעלמים מחמת חוסר בקיאותינו בספרות הסוד". יש לציין כי חידשים מספר אחרי כתיבת סיכום זה, מצאתי בסוף כרך טוב ראוי למסכתנו שכבר קדמני הרב שלמה חיים הכהן אבינר וסיכם את דברי הראי"ה; ע"ש.

א] גלא דמטבע לספינתא [הגלות וההשגחה בה - גילוי נצחיותו ית]. רבה: סיפרו לי הולכי ים החכמה האהית (נשמות או מלאכים): כוח טומאת יש"ר רוצה להטביע ספינת ישראל (בביטול המצוות המעשיות שהן כלי מלאכת המים, ועיסוק בשכל ועיון בלבד), באמרן שרק בראש (בתחילה) היתה זו הנהגה ללובן חסד ובאמת ניצוץ אש שורף הוא (שהרי לא החזיק מעמד, וגלג, ונמצא שמלכתחילה רק גרם לשנאת העמים). אך באמת ע"י הפיזור בגלות, עם השגחת הקב"ה, מתגלה עיקר הקדושה האהית, והשמות מבטאים את ההשגחה בגלות ותכלית הגלות, ייחוד שני העולמות, ועי"ז גילוי ממשלתו על כל צבאות מעלה ומטה, בנצחיות. ובמקף זו נח ובלתי-משפיע הכוח הטמא.

ב] בין גלא לגלא [נפש שבייה מזון לטומאה, אך בידה לברוח]. וסיפרו לי: בין כוחות הטומאה מפריד ("יתפרדו כל פועלי אָן" שמא יטשטשו העולם) שיעור (כנגד הקדושה) כמחנה ישראל (במאות = בריאה), וכן קומתם. פעם הלכתי בדרך (אין צורך בים החכמה, שענייני סטרא-אחרא הם בשפלות), והשגתי מעלת נפש מקטני ישראל (ככוכבים) שגשבו בידיהם, וממנו להם מקום (אינו מוכן, עד שה'נשבה' יוסיף טומאה וכו"ש כשיחולט בשפע) שפע וקיום (כחודל, מזון הדבורים שנמשלו להן הפחותות הרעים) לכל מחנותיהם, כנגד כל 4 בחינותיהם (שהן כנגד אבי"ע. ומניינם בעשרות=צירה ולא במאות=בריאה, כי הנפילה בידם אינה לנשמה, שבבריאה. וכמוזן, שהוא מדרגה מתחת לניזון, כשהוא בדרך בליעה ולא בניקת-שפע); לזאת רוצים לצוד נפשות ישראל. ואף הבא שם ללמוד עניין כוחות הטומאה להישמר מהם, צריך לעבור במרוצה שלא ידבקו בו ח"ו או יזיקוהו בהבלם (=דבור שלא נשלם, שהמזיקים לא נשלמו מקדושת השבת, אבות ה, ו). אף הנשמות שנפלו בידם, כל עוד הן בגוף יכולות לשוב בתשובה אמיתית בשעה קלה ולצאת מהם, וא"כ הגוף הוא ככֶּשֶׁת שהגל מנוע מלשלוט בה ולהאביד הבחירה, וזאת גבורת הש"ת, שעפ"ר-הגוף מונע את הגל' וכנרמז בכתוב לגבי הים הגשמי, ומכאן כמה יש להתחזק ביראת הש"ת.

ג] הורמין וְקָאֵב-ממון עד מוות נמנע מִצְדָּקָה. ראיתי מִרְשָׁה אחד של לילית (השָׂדֶה, המְצִיאה בשממון, ויישוב המביא לחורבן כחורבן דמי) על ראשי החומות שהרימו בני מחוזא באוילותם (ר"ה יז). בבטחונם בממונם ובבנייניהם תוך קמצנות מצדקה; ועתה גם פְּרָשִׁים לא יוכלו לְמַלֵּט נפשם. פעם היו מוכנים לרכיבת המִרְשָׁה 2 - דהיינו גוף ונשמה כאלה - עקורים, חשוכי בנים (גוף) ומצוות (נשמה) תוך שקיעתם בטומאת ריבי הממון, העומדים לעבור מְעוֹלִים לְעוֹלִים ומרגישים בזה, ועודם אוחזים שפע גשמי יותר מפדי קיבולם וכפול מהנצרך להם ועוסקים בו. ונמנעים מצדקה, ואין טיפה הנוטפת לעני ארץ, בתוֹאֲנוֹת שנצרכות הוצאות להבאת הגוף וכן הנפש. ואף שאותו היום יום המיתה, שהנפש תעלה והגוף ירד, לא יתן פדיון נפשו בצדקה; ונגזר עליו למיתה, שלא יִסְק בצדקה המצילה.

ד] (עג: אורזילא [הלומד הַרְשִׁים - יכיזב]. הלומד רק להתנאות לפני הבריות (ראם, קרניו יפות וכוחו קטן), יזנח שקידתו, כהר תבור שבא רק לפי שעה ללמוד (מגילה כט), שאינו דבק בתורה מצד קדושתה. שקופץ ובוּלַע (ללא יישוב-הדעת והדרגה) מפל 4 חלקי התורה (פרד"ס), אך קולו אינו אלא ב-3 חלקים (ללא פשט, שאין להתפאר בו), ועיקר עינו ראשו ושכלו רק במחצית מזה (כפי הנצרך לו להתנשא). כשתיגלה חֲרַפְתּוֹ (בבואו לידי נסיון כלשהו), מחלל שם שמיים וגורם להחטיא את הבריות, וסוֹכֵר את העֲרֻבִית שקיבלו ישראל במעבר הירדן (סוטה לז:); לתקן איש את חברו (ואף נמצא הוא מכשיל אחרים).

ה] אקרוקא [אכזריות-קדושה]. רב"ח. המוסר נפשו על קידוש השם (כצפרדעים, פסחים נג:), אכזריותו זו משלמות התורה (שכל המידות כלולות בה) שעיקר מידתה חסד, כגרון (דינים) ששם השחיטה (הוצאת הדינים וע"ז מותר), בכל מיני גבורות (60 פולסי דנורא = הגבורות ב-6 קצוות, בכפולת 10 = 60 דינים בנפש, מהתלהטות מידות הרוח, ומתאכזר למסור נפשו עקד"ה). גדולה מזו ביותר - כשנצרך לאכזריות על אחרים (גויים) לקידוש השם ולנקמתו (כתנין). ולעתים צריך יותר ויותר מזה, כעורב האכזרי על בניו (עירובין כב.) - ועם כל זה עולה ויושב כע"ז החיים להפריח פרי חסד וטובה, שזו היתה כל מגמתו. רב פפא בר שמואל: לולא הגעתי לכלל מידה זו לקיימה, לא האמנתי שכל זה יעשה מתוך חסד וקדושה. כמה גדול כוח החסד עד שכל הדינים הללו נכללים בו!

ו] אכלה-טינא [ת"ח שקלקל יש לו תקנה]. ת"ח שנכנס שרץ (מחשבה רעה) בחוטמו (מקום חיותו) וע"ז התקלקלו מעשיו ונדחה מקדושת התורה, ואף 60 המסכתות שלמד (המשנה כצורתה נקראת 'עיר אהים') ופיתח (בפלפול וחידושים רבים נעשתה כל עיר מחוז); ו"מ"מ ממה שלמד וחיידש יש ענייני תורה הקיימים לשעתם (בחינת ההלכות המשנות), ויש שאף ראויים לדורות (בחינת ההלכות הקבועות) שאינם נאבדים אלא שפוח החיים ניטל מהם (ומועיל לאחרים, כפי שר"מ למד מ'אחר', חגיגה טו:). ובחלקי העיון (3 - חב"ד) יש תועלת (3 מאות חביות שמן-החכמה; והם מעל החלק המעשי שנמסר בעשרות). ואף לעצמו הועילה קדושת התורה שלא יודח לגמרי, ואחרי שצריך (12 חודש), פנימיותו פועלת שיחזור בגלגול ואז כוח תורתו פועל עליו לתקן מה שהחריב ולבנות מן החרבנות.

ז] חלתא אגביה [יש הנהגת-קדוש בלעדית]. יש קדוש העוסק הרבה בעיון, כרשב"י וחבריו, שפטור מהמצוות (עי' שבת יא.), אך אין להדמות אל דרכיו והנהגתו. פעם הלכנו לעיין בענייני החכמה, וראינו אדם קדוש כרשב"י וחבריו, שבבחינת אחר נהג מעט ענייני חומריות (אך מחשבתו ומעייניו בעניינים גבוהים בעבודת הקודש); ועשינו אף אנו כמעשיו וסברנו שעלינו במעלה כמוהו, ועסקנו (כפי שנראה לנו ממנו) בענייני החומר ולא כ"כ במצוות המעשיות, אך כשחם הוא מאש הקדושה העליונה שבלבו, נהפך לאיש אחר וראינו שאין אנו בדרגה המתאימה אותו ואת הנהגותיו. ולולא היינו עדיין קשורים בענייני המצוות המעשיות והעבודה, היינו טובעים בשטף המים.

ח] בין שיצא לשיצא [שכל עיוני ומעשי ודרגות ההשגה]. הלכנו ביס-החכמה ונחננו נשמה אחת. בין התפשטות 2 בחינות-השכל שבה (משוטי'ה בים החכמה) - עיוני ומעשי (שמקורו בעיוני) - 3 בחינות (נפש רוח ונשמה) בתושב"כ (תפארת, בחינת יום) ובתושב"פ (מלכות, בחינת לילה). וא"ת שהשגתנו היתה כללית ומועטת, ולא בדרך פרט - בחינות קומקום מים (חסד) באש (גבורה, ובסוד הדעת המחבר הפולחן ו' קצוות) השגנו ידיעה בדרך פרט (ו' קצוות, 3+3 יום ולילה, בכל מדה מן ה-10 = 60), ובאיכות עמוקה ומעולה מכל השגה שכלית מהירה; אלא שהשגת הנשמה היא גבוהה יותר משלנו (בוקיפה - א: מלמעלה למטה, ואנו מלמטה למעלה; ב: להפך, השגה עצמית וטבעית מתחדשת מלמטה למעלה, לעומת מבט חיצוני עליה). רב אשי: נשמה זו, שיכלו הם לעמוד על השגתה - בחינת קטנות, שאצלה העיוני והמעשי חלוקים זה מזה (אך בדרגות גבוהות יותר ההשגה מניעה לשוכני חומר לגמרי).

ט] היא ציפרא [מעלת פלפול-ההלכות המעשי ועומקו]. הלכנו בעיון דרכי יס-החכמה וראינו נפש חכמה ('ציפור') המגיעה גבוה בהשגתה, עד רזי עולם, ורק בבחינותיה התחתונות עומדת בהשגת ההלכות והדינים ('למעשה, התלויים בספירת המלכות, 'שדה תפוחים'). וסברנו שענייני ההלכות אינם כ"כ גדולים ורחבים, ורצינו 'לרדת להתקרב' בלפול של הלכה. אמרה בת-קול (מבחינת מלכות): לא בנקל תוכלו לרדת לעומקו, אלא בעמל גדול, שהרי 'נפלו' ל'נצ'ר' (עי' ע"ז נ:). עיונים גדולים בלפול בעומק כל חדרי החכמה (7 ספירות תחתונות, סוד תושב"כ ושבע"פ, התורה המעשית) ולא הגיע לתכלית, להכרעה (כי יש עניינים עמוקים הנוגעים בסוד 'אלו ואלו דברי אהים חיים', ספירת הבינה, סוד היוכל והוא מעל השמיטה, ושם עיקר השמחה דקוב"ה חדי בלפולא דאורייתא); ולא שהעקרונות רבים וסבוכים, אלא מפני שהעולם משתנה ומזמן ספקות רבים. רב אשי: 'ציפור' זה, העוסק בשני חלקי התורה, הוא 'רזי שדי' (הדר ב'שדה תפוחים', ועולה למעלה בייחוד שניהם - תורה ומעשים; אף שעינו בדברים חמריים, דבק בהשגתו בעניינים אלהים).

י] אוזי דשמי גדיפיהו [חכמות חיצוניות שנפלו אל האומות]. הלכנו במדבר-ש"ממה לעיין בחכמות חיצוניות, וראינו חכמות (אוזים, עי' ברכות נז.) שנותרו ביד אומות העולם, שמרוב שמן-החכמה נשרו מהן אהבה ויראה ויתר המידות הקדושות (כנפיים) שעל ידיהן מתעלות החכמות לקדושה, ועתה נחלי החכמה נמשכים תחתיהן לשפלות, לתאוות. שאלתי: האם יש להשיג מן גם מעלות קדושות לקידוש השם ית? אחת הניעה ירך, שכוח הפעולות המעשיות עשוי לשמש את ישראל כשישבו בתשובה; ואחת הניעה כנף, שאפשר להוציא מהן דברים המסייעים להגיע למעלות קדושה גבוהות. ר' אלעזר: לו אחזו ישראל ביושר התורה היו זוכים גם לחכמות הללו לקדש בהן שם שמיים (ולחסיף גרים לעבודתו), כחשבוני תקופה ומלות וכיו"ב (עי' שבת עה.), ובזה תקרב הגאולה.

יא] טייעא דשקיל עפרא [חכם המבחין מעלת כל אחד ודרפו]. הלכנו לחקור בחכמות שבענייני הגוף והמעשים, האם אפשר לעלות בהן אל חכמה מעולה בענייני הנשמה, ועמנו חכם 'עסקן בדברים' (עי' חולין נז:), והיינו שמעיין בחכמתו בסיוע כל מה שרואה תחת השמש ובוהן הרבה ד"ת מנפשו ומל מה שמוצא מסיק כיצד עולים למעלות עליונות, להכין זאת לכל אדם לפי עניינו; המוכשר, בהתבוננות בענייני עפר, להשיג בדרכי הנשמה (בבירור כעין מעלת הריח), וכך ע"פ הפרתו את הגוף של כל אדם כשלעצמו, מכיר את הנפש ומעלתה וגם עניינים גבוהים מאוד, ומייעץ על הדרך המתאימה לו לבוא לשלמותו. שאלנוהו: מה ריחוק הנשמה ממים העליונים (סוד הבינה)? ואמר: 8 מעלות (מרחק טבעו של גוף האדם, מלכות דעשייה, מקדושת שורש התורה); והורה לנו דרך. שנינו (למדנו דרכיו והלכנו בהן), ושבנו אליו, ואמר שהמרחק כעת 3 מעלות (מבחינת הרוח, בתפארת, לסוד הבינה). בחנהו באדם שחיצוניותו טוב ותוכו רע, ולא טעה בו, והפיר הכל ע"פ הגוף.

יב] מתי מדבר [מעלת דור המדבר]. מעלת דור המדבר גבוהה מאוד, ומבואר בארז"ל שזו סיבת אי-כניסתם לארץ-ישראל, שהנהגתה גלגלה ואילו הם בהנהגה נסית שהיא דרך הסוד (כשוכבים מבסמי יין, ודרך חירות). אי אפשר כלל לדעת גדול מעלתם; שאף החכם מורה-הדרך, שבז 3 דברים (כנגד נצח, הוד, יסוד - ברכיים) של שלמות הקדושה - חכמה ('טייעא'), יראָה (עי' קידושין פב. ורש"י: הגמלין) ומעשים (רמ"ח = 248 מצוות עשה) - ובכ"ז לא יכול היה להשיג אפי' כוח ברכו (הבחינה התחתונה, נה"י; זקופה, בסוד עלמא דדכורא, שעיקר עניינים בתורה) של אחד מהם. רציתי לדעת מדרכי היראה (תכלת) שלהם; ונוכחתי שאי אפשר לנו בשום אופן ללכת ע"פ דרכיהם הגבוהות הרבה; וכן הורני החכם-המורה. כספירת חכמים, אמרו שכל גדולי דורנו הם כיראים-מעונש (כחמור לעול המשא) לעומת יראת-הרוממות (עטרת-תפארת ולא עול) שלהם, וכן לעניין החכמה ('בר בר חנא', שהאב זוכה לבנו, עדיניות ב, ט), לעומתם איננו חשובים כלל; והראָה, שרצה לדעת מדרכיהם האם הן בדרך גבורות (כב"ש) או חסדים (כב"ה), ולזאת היה לו להסתכל בחכמתם (ל"ב חוטים) ובמעשיהם (חוליות); ומכך שלא השיג דבר לעניין הנהגה, סימן שבכל דבר הם גבוהים לאין ערוך מאיתנו.

יג] (דף עד.) הר סיני [בינתיים האומות רוצות להשחית אך מוכנות לחסד]. ע"י מתן התורה עתידים ישראל לשלוט על האומות וללמדן דרך ה'. אך בינתיים, האומות מצרות לישראל (עי' שבת פט:), וכעקרבם רוצות להשחית את העולם ע"י השחתת ישראל, אך זה נמנע ונכנע (ונראים שמוכנים גם לפעול חסד כיעודם לעת"ל, וזה 'חמורים לבנים') ע"י שישאל מתחזקים בקדושה. ושמעתי בת-קול: 'אוי לי שנשבעתי וכו'. ושיני אופנים יש להבין; שהרי (א) לפי קלקול מעשי העולם היה ראוי לכליון (ובסילוק כוח ה'חמורים' מהעקרבם, שיוכלו לחבל ח"ו), אך נשבע הקב"ה להאריך אפוא, והדבר קשה, שהוא כנגד הדין. (ב) ועוד, ראוי לבטל כוח העקרב' של האומות, שתהינה 'חמורים לבנים' נושאי עול החסד, אך יש שבועה שהיה ישראל בגלות להתם חטאת. וגדולי הדור התרעמו, שהיה לי להפך (שיזכו ישראל להיגאל ע"י חכמת סתרי תורה),

ולמדו זכות שכובד הגלות מפריע להשגת האורות. ואני חשתי להפר (משני האופנים, אף לשני -) שמא לא הגיע הזמן ואין לדחוק הקץ. ואמרו לי, שבמלים 'אוי לי' מוכח שהצער למעלה הוא מצד הפניעה להיטיב, ולא מצד תביעת מידת הדין שא"כ היה לומר 'קשה לי'.

[ד] בלוי דקרח (הגברת החסדים מדי מעל תיקון העולם). סוד מחלוקת קרח וקלוקלו, שפפירתם פשטה בתורה שבכתב ושבע"פ, "אש דת" מחקה והם הפכו שבשני אלה הושפעה עליהם מדת הדין; ונידונים בעש"ן - עקרב, שרף, נחש (עקרב ודאי ממית - כפירה בתושב"כ; נחש - זלזול בתושבע"פ; שרף למפריד בין שתייהן). לקח צמר (חסדים דעתיק, למעלה מהנהגת העוה"ז, וריבוי אור גורם חורבן) ושרה במים (חסדים התחתונים הנמשכים בעולם), לומר שקלקולם היה שרצו להגביר מדי כוח החסדים בסוד הצמר העליון שאין העולם סובלו; נחרך כשהיה ברמח, כלומר שאפי' יקיימו כל רמ"ח עשין נהפך להם לרועץ. ושמעתי ודוים המורה על קלקולם: 'משה (תושב"כ) ותורתו (תושבע"פ, פלפולא) אמת (קו) אמצעי, מתקיים), והן בְּאִין (אין שומעים לבדאי אפי' אומר אמת, סנה"פ; כלומר אין ללכת בדרכם אפילו לקיים המצוות). כל 30 יום (לבנה, בחינת מלכות, העולם, הנוקמת מהם על שעשויה היתה להבטל בקלקולם) מתעוררת עליהם בדינים ('בשר', אודם).

[טו] היכא דנשקי (העומל לְכָל לא יפסיד חלקו). לימדני החכם כי הנהגה הפרטית (=ארץ; שהאדם עומל לעצמו), נושקת עם הנהגה הכללית (=רקיע; שעוסק בעבודתו ובשלמותו לתקנת הכלל) - אינו צריך לפנות דווקא לטובתו הפרטית, כי ימצא שלמות בכל העניינים גם ע"י עבודתו לצורך הכלל. וכן עשיתו. הכנתי כלי-מזונותי אל מול מטרת העניינים הפוללים ('וה'חלו' רומז לקב"ה ה"משגיח מן החלונות" לברך עמו ונחלתו). לעתים צריך לפנות מעט לדברים פרטיים, כגון בתפילה, ומפני כן אין הוא רואה מהר פרי שלמותו, אף שהוא במעלה עליונה, שאינה נִכְרֵת לפי שעה; וכן אירע בי, ושאלתי: הייתכן שתימשך מן השלמות הכללית, מן החלק שעבדתי למענה, ותיסב רק לאחרים, ולא לי? השיבני: לא, אלא שיש לחפות שיסובו הדברים במהלכם לתקנת הכלל, ולבסוף ישובו אל הפרט (מְקוֹרו) לפי חלקו.

ע"כ סיכום מביאורי הראי"ה קוק לאגדות רב"ח.

עג: ראיתי קאם בן יומו וכו'. סיכום מביאורו של הראי"ה קוק לזה כתבנו בהערותנו בסמוך ביחס לכל אגדות רב"ח (עג. פסקה ד). ועי' ביאורים אחרים במהר"ל ובמהרש"א. וריטב"א כתב: "זוהו היה מְשַׁל, שראה אמונת הישמעאלים שמוך מהרה כמעט ורָאָמָה וגבהה, ובצואתם קלקלו הירדן שהוא אמונת ישראל". ולגבי מה שהבאנו בזאת (בהערות השוליים) מזבחים (ק"ג); שם הגמ' דנה לגבי המבול, ראה הערתנו שם בס"ד.

עד: לווה עמנו ערבי מריח עפר ויודע דרכים ומרחקים. במאמרי הראי"ה ביאר שה'טייעא" מכוון לחכם היודע, מתוך חכמתו הגדולה עם בחינת המציאות, מעלתו של כל אחד ודרכו המתאימה לו; ראה הערתנו לעיל שסיכמנו מדבריו (עג), אות יא; ושם בהמשך, להמשך המעשים בעמ' זה).

חכמים גינו אותי על שלא התרתי בגמ' 'מופר לך מופר לך'. בעיניי למשפט כתב דלאו דווקא, אלא 'מותר לך' (כנבדירים עז); וציין לתוס' בבכורות (לז. ד"ה מפירין) ולשטמ"ק (כאן) שאכן כתבו כן ביחס לסוגייתנו. ועוד הביא מהגר"א (יו"ד רכח ס"ק ד, ע"פ שו"ע שם) שצריך לומר 3 פעמים.

משה ותורתו אמת והם' בְּאִין. ובספר שמן אפרסמון (לרבי יעקב טננבוים; סוף פרשת קרח), כתב ש'הן בְּאִין אמרו כלפי דתן ואבירם, שם הצו אַש המחלוקת (ובהערותנו לסנהדרין קי. הבאנו לשונו. ושם התייחסנו גם למה שפרשב"ם כאן בד"ה כל תלתין שהוא בכל ראש חודש, ראה שם).

מקום נשיקת הארץ והרקיע. פירושו הגאונים, שמלך אלכסנדריה בנה מקום במדבר, ועשה בו דמות רקיע וגלגל חוזר להראות בו חכמתו, וראה אותו רבה בר בר חנא (תשובות הגאונים שערי תשובה סי' ככח; שו"ת רי"ף סי' שיד; ויותר באורך בתשובות הגאונים מהד' הרכבי סי' יב, ע"ש).

יחזור מחר בְּשׁוּב הַגְּלִיל. כדעת חכמי האומות, שהגלגל חוזר ומזלזל קבועים בו (פסחים צד). אוצר הגאונים לפסחים (שם, חלק התשובות סי' רטז).

עד: הירדן יוצא ממערת הבניאס וכו'. על כך ראה הערותינו לבכורות (נה). בס"ד.

עה: כשהלווייתן רעב. כתב בבן יהודע, שנראה שהלווייתן אוכל אחת לשמיטה או ליובל, ונבראים לו דגים גדולים למאכלו (ועי' לעיל עד. לגבי עז"הים, "אנא ברב" קלה שפ"ם והוינא תלת מאה פרסי ואזילנא לפומא דלוייתן"). ושונה אחת ליותר מ-70 שנה, שהוא הזמן שמשפיק התהום לשוב לאיתנו.

כל אחד נכווה מחופת חב"ו. כתב במסילת ישרים (פרק ד): "כי אין זה מטעם הקנאה, אשר תפול רק בחסרי הדעת, כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא; אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלמות מְרַבָּה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חב"ו".

(השמטה) זקנים: פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה.

(השמטה) "מְלִאכְתּוֹת הַיְּהוָה וְיִקְבְּרוּ בְּהָדָר" - רב: אמר הקב"ה לחירם: כך הסתכלתי (שעתיד אתה למרוד) ובראתי נקבים באדם; וי"א: גזרתי עליו מיתה.

עה: ירושלים של עוה"ב. כאן הכוונה לימי המשיח - הרב משה צוריאלי, לקט פרושי אגדה כאן (כרך ג. זו ההזדמנות להפנות לספר זה בכל הנוגע לאגדות).

ויסוף בה מאות אלפי מגדלים וכו'. את המלים הנזכרות פירשו רגמ"ה ורשב"ם כמציינות מניין אלפים בגימטריה. לפירוש קדום אחר, המייחס משמעות למילים, עיין תשובות הגאונים (מהדורת הרכבי סי' לו).

ספינה. לדעת רבנו יונה דיון זה (של רב ושמואל) שייך בכל המיטלטלין, ונקט ספינה לאשמועינן רבותא דשמואל, דאע"ג שיש טרחה למשוך את כולה בעי למשוך כולה. אך כתב רא"ש (סי' ב) "דספינה דוקא נקט, דלא אשכחן כי הא פלוגתא אלא בספינה ובעלי-חיים, משום דספינה אי מְשִׁיךְ לה כל-דהו אזלא, וכן בעלי חיים, ולהאי אין משיכה כל-דהו מהני בה לשמואל בספינה ולרבי אחא בבהמה. אבל בשאר מיטלטלין - שמשיתכם מכח אדם המושך - כ"ע מודו דבמשיכה כל-דהו סגי". אך דעת רשב"ם (להלן פו: ד"ה והא פירות; ע"ש) להפך, שבשאר מיטלטלין אף רב יזכה שצריך למשוך כל החפץ.

ברשות מוכר בשכירות מקומה, לרבנו. כך ע"פ פירוש רשב"ם. וא"כ חולק בזה רבי, וסובר שאף ברשות מוכר קנה במסירה; אך לרבנו לא קנה במסירה אלא בשכירות מקומה. ולרש"י (ב"ק יא: כדיוק רש"ש שם, דמהניא מסירה ברשות מוכר), י"ל שכיוון שהמוכר עצמו מסר והוציא מתחת ידו הווי כמוציא מרשותו ומהני אף ברשות מוכר. כל זה התבאר בספר דבר יעקב (עו: אות ט; בדברי רש"י הבאנו את ההסבר השני. ובהסבר ראשון שם כתב, שרש"י לטעמיה, דבעינן מסירה מיד ליד, ולכן הווי קניין אלים וקונה אף ברשות מוכר. אך יש לעיר כי דעה זו, שְׁמִסְרָה היא דווקא מיד ליד - זו שיטת ריב"א בתוס' ד"ה אחזה - ייחסו לרש"י תוס' בקידושין כה: ד"ה בהמה; אך רשב"א שם הביא הסבר נוסף ברש"י - "ואף על פי שרש"י ז"ל פירש כאן במסירה 'בעלים מוסרין אותה באפסר או בשערה ללוקח' - לאו בדוקא נקיט ליה, אלא אורחא דמלתא נקט". ור"ן שם, ט. בדפי רי"ף, ע"ש, אף נקט בדעת רש"י כרוב הראשונים, בניגוד להבנת תוס' בדבריו, וזו לשונו אַחַר הִבְיֵאוּ לשון רש"י שם: "ולאו דוקא, שא"צ שימסרנה מיד ליד; אלא כל שאֲחַזְקָהּ במצותו סגי", והיינו כרשב"ם כאן ד"ה בטלפה וכפי שהסבירוהו בתד"ה אחזה, ע"ש).

עו: מסירה. א. דעת ריב"א (תוס' עה: ד"ה אחזה) שצריך מיד ליד. ואין כן דעת רשב"ם (ד"ה בטלפה; תוס' שם). תוס' בקידושין (כה: ד"ה בהמה): רש"י שם (במשנה) כריב"א; ר"ן שם (ט. בדפי רי"ף, וע"ע רשב"א שם); אינו כריב"א. ב. בב"ק, דייק רש"י מרש"י (יא: ד"ה במסירה) שלדעתו מסירה קונה אף ברשות המוכר; שלא כתוס' (עו: ד"ה הק) שכתבו שפשוט שאינה קונה, וכן דעת רשב"ם (עו: ד"ה ומשני).

עו: שטר-חוב נקנה במסירה וכו'. גרסת רשב"ם: להלכה אותיות נקנות במסירה, כרבי, וכן ריהטא דגמ' ומסקנא בהרבה מקומות (להלן קעג, קנא; כתובות פה, יבמות קטז. אביי). וכ"כ להלן (קסט: ד"ה רבן שמעון), שהלכה כרשב"ג (שסובר שם כן; עי' גם רשב"ם קעג. ד"ה ואב"א). לעומתו, תוס' ורבים מהראשונים גורסים שאין נקנות במסירה. וראית תוס' מסנהדרין (לא). בההיא איתתא דנפק שטר מתותי ידה, אמרה שפרוצ הווא, בלשון א שם האמינה ר"ן והקשה רבא דא"כ אתי כרבי דנקנות במסירה, ותירץ לו דשאני הכא דאי בעיא קלתיה. ובלשון ב לא האמינה ר"ן, והקשה רבא דאי

בעיא קלתיה. וקשה מלשון א מדוע רבא תמה ומדוע ר"נ לא ענה שאכן הלכה כרבי; ומלשון ב מדוע לא האמינה ר"נ, הרי אותיות נקנות במסירה, ומדוע רבא לא הקשה זאת. ושמא ללישנא בתרא אין לזמות הך דרבי ורבנן להווא עובדא, דהתם הופקד השטר בידא דההיא איתתא, ולא הוקנה לה. ובתוס' ר"ד כתב לדחות הראיה מסנהדרין (מלשון א), שרבא רצה לחקור את ר"נ מאיזה טעם האמינה, ואהדר ליה ר"נ דאין צריך לדברי, דאפי' לרבנן נמי מהימן משום דאי בעי קלתיה. ובתומים (ס"ל סו סוף ס"ק יג) כתב שמודה רשב"ם שרב נחמן חולק בזה; וזו לשונו: "דרשב"ם ס"ל א דהלכתא אפסקא לגירסא שלו אותיות נקנים במסירה, מ"מ רב נחמן ס"ל כתיבה ומסירה, כדמוכח מעובדא דההיא איתתא פרק זה בורר, וכמש"כ התוס' להדיא; רק ס"ל לרשב"ם דלית הלכתא בהא כרב נחמן" (והזכרנו דבריו בהערותנו להלן קנא. במעשה דאימיה דרב עמרם ומלוגא דשטר)."

עז: (השמטה) 'זכו בשדה זו לפלוני וכתבו לו שטר' - יכול לבטל מסירת השטר (כל עוד לא נמסר), אך אינו יכול לחזור בו מקניין השדה מאחר שהתבצע. 'על מנת שתכתבו לו את השטר' - בביטול מסירת השטר נמנעת זכיית פלוני בשדה.

עז: שטר נקנה אגב קרקע. במקרה שבו מדובר בגמ', זהו שטר-מכר על הקרקע, ונקנה בהקנה בקרקע עצמה. ולאור השוואת הגמ' דין שטר-חוב לדין זה, נראה ששונים הם. כן דעת ר"ף שכתב בשמו רא"ש (ו). אך לדעת רבנו חננאל (מובא שם ברא"ש, ועמו הסכים), צריך גם שטר-מכר על שטר-חוב הנמכר.

לפי המחיר. כתב רשב"ם להלן (צב. ד"ה וליחזי ב) שאף לרבנן אמרינן בעלמא הדמים מודיעים; דדווקא הכא ספק הוא דילמא מהנך דלא קרו לבקר 'צמד', והמע"ה, אך התם גברא דזבין לרדיא ולשחיטה מדו, דכיון דידעינן בוודאי בהאי לוקח דרגיל לקנות לרדיא וגם הדמים מודיעין - הלכך הדמים ראייה; דומיא דהיא דכל בני העיר קורין לבקר 'צמד' אע"פ שקורין לו לפעמים 'בקר' אמרינן דכוליה זבין, דכיון דידעינן דהאי לוקח רגיל לקנות נמי לבקר 'צמד' כדאר בני העיר וגם הדמים מודיעין דבקר עם צמד זבן - הלכך אמרי רבנן דהקמים ראייה (וע' כאן ד"ה כולה).

אך לרבנן לא, וכו'. רשב"ם (ד"ה בכדי): "ומסתברא כתירוץ אחרון, וקמא שינויא דחיקא הוא". יש שהקשו בין סוגייתנו, שכשידוע שהמחיר מופרז אומרים מחל ומתנה נתן, לבין הסוגיה בב"מ (נא.), שם אדם קונה בהבחינו שיש אונאה (שישית), כדי לתבוע את השבתה אח"כ; ואמרינן שיכול לתבוע, דומיא דהיא דכל בני העיר קורין לבקר 'צמד' אע"פ שיש אונאה! ובנתיבות המשפט (ח"מ רכז, ביאורים ס"ק ד) כתב כי אין הסוגיות שוות, ששם מדובר באונאת שישית, ובדעתו לקנות ולתבוע את ההפרש; אך בסוגיין 'בביטול מקח ודאי דעל כרחך צ"ל דידע ומחיל, דאם היה דעתו לתבועו אח"כ ולבטל המקח - לא היה קונה אותו כלל מעיקרא". לתירוץ נוספים ראה דבר יעקב (עח. אות ד).

עח: ולא נפשט האם חלקו דווקא כשהפלים עליו. כתב רשב"ם (ד"ה בעודן עליו), שלפי צד זה, כשאנים עליו אין מכורים אפילו אוכף ומדעת קלקלי וחבק. אך בתוס' (ד"ה אבל) חולקים עליו בזה.

עח: המוכר 'פרה מניקה' לא מכר את בנה וכו'. העירו אחרונים על לשון המשנה. זו לשון בעל תוס' יו"ט: "ויש לדקדק, אמאי הכא בחמור קרי הבן בשם עצמו, ואילו בפרה לא קרי ליה 'עגל' שהוא שם עצמו, וכדתנן במ"ד פ"ה דבבא מציעא 'עגלים וסייחים'; אלא תני בהדיא 'בנה' ונ"ל דלהכי שינה התנא, כדי להעיר על שם סייח לומר שיש טעם בשם זה, וכדאמרינן בגמרא: 'ואמאי קרי ליה סייח? - שמהלך אחר שיחה נאה; פירש הרשב"ם: בקריאה בנחת וברמיזה הולך למקום שהאדם חפץ; אבל זקן צריך מרדע. ע"כ", ע"ש מדוע לא השמיע לנו התנא זאת במשנה בב"מ. אך רש"ש כתב שאין זה מקוור ולכן כתב 'דתני בכל חד רבותא: בחמור - אף שכבר גדל קצת ואינו נקרא שוב על שם אמו אלא יש לו שם בפ"ע - 'סייח' - אפ"ה מכור. ובפרה - אף בעודו קטן ביותר עד שאינו ראוי להיות לו שם בפ"ע, 'עגל', אלא שנקרא עדיין ע"ש אמו - אפ"ה אינו מכור". אך בתורת חיים כתב הפוך מרש"ש, שדווקא קטן, יונק, קרוי סייח, אך 'בנה' משמע גם גדול; ונקט במשנה 'סייח' 'לאשמעינן דדוקא בקטן קאמר'; ע"ש.

דרשת רשב"נ (מהדורה אחרת - הדרשה במלוואה) "יאמרו המשקלים (ביצק) בָּאָו (ונחשב) חֶשְׁבֹן (שכר והפסד, מצווה ועברה), תְּנֵהוּ וְהַכֹּנֶן (בשני העולמות); עֵיד סִיחֹן (אך אם כעיר ההולך אחר שיחה -) פִּירָאֵשׁ יִצְאָה מִחֶשְׁבֹן לְהַקְרִית סִיחֹן (צדיקים), אֶכְלָה עֵר מוֹאֵב (עיר הנ"ל, ואת) בְּעֵלֵי קְמוֹת אֶרְבֵּן (גסי רוח)... וַיִּרְאָה (רשע: אין רם) אֶבְדֵּן חֶשְׁבֹן (אין דין), עֵר־דִּיבֵן (הקב"ה: תיכף דין), וַיִּשְׁמַע עֵר־נַפֵּחַ (תבוא אש שא"צ מפוח) אֶשְׁרַע עֵר־מִדְּבָאָ (תדאב; וי"א: יעשה כרצונו, בעוה"ב)".

עט: 'בור' מכר מימיו, לר' נתן, וחלקו עליו רבנן. כך מתבאר בסוגיין. וכתב בנמוקי יוסף (מ. בדפי ר"ף) בשם ריטב"א בשם ר"ה, ש'ב'באר (=בור מים חיים) ודאי מכר מימיו, שעל שם נקרא. ויש לדון מה לגבי שובך, האם חלקו רבנן על ר' נתן כמו לגבי בור. כתב בנמו"ש בשם ריטב"א, שנקט התנא בור וה"ה לשובך ולאשפה ולכוורת. וגם בתוס' (עט: ד"ה ואי) נמצא כן. ובשט"מ מובאים דברי ראב"ד, שלא חלקו רבנן על ר' נתן אלא בבור. בטעם החילוק כתב: "משום דמימי הבור לאיסתפוקי מינייהו קיימי, דהא מסתפק מינייהו כל יומא, והווי להו בתוך הבור כיון וכתבואה שבתוך הבית, שאינם נמכרים עם הבית, שמזונותיהם הם והם עומדים להסתפק מהם בכל יום והם הולכים ומתמעטים וקלים לגמרי; אבל הנך כלהו מקום גדלתו, ולפרות ולרבות הן בתוכה ולא למעט אותם ולא להסתפק מהם - על כן הם מכרין עמהם. וטעמא דמסתברא הוא". ובדעה זו נקט רמב"ן, וכתב שכן דעת ר"ף ורמב"ם.

אין דין מעילה בגידולהם. ומ"מ איסורא איכא (כדמוכח לעיל כו: ובע"ז מ:), ואנשי יריחו נהנו שלא ברצון חכמים (פסחים נו:).

פ: 'פירות שובך' וכו' מניח זוג בכור, 2 דורות. וא"צ דור נוסף, שכיוון שיש רבים בקן די בזה להיחשב לדור הצעיר צוות. רשב"ם (ד"ה ומשני).

ומקבל טומאת-אוכלין בלי צורך במחשבה מלבד 2 החלות. לכאורה אין מחלוקת ממשית בין אביי לבין רבא, כך משמע מדברי רשב"ם (ד"ה רבא אמר) שהמחלוקת ביניהם היא כיצד עדיף להעמיד את הברייתא. וכך לכאורה אפשר לדקדק מלשוננו לאורך הסוגיה (ועיין מה שצינו במפתח רזא דשבתי על דברי רשב"ם הנ"ל).

פ: הקונה עץ זית לקציצת ענפיו מניח 2 ענפים. 'גרופיות', כך פירש רשב"ם. אך רש"י (ב"ק פא. ד"ה חוץ) כתב שהכוונה לשיעור 2 אגרופים מן הגזע למטה (ע"ש בתוס').

ארז 9 מניין (אין גזעם מחליף) חוץ מארז עצמו שגזעו מחליף. רבנו גרשום כאן. וכן הוא ביד רמה (נח-נט) שגרס "משכחת לה בשאר מיני ארזים" וביאר כנ"ל. וראה הערת דק"ס. אך בתענית (כה:): כתב רבנו גרשום בדיוק להפך, שארז עצמו אין גזעו מחליף, ושאר מיני גזעם מחליף, וכ"כ שם רבנו חננאל. ורמב"ם קט"ם (הל' מכירה כג, טו): "בדקלים וארזים חופר ומשרש לפי שאין גזעו מחליף". וכתב עליו במגיד משנה: "שכיון שביארו הטעם - פשוט הוא שבמקום שיהיה גזעו מחליף לא אמרו חופר ומשריש".

פב: שיעור המרחק בין 3 העצים (או בין ה-2 לר' מאיר). בכל השיעורים כתב רשב"ם ש'ע"ד ולא עד בכלל. ובדעת רבא כתב רשב"ם (פג. ד"ה ועד ט"ז אמות) שדבריו (שאמר להלכה) אמורים בדעת רבנן, ולית ליה סברת 'מדלר'ש פלגא לרבנן נמי פלגא'.

ושם, בהערת השוליים. בסוגייתנו (פג.) תניא שהמרחק בין העצים הוא מ-4 ועד 16 אמה. וכתב רשב"ם (ד"ה כמה יהו) שנראה שהוא הדין למקדיש עצים. והקשה מהא דלעיל (עב.) תניא, לגבי מקדיש, שהשיעור הוא ממטע 10 לבית-סאה. ונבאר. לעיל שם (ד"ה ג' אילנות) הסביר רשב"ם שמדובר בנטיעות צעירות, דהא זקנות שיעורן כמטע 3 לבית-סאה כאמור בפרק לא יחפור (כו. ע"ש). כלומר, לברייתא דלעיל (עב.) שיעור המרחק בין עצים זקנים הוא כ-33% אמה כמחושב לעיל (כו., בדברי עולא בעץ הסומך לשדה חברו, שיונק 16% לכל צד); ובנטיעות צעירות כ-18% (ע"פ חשבון 10 לבית-סאה, נמצא שזהו, בערך, קוטר העיגול שבשטחו 250 אמ"ר). אך בסוגיה לעיל (עב. ד"ה ממטע י') כתב רשב"ם, שיש לחלק בין

מוכר, שבדעתו תלוי הדבר, לבין מקדיש, שביניקה תלוי הדבר (שבמכר "במראית העין תליא מילתא, דהא דעתא דלוקח בטר מראית העין אזלא" - יד רמה שם, ע"ש; וע"ע רגמ"ה כאן). ודבריו שם בניגוד לדבריו בסוגייתו, כאמור, שדין מקדיש ודין מוכר שווים. ובסוגייתו התייחס לברייתא דלעיל וכתב שהיא חולקת על הברייתא שבסוגייתו בשיעור המרחק בין העצים - בין לגבי מכר ובין לגבי הקדש. ונמצאו דבריו סותרים זה את זה, כפי שהעירו בתוס' לעיל (לו: ד"ה ממשט). עוד כתב רשב"ם לעיל (לו: ד"ה מכוך) שיעור דמטע עשרה לבית סאה לגבי מכר (ולא כדברי בפרק ד לחלק בין מכר לבין הקדש). על כן, כתב בחסדי דוד (ז, ד), שפאן, בסוגייתו, חזר בו רשב"ם ממה שפירש לעיל (עב). וכמו שכתב כאן רשב"ם, שרָאָתו לדבריו כאן (שהברייתות חולקות) מדברי התוספתא, שם נאמר שיעור 'ממטע עשרה לבית סאה' הן לגבי מכר והן לגבי הקדש. ונמצא שדבריו לעיל (לו: הנ"ל) מתאימים לדבריו בסוגיין, אלא שפירש שם כתנא דתוספתא שהשיעור הוא ממטע עשרה לבית סאה אף לגבי מכר.

האם רואים את האמצעיים כאילו אינם? לעיל (לו: ז) אמר רבא שאם מכר עצים צפופים אין לקונה קרקע. ור' זירא אמר שם דהיינו כר"ש, אך לרבנן 'רואין את האמצעיים כאילו אינן' ואם יש די עצים להיחשב כ-3 לפי המרחק הנדרש יש לו קרקע. אך בסוגיין חזינו דאית להו לרבנן נמי שיעור מזערי למרחק; ולכאורה קשה, דנימא 'רואין את האמצעיים כאילו אינן'! ולכאורה י"ל דאה"נ, ולא איצטרך שיעורא אלא כשפירש שלוש עצים לבדם והם צפופים, דאי נמי נימא 'רואין' הא בצרו להו. וכ"נ דברי הגר"א (י"ד רצו ס"ק נא), ע"ש. ונמצא, א"כ, שבעצים מרובים אכן אומרים 'רואין' לרבנן ויש לו קרקע. ולעיל (לו: בהערות החיצוניות, ע"פ דא"ש וגר"א) התבאר שהוא כדעת ר' זירא, דאמר התם 'כתנא' והעמיד דברי רבא, שאין לו קרקע, כר"ש. אך רבא פליג, ולדעתו במכר רצופין אין לו קרקע אף לרבנן, דלא אמרינן 'רואין' לענין מכירה אלא לענין כלאים (שעשוי אדם לנטוע ע"מ לדלל אח"כ ולקחת לעצי הסקה; אך למכר כיוון שאין עומדים להתקיים אין מועיל). וזו משמעות דברי רשב"ם כאן (ד"ה רואין, "וחומרא היא גבי כלאים"; ראה רש"ש).

פג: מכר חטים 'טובות' ונמצאו רעות או להפך וכו'. במשנה "ארבע מידות במוכרין" (ועי' רשב"ם ד"ה ד' מדות). ואלו הן: א] מכר 'חטים יפות' ונמצאו רעות - הקונה יכול לחזור בו; ב] 'רעות' ונמצאו יפות - המוכר יכול לחזור בו; ג] נמצא טיבו כפי שאמר - אין אחד מהם יכול לחזור בו; ד] נמצא מין אחר - שניהם יכולים לחזור בהן. כללו של דבר, המוכר דבר 'טוב' או 'רע' ונמצא שלא כדבריו - המוטעה מביניהם חוזר בו; אך אם נמצא מין אחר כל אחד מהם יכול לחזור בו. ועי' להלן (פה). והערותנו שם) ברייתא נוספת בכותרת "ארבע מידות במוכרין" והם חילקי דינים בעניין אחר.

מכר חטים 'טובות' ונמצאו רעות וכו'. ובהערות השוליים הבאנו מפסחים (מת.), "...אמר רב פפא: שמע מינה גריעין חטי חסיכתא מחיטי מעלייתא טפי מדגריעין שערי חסיכתא משערי מעלייתא; דאילו התם תילתא, והכא ריבעא". ופרש"י (שם ד"ה שמע מינה): "לענין מקח וממכר". אך לא נתבאר מה בדיוק המקרה המדובר. ובחכמת שלמה למהר"ש קלוגר (על שו"ע חו"מ ס' רלג; והביא ממנו בספר דף על הדף לפסחים שם) הציע בזאת מספר אפנים, ע"ש; ואלו הם: (1) מכר לו 'חטים יפות לקמח', אם נותן לו אח"כ רעות - צריך לתת שליש יותר (והא דאמר' לוקח יכול לחזור בו - כשאין המוכר רוצה להוסיף לו). (2) במוכר 'חטים יפות' (ללא 'אלו'), יכול לתת רעות בשליש יותר. (3) מכר סתם 'חטים' בהבדל לפי השער, אם נותן רעות יוסיף שליש. (4) נתבקש לחיטים שתעשינה פמות קמח מסוימת, אם נותן רעות מוסיף שליש. וסיים שם מהר"ש קלוגר: "ותמוה על הפוסקים הראשונים והאחרונים שלא הביאו דין זה כלל".

רב חסדא וכו' כרבי. כ"פ רשב"ם (ד"ה אמר רב חסדא. ולא כתוס' בב"מ נ: ד"ה אמר; וע"ש במהר"ם ובחכמת שלמה; ראה הערתנו שם). וכ"כ רי"ף (מב. בדפיו), והוסיף שאמנם הלהכה פוסקים כרבי נתן (רבא בב"מ נ:), אך העיקרון של רב חסדא יָשֵׁם ביחס לביטול מקח, כאשר ההפך (הראשון) גדול מששית ("כגון שמכר לו שוה-ארבע בחמש ולא הספיק בכדי שיראה לתגר או לקרובו עד שהוקרו ועמדו בשבע - לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר, דאמר ליה לוקח למוכר: אי לא דאוניתן לא מצית הדרת בך, השתא דאוניתן מצית הדרת בך? וכן המוכר"). והקשה רבא"ד (בסוף דבריו; מובא בש"מ"ק), שהרי ביטול מקח שניהם יכולים לדרוש (ב"מ נ:; ומובא ברשב"ם להלן צ. סד"ה כל דבר!); כתב בנמוקי יוסף (סוף מא: בדפי רי"ף), דהני מילי שהמתאנה תובע אונאתו (ואינו רוצה לבטל כל המקח), אזי יכול המתאנה לבטל את המקח; אך אם אין המתאנה תובע כלל אין המתאנה תובע ביטול מקח. וכ"כ ר"א"ש (סי' יד) בשם ריב"ם; וכתב שגראה שכך סובר רי"ף. אך רבנו יונה (מובא ברא"ש) כתב שאין מסתבר לומר כן; ועל כן פירש, שאין המתאנה יכול לבטל את המקח אלא כל זמן שהמתאנה יכול לעשות כן - בכדי שירָאָה לתגר, ואף שהמתאנה הוא המוכר, שיכול לחזור גם אח"כ (כדברי רב נחמן, בב"מ נ:); וכן אם המתאנה רוצה בקיום המקח טרם חזר בו המתאנה (וכגון בסוגיין, שהמקח התייקר בינתיים ואין הקונה רוצה לבטלו), אין המתאנה יכול לבטלו.

פה: (סדר הברייתא ד'ארבע מידות' וכפרשב"ם) 'ארבע מידות (=חילוקי דינים, לגבי קניין בכלי לפי הרשויות השונות והקניינים הנהוגים בהן) במוכרין. 1. בסמטה או בחצר של שניהם, בכלי של ז' - של המוכר עד מילוי הכלי (ליוקר, לחזרה ולהפסד), ואז - של הקונה (לכך הושאל לו). 2. בכלי של אחד מהם - שייך לו כל הניתן לתוכו, מיד. 3. ברשות הקונה - קנה מיד כשהתרצה המוכר למכור (אולי בכלי הקונה בלבד, שבכלי המוכר לא נפשט). 4. ברשות המוכר או השומר - קנה רק בהגבהה (אולי רק בכלי המוכר והשומר), במשיכה מרשותו, בשכירות המקום או בהסכמה לייחוד מקום.

פה: לא נפשט האם כלי של הקונה קונה לו ברשות המוכר. (השמטה) זרק גט לתוך סל שלה (אם הלהכה כלי שלה ברשותו אינו קונה - בסל התלוי בה; קשור בה; מונח בין רַבְּיָה; בעלה מוכר סלים; אינו מקפיד על מקומה, ותנ"ה [גיטין עח.]).

פז: סרסור. דין נוסף מן המשנה והגמ' - סרסור (מְתַנֵּן, הקונה מבע"ב ומוכר) שהשאל כלי-מידה למוכר ולקונה, ותוך כדי מדידה השתנה המחיר - ברשות המוכר, כל עוד לא התמלא. והוא ממש דין כלי של ז' שנשנה לעיל (פה). בברייתא דארבע מידות (רשב"ם), על כן לא כתבנוהו. ואף הדין השני כאן, שהפלי שלו נשבר בנוכחותו, הן זה דין הקונה בכלי שלו דלעיל שם; והכא קמ"ל דסרסור נמי דינו כקונה ואינו שליח של הקונים ממנו (רשב"ם).

בהערות השוליים, מובא ממסכת ביצה (כט.). שם 3 דעות לגבי הנהגתו של אבא שאול בן בטנית. לדעת ר' יהודה (במשנה שם), עשה זאת ביו"ט, מפני שאסור למדוד ביו"ט. לדעת אבא שאול, עשה זאת גם בחוה"מ, מפני ביטול בית המדרש או גם מפני בירור המידות מן הקצף שבהן (ראה שם ברש"י, ביחס לשתי הגרסות במשנה). ולדעת חכמים, עשה זאת בכל ימי השנה מפני מיצוי המידות. כל זה במשנה שם. לכאורה, הברייתא שם על אבא שאול ב"ב וחבריו נשנתה כדעת אבא שאול. ולגבי השאלה, כיצד נותרו עודפים מן הקצף, כתב שם בתוס' רי"ד שלעתיים היו באים אליו לקוחות רבים, שלא הספיק להניח עבורם את המידות להתמצות כל הלילה, והם לא רצו להמתין לכך. ע"ש; ומדבריו נראה שהברייתא עולה אף לדברי חכמים.

פח: בגמ' "דאמר רבה: הכיָשָׁה נתחייב בה. אימור דאמר רבה בבעלי חיים, דאנקטינהו ניגרא ברייתא...". ראה הערתנו לב"מ (ל) בס"ד.

גמר בלבד לקנות - ירא'שמיים כרב ספרא לא יחזיר אלא יַעֲשֶׂה דמאי וכו'. (הרחבה) מן הדין לא קנה, ולכן לא התחייב במעשר דמאי. שפן שנינו במסכת דמאי (ג, ב): "הלוקח (הנוטל, תפא"י) ירק מן השוק ונמלך להחזיר - לא יחזיר עד שיעָשֶׂר, שאינו מחוסר אלא מנין. היה עומד ולוקח, וראה טען אחר יפה ממנו - מותר להחזיר, מפני שלא משך". הסיפא היא כמו המקרה שבסוגייתו [וברישא דהתם חייב לעשר מדינא - שפבר קנה בהגבהה או במשיכה, והמחיר ידוע, ולא נותר לו אלא למנות להגיע למניין המדויק המגיע לו (ע"ש בפינה"ש לרמב"ם, רע"ב, תפא"י יא)]. אך ירא'שמיים ("ודובר אמת בלבבו" כרב ספרא), מאז שגמר בלבד לקנותו נוהג כאילו קנה ומחויב במעשר דמאי; שלהחזירו בלי מעשר אי אפשר, שהרי אין חָבֵר מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. אמנם גם לַעֲשֶׂרוֹ ולהחזירו אי אפשר, שמחזיר (למוכר) פחות ממה שנטל; ולכן מַעֲשֶׂר ומחזיר ומשלם למוכר את דמי המַעֲשֶׂר.

פט: יש לעשות משקולות של ליטרא וכו' לא של מיני מתכות. ובהערותנו החיצוניות. לגבי הטעם לפסול מיני מתכות כתב רשב"ם (ד"ה ולא) "מפני שפוחתין והולכין"; וכ"כ רמב"ם (הל' גבהה ח, ד): "מפני שמעלין חלודה ומתסריין". אך בתוס' (ד"ה ולא בשל בעץ) כתבו בשם רבנו תם, שמדובר דווקא

במשקולות ששוקלים בהן בשר, שהשומן נדבק במשקולת ומכבידה; אך משקולות לדברים יבשים ככסף וזהב מותר לעשותן של מתכת, אלא שמשקולות לכסף ולזהב צריך לחפות בעור, מפני שבשחיקה מועטת יבוא בהן לידי הפסד גדול (והוא 'משקולת קטנה' המחופה עור, הנזכרת בשבת ע"ט, בגיטין כב. ובסנהדרין סח.). ושאר משקולות לשקילות נחושת וכיו"ב, נעשות מתכת ואינן צריכות אף חיפוי עור. וכתב בשלטי הגבורים (מה. בדפי ר"ף אות ב [שורה אחרונה בעמוד]) שלפי פירושו של רמב"ם (ורשב"ם) אין לחלק בין המשקולות לשונות, וכולן אין לעשות מתכת. ונראה שרש"י סובר כדברי רבנו תם, שפירש לגבי המשקולת הקטנה (בשבת וכיו"ב בגיטין): "דרך הסוחרים לצור משקולת של עופרת כדי שלא תפחת, לפי שהמתכת נשחקת תמיד ונפחת מאליו". ואילו לרשב"ם אין שייך לעשות משקולת מעופרת; ובעל-כרחנו סובר כחילוק של ר"ת, שאין חוששים לפחת המשקולת אלא במיעדים לכסף ולזהב, ובה מדובר שם. ואילו דבריו בסנהדרין (סח. ד"ה משקולת קטנה): "כעין אונקיא שעושים מעופרת ומחפין אותה בעור כדי שלא תחסר; אבל משקולת גדולה אין דרפה לחפותה בעור". אך לרשב"ם ולרמב"ם צ"ב, מהי אותה 'משקולת קטנה' הצריכה חיפוי עור? וי"ל דהיינו סלע שפחתה לכדי שקל; ששינוי בכלים (יב, ז) ומייתי לה בב"מ (נב. ובתוס' כאן): "סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה - טמאה; עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה? עד שני דינרין; פחות מכאן - יקוץ". נמצא מפורש במשנה קיומה של משקולת ממתכת (כסף); ומסתבר, אפוא, שמודים שאפשר לעשות משקולת ממטבע שנפסלה; ומה הטעם? כיוון שיש הקפדה יתרה על שיעור הפחת, שאם פחתה הסלע יותר מחצייה - ולדעת רב הונא גם כשנפחתה פחות מחצייה (ב"ם שם, ע"ש) - חייב להשמידה (מחשש רמאות במטבע), אין לחשוש במשקולת זו לשחיקה, שהרי כשתישחק מעט ממילא מחויב הוא להשמידה. תדע, שכתב רמב"ם בהלכות שבת (יח, די) ש'ריבעא דריבעא דפומבדיתא' - היא המשקולת הקטנה כאמור בשבת ובגיטין - הוא שקל. ואפשר שלפי שיטתו הוכרח להסביר שזה משקלה, שאחרת יקשה, איזהו משקל הצריך חיפוי? - אלא מדובר במשקל שבא ממטבע, וכנ"ל. עיין **מרכבת המשנה** על רמב"ם שם, שכתב כעין זה. ואולי אפשר להסביר באופן נוסף, שחוששים שרשב"ם ורמב"ם לשחיקה במשקולות אבן וזכוכית המיועדים לכסף ולזהב, מפני הנזק הרב שבכל שחיקה; ועל כן אותן צריך לחפות בעור. [כך או כך, נמצא שרשב"ם ורמב"ם אינם יכולים לסבור כדברי רש"י שכתב שאותה 'משקולת קטנה' עשויה עופרת.]

ליטרא כמידת משקל - רש"י (בכורות נ. ד"ה ליטרין): מנה, 25 סלע (לרש"י 354 גרם ולגאונים ולר"ף 425 - מדות ושיעורי תורה כח, די). רמב"ם (הל' עירובין א, יב; מתנו"ט ו, ח; חובל ומזיק ג, ה ומ"מ): משקל 36 דינר; 148.7 גרם (מדות ושיעורי תורה, שם). [ויש שהכוונה למידת נפח ושיעורה לוג - רגמ"ה (סוף פט): כתב שהלוג הוא ליטרא, וכ"כ רש"י בעירובין (כט. ד"ה עוכלא) ובחולין (קי. ד"ה ריבעא; וריבעא הוא לוג - ע"ל מדות ושיעורי תורה די, ו). וע"ע מדות ושיעורי תורה (יג, ב והע' 13-14; כח, יג-יד והע' 68, 78).] וע"ע אנציקלופדיה תלמודית (כרך לו) ערך ליטרא ובהערות.

פט: לטמון משקל במלח להכבדו. "אמר הקדוש ברוך הוא: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור - אני הוא שעתיד ליפרע ממי... שטמון משקלותיו במלח" (בבא מציעא סא:).

עוכלא, $\frac{1}{5}$ קב = $\frac{1}{20}$ לוג. כך גרסתנו, "וכמה היא עוכלא? אחד מחמשה ברביעי", וזו מסקנת **רשב"ם** (ד"ה תומן; צ. ד"ה ועוכלא) ועוד. אך לדעת רש"י (עירובין כט. ד"ה עוכלא; וע"ע סוטה ה. ד"ה אחד) ועוד, עוכלא היא שמינית הלוג. עיין **מדות ושיעורי תורה** (לרבי חיים פינחס בניש; יד, ד): "ונראה שהיתה גרסתם בגמ' שם 'אחד משמונה ברביעי'".

צ: אך בעת בצורת אסור אפילו קב חרובים. אע"פ שאינו דבר שיש בו חיי נפש - כ"ג מדברי **שאלות** (ויגש, שאלתא לב). וב**נמוקי יוסף** (מה: -מו. בדפי ר"ף) כתב שמשדר הדברים בגרסתנו עולה שמה שאסרה הברייתא בשנת בצורת הוא בערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית. ובעינים **למשפט** הביא דבריו והוסיף שמדברי **רשב"ם** (ד"ה "ולא יכניס משלו - ומיהו ישייר לעצמו כדי הוצאתו לשנה") נמצא שגרס הא ד'בשני בצורת' מקמי הא דערב שביעית וכו', וא"כ בערב שביעית מותר לאצור אפילו בשני בצורת. והניח בצ"ע. והוסיף, שבטור (וכן פסק בשו"ע, חו"מ רלא, כד) כתב שבשני בצורת מותר לאצור משלו לשנה אחת, והוא כדברי רשב"ם.

צא. בבציעם התיירו לסחור 'פעמיים' וכו'. בטעם הדבר כתב **רשב"ם** שאין בהם כ"כ חיי נפש, וטוּחַח הסוחר רב ורְחֵחו מועט. ע"ע בתוס'. וע"י שם עולם לרבי ראובן מרגליות (אות קמט) משכ"ב.

אא"כ הופקע המחיר סאתיים חטים בסלע. לשון הגמ': "אא"כ עמדו סאתים בסלע". מש"כ שמדובר בחיטים, כ"כ **רבנו גרושום** ו**רמב"ם** (הל' מלכים ה, ט). ולגבי יחס המחיר, כתב **רמב"ם** שהמחיר הוכפל; וזו לשון **כסף משנה**: "ומשמע ליה לרבינו דהיינו שוה דינר חטים בשני דינרים, מדאמרין בפרק כיצד משתתפין (דף פב): רבי יוחנן בן ברוקה אומר מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע". וכ"כ כאן **רש"י** (וציין לעיל ט).

ר"ש וסוגיין: נענשו על צאתם וכו'. מה שפנתתי דסוגיין כר' שמעון, הוא ע"פ דברי האמוראים בסוגיה. גם אם נאמר שדבר רנ"י "חזיתם נעמי שיצאה מארץ לחור"ל מה עלתה לה" אמורים רק בביאור דברי ר' שמעון ואין רנ"י נוקט עמדה, יש כאן את מאמרו של רב חנן בר רבא בשם רב ש"אלמלך... בני נחשו בן עמינדב... שאפילו מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא..." וכן להלן (צא:): "מחלון - שעשו גופן חולין; וכליון - שנחייבו כְּלָהּ למקום", ובשניהם פירש רשב"ם (צא: ד"ה שנתחייבו כליה וד"ה חולין) שהדברים מתייחסים ליציאתם מא"י. ואפשר שיש 'לסיים' מכאן שרב הוא שאמר שם יואש ושרף שמן וכו', דאזיל לשיטתיה הכא דנענשו על שיצא מא"י. אח"כ בדקתי בספר **שם עולם** לרבי ראובן מרגליות, ושם (אות קג) אמר ד'תסתיים' איפכא, דרב הוא דאמר מחלון וכליון שם ו"יואש ושרף" שבדבריהימים לדרשה קאת; שכן בירר שם (אות לז, לעירובין נג.), שרב ושמואל חולקים במקומות רבים במי שמוזכר בתנ"ך ובמקום אחד וגם בדברי הימים, האם השם שבדבה"י עיקרי והאחר לדרשה, או שלהפך; ע"ש. ול'סיים' מחלוקתם הביא בשם מדרש רבה (ויקרא רבה פ"א, ג) שאמרו אמוראים 'בישם רב': "לא ניתן דברי הימים אלא לדרשא"; ומזה הסיק שבכל המקומות (שם הביא רשימה, ע"ש) רב הוא הסובר שהשם שבדבה"י אינו השם העיקרי אלא לדרשה. וכתב שלזה כיוון רשב"ם (צא: בדבריו: "יואש ושרף - בדברי הימים", לרמוז שזה יסוד פלוגתתם. וכתב כן עוד שם ביחס למחלוקת אחרת (אות קלג, לסוטה מב:), ע"ש. [עכ"פ לדרפו נמצא שאין רב ושמואל חולקים שעל היציאה מא"י נענשו].

נכלא אברהם וכו' ובאררט. בגמ' 'קרדו', והיא אררט, כבתרגום אונקלוס לבראשית (ח, ד); וכבתרגום יונתן (למלכים ב' יט, לו), לישעיה לו, לח ולירמיה נא, (ז). והם הרי קורדיסטן (וביחס לאברהם אבינו מסתבר שמדובר באזור ההררי של נינה בירת נמרו). ועיין אנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית.

צא: היה בוצע ילד קרוב ונמשך חוט דבש על 2 זרועותיו. היה עורב נוטל בשר, ושומן זב לכל גובה הקיר הראשונה מ'מרת ר' יוחנן, והשנייה של ר' אלעזר, ושתיהן בלשון 'נהירגא'. ש"מא יש לבאר שגדול החידוש במאמר הראשון מאשר במאמר האחרון, ולציין את הגמ' בבבא מציעא (קה:): "בשני דרבי יוחנן הוה שמינה ארעא, בשני דרבי אמי הוה כחישא ארעא". ור' אלעזר ג"כ היה תלמיד ר' יוחנן; אמנם נפטר קרוב לפטירת רבו (ארש"ג עמ' 84, נפטר שניהם בשנת 590 לטטרות, היא ד'ל"ט; ובהערת רב"מ ליון שם כתב בשם ספר דורות הראשונים [ח"ב 310] שלפי סדר ימי הדורות צ"ל 599; והיינו - ד'מ"ח).

ר"פ: ישון טוב ללל מלבד וכו'. הגרסה בעין יעקב, וכן הביא בדקדוקי סופרים: "לכל מילי מעלי עתיקא, לבר מתמרי" וכו'. וכפי המתבאר בהערה במהדורת שוטנשטיין (46), הכוונה ש"כל הדברים נעשים משובחים יותר כשהם מתיישינים", כלומר, שלכולם מיטיב ישון, בר מהנך תלתא. ולכאורה אין רב פפא מתייחס לנבואה, אלא למציאות הידועה בזמנו. וצ"ב.

צג: מנהג ירושלים וכו'. מש"כ שהמנהג בירושלים לחייב בבושת אף בעושה בחינם, כך דייק **מהרש"א** בח"א, ע"ש. עוד כתב, שנקרא 'מנהג גדול' על שם שמצוה זו גדולה היא. ולגבי המפה הפרוסה, נביא לשונו (**מהרש"א** שם): "דכל זמן הכנסת אורחים היה הפתח פתוח לרְחֵחָה, כמ"ש במדרשות גבי אברהם

אבינו על 'והוא יושב פתח האהל' והוא היה דר במקום שאין בו היזק ראייה ולא יהיה צריך למפה בפני הפתח; אבל בירושלים, שהיה בו היזק ראייה - כל זמן שהיה פתוח כדי שיכנסו האורחים היה מפה פרוסה נגד כל חלל בפנים הפתח, מפני היזק ראייה בני ר"ה שמבחוץ... נסתלקה המפה והיו נועלין הדלת שלא יכנסו עוד אורחים; ואפשר שעשו זה לדקדק באורחים שיהיו מהוגנים". ע"ש. עיין גם בן יהודע, שנקט שכשסולקה המפה נשאר הפתח פתוח, ולכן נקרא מנהג גדול, על דרך סמי נהור, שהוא נגד הסברה, ורמזו בזה לאורח שאף שרואה הדלת פתוחה "הוקר רגל מבית רעך". [לגבי מעלתה של מצוות הכנסת אורחים עיין שבת (קכז.)].

צד. רב הונא וכו' י"א מן הדין וי"א קנס. כתב רשב"ם להלן (צז:): ע"פ תוספתא שהביא רבנו חננאל, שלגבי חביות יין וכדים שבמשנה מחזיר רק את המותר על 10%. ומסביר, "דליכא למימר ערובי ערובי כלגבי טנופתא (למ"ד בסוגיין קנסא), וליכא למימר נמי (למ"ד דינא) אפירי שפירי יהיב, דטעמא דטריחא לא שייך הכא".

צה. 'מרתף זה' אפילו כולו חומץ הגיעו. ואם הוסיף 'לתבשיל' ('למקפה') - מקבל יין טוב אך 10% רע (קוססות). רשב"ם (צה: ד"ה מרתף זה).

צה: (צו). הטועם חבית שעושה ממנה תרומה על יין אחר. בגיטין (לא:). אמר רבי יהודה שבשלושה פרקים צריך לבדוק את היין, כשנושבת רוח-מזרחית במוצאי חג הסוכות לאחר שנכנסה תקופת תשרי, כשפריחי הגפן נופלים ונראים הענבים, וכשנוצרת לחות בענבי הבוסר. ופסק רמב"ם כר יהודה (הל' תרומות ה, כה; וכתב בכס"מ שם: "ואף על גב דר"מ קתני לה משמע לרבינו דליכא מאן דפליג עליה", מובא בתו"ט למשנה בגיטין).

ומש"כ שסוגיה זו כרבי ולא כרבנן דס"ל (דלעיל פד:): חומץ ויין מין אחד הוא, כ"כ רשב"ם (צה: ד"ה הבודק) ורש"י (נדה ב: ד"ה כל ג' ימים). אך תוס' כתבו (לעיל פד: ד"ה יין, ובנדה ד"ה היה) שמודים חכמים כשלא ידע שהוא חומץ כשתרם, דהוה ליה תרומה בטעות.

צו. [המוכר יין והחמיץ - רשמונהו להלן (צח). עם המשנה העוסקת בזה].

צו: תָּמַד. ובהערת השוליים. **רשב"ם** (ד"ה רמא תלתא): בְּמָצָא כְּדִי מִידְתּוֹ מוֹדָה ר' יְהוּדָה דַּמְבָּרְךְ שֶׁחָלַל, וְלֹא חָלַק אֲלָא לְגַבֵּי מַעֲשֵׂר הַחֲמִיר. וּבִתּוֹס' (ד"ה וּבוֹיּוֹתָר) הַבְּיָאוּ יִשְׁמַפְרִישִׁים, שֶׁלְדַבְּרֵיהֶם אֲכַן ר' יְהוּדָה חוֹלֵק גַּם לְעַנְיֵין בְּרַכָּה (וְהָא דְלֹא פְרִכְיָן נָמִי "וּבְכַדִּי מִדְתּוֹ מִי לֹא פְלִיגִי?!" דָּהָא אֵיכָא ר' יְהוּדָה - דְאִיָּין זֶה קוּשִׁיָּא כַּל כָּךְ אִי הוּוּ רַבְנָן וְאַחֲרָיִם כְּרַבְנָן דְרַבִּי יְהוּדָה"). וְעִיָּין חוֹלוּן (כה:כו:), וְרָאָה הָעֵרְתָנוּ הַחִיּוּצוֹנִית שֶׁם [תִּירוּן בַּעַל לֵב אֲרִיָּה (שם) עַל קוּשִׁיָּת רַשְׁב"ם וְתוֹס'; שֶׁמְחַלֵּק בּוֹה בֵּין תַּמְד מַחְרָצִינִים (הַסּוּגִיָּה שֶׁם) וּבֵין תַּמְד מְשַׁמְרִים (בְּזֶה מְדַבְּרֵת סוּגִיָּיתָנוּ בַּמְפּוֹרָשׁ); וְהַחֲלִיק קִיָּים רַק בְּמוֹצָא כְּדִי מִידְתּוֹ, שָׂאֵם הוֹתִיר וְדַאי יֵשׁ כָּאן, בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, יִין וְנִשְׂאָר לְדוּן הָאֵם בְּטָל בְּמִים אִו לֹא, מַחְלֻקָת אַחֲרָיִם וּרְבָנָן כָּאן. וּלְפָז, הַגַּמ' לֹא רָצְתָה לְהַעֲמִיד מַחְלֻקָת רַבְנָן וְאַחֲרָיִם בְּמוֹצָא כְּדִי מִידְתּוֹ וְאַחֲרָיִם כִּר' יְהוּדָה, שְׂאִין ר' יְהוּדָה מַחֲיִיב בְּכַדִּי מִידְתּוֹ אֲלָא בְּתַמְד חֲרָצִינִים, שְׂטַעֵם הִיָּין שְׂבֹו טַעֵם גָּמוֹר הוּא, אֲךְ אַחֲרָיִם מְדַבְּרִים בְּתַמְד שְׂמֵרִים, וְדַאי בְּכַדִּי מִידְתּוֹ אֵינּוּ כְלוּם]. עַל רַשְׁב"ם הַקִּשּׁוּ בְּתוֹס' (עַי' חוֹלוּן כה: ד"ה אי), שֶׁשֶׁם מְשַׁמֵּעַ שֵׁר' יְהוּדָה אָמַר שֶׁתַּמְד=יִין אֲף לְקוּלָא - נִקְנָה בְּכַסְפָּ מַעֲשֵׂר־שְׂנִי וְאֵינּוּ פוֹסֵל אֵת הַמְקוּוֹה כְּמִים-שְׂאֻבִיִּים - וְלֹא רַק לְחֻמְרָא כְּדַבְּרֵי רַשְׁב"ם! וְאוּלַּי אֲפַשֵׁר לְהַצִּיעַ לְתַרַץ אֲלִיבָא דְרַשְׁב"ם כָּךְ: לְעַנְיָין תְּרוּמ' הַחֲמִיר ר' יְהוּדָה, דְּדַרְרָא דְאוֹרִיָּתָא הוּא, שְׂמַעֲשֵׂר דָּגָן תִּירוּשׁ וְיִצְהָר מִן הַתּוֹרָה (רש"י בְּרֻכּוֹת לו. ד"ה גְבִי מַעֲשֵׂר; סח. ד"ה שְׂבִיעִית; בְּכּוֹרוֹת נד. ד"ה הני). לְעַנְיָין קִנְיָיָה בְּמַעוֹת מַעֲשֵׂר־שְׂנִי לֹא הַחֲמִיר, שֶׁהָיָה לֹזֵה אֲלָא דְוּוּקָא יִין; אִי נָמִי לְהַכִּי רִיבְתָה תּוֹרָה וּבְיָשְׁכָר' דַּאֲע"ג דְּלֹאָו יִין הוּא מוֹתֵר לְקִנְיָה הַמִּים בַּחֲבֻלָּה, כְּדַאֲתָא בַּעֲיָרוּבִין (כז:). וְלְעַנְיָין פְּסִילַת הַמְקוּוֹה בְּשִׁלּוּשָׁה לּוֹגִין כְּמִים-שְׂאֻבִיִּים לֹא הַחֲמִיר ר' יְהוּדָה, שֶׁפִּיּוּן שֵׁישׁ בְּמַקּוּוֹה מִים כְּשֵׂרִים - אֲע"פ שְׂעָדִיָּין אֵין כָּאן 40 סָאָה - אֵינּוּ יוֹכֵל לְהִיפְסֵל בְּשֹׁאֻבִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁהָיָה שְׂאִיבָה דְרַבְנָן (לְעִיל סו:; וְלַפִּי שִׁיטַת ר"י בְּתוֹס' שֶׁם, דַּאֲפִי כּוֹלוּ שְׂאוּב אֵינּוּ פּוֹסֵל אֲלָא מְדַרְבְּנָן, הוּוּ נִיחָא טַפִּי הַכָּא; אֲךְ שִׁיטַת רַשְׁב"ם סו. ד"ה לְעוֹלָם וְתוֹס' שֶׁם ד"ה מְכַלְל, דְּכוֹלָה שְׂאוּבָה הוּא מִן הַתּוֹרָה. וְאֲעַפ"כּ אֲפַשֵׁר כְּדַכְתַּבְנָן, שֶׁפִּיּוּן הַמְקוּוֹה לְפָנֵינוּ וְכַבֵּר אֵינּוּ יוֹכֵל לְהִיפְסֵל מִן הַתּוֹרָה בְּשֹׁאֻבִים, נַחֲשָׁב פְּסוּל־שִׁלּוּשָׁה לּוֹגִין כְּדַבֵּר שְׂאִין בּוֹ דְרַרָא דְאוֹרִיָּתָא. אִו שְׂפִיּוּן שְׂאִיפִי שְׂאוּב כּוֹלוּ יֵשׁ לוֹ תַקְנָה בְּהַמְשָׁכָה כִּר' יוֹחֲנָן בְּתַמְרוּהָ [יב, בְּמִיּוֹחַד לְסוֹבְרִים שְׂאִפִּילוּ כּוֹלוּ, עַי' ב"י יו"ד רא, מד] אִו בְּהַשָּׁקָה [עַי' חוֹלוּן כו:] אֵין לְהַחֲמִיר בּוֹ כ"כ].

צו. נתן מים על שמרי יין ומצא פמזת שווה וכו'. חומרה מדרבנן - רשב"ם (ד"ה אסור לזרים), ריטב"א; מדבריהם הבאנו בהערותנו למעילה (יא:).

יין מכשיר אף שלא לרצון. דבמים הוא דכתיב "וכי יתן יתן מים" ודרשינן (קידושין נט: וב"מ כב:): "כי יתן דומיא דכי יתן, מה יתן דניחא ליה, אף יתן דניחא ליה". זו שיטת רשב"ם (ד"ה לא צריכא; עיין מהר"ם). אך רוב הראשונים חולקים על זה, עיין תוס' (ד"ה לא צריכא), רמב"ן ועוד. "ולא היה לו לומר כן, דבכל המשקים נמי בעינן דניחא ליה, שאין שאר המשקין מכשירין אלא מדין מים" (לשון רמב"ן), כלומר מדכתיב "אשר יבא עליו מים" (תוס'), וא"כ דין שאר המשקין כמים. ולהסבר אחר בחילוק של הגמ' בין מי גשמים לשאר משקין, עיין תוס' (גשם צריך גם שיחשיבים למשקה וגם שישמח בנפילתם על האוכל, ובשאר משקים א"צ שיחשיבים תחילה), רמב"ן (ביין ודאי ניחא ליה, אך תמד דליל דילמא לא ניחא ליה ולכן צריך מחשבה גמורה), ורש"י (את היין כבר החשיב, בעת דריכת הענבים להוציאו). ובמצות ראי"ה (אור"ח קנח עמוד סו; מובא בטוב ראי ס' קיח) הקביל מחלוקת זו, של רשב"ם ותוס', למחלוקת רמב"ם וראב"ד (בהתאמה) לגבי דין מי פרות לקבלת טומאה (הל' טומאת אוכלין א, ד: לרמב"ם אינם מקבילים טומאה כלל; לראב"ד מקבילים). וכתב שיסוד שתי מחלוקות אלו במחלוקת גרסאות בתורת כהנים (ספרא ח, ס"פ ט, א: "אין לי אלא מים, מנין הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב? תלמוד לומר וכל משקה... תלמוד לומר 'מים': מה מים מיוחדים שאין להם שם לווי, אף אני מרבה הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב שאין להם שם לווי, ומוציא מי תותים ומי רימונים ושאר כל מיני פירות שיש להם שם לווי"). "שיגירסת הר"ש הרא"ש והרמב"ם - וכן נראה גם גירסת רש"י - שיש שני בְּבֵי בְּרִייתָא, מחדא ידיענן שבע משקין לטומאה, ומחדא ידיענן לענין הכשר ע"י לימוד מלמעלה כלמטה" (בגז"ש 'מים' מים', לעשות שאר המשקין כמים - הע' המהדיר בטוב ראי, וציין לפיהמ"ש לרמב"ם מכשירין ו, ד). כלומר, לגרסה זו למדים ששת המשקין דין קְבָלַת טומאה מ"וכל משקה", ומשם למדים (בגז"ש "מים" שלא לחלק, כנ"ל) לענין הכשר; וכיוון שלמדו מְקַבְּלַת טומאה, ולא התרבו ממים - יש להם דין קבלת טומאה דלא בעינן ג"כ ניחא ליה. אך תוס' וראב"ד אינם גורסים את סיפא דברייתא, וא"כ אין מקור אחר ללמוד ממנו שאר משקין להכשר כי אם 'מים' דהכשר, ומוכרח שאין לחלק בין מים לשאר משקים כלל, שהרי לא ידיענן אלא ממים, וכמו שכתבו בתוס' בקושייתם על רשב"ם. על שיטת רשב"ם הקשו המפרשים ממקומות אחרים. כגון: א. בשבת (יז:): לגבי הבוצר לגת, משמע שפשוט לגמ' שצריך ניחוחתא דבעלים להכשיר היין ("הניחא למ"ד כלי טמא חושב משקין... כלומר מחשיבים כאילו הם לרצון; אלמא בעינן לרצון! שר"ת אבני מילואים ס"ס כ; מצפה איתן; רש"י; עינים למשפט). ב. ביבמות (טו:), לגבי מחלוקת ב"ש וב"ה בחבית זיתים מגולגלים, משמע (וכ"פ רש"י שם ד"ה אין צריכה לינקב וד"ה צריכה לינקב) שחלקו האם נחשב המוהל מן פירות (שאינן מכשירין) או שנחשב שמן, ומ"מ פשוט שם שאם שמן הוא צריך לנקב החבית לגלות דלא ניחא ליה! (עינים למשפט). ג. בע"ז (לט:), אמרו שאשכול ענבים של גוי מותר באכילה אע"פ שטמטפטף, שאף לטומאה לא הוכשר, שרוצהו לאוכל ולא ניחא ליה (ואילו לרשב"ם הא מכשיר בכל אופן, אפ"ל לא ניחא ליה! מוזכר בשו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה חלק ג סימן ו ד"ה ודרך אגב. ואנוכי התעוררתי לסוגיה זו בלמדי גמ' זו בע"ז!) מן התירושים שנאמרו - בשו"ת שואל ומשיב (שם) חילק בין סתמא ובין 'מחשבה פעילה' שלא ניחא ליה: בסתם - כשלא היתה לו כל כוונה - יין מכשיר וא"צ מחשבה; אבל כשלא ניחא ליה' בזה שיוצא לאיבוד - אדרבה, ביין גרע ממים, דיין ודאי לא ניחא ליה שילך לאיבוד, ובוודאי אינו מכשיר. בפני שלמה תירץ בפשטות, שהסוגיה כאן עוסקת בדברי ר"ש בן יהוצדק, ושאר הסוגיות הן בדעת שאר החכמים: "דרשב"ם ס"ל כיון דחזינן דר"ש בן יהוצדק מחלק בהכשר בין מים ליין, בע"כ צ"ל דטעמיה משום דיליף ד"ין מכשיר מ'וכל משקה אשר ישתה' וגו', וס"ל דדוקא במים בעינן מחשבה, דכתיב ביה 'וכי יותן', ולא בשאר משקין (ולית ליה ג"ש). אבל סוגיא דשבת ס"ל דגם בשאר משקין בעינן מחשבה, משום דילפינן ג"ש מים מים מכלי חרש, כמו דשם השנה התורה שאר משקין למים, כמו כן לענין מחשבה". ויש לציין בזאת את דברי תוס' במסכת סוכה (יא: ד"ה דברי), שרבי שמעון בן יהוצדק "תנא היה".

יין לבן. לכאורה י"ל, שמה שכתב רשב"ם (ד"ה בורק) "לבן ורע הוא" - אין כוונתו להצריך שני תנאים, אלא לומר שהלבן נחשב רע (אם כי ודאי לא כמו קוסס), כי אינו משפר מספיק ובנסכים כתיב "שכר" כפי שכתב להלן (ד"ה כי יתאדם). והוא 'חמר חיוורין' דלהלן, וכשר לנסכים אך לא לכתחילה, ולכן נקט שם רשב"ם (ד"ה כי יתאדם) שיהיו אדם קודם לנסכים; שגם הלבן כשר בדיעבד.

צח. המוכר יין והחמין פטור. ובמחלוקת רב ושמואל (מלעיל צו). לפי רשב"ם שם, רב ושמואל חלקו כשהיה בקנקני המוכר. לשיטת רשב"ם, שמואל - כמשנה (שמזל בעליו גורם); ולרב - המשנה אחרי 3 ימים, או בקנקן הקונה וכריב"ץ (שהקנקן גורם). [אך עיין ר"ף (מח. בדפיו), שפסק כריב"ץ, וליישב זאת עם דעת שמואל כתב, שדברי שמואל בקנקני המוכר ובדלא אמר 'למקפה', או בקנקני הקונה אע"ג דא"ל 'למקפה']

צח: בהערת השוליים, לגבי דירת חתן בבית חמיו. ובקידושין (יב:) וביבמות (נב.) רב מנגיד חתן הדר בבית חמיו. במגיד משנה (איסורי ביאה כא, טו) כתב: "ורבינו לא הזכיר בזה מדרות, לפי שלא הזכירוהו שם בהמוכר פירות ולא אמרו אלא דלאו אורח ארעא למידר בני חמוה". ולכאורה אפשר לומר שסוגייתנו כנהרדעי, דאמרי (קידושין שם) דבכולהו לא מנגיד רב אלא על דמקדש בביאה בלא שידוכי וא"ד אפילו בשידוכי וכו'. ואילו בשיטה לא נודע למי לקידושין (יב:) כתב, שרב הלכה (שם) רק בארוס שדר בבית חמיו, "אבל מן הנשואין ליכא אלא חוצפא דלאו שפיר קא עביד, כדאמר בן סירה...". אך בתוס' ר"י הזקן בקידושין (הנדפסות על הדף) כתב שמלשון רמב"ם "נראה שפירש חתנא אפילו נשאת".

'בית חתנות' וכו' 'בית קטן' וכו'. אמנם ה'בית' המזערי הקרוי בית, כאמור במסכת סוכה (ג:), הוא 4x4 אמות. אך כשאדם בונה בית אינו מסתפק בשיעור כזה. זו לשון רמב"ם: "הנכון דהפך יש בין מוכר בית שהוא בנוי כבר למוכר מקום לעשות בית לכתחילה, שאין אדם טורח לכתחילה לעשות בית פחות ממש אמות על שמונה, דכל פחות מכאן בית סרוח הוא וכו', אבל כשמתנה על דבר עשוי - כיון שראוי לתשמיש כלל ושם בית עליו בהכי סגי, וכן לענין חלוקת השותפין דבעינן שמו עליו - הרי שמו ותשמישו עליו מ"מ, אף על פי שהוא גרוע ודירה סרוחה". וכיו"ב כתב בתוס' ר"י, ע"ש; וכ"כ ריטב"ד - כמובא בשיטה מקובצת - פירש שאכן סתם 'בית' הוא 4x4; אלא ש'בית חתנות' אינו פחות מ-6x4. ומה ששינוי ש'בית קטן' בונה 8x6, הוא מדברי רבי ישמעאל וכוונתו לבית חתנות.

צט. רבנאי: מוכח שגוף הכרוכים לא תפס מקום וכו'. לפי פירוש זה, אין כוונת רבנאי לחדש את עצם עמידת גוף הכרוכים בס. וכן, לכאורה, יש להסביר; משום שמצאנו לעיל בסמוך שמסורת מאבותינו שמקום ארון וכו' (בין אם נגרוס תיבה זו בגמ' ובין אם נשמיינה, רשב"ם בראש העמוד נקט הכרוכים עם הארון) אינו מן המדה (וכ"נ לכא' מדברי רשב"ם הנ"ל, שהביא דברי רבנאי כדבר מוסכם).

צט: קיבל דרך מוסכמת בצד מותר וכו' אך לא לקצר בה דרכו לשדה אחרת. בטעם החומרה בנקודה זו, כתבו רמ"ה וריטב"א שאע"פ שיחד לו דרך אינה אלא לצורך גינתו, ולא לצורך אחר שאינו שייך לגינתו.

מוסיף לו מן השדה אמה מכאן ואמה מכאן על שפתה. ע"פ רשב"ם (ד"ה אמת המים) בפירושו השני, העיקרי. אך לפירושו הראשון, במקרה הראשון רוחב אמת-המים 2 זו אמות, ועוד אמה מכאן ואמה מכאן, לתיקון השפה אם תיפול.

מוסיף לו מן השדה אמה מכאן ואמה מכאן על שפתה. והערת השוליים. בתוס' (ד"ה אמה) העירו כי בב"מ (קז:) מדובר ב-4 אמות שמניחים סמוך לאמת-המים, והן אינן נזרעות (בניגוד לאמור בסוגייתנו - אמה או צחייה, וניטעות וי"א שאף נזרעות!) ותירצו, ששם מדובר ב'אור' ("ניגרא"), גדול יותר מאמת-מים, המספק מים לכל שדות הבקעה (ע"ש ברש"י ד"ה ארבע אמות), ואילו כאן 2 אמת-מים של יחיד (ע"ע בתוס' בב"מ סד"ה בתרי לתיורי נוסף, וע"ש בכוס הישועות).

ק. 2½. גמדין (רבים) של גמז, שופטים ג, טז). רשב"ם (ד"ה גמדין) הביא שני פירושים: האחד, שמידה זו היא אמה קטנה; והשני, כמידת אמה רגילה. כפירוש הראשון כתב רש"י בשופטים (שם), "אמה גדומה"; ובאוצר לעזי רש"י תרגם את שני הלעזים שכתב שם רש"י - 'חצי-אמה' ו'קצרה למדאי'. מזה נגזרה המילה גמדין, כלומר - בעלי מידה קצרה - עיין יחזקאל (כו. יא), רש"י ומצודות שם. בספר מדות ושיעורי תורה כתב (ה, כג, הערה 147): "...ולהלכה בשו"ע ח"מ סי' ר"ז סעיף ד' איתא אמה, ומשמע דהעיקר שהוא אמה שלימה" (ע"ע"ש הערה 146).

ק: דעת רבנן לגבי המעמד לא התפרשה (רשב"ם סד"ה אמרו לו). וכתב רמב"ן בספרו **תורת האדם** (שער האבל עניין ההתחלה, אות מה; ע"י גם אות מו): "אמרו לו: א"כ אף בשבת מותר לעשות כן - פירוש, דלרבנן היו מזכירין ענין של צדוק הדין או של אנינות כגון 'אוי ואובי' וכיוצא בהן כשהן עומדין על כל פעם ופעם". וא"כ זו הנפק"מ בין רבנן ובין ר' יהודה (וכ"כ בהערות לתלמוד שוטנשטיין, וציינו שם למקורות נוספים, ע"ש). ובחסדי דוד (פסחים ג, יא ד"ה) מקום שנהגו לעשות) כתב, שלר' יהודה המעמדות רק לכבוד המת, ולרבנן לא "אלא להגן מהקליפות של נגעי בני אדם שמתדבקים בהולכים לבית הקברות". ואיכא ביניהו טובא", והם התנאים הפנויים בסוגייתנו. ע"ש.

קא. ר' שמעון וכו' + 2 פנינות וכו'. בגמ' א"ר יוסי ב"ר חנינא "דעביד להו כמין נגר", כלומר בור בכל אחד משני צדי הפתח ונקבר בו בעמידה. ועל זה מקשים: "והא אמר ר' יוחנן קברות תמורים היא זו!" ומשיבים: "לר' יוחנן דעביד להו בקרן זוית". ומלשון זו משמע שלא נדחו דברי ר' יוסי ב"ר חנינא (בסברתו עיין תוס' קא: ד"ה דעביד להו כמין נגר), ורק לשיטת ר' יוחנן יש להסביר באופן אחר. אמנם אין שיטת התלמוד בד"כ לומר באופן זה (מה גם שריב"ץ הוא תלמידו של ר' יוחנן). ובדקדוקי סופרים (הערה כ) הביא שיש בכת"י גרסה "אלא אמר ר' יוחנן וכו'. וכן הוא בפירושי רבנו גרשום, יד רמה ותוס' ר"ד (ויש שאף גרסו לעיל מיניה "מתקיף לה ר' יוחנן", עיין יד רמה וריטב"א, וראה דק"ס שם בהערה שלפני כן). ונקטנו כאן כגרסה זו.

לר"ש בן יהודה בשם ר"ש (קב). מש"כ 15 כוכים, שהרווח ביניהם 2 טפחים (וטפח לכל אחת מ-2 הפינות), הוא ע"פ פירוש רשב"ם (קב. ד"ה מצא שלשה). אך בתוס' (קב. ד"ה מארבע ובנזיר סד: ד"ה מצא) חולקים בשם ר"ת, ולדידם הרווח אמה כדעת שאר התנאים, ויש 10 כוכים (2 + 4 + 4). [אך עיין רמב"ן שכתב בשם ר"ח, שלמסקנת רב שישא, שמדובר בנפלים, הכוונה שנקברו בעומק 2 אמות בתוך הכוך, כלומר - 2 אמות הסמוכות למערה נשארו פנויות, וא"כ י"ל שאורך המערה 6 (ומה שמצא 8 - הם עוד 2 מראש הכוך), ורחבה 4, ואף הרישא כרובן (וע"ש)].

קב: ורחבם 4x4 טפחים. כ"כ רשב"ם (ד"ה אין נמדדין), ע"פ הגהת רש"י.

שהקונה רוצה שדה 1 רוצפה. לשון רשב"ם (ד"ה אין נמדדין) "בית כור שלם מקרקע חלק". וכתב בחוסן ישועות (לרבי יצחק מייזלש) שמדבריו משמע "שצריך שיתן לו בשדה אחר זה הכור כדי שיהא אחד שנה בלא הפסק סלעים ונקעים, כמ"ש הנ"ל...". לעומת זאת, דעת ר"ש (סי' א), שנותן לו את הקרקע היא ומוסיף לו עליה כשיעור הנדרש, ואין הקונה יכול לומר 'איני רוצה קרקע מופסקת בנקעים ובסלעים' אא"כ הם מפסיקים את השדה מעבר לעבר עד שאינו יכול להעביר ביניהם את המחנשה.

אך במקדש החריצים נפדים בנפרד רק אם מלאים מים. ולגבי סלעים, ע"י ריטב"א (קג), ראה הערתנו לקידושין סא. בס"ד).

קג: 'בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל' פחת כל שהוא ינכה וכו'. הקשה רשב"ם (סד"ה פחת כל שהוא), דהא קי"ל (ב"מ נו: קח). אין אונאה לקרקעות (וע"ש נו. שביטול מקח יש, וע"ש בתוס' ע"פ שם קח. דהיינו ביותר מחצי, ור' הערתנו שם נו. בס"ד)! ותירץ, דהא דאין אונאה היינו בהטעיה לגבי המחיר, "אבל היכא דמטיעין זה את זה במדה - צריך לנכות מן הדמים". ועיין בכתובות (צט; וע"ש ק), שגם בשליח-למכור שייך ביטול מקח בכל חריגה, דאמר ליה 'לתקוני שדרתיך ולא לעוותי'.

עוד הקשה רשב"ם (שם, לפני כן) לאידך גיסא, מדברי רבא (לעיל צו. וב"מ נו: קידושין מב: מנחות סט.). כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמניין אפילו פחות מפי' אונאה חוזר (שמקח טעות הוא, ולא התמעט מדין זה, רש"י ב"מ ד"ה חוזר, ע"ש, ורשב"ם לעיל צו. ד"ה כל דבר שבמדה), וכאן הרי

מדובר בהטעיה במידה, וא"כ על המכר כולו להתבטל! ותיירץ רשב"ם שיש לחלק, ד"הני מילי במטלטלין, אבל בקרקע לא שייך בהו חזרה, דְקִיָּם להו לרבנן דניחא ליה ללוקח לקנות מה שימצא לפי המדה, הן חסר והן יתר". ובתוס' וכל הראשונים הקשו עליו: "אגב חורפיה לא עיין, דבהדיא אייתי לה בריש פ"ב דקדושין (דף מב: ושם) אמרקעי! וכן הוכיח רמב"ן מב"מ (נו: חייטים שזרען בקרקע). ובחיזוי ר"ן הסיק מזה שעיקר תירוצו של רשב"ם נעוץ בהמשך דבריו (שלא ציטטנו), המתייחס לתנאי שנעשה בעת המכירה: "אלא דאי בגמר דבריו ז"ל נתפס עיקר תירוצו, דכיון שאמר לו 'מדה חבל' - לפי מדה חבל קאמר, ואם יחסר או יותיר ינכה או יחזיר, הא לאו הכי בטל מקח לגמרי, וכדבא". ורשב"ם כתב (קידושין מב: ב"מ נו:): שנכונים דברי רשב"ם ואכן דברי רבא במקורם ש"חזור" נאמרו לגבי מיטלטלין (וע"ש שהסביר בזה את לשון הגמ' בקידושין, לאור הערת תוס' שם ד"ה ה"ג בקונטרס), שמסתמא כמו פחות-משותות דבדר-שבמדה סברת רבא שחזר, ה"ה בקרקעות, אלא שבהן שייך לקיים את המכר ולהחזיר את החרגה. ובתוס' תירצו (קד. ד"ה פחות כל שהוא; ב"מ נו: ד"ה כל דבר) באופן אחר, שבמשנתנו מדובר לפני עריכת המדידה, ויודעים שהמידה האמורה היא בקירוב ולכן ינכה או יחזיר; אך בדבא אחרי המדידה הוא, כשיודע את המידה והטעהו באמרו מידה בלתי-מדויקת (ולכן יש בזה מקח טעות). ורמב"ן כתב בשם ר"י מיגאש (לעיל צ.), שדברי רבא "חזור" אין הכוונה ביטול מקח כדברי רש"י בב"מ, אלא דבדר שאפשר להחזיר או להשלים המקח קיים ויחזירו או ישלימו. ולפ"ז הדבר מתאים עם דין משנתנו. נמוקי יוסף (סוף מט: בדפי ר"ף, ע"ש): הא והא דטעה במידה, והחילוק הוא בין חריגה גדולה יחסית למכר ובין חריגה קטנה שאין מסתבר שכל המכר יתבטל בגללה.

חריגה כלשהי לכאן או לכאן תִּנְכָּה או תוחרז וכו' כשהקונה מחזיר וכו' לפי העדפת המוכר וכו'. כאשר הותר על המידה. וזאת, לייפוט כוחו של המוכר, שאין לו מה לעשות בפֶּסַח קרקע קטנה שאינה נחשבת שדה (רשב"ם ד"ה יעשה חשבון. וְחָרִיגַת בֵּית־פְּקָבִים, ובגינה בית חצי קב ולר"ע בית רובע - מחזיר קרקע, שיש לה שם שדה או גינה בפני עצמה). אך כאשר פָּחַת מן המידה - דווקא "יִנְכָּה" (ויחזיר) מן המחיר (רשב"ם ד"ה ינכה, וסד"ה יעשה חשבון; עיין בדבריו).

בינתיים הוזלה הקרקע או הוקרה - ישלם (הקונה על הַחֲרִיגָה שקיבל) כשער הזול (קד.). שאין מייפים כוח המוכר על חשבון הקונה. כגון שהיתה יקרה והוזלה ורוצה המוכר לקבל מעות כנגד החריגה וכשער היוקר (אומרים לו: אם אתה רוצה תשלום במעות - תן לו כזולא דהשתא); וכן כשהיתה זולה והוקרה, אין כופים את הקונה לשלם על החריגה כשער היוקר (להלן קד. ורשב"ם ד"ה ומשי התם וד"ה דאמר' וד"ה כגון דהוה זולא).

קד: מכר שדה ונעשתה גינה או להפך - תיקו. האם יחזיר דווקא קרקע. רשב"ם (ד"ה בעי רב אשי וד"ה ונעשית גינה וד"ה מהו). ליתר הסבר: בעיא דרב אשי היא כגון שמכר שדה סאתיים בִּיתְרוֹן יותר מחצי קב לסאתים (בגינה זו חריגה חוזרת) שאין בה תשעה קבין (שיעור שדה), ואח"כ נעשתה גינה (ע"י שהתחדש שם מעיין או נהר); או להפך. האם יחזיר הַחֲרִיגָה לפי רצון המוכר, בכסף או בקרקע (תקנה לטובת המוכר, כאמור, שהרי לְשֹׁדֵה אין חריגה זו חשובה בפני עצמה), או שיכול להחזיר קרקע (שהרי שיעור זה חשוב לְגִינָה אין זה בכלל התקנה לטובת המוכר)? והוסיף רשב"ם, דדווקא הכי קמיעביא ליה, דהנפק"מ היא הַחֲרִיגָה ועשיית-חשבון; אך במקרה שבתחילה שיעור-הַחֲרִיגָה היה בְּדִין מְחִילָה ולבסוף אינו מחילה - ודאי בתר מעיקרא אזלינן, דכיון דמחל מחל.

קה. רבנן: ספק וכו'. ובהערת השוליים. רבנן - רשב"ג ור' יוסי דמרחץ - חלקו על בן ננס; וס"ל דמספקא לן אי תפוס לשון ראשון או אחרון. אלו דברי רב ודברי שמואל (בנפרד), אך יש חילוק ביניהם; לרב, סברת רבנן היא ממון המוטל בספק חולקין, ולשמואל - מדובר שם בְּבָא באמצע החודש (עי' מהר"ם לובלין על רשב"ם ד"ה חולקין). בסוגיינו, מדגיש רשב"ם (קה: ד"ה דהתם) שהלכה כרב נחמן (בב"מ קב:), שהקרקע בחזקת בעליה ואפילו אפיך וכו'. ועיין רמב"ן שם, דר"ג מוקי לתנאי דהתם (דיחלוקו) כסומכוס; וגם רשב"ם בסוגיין (ד"ה יחלוקו) הסביר טעם רשב"ג ור' יוסי - בממון המוטל בספק. לכאורה אין אפשרות אחרת לרב נחמן להסביר את המשנה שם באופן שלא תקשה לו. וא"כ, קשו פסקי רשב"ם אהדדי, שלגבי מרחץ פסק כרב נחמן דקרקע בחזקת בעליה עומדת, ומאידך, פסק (לעיל סג. ד"ה תנו חלק; צב. ד"ה לשחיטה; להלן קסו: ד"ה תיקו) כסומכוס דממון המוטל בספק חולקין! ואין לומר שמחלק רשב"ם בין קרקע לבין מיטלטלין ופסק כסומכוס רק במיטלטלין, שהרי (מלבד הדוחק בסוגיה לעיל סג.) כתב בסוגיין (קה: סד"ה דהתם) שאף במיטלטלין הלך אחר המוחזק, ולא כתב שיחלוקו! ולכאורה גם קשה לחלק בין מרחץ, שהקרקע חוזרת לבעליה (או בחזקת בעליה עומדת) לדמי השכירות), לבין היכן שהספק הוא על הקרקע עצמה (עי' תוס' לעיל סא: ד"ה ארעתא, כעין זה); שהרי לגבי משנתנו (במוכר) כתב רשב"ם (קה: ד"ה דהתם) שאין הלכה כבן ננס (וכרב) "אלא ספיקא היא, כשמואל וכרב נחמן, וקרקע בחזקת בעליה עומדת, והלך אחר פחות שבלשונות, כרבנן, ויד מוכר על העליונה"; נמצא, לכאורה, שאע"פ שהספק על הקרקע גופה לא פסק שחולקין, אלא בחזקת בעליה והלך אחר פחות שבלשונות וכו'! כתבו בתוס' בבכורות (מח. ד"ה דאמר), שבמרחץ - דעת רשב"ג ור' יוסי - א"צ לטעמא דסומכוס, אלא שלפעמים במקרי ספק אמרו חכמים 'חלוקו' כאילו הדין ודאי חצי לזה וחצי לזה (ועי' תוס' 'במות לז: ד"ה וממון, וראה הערותינו שם ולעיל ד. ו"ב"מ פ. בס"ד). והקשה שם בגליון הש"ס (וכן בתוס' רע"א למשנה בב"מ ח, ח אות עב), דא"כ היאך פליג רב נחמן על מתניתין, אם לא דמוקי לה כסומכוס? והניח בצע"ג. וכתב בתפארת ירושלים (שם), שיש ליישב, דהא דשמואל ור"ג איירי כגון ששיגהו רוצים בדין תורה דווקא ולא ניחא להם בתקנת חכמים במאי שהתקינו דרך פשרה שיחלוקו, דלר"ג ע"פ דין תורה לעולם הקרקע עומדת בחזקת בעליה, ולדבריו איירי מתניתין דווקא כשאין שניהם מבקשים בדין-תורה, ואז הוי תקנתא דרבנן דיחלוקו דעשוהו כפלאגא ופלאגא. אור גדול (שם): רשב"ג ור' יוסי עשו הפסק כוודאי, וכתוס', ובן ננס ס"ל תפוס לשון אחרון; ורב נחמן מסופק האם הלכה כרשב"ג ור' יוסי או כבן ננס, ולכן הולך אחר חזקת הבעלים (ע"ב בדבריו). ללאור זאת, נשוב לדברי רשב"ם בסוגיין (ד"ה יחלוקו), שכתב שטעם רשב"ג ור' יוסי דמספקא להו וממון המוטל בספק חולקין. לדבריו י"ל שכך יסביר רב, ולא ר"ג, את ת"ק ור' יוסי; או דה"ק (רשב"ם): מחמת הספק עשוהו רבנן כוודאי וחולקים כאילו לכל אחד ודאי חצי. ובכל אופן, י"ל כי לר"ג (לכל הפחות) אין דברי רשב"ג ור' יוסי תלויים בדעת סומכוס אלא (כתוס' בבכורות) אף כרבנן, ו'יחלוקו' כאילו ודאי חצי לזה וחצי לזה. ודברי ר"ג עצמו - שהקרקע בחזקת בעליה - יפרש רשב"ם כעין מש"כ אור גדול הנ"ל, שר"ג מסופק האם הלכה כרשב"ג ור' יוסי או כבן ננס בשאלת הלשונות הסותרים. ואף שיש לו לומר כסומכוס, יחלוקו, נחשב זה 'ספקא דדינא', אשר בו יש ללכת אחרי המוחזק, כפי שחילק רשב"ם להלן (קסו: ד"ה תיקו). ולגבי חילוק זה שכתב רשב"ם להלן, שבספקא דדינא (כגון הנך דסלקי ב'תיקו') הולכים אחר המוחזק [אמנם אין מוכרע מלשוננו האם חילוק זה הוא בדעת סומכוס, או שהוא אליבא דהלכתא וסומכוס אינו מחלק. בגידולי שמואל בב"מ (קב.) נקט סומכוס מודה]. **בְּקוֹנְטְרָס הַסְּפֻקָּה** (כלל א, א-ב) הקשה על כך מהמשנה לגבי מרחץ, וכתב שהיא ספקא דדינא, ואעפ"כ אמרו רשב"ג ור' יוסי יחלוקו את חודש העיבור! וכתב בשם משנה למלך (הל' שכירות ז, ב), שאין זה נחשב ספקא דדינא אלא ספק במציאות. אך דחה דבריו וכתב שאע"פ שהספק "יש לו עניין במציאות", "מכל מקום עיקרו בדינא תליא וספקא דדינא מיקרי"; ועוד כתב, שאף משנה-למלך חזר בו, שבמקום אחר (הל' טוען ונטען טו, יא) דן זאת כספקא דדינא. ותיירץ הוא, ע"פ דברי תוס' בסוגיין (ד"ה ובא מעשה), שבסוגיינו הספק הוא מפני ששתי הלשונות סותרות זו את זו ואי אפשר לומר שדעתו לשתיהן. עפ"ז - כתב בקונטרס הספקות - י"ל שפְּדוּנְנו אינו כשאר 'ספקא דדינא' אלא ספקא מעליא לדון בו 'יחלוקו'. וסיבת החילוק, שכיוון דהוי כאילו הוציא שתי הלשונות בבת אחת, "אין חסרון בחיק הדיין", שאין דיין בעולם שיכול להכריע; משא"כ שאר ספיקא דדינא "שאין החסרון בחיק הנידון אלא בחיק הדיין, שאינו יודע הדין על בוריו; ימשוך ידו, וידין מי שלְבָּו שלם בדבר". כלומר, כאן אין אפשרות מציאותית להכריע את הספק, כיוון שנחשב כאילו אמר שתי הלשונות בבת אחת, ועל כן דומה הוא לספק-במציאות. אפשרות נוספת, לכאורה, ליישב דברי ר"ג עצמו עם שיטת סומכוס, היא שיטת רשב"ם (ראה להלן) שפכיש מוחזק מודה סומכוס (ולא פליג אלא במראקמא). שיטת רשב"ם מובאת בב"מ (ק. ד"ה הא מני). והקשה ר' יוסי שיש להחזיר (בית אהרן, גידולי שמואל): א"כ, לר"ג דקרקע בחזקת בעליה, יעמיד דברי רשב"ג ור' יוסי כסומכוס (כרמב"ן ושאר', כאמור לעיל), מדוע לא אמרו המע"ה? הרי יש מוחזק, וסומכוס מודה: בית אהרן; כיוון שהשובר משתמש בקרקע, חזקת בעליה אינה כחזקה גמורה אלא כחזקת מראקמא. גידולי שמואל: נידון הלשונות הסותרים (שבסוגיינו)

נחשב ספק-במציאות (כמ"מ הנ"ל) ואין כאן טענת ברי אלא שמא; ובשמה, למרות המוחזק, לא אמר סומכוס המע"ה. ולתוס' בבכורות הנ"ל ניאח, שרשב"ג ור' יוסי אינם כסומכוס (ראה לעיל). בקיצור: לרשב"ם, רשב"ג ור' יוסי בהא דמרחץ - כרבנן (יחלוקו כאילו ודאי הוא, כעין תקנה; ע"פ תוס' בבכורות). ור"נ מספקא ליה בין רשב"ג ור' יוסי לבין בן-ננס; אך אין לומר יחלוקו אף אי הלכה כסומכוס - אי משום דהני ספקא דדינא, אי נמי מפני שיש מוחזק.

הקשו בתוס' (ד"ה ובא), דבסוגיין מספקא לר' יוסי אי תפוס לשון ראשון או אחרון; ואילו בתמורה (כה: מנחות קג: לפי הסבר אחד בזבחים ל: ע"ש) ועוד פשיטא ליה דתופס שניהם, ש'אף] בגמר דבריו אדם נתפס! והשיבו, שסובר ר' יוסי בכלום שכאילו הוציא שתי הלשונות יחד; וכאן הוא ספק כיוון שהן סותרות וא"א לומר שהתכוון לשניהן. אך בתמורה אינן סותרות (שאפשר שכוונתו לתמורת שתייהן), ולכן תופס שתייהן; ובמנחות ועוד, הלשון האחרונה פירוש לראשונה (ועי' רש"י שמעון: נג: ד"ה ר' שמעון), ולכן היא עיקר. בחילוק זה, של תוס' כאן, השתמשו בצל"ח ובשפת אמת בפסחים (ס. על דברי תוס' ד"ה שלא לשמו), לחלק בין דין זה של בן ננס ובין מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי ב'תמורת עולה תמורת שלמים' האם 'תפוס לשון ראשון' או שתייהן (זה נושא המחלוקת שם לפי אחד ההסברים, זבחים ל: ע"ש). לדבריהם, אפשר שבן ננס יסבור בתמורה כרבי יוסי, לקיים שתי הלשונות, כי שם אין הכרח שהן סותרות (ומה שתוס' שם בפסחים הזכירו בן ננס אין כוונתם שחולק בזה; ועיין עבודת הפסח שם. [ומה שציטטו תוס' מרש"י, רש"י עצמו שם ד"ה אלא לאו לא הזכיר במפורש את בן ננס]). ועי' רשב"ם להלן (קט: ד"ה והלכתא), וז"ל: "ואם שניהם סותרין זה את זה, כי היכי דאמר בפרק בית כור, כגון 'מדה בחבל הן חסר הן יתר' וכגון 'איסתרא מאה מעי' וכגון מעשה דשכירות מרחץ ב"ב' זהובים לשנה בדניר זהב לחדש' - יש מהן שאומר תפוס לשון ראשון, ויש שאומר שתפוס לשון אחרון, ויש שמספקא ליה ואומר יחלוקו, ויש שהולך אחר המוחזק". בשלמא 'תפוס לשון אחרון' - בן ננס ורבי; ספק ויחלוקו - רשב"ג ור' יוסי (ושמואל כשכאב באמצע החודש); אחר המוחזק - ר"נ; ושמואל; אלא תפוס לשון ראשון - כשהלשונות סותרות - מאן ניהו? ושמה הוונה לשמואל (הלך אחר פחות שבלשונות) כשהראשונה מיטיבה עם המוכר. ואולי הוונה לר' מאיר, שבתמורה החשיבן לשונות סותרות מפני שלא אמר 'תמורת עולה ושלמים' (תמורה כו. ע"ש), ותפס לשון ראשונה. וצ"ב שלא מצאתי לע"ע מי שהעיר על דברי רשב"ם אלו.]

שמואל: ובמוכר ידו על העליונה, שהוא המוחזק. לכאורה הן גם הקונה מוחזק במעותיו! "שחזקת הלוקח במעות לא חשיבא, לפי שחיובו ברור, שהרי אם ירצה המוכר ליתן לו המותר לא יפטור מחיובו" (קונטרס הספקות 2 סוף ג); "דעל המעות אין כאן ספק דאם המוכר נתן לו כל הקרקע הרי הלוקח חייב לשלם כולו; וכל הספק הוא על הקרקע; לכן על הלוקח לשלם בכל אופן, ובקרקע אמרינן המע"ה" (גיודלי שמואל). ובתוס' יו"ט כתב, אחרי ה'ביאור לשון רשב"ם, "ומשמע שאפילו אם עדיין לא נתן הלוקח את המעות. וכן כתב המגיד (מכירה כח, יא). והטעם, לפי שהמקח נגמר ונתחייב לשלם חובו. ולא יוכל להוציא הקרקע מהמוכר אלא בפחות שבלשונות". אך ראב"ד (על רמב"ם שם) כתב שאם לא שילם הקונה אך כבר החזיק - יד המוכר (שהוא התובע במקרה זה) על התחנתו. ולהלן (עמוד ב' ד"ה דהתם) כתב רשב"ם דהא דאזלינן בתר פחות שבלשונות לטובת המוכר, "כגון שקיבל כבר הדמים", וא"כ טובב כראב"ד, וסותר משמעות דברי עצמו כגון (ד"ה הלך אחר פחות. גיודלי שמואל). ובחוסן ישועות כתב ליישב, שכאן מדובר שהותיר על מידת הקרקע, שחיובו של הקונה ברור; אך ברשב"ם להלן מדובר כשחיסר ממידת הקרקע, ואז אם עדיין לא שילם הקונה - ידו על העליונה, שבזה חיוב הקונה אינו ברור (אא"כ ישלים לו המוכר באותה שדה לבית-כור) והוא המוחזק במעות.

קה: (השטמה) רב: 'אמכור חפץ זה ב' איסתירא מאה מעי' או להפך - תופסיס הלשון האחרונה (איסתירא = 96 מעות); וקמ"ל שבזה אין אומרים שפּרָש דבריו, ולשמואל הדין שזה ספק, וכאמור (עי' רשב"ם ד"ה מהו דתימא וד"ה קמ"ל).

קו: ר' יוסי: אחים שחלקו בגורל בנפילת הגורל לאחד מהם קנו. (הסבר) "קנו כולם", ואע"פ שלא היתה חזקה עדיין. הוא קנה לגמרי ואינם יכולים לחזור בהם; ואם הם שני אחים שניהם קנו, ואם שלושה הוא קנה חלקו והשניים קנו להיות שותפים בשאר ולחלקו כפי שירצו). ומתבאר בגמ' שזה בדומה לחלוקת הארץ בימי יהושע, ומשום שהם גומרים בדעתם בלב שלם להקנות למי שעולה לו הגורל מיד, שברצונם לקדם את הליך החלוקה ולסיימו ואינם רוצים להישאר שותפים (רשב"ם ד"ה קנו כולם וד"ה אמר רב אשי).

קז: בהערת השוליים, הפנינו לבבא קמא (ט). במחלוקת הלשונות כשאחד נטל קרקע והאחר כספים. ראה שם. ובקיצור, תוס' שם (ד"ה פשיטא) הציעו לחלק בין המחלוקות (ש"ל שבזה חלקו כך על דעת שבעל הכספים, שאינם משועבדתי לבעל-חוב, יפצה את בעל הקרקע. וכן יש לחלק להפך - בירור הלכה שם). ומ"מ, ר"ף שם (ד). השווה לעניין פסיקה ופסק כלישנא בתרא מפני שבסוגייתנו נפסק כרב. עיין שם עוד ברא"ש (סי' ו) ובבירור הלכה.

קח: (קט:) "ממשפחתו" משפחת אב וכו'. ומה שניסו ללמוד מ"שאר אביך היא" לראורה לא קאי למסקנה, ואע"פ שאין גורסים אח"כ "אלא אמר רבא", נראה דמעיקרא בתורת קושיא וה"א נאמר: ממאי ד"שאר" זה האב, מדכתיב "שאר אביך היא", הן כתיב גם "שאר אמן היא"! א"ר רבא וכו'. וכפי שבספרי (פינחס פסקה קלד) על פסוק זה מובאת ישירות דרשת רבא בלי להזכיר את "שאר אביך היא".

קיא: בן יורש את אמו וכו'. ובהערת השוליים 3 מקורות נוספים, ומסתבר שאינם מוסכמים (אחרת לא היתה הגמ' בסוגיין 'מתעקשת' ללמוד מק"ו בלי להזכיר כל לימוד אחר). ונבאר בס"ד, א. "ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה". להלן (קיב:): תרי תנאי דרשי ליה בסיבת ה'בן, ע"ש. ואמנם עדיין אין ראייה מזה שהבן קודם לבת, אם לא שנדרוש זאת מקרא יתבא (המכפילות). ולהלן שם (עמוד א), אמרינן (בדרך דיחוי, ומרשב"ם קיב: ד"ה תניא נראה שאכן זו מסקנת ר' ישמעאל) דשמה תרווייהו בסיבת ה'בן ולעבור עליו בשני לאוין ועשה; וא"כ הוי לנו מקור שהבן יורש אמו. ור"י קרקווא (תלמיד חבר לרמב"ן) כתב בחידושי קיג: ד"ה הרי) דהא דלא ילפינן בסוגיין מהנן קראי הוא משום "דלא מתחורא מילתא (כנז'צ' ל; ימ"מ) בהדיא, דאיכא למימר קראי כולהו בהסבת הבעל ולעבור עליו בשני לאוין ועשה...". וא"כ נמצא דה"מ לתנאי קמאי (עי' קיב.) דמוקמי בלאוין יתרי, איכא למידיחי הכא (בדרך דיחוי) כדדחינן התם; אך להנך תנאי דלהלן (קיב:): דאית להו דכל היכא דאיכא למידרש דרשינן ולא מוקמינן בלאוין יתרי (רשב"ם קיג: ד"ה תניא אידך), ודאי חד מינייהו למסקנה בסיבת ה'בן, וכדתניא התם בהדיא דהיינו קרא ד"ממטה אל מטה". ב. לפי רשב"ם לעיל (קט: ד"ה הואיל), דרשת רבי שם - מ"והעברתם את נחלתו לבתו", שלשון העברה מורה על ה'סבת נחלה למשפחה אחרת, הנעשית באמצעות הבת, ומכאן מקור נוסף לירושת בן את אמו (ואולי גם בעל את אשתו), לדעת רבי. אמנם רש"ש שם ציין לדברי תוס' (קי. ד"ה טעמא) שדברי רבי "אין זה צורך שום דרשה ולא אשמעינן שום חידוש, אלא דלגבי בת שייך לשון העברה". ג. לכאורה יש מקור נוסף, והוא מקבורת אלעזר הכהן בנחלת פינחס בנז', וכדכתב רשב"ם (קיב. ד"ה וכי תימא): "לא אשכחן דהבן יורש את אמו בהדיא אלא מקל-וחומר פריכא, דאיכא למיפרך דירי; והשתא אתא האי קרא דפנחס לאשמעינן דבן יורש את אמו" (הדברים נאמרו כדחיייה ללימודי ר' ישמעאל שם בבביתא שבעל יורש את אשתו; ומשמע שר' ישמעאל עצמו הסכים לדחיות שנאמרו שם על לימודיו, ולכן נקט לימוד נוסף; עי' רשב"ם קיב: ד"ה תניא. אכן לקוּשטא דמילתא בעל יורש את אשתו, וא"כ אלעזר היה יורשה, ואין מקום לדרשה זו למסקנה). והקשה רש"ש, שאין ה'די' מפריע ללמוד בק"ו שהבן יורש בנכסי אמו עם הבת! ובשיעורי רבי דוד (פוברסקי; אות רכג-רכד) נאמר, שאכן מטרת הק"ו המקורית חייבת לכלול קדימות הבן על הבת בנכסי האם; שהרי אם מהק"ו נלמד גם שהבן קודם לבת, נמצא אכן כוח הבן קודם לבת, ויפה בשניהם ויש ק"ו ביחס לבת. אך אם נאמר 'די' להשוותם, נמצא שמטרת הק"ו אינה אלא שיהיה הבן כמו הבת, וא"כ הוירע כוח הבן בנכסי האם ביחס לנכסי האב, ואיכא למיפרך: מה לבת שייפה כוחה בנכסי האם, תאמר בבן שהוירע כוחו בהם? וא"כ בטל הק"ו לגמרי (כן נ"ל כוונתו, אמנם הוסיף שם שירושת האם היא חידוש). ותירץ בזה גם קושיית רש"ש לעיל (קיא.), ע"ש. ובמחצית השקל (לרבי שמואל הלוי קליון), הסביר (על דברי רשב"ם הנ"ל), שכונתו דפריכא הק"ו ולכן נלמד ממנו שהבן שווה לבת (כהבנה הפשוטה בסוגיין), ומכאן נצרך הפסוק לגבי פינחס להשמיענו שהבן קודם (דקרא יתבא קמ"ל דהוויא לפינחס אחות ואפ"ה הוא ירש ולא אחותו). ועדיין יש לשאול, דאף דק"ו פריכא הוא, הא אמרינן בסוגיין שמה שחיסר ממנו ה'די' השלים ההיקש

ד"מטות!" שמה היא תנא לא ס"ל האי היקשא. או שנדחק ונאמר שבכל זאת, כיוון שבסיס הלימוד, הק", חלש, מילתא דאתי בק"ו טרח וכתב לה קרא בפניחס.

קיא: בעל יורש את אשתו וכו'. מה שכתבנו לגבי דרשת ר' ישמעאל, ולגבי דרשת ה'תנא' (והם אמנם שני תנאים), כ"נ **מרשב"ם** (קיא: ד"ה תניא), שלרבי ישמעאל פסוקי "ולא תסוב נחלה" (שנקט בתחילה) באו לרבות לאוויס, והנך תנאי בתראי ס"ל כדאמרין בפסחים (כד): דכל היכא דאיכא למידרש דרשינן ולא מוקמינן בלאווי יתרי (קיג). ד"ה תניא אידך. ובמש"כ 'מותר' כוונתנו לתנא בתרא, ע"פ רשב"ם הנ"ל, שמעמיד את הפסוק הראשון בסביבת הן ונותר לו השני לסיבת הבעל. ולגבי דרשת קבר אלעזר, ראה הערתנו לעיל (קיא). לגבי ירושת בן את אמו, וגמ' להלן (קיג).

קבורת אלעזר "בְּנֶבְעָה בְּיָהוּדָה וְיָרִיב בְּיָהוּדָה" (השלמה) [לזהותו של יאיר, ראה הערתנו להלן (קכא):]. נמצא כי בסוגיינו ובסמוך (קיא. קיג). שלושה הסברים שונים לנחלת פינחס ולנחלת יאיר בן שגוב שלא היתה להם מאביהם: (1) ר' ישמעאל: הַבֵּן נָשָׂא אִשָּׁה, וּמִתָּהּ, וּיְרֵשָׁהּ, וּמִכָּאן שֶׁבֶעַל יוֹרֵשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ. (2) רבי ו"א ר' יהושע בן קרחה: האב נשא אשה ומתה בחיי מורישיה, ומתו מורישיה, והאב לא ירשה כי אין בעל נוטל בראוי כבמוחזק, אלא הן. (3) אפשרות נוספת שעלתה בגמ': יאיר קנה, ופינחס (שלא תחזור הנחלה ביובל ונמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו) זכה מן החרמים המתחלקים לכהנים ביובל.

קיא. אביי הסתפק האם בת גירשה 2 מטות נישאה רק למי שאביו משבט אביה ואמו משבט אמה. כך הסוגיה לפי פירוש רשב"ם; עי' בתוס' לפירוש אחר ע"פ גרסת הספרים. ופשוט, שהדיון לגבי דור המדבר, שלהם נאסרה הַסְּבַת נחלה בנישואי בת יורשת, ולא לדורות; עיין בזה להלן (קכ).

קיא. בן יורש את אחי אמו וכו' וכן בת יורשת כשאין בן הקושק כל הירושות אל הראשונה וכו'. שלא כדעת ר' זכריה בן הקצב (דלעיל קיא); גמ' להלן (קטו).

קיא: 3 שבאו לבקר חולה יכולים אף לדון כב"ד ולחלק. ובהערת השוליים. ראה מה שהתבאר בזה בארוכה בהערותנו בבבא קמא (צ): בס"ד. וכתב רמב"ן כאן בשיטת רש"י, שהטעם שפאן יכול ב"ד לדון ע"פ ראיותיו, הוא שהגדת בעל-הדין כמאה עדים היא. וכתב רשב"ם דה"מ שנכנסו לבקר, אך אם נכנסו לשם ראיות עדות נעשו עדים ואין עד נעשה דיין. וראה **מרומי שדה** ב"ה (כה): שהסביר ע"פ דברי רשב"ם אלו את דברי רש"י ב"ה (מובא ג"כ בהערותנו החיצונית לב"ק).

קטו. האחים קודמים לָסֵב וכו'. להלן (קטו): בעיא דרמי בר חמא: "אבי האב ואחיו (של המת), כגון אברהם ויעקב בנכסי עֶשָׂו - איזה מהם קודם?". רבא דייק מהמשנה "האב קודם לכל יוצאי יריכו", ואף לנכדו, אחי המת. והגמ' מנמקת את הסתפקותו של רמי בר חמא - "יוצאי יריכו שלו, ולא יוצאי יריכו של בנו", ואף מכריעה כן ע"פ הכלל שבמשנה "כל הקודם בנחלה יוצאי יריכו קודמין". א"כ המסקנה ברורה, שלא כרבא. **בעינים למשפט** (קטו): הביא מדברי **באר הגולה** שציין על פסק השו"ע בזה (ח"מ רעו אות ב): "בעיא דרמי בר חמא, ופשטא רבא ממתניתין" [במהדורת פרידמן הגיהו שבמקום "רבא" אולי צ"ל "גמרא", והוסיפו: "עיי"ש שרבא חולק", והוא כפי האמור]. והוסיף בעינים למשפט, שאכן לפירושי **רשב"ם** ("ד"ה ת"ש האב קודם), **רמ"ה** וכן **רבנו גרשום**, הדברים כפי שאמרנו, והמסקנה שלא כרבא; ולגבי דעת בעל באר הגולה - "וי"ל שיפָּרַשׁ שגם לרבא דייקין 'יוצאי יריכו ולא יוצאי יריכו של מת', וכפירוש **הרש"ש**, ולדידיה נמי בן קודם לאב, כדאיתא בברייתא דלעיל קח: "וזה לשון רש"י: 'נלע"ד דלרבא נמי דייקין 'יוצאי יריכו ולא יוצאי יריכו של מת', ולכן לדידיה נמי בן קודם לאב כדאיתא בברייתא דלעיל (ק"ח ב); והתוס' שכתבו (קטו). ד"ה אבי האב) דרבא טעה בזה - תמוה בעינינו". ולפירוש זה רבא אכן התכוון למסקנה.

קטו: (השמטה - בעיא ד"אברהם ויעקב בנכסי עֶשָׂו" שילבנו בדברינו לעיל קטו, וראה הערתנו שם בס"ד).

קיא. ר' יונתן. נוסף לדברי רשב"ם בזה, עיין תוס'.

קיא: "ותעמדה לפני משה... ולפני הנשיאים וכל העדה" וכו'. ע"ע בזה בלק (דף רה:), הזכרנו בהערותנו לשבת (צו): בס"ד.

(השמטה) רב חסדא: הנישאת לפני גיל 20 תלד עד 60; בת 20 - עד 40; בת 40 - לא תלד.

קכ: התרת נדרים, 3 הדיוטות (כשאין חכם; בכורות לז). או חכם. לא הרחבנו בזה כאן, שאינו עיקר הסוגיה. עיין בזה בנדרים (עח). ובבכורות (לו-לז).

קכא. הותר שבט בנימין... כלה דור האיסור. ע"פ רמב"ן, ע"ש.

קכא: יאיר בן מנשה. לכאורה הוא יאיר, בן שגוב, בן חצרון אשר נשא את בת מכיר בגיל 60, ככתוב בדברי הימים (א ב, כא-כג; ע"ש). וכ"כ רב"ע, רמב"ן, חזקוני, אברבנאל, מלבי"ם (כולם במדבר לב, מא), רד"ק (בדבה"י, פס' כב) ע"פ הפשט, ועוד. לפי זה, בעוד יעקב חי אירעו כל אלה: נולד יהודה, נולדו ער ואונן ומתו וכשגדל שלה נולדו פרץ וזרח, ופרץ הוליד את חצרון, וחצרון היה בן 60 בשנתו את בת מכיר ונולד שגוב, ונולד לשגוב יאיר. אך צ"ע, שהרי יעקב נישא בגיל 84 (עיין מגילה יז), וחי 147 שנה, הרי 63 שנה מנישואיו ועד פטירתו; ואי אפשר לכל זה בתוך זמן זה! [אח"כ מצאתי שפבר הקשה כן בספר אור וחיים לישראל, הרב ישראל חיים הירש, במדבר, ס"פ מטות (וגם בפר' פינחס). ע"ש, שחישב שלא היה חצרון בפטירת יעקב אלא כבן 22]. כתב רד"ק (שם): "ורבותינו ז"ל אמרו כי אין זה יאיר הכתוב בתורה, אלא זה יאיר בן שגוב לקח אשה בארץ הגלעד ומתה וירשה, ומירושת אשתו היו לו אלו עשרים ושלושה ערים". כוונתו לברייתות לעיל (קיא: קיג), שהקדים באו לו בירושה ולא בכיבוש. וכ"כ **במצודת דוד** (דבה"י שם). וכן מוכח **מפירוש הגר"א** לדבה"י (פס' כב-כג), ע"ש; ע"ע ספר **אור וחיים לישראל** הנ"ל. עי' גם רד"ל על במדבר רבה (פרשה יז, ז); מדברי המדרש שם הביא בספר **אברהם שנית** (רבי אברהם רומאנו; ס"פ מטות), שיאיר ומכיר אחים היו (זו לשון המדרש: "...ועיירי-החטאת היה כנגד יאיר שלא הוריש חלקו לבניו כי לא היו לו בנים, ולכן קראו על שמו, שלא היה לו זכר, וירשו חלקו בני מכיר אחיו". ועי' סדר עולם ס"פ ט: "יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בחיי יעקב אבינו, ומתו לאחר מיתת משה רבינו"). אך **הרב מלבי"ם** (שם פס' כ-כא), כתב שחצרון בא על בת מכיר תחילה כפילגש ולא בדרך נישואין (כלשון הכתוב "בא חצרון אל בת מכיר" כמו "כאשר בא אל בת שבע", תהלים נא, ב), והוליד את שגוב, ובזה מובן מדוע מיוחסים (בדבה"י) שגוב ויאיר אָחָר בת מכיר (ויש להוסיף שבזמנם היו מולידיים גם בגיל צעיר מאוד, כדאיתא בסנהדרין ס"ט); ודברי חז"ל על ירושת אשת שגוב, הם ערים שקיבל שגוב בנדוניה, אמת (ובירושלמי כאן סוף הלכה ה [כד]: נאמר שאשתו של שגוב מבנות מנשה היתה); ע"ש. **ורש"ש** ביבמות (סב): הוכיח מהגמ' שם שאינה סוברת שיאיר בן שגוב הוא יאיר בן מנשה, שהגמ' מבקשת מקור לכך שבן-בתו של אדם קרוי בנו, ומביאה הפסוק מדבה"י, ומוכיחה מכך שנקרא (שופטים ה, יד) "מִנֵּי מְכִיר" אף שהוא בן בתו. ואם איתא שיאיר בן שגוב היינו יאיר בן מנשה - אומר רש"ש - היה לגמ' להביא ראיה בפסוקים מכך שנקרא 'בן מנשה'! (אמנם לכאורה אפשר לדחות שיש סיבה לכך שנקרא בן מנשה, אם מפני שחָלַע עמם, כדברי רד"ק (בדבה"י) ועוד, ואם מפני הסיבה שכתב הרב מלבי"ם הנ"ל).

במאמר מוסגר. דמות נוספת שיש להזכיר בזה, היא **השופט יאיר הגלעדי** (שופטים י, ג-ה), ששפט אחרי תולע בן פואה, 22 שנה, והיו לו 30 בנים רוכבים על 30 עיירים, ולהם 30 עיירות, "להם יקראו חֹת יאיר... אשר בארץ הגלעד"; עיין עליו בספר נביאים סְדוּרִים (עמ' 63, ובמיוחד בעיונים עמ' 303-304 מה שליקט בחן). שכתב רש"י בסוכה (כז: ד"ה שלא העמיד שופט) שאינו יודע מאיזה שבת הוא. ורד"ק כתב (שופטים שם ד): "חות יאיר - אם הם הנוכחים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה - הדבר תימה, כי אם כן היה יאיר יותר משלש-מאות שנה! ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה, והערים האלה א"כ אינן חוות יאיר הכתובות בתורה". וז"ל **מצודת דוד**: "חות יאיר - על כי נאמר בתורה שיאיר בן מנשה קרא לעירו 'חות יאיר', ולפי שהיה שמו כשמו וערי בניו היו מרובות - קראם ג"כ חות יאיר". וכ"כ **הרב מלבי"ם**: "ועל דוגמת גברת יאיר זה אל יאיר הקודם, קראו ג"כ לעירו הכוללים בשם הכינוי חות יאיר... ואצל יאיר הראשון היה שמם העצמי 'חות יאיר', לכן כתיב 'ויקרא אתהן', ואצל יאיר זה היה זה רק כינוי השם, ולכן אמר 'להם יקראו', כי לא היה זה שמם העצמי". [ומעניין לציין לתופעה זו של שם חוזר, גם אצל השופט אֶלּוּן הזבולוני (שופטים יב, יא-יב), על שם אֶלּוּן בן זבולון (בראשית מו, יד; במדבר כו, כ).] אך **משפת אמת** (סוכה שם) נראה שהבין שיאיר הגלעדי

הוא יאיר הנזכר בדב"ה: "אך בזה י"ל דמגלעד הי' ולא בן גלעד [כמ"ש הרמב"ן סוף פ' מטות דמצד אביו הי' משבט יהודה]". וכ"כ בערוך לנר שם (ע"ש). וכן דעת רש"י שם ע"ש. וכיו"ב במרומי שדה: "ואף על גב שכתוב שהיה ממנשה, מכ"מ היה מיהודא, כדאי' ביבמות דף ס"ב. והא דכתיב 'מני מכיר ירדו מחוקקים' שהוא יאיר, אינו אלא מצד האם, אבל מצד אביו היה מיהודא משגוב בן חזרון שלקח בת מכיר, כדכתיב בדברי הימים א' ב"י. ואילו בילקוט שמעוני (שופטים, רמז מב), ברשימת השופטים ושפטיהם: "יאיר הגלעדי מחוות יאיר משבט מנשה". ע"כ, אין לזהות את יאיר הגלעדי השופט עם יאיר בן מנשה שבס"פ מטות - כך העיר בערוך לנר (סוכה שם): "ליאיר בן מנשה שהוזכר בתורה; אבל זה אינו, דיאיר זה כבר נהרג במלחמת עי בימי יהושע, כדאמרינן בסנהדרין (מד א), והוא באמת לא היה שופט".

השלמה, לגבי 'לא נגזרה גזרה על שבטו של לוי' בסוגיה, נזכר אחיה השילוני כמי שראה את יעקב, ומקשים, שהרי 'לא נותר מהם איש' מדור המדבר! וא"ר המנונא: לא נגזרה גזרה על שבטו של לוי, דכתיב "...וכל פקודיכם לכל מספרכם מן 20 שנה ומעלה", יצא שבטו של לוי שפקודיו מן 30. ומקשים: ומשאר שבטים לא עיילי? והתניא (סדר עולם ס"פ ט) יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה וכו'! אלא א"ר אחא בר יעקב: לא נגזר על פחות מגיל 20 ועל יותר מגיל 60 וכו'. ולכאורה, מתיבת 'אלא' עולה שנדחו דברי רב המנונא. אמנם אפשר לומר שלא נדחה בזה תוכן דברי רב המנונא; ועוד, שהרי למד מן המקרא. ואכן רש"י ע"פ (במדבר יד, כט; ע"ש א, מט) הביא דברי רב המנונא, "להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מן עשרים" (ובמקום אחר - דברים א, כג - כתב שלא היה שבט לוי עם המרגלים, וע"ש בשפתי חכמים, שאפילו בַּעֲצָה לא היה עמהם); וכן רמב"ן (במדבר כו, טג). ודברים אלה מובאים עוד כמסקנה (בסתמא), בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות ו, טז ובמדבר כו, טז (ע"פ "ושם בת אשר סרח"). ובספר אהל יעקב (על פרש"י, לרבי יעקב טולידאנו; על פרש"י בבמדבר הנ"ל), הקשה מדוע נקט רש"י דברי רב המנונא, ע"ש (והניח בקושיא). ולכאורה י"ל כנ"ל. ובתורה תמימה (במדבר יד, כט) כתב, "...שאפילו אם היו הלויים בעון מרגלים ג"כ לא נענשו, אחרי כי כידוע לא נשתתפו הלויים במעשה העגל, וא"כ בעון המרגלים לבד לא נתמלא סַּאָתָם, ע"ש. ובספר זאב יטרף (הרב זאב הוברמן; כך במדבר [ג], ה'תשס"ה), פרק ט) כתב, ששבט לוי אכן לא חטא במרגלים, ורק מדין ערבות היה לו להתחייב עליו; וכדי להצילו מהעונש של כל העם הקדים הקב"ה למנותם באופן נפרד (כדברי רש"י שם א, מט). וראה להלן. אך רבנו יצחק אברבנאל בפירושו לפרשת פינחס (שם ס"פ כו) כתב: "אבל הלויים, עם הַיּוֹתֵם יראי ה' וחושבי שמו, נראה גם כן שנטו אחרי המרגלים ולכן נכללו בגזרה; ומזה תדע גם כן שמשם ואהרן לא נמלטו ממנה, כמו שביארתי בסדר חקת התורה, ע"ש עוד.

והנה נקטנו בפשטות ששבט לוי לא חטא במרגלים. שלכאורה לכן לא נגזרה עליו גזרה. אך העירני הרב יאיר הס, שבפירושו הרא"ם (במדבר א, מט) ובשפתי חכמים (שם) דקדקו מלשון רש"י שם ששבט לוי, שאמנם לא שלח נציג לרגל ולא היה אתם בַּעֲצָה תחילה, "אבל בחזרתם כשבאו המרגלים והוציאו דבת הארץ וישאו כל העדה את קולם ויבכו וגו' - באותה בכייה היו גם שבט לוי, שאמרו 'ולמה ה' מביא וגו' לפנול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבו' וגו'. ובוזה יתורץ גם כן מה שַּׁמְקֵשִׁין העולם: ואף אם היו נמנים מן עשרים שנה, כיון שלא חטאו לא יהיו בכלל הגזירה, כי אין הערף ממת אלא החטא ממת! אלא ודאי שחטאו במרגלים, משום הכי לא נמנו" (הציטוט משפתי חכמים, ע"ש). וכדרך שהבאנו לעיל מדברי תורה תמימה. והראני עוד הרב יאיר הס, שפננד, כתב להדיא בעל ט"ו בספרו דברי דוד (שם א, מט), ששבט לוי לא חטאו במרגלים, לא בשילוח וגם לא בבכיה (ע"ש); ולמה היו עלולים להיענש לולא נגרעו מהמניין בפרשת במדבר? - "שגזירה זו היתה גזירה כללית על כל הדור, והעולם נדון אחר רובו..." ע"ש. וכ"כ בקרני צבי לר"צ וירניק מוילנא (ורשה, ה'תרמ"ג, במדבר שם). עוד נקטו שהלויים לא חטאו במרגלים בספר אמרי בינה (ברנו, ה'תקכ"ג; נוי דוור, ה'תקס"ו), ס"פ מקץ, בשם רבי שמואל מקאוולי (ע"ש גם בהקשר הדברים); וכן בפרדס יוסף (פיטרקוב, ה'תר"צ; בראשית מב, כח). וכ"כ ביד דוד (כאן); ולבסוף ציין לספר מנחת כפורים לראשון לציון רבי רפאל מיוחס (מט-נ: מדיף הספר, דבריו לסוגייתנו) שהאריך בזה, ע"ש. גם דקדק באהבת איתן על עין יעקב (בחידושי גאוניס, יומא סו:): שמדברי תוס' בקידושין (לו: סד"ה הוואיל) מוכח שגרסו בחגיגה (ו:): ששבט לוי לא עבד במרגלים (ולכן לא היו הם נזופים, ויכלו להקריב קרבנות במדבר, שכן סיבת הניזיפה היתה חטא המרגלים ולא העגל כגרטנו).

קב. "בין רב למעט". רשב"ם: 12 חלקים שווים (בשוויים, כעולה בסוגיה, ד"ה לקרובה). אך רש"י פירש (במדבר כו, נד): "לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב, ואף על פי שלא היו החלקים שווים, שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים, לא עשו אלא ע"י גורל, והגורל היה על פי רוח הקודש...". ורמב"ן (שם) הקשה עליו מסוגייתנו ועוד. עיין ברא"ם (על רש"י) שהאריך בזה. ובגור אריה (למהר"ל) ובתורת חיים (כתבו, שרש"י מפרש ששאלת הגמ' היא: האם אלעזר הכהן ויהושע הטילו גורל ל-12 השבטים, או שהטילו גורל גם למשפחות (בתוך השבטים) ולאנשים. ופשטה הגמ' מ"בין רב למעט", שאם הטילו גורל בין האנשים ('קרקע גברי') הן ודאי שחלק כל איש שווה ואין שייך לומר "בין רב למעט". ע"ע כוס השיעויות.

"תַּמְנֵינָה סְרַח" -> "חֶרֶס" - החילוק בין בתחילה (לפני שיהושע נִחַּלָּה) ובין לבסוף, 2 לשונות. (יותר בפירוט) ללשון א' דר' אלעזר, בתחילה היו פירותיה חכרס, יבשים ורָעִים, ולבסוף היו מְסֻרִיחִים מרוב שומנם, למעליותא. ללשון ב' - בתחילה מסריחים מרוב השומן ואינם משתמרים, גריעותא, ולבסוף כחרס - לא שמינים יותר מדי, אלא במידה שיכולים להשתמר באוֹרָךְ.

בעתיד תתחלק ל-13. כתבו רשב"ם (ד"ה ועוד תניא [ב]) ובתוס' (ד"ה ואידך) שגם שבט לוי יקבל חלק, ולעומת זאת יוסף יקבל אחד, למנשה ולאפרים יחד; שנאמר (יחזקאל מח, לא-לב): "שַׁעַר לַיְי אֶחָד... וְשַׁעַר יוֹסֵף אֶחָד". בחידושי ר"ן הקשה על כך וכתב שאין הפסוק הנ"ל עוסק בחלוקת נחלות הארץ (וכתב שאדרבה, בפסוקים יש להפך); אלא לענין 12 שערים שיהיו בירושלים. וע"ש. עיין גם קובץ שיעורים (אות שע).

קכ. ספק האם הלכה כרבי אף כנגד רבים. נמצא כי בנדון האם 'הלכה כמותו מחבריו', ר' חייא: ספק; ר"נ-רב, ר"פ: לא מחבריו; ר"נ: אף מחבריו; רבא: לכתחילה כחבריו. ותוס' (ד"ה מספקא) כתבו בשם ר"י (ע"י מהרש"ל, מהר"ם ומהרש"א) שהדיון הוא האם נפסק בהדיא שאין הלכה כרבי כשחבריו חלוקים עליו, או שלא איתמר הלכתא לא כך ולא כך. ובכתובות (כא). א"ר יהודה אמר שמואל שאין הלכה כרבי מחבריו; וכ"נ מדברי ר' יעקב ור' זריקא בעירובין (מו:). ועיין רמב"ן.

קכד: ר"נ ורבה. למסקנה סוברים כשמואל בדעת רבנן. ומה שאמר רבינא לעיל 'נהרדעי לטעמייהו' - שרבינא לא ידע מה שאמר רבה לבסוף שאינם סוברים כבני מערבא; או שחולק על רבה בדעת רב נחמן. עליות דרבנו יונה. ומה שר"נ פסק (קכד:): כרבי, וכאן (קכה. ד"ה לטעמייהו) פרשב"ם שסובר כשמואל והיינו כרבנן, כתבו בתוס' (קכה. לפירוש רשב"ם) שצריך לחלק לר"נ בין שבח לבין הלוואה. ורש"י כתב שהוא דוחק, וכתבו בחי' רע"א ורש"י שלעיל פסק ר"נ כרבי וזו דעתו, וכאן חלק עם רבה בדעת רבנן (ולפי בני מערבא), אף שלעצמו אינו סבור כרבנן להלכה.

ירשו שטר חוב וכו'. הכל מודים שאם בידם משכון על החוב יורש הבכור פי שניים, וכן פסק ר"ח (רשב"ם ד"ה אבל לא ברבית).

קכה. (השטמה) ר"נ: יתומים שגבו קרקע בחוב אביהם - בעל-חוב של אביהם גובה אותה מהם.

קכו. בכל הנכסים ויתר על חלקו הכפול. באומדן הדעת אין חולק בסוגיה, והמחלוקת היא האם יש לו חלק ויכול לוותר מראש על הכפל בשאר הנכסים. מה הסברה באומדן דעת זה? חלק הבכור נקרא מתנה (לעיל קכד.), וכדי שתחול המתנה צריך שירצה בה ולא יסתלק ממנה; וכשחלק בנכס כלשהו (סל פלפלים!) ויותר על חלק בכורתו, דעתו לוותר עליו לגמרי. זו לשון ר"ן בחידושי: "חלק בכורה נמי שהוא כמתנה לא זכה בה בכור עד שיתכוין לזכות בה, ואלו אמר 'איני רוצה בה' אַבְּד את זכותו מיד". לכאורה עדיין דין סוגייתנו קשה מאוד בסברה: וכי אם ויתר על חלקו בסל פלפלים ויתר על חלקו בכל הקרקעות?! איזה 'אנון סהדי' (ע"י לשון רשב"ם ד"ה יש לו) יש כאן?! ששא אפשר להטעים מעט בזאת ולומר, כי מזכיר הדבר הַקְּבוֹת מסוימות הניתנות כיום (למשל החזר מס מסוים, או 'מתנות' למיניהן) שאינן ניתנות אלא אם הזוכה בהן ניגש למשרד המדובר ומבקש

'למש' אותן. לאחר זמן מסוים עשוי תוקף ההטבה לפקוע; ומשמעות הדבר - מבחינתו של נותן ההטבה - שהמקבל יותר על ההטבה הזאת. בכור שחילק עם אחיו סל פלפלים בשווה, התחיל הליך חלוקה בלי לדרוש את 'ההטבה' המיועדת לו. בכך ויתר על ההטבה (ב'קום עשה!'), ופג תוקפה. שם. רב פפא ורב פפי. לרב פפי, 'יש לו לבכור (בחלק הבכורה) קודם חלוקה'. אך בבכורות (נב). אמרינן (רבא, לגבי יבם, שאינו מקבל בשבח הנכסים, אף במה ששבח בין הייבום לבין החלוקה), שלבכור אין קודם חלוקה; **יד רמ"ה**: אין לו קניין גמור בנכסים, אך יש לו 'זכותא בעלמא' (ויכולת למכור ולתת במתנה). **פני שלמה** (לעיל קכד. ד"ה עד דמטי): לפי מה שכתב רשב"ם (קכו). ד"ה אמר רב הונא וד"ה יש לו לבכור), הא דקאמרינן 'יש לו לבכור' היינו משעה שחפץ לזכות בבכורתו, ועד אז אין לו.

קכו: טומטום שנקרע פסויו ונמצא זָכר. עיין להלן (קמ): בדין טומטום (שלא נקרע) לגבי ירושה, וראה שם הערותינו החיצוניות.

ומתעלמים ממנו בחישוב חלק הבכורה. ביחס לתינוק ולעָבֵר בחשבון חלק הבכורה, ראה להלן (קמב):.

קכח. אמר 'עבדי גנתתי' וכו' כרבנן ולא כר"מ. מקור הדין והמחלוקת במשנה בסנהדרין (כד.), ע"ש.

גובים מעבדי יתומים וכו'. עיין הדין בזה בב"ק (יא-יב).

קכח. אדם מעיד לבן אחי סבו ('שלישי בשני'). עיין סנהדרין (כת), שם המשנה פסלה לעדות עד דור שני בשני (בני דודים). רב: גם שלישי בראשון (אחי הקָב) פסול. רבי אלעזר (בן שמוע): גם שלישי בשני.

אין הלכה כמר ב"ר אשי שהכשיר נכד וסבו. אלא - כתב רשב"ם: לעולם צאצא פסול עם אבות אבותיו. תוס' (ד"ה לית) בשם ר"י: דור רביעי (נין) מותר; וכן נראה מהר"ף (נו: בדפיו, ע"ש); וכן נפסק בשו"ע (חור"מ לג, ב).

קכט. 'תנו לבני שקל' וכו'. רש"י בכתובות (סט): מתו בלי בנים. ב"י (חור"מ רג, לג): דלא תיקשי ירושה אין לה הפסק כתב זאת (ואז אחי יורשים במשמוש, ובזה מועיל 'אחרין'). ש"ך (ס"ק כג): א"צ לזה, שהרי יש לשון מתנה. ועיין שם עוד בקצה"ח ובנתה"מ. אך לרשב"ם כאן (ד"ה יירשו אחרים) יש להם בנים.

קכט: (השטטה) להלכה, תוך כדי דיבור כדיבור, למעט עובד ע"ז וקידושין, וכן מִגְנֵף וגירושין (נדרים פז), *הקדש ותמורה (תמורה כה:). ע"כ. כתבו בתוס' (ד"ה חוץ) ור"ן (נדרים פז). שאין הסוגיה כאן חולקת עם הסוגיה בנדרים, אלא אלו בכלל אלו. וכן נראה ש"ל לגבי הקדש ותמורה. ותוך כדי דיבור היינו 'שלוש עליון רבי' (ולא כגרסה בב"ק עג:), ראה הערתנו החיצונית שם שאין לגרוס 'מורי'. וביחס לנידון הסוגיה בב"ק, הצמדת שני מעשים הכלולים בעדות כדי שבהתבטל עדות אחד מהם (הכחשה, הזמה) תבטל גם העדות על השני, שחלקו בזה ת"ק ור' יוסי - נידון אחר הוא, כפי שביאר בחידושי הפלאה לב"ק שם, והוא חידוש גדול יותר, ולכן יש חולקים; דבעלמא הכל מודים שתוך כדי דיבור כדיבור; אלא שרבי יוסי מוסיף שהוא כדיבור אפילו לחבר שני פרטי העדות לעדות אחת. ראה שם בהערותנו החיצוניות.

קל. 'בני פלוני יירשני' - לא אמר כלום; ר' יוחנן בן ברוקה: דבריו קיימים וכו'. על היחס בין משנה זו לקודמתה (קכו:), 'ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום', כתב כבר **רשב"ם** לעיל (ד"ה ואם אמר), שהמשנה דלעיל אינה כר' יוחנן בן ברוקה שאמר שבראי לירשו דבריו קיימים. ובמשנתנו התייחס רשב"ם לדעת ת"ק (ד"ה לא אמר כלום) ולדיוק הגמ' שבבין בין הבנים דבריו קיימים, שעפ"ז גם ת"ק אינו כשיטת התנא במשנה דלעיל. ולפי שני תירוצי הגמ' כאן נמצא כך: לתירוץ א, שלושה תנאים חולקים בדבר: לדעת המשנה לעיל דבריו בטלים בכל אופן (אם הזכיר רק לשון ירושה). לת"ק כאן בבין הבנים וכו' דבריו קיימים, ולר' יוחנן בן ברוקה אפי' בבת בין הבנים דבריו קיימים. ולפי תירוץ ב - כמוהו מכריע רשב"ם (ד"ה הלכה) וכו' **בתוס' יו"ט** - משנתנו כולה ר' יוחנן בן ברוקה, אשר ראה את דברי המשנה הקודמת וכאן חלק עליהם (בבין בין הבנים וכו').

א: לפי ת"ק חולק ריב"ב גם באחר הקָאוי לירשו אחרי היורש הנוכחי. בהסבר 'ראוי לירשו' לפי זה כתב **רשב"ם** (סד"ה וכו' תימא): 'אם אמר על מי שראוי היום ולמחר לירשו, אחר שתמות בתו - דבריו קיימים, ואף על גב דהשתא מיהא לא חזי לירשו. ואם אין ראוי לירשו אחר בתו - כגון דודו ויש לו אחין, דאחין קודמין לאחי אביו - לא אמר כלום, הואיל ואין ראוי לירשו עד שתמות בתו ואחיו'. וכתב **רש"י**: 'לפ"ז נ"ל דאף אם אמר 'אחיו יירשנו' במקום שתי בנות - לא אמר כלום, דהא אינו ראוי לירשו עד שימותו שתיהן. וכן לבת במקום שני בנים'. ובשערי **ר' שמואל** (רוזובסקי) השיג עליו (אות קא): "דבריו תמוהים, דנָדָא אין הדבר תלוי אם צריך לחכות למיתת אחד או שניים; אלא הכל תלוי באם צריך לסלק שני דרגות ירושה מהירוש אזי לא מצי להנחיל לירוש רחוק זה, ולכן דאי בבת במקום שני בנים תועיל הנחלתו".

הלכה כריב"ב. (קל): חלקו ר' אמי ור' אבא האם עדיף לומר 'אמר רבי הלכה כריב"ב' או 'הורה רבי (למעשה)'. עי' ברשב"ם החסרון של כל אופן. עם זאת, לכאורה משמע בלשון הגמ' שהמחלוקת היא איזה נוסח עדיף, ולא שכל אחד פוסל את הנוסח האחר.

קל: אין ללמוד הַלְכָה מהכרעת הרב דרך תלמודו וכו'. נדרש לזה בשו"ת **רשב"א** (ח"א סי' שלה): "...ועוד הוסיף להקשות, דקיימא לן אין למדים הלכה לא מפי משנה ולא מפי בריתא, והא בריתא היא!... תשובה... אבל הקושיא השנייה יש לה עיקר; כי באמת משמע לכאורה דכל כי הא אין למדין ממנו עד שיפסוק התלמוד בפירוש כן, וכמו שאמרו בריש פרק קמא דנדה (ז:)... וקרוב אני לומר דלא אמרו 'אין למדין' אלא במקום שאמרו 'הלכה' כנגד הכלל האמור בגמרא; כגון שאמרו 'הלכה כפלוני' אֶחָיד במקום רבים, ואי נמי 'הלכה כרבי אליעזר' כנגד רבי יהושע, וכיוצא בזה. אבל במקום שאינו כנגד הכלל המסור למה אין למדין? מיגרע גרע כשאמר 'הלכה' דלעולם נאמר אלו בהפך?! והביאני לדעת זו מה שאני רואה דכל מקום שנאמר שם 'הלכה' היינו כענין זה...". ע"ש עוד.

קלא. נשאל, האם גם בבריא אמר ריב"ב. ולמסקנה - **ברשב"ם** **שלפנינו** כתב שנפשטה הבעיא מדברי ר' נתן (דאמר 'שניתם משנתכם - בכתובות לגבי בריא - כריב"ב', ובזה די כדי להוכיח שאף בבריא אריב"ב. ד"ה ושמע מינה; וד"ה אמר ליה רב פפא; קלא: ד"ה לעולם). ופירש שכל הדוֹשֵׁיחַ בין רב פפא לבין אביי אינו שייך לעניין זה אלא לבירור תשובת רבי לרבי נתן ('סָבֹן נתן'). אך **ברשב"ם** **העיקרי** כתב שלא נפשטה הבעיא (קלב). ד"ה ובי דינא בתרא; וע"ע קלא. ד"ה א"ל רב פפא; ולאורך פירושו בדף קלא; וכ"פ ר"ף נח: בדפיו, וכ"פ מפירושו רבנו גרשום), ועל כן - כתב (במהלך הרגילות נדפס בדף קלב). "הלכך מספקא לן, ומה שתפס תפס". וכך צייטט בשמו **בהגהות מיימוניות** (הל' נחלות ו, אות ב). וכן משמע ברשב"ם להלן (קלג). ד"ה אמר רב הונא).

עוד שם. בכתובות שנינו 'ירתון' וכו'. (מהלך הסוגיה, וע"פ רשב"ם העיקרי) בענין הג"ל בגמ', ביקש רב משרשיא (לפני רבא) לְפֹטוּ את הספק, מן הדין לגבי המשנה בכתובות לגבי 'בְּיָן דְּכָרִין' ומדברי ר' נתן לרבי עליה שהיא כר' יוחנן בן ברוקה, ורבי השיב לו שנוסח המשנה 'סָבֹן' ולא 'ירתון', כלומר לשון מתנה ולא לשון ירושה, וכדברי הפל. מאוחר יותר אמר רבי שאין זה נכון, שא"כ היה לְתַנְיֵאִיתוּבָה זה תוקף לגבות ממשיעובדים. נמצא שרבי מסכים לטענת ר' נתן, וש"מ שאמר ר' יוחנן בן ברוקה אף בבריא. אך דוחה רב פפא (כך לפי רשב"ם העיקרי, כאמור, אך לרשב"ם הנדפס בעיין איפשיטא ור"פ דן בדברי רבי לר' נתן בלבד), שלתנאי ב"ד יש תוקף אחר (וכמו שמתחייב כאן למי שעדיין לא בא לְעוֹלָם). אביי אומר שההוכחה (של רב משרשיא) היא מכך שנקטה המשנה לשון ירושה ולא מתנה. אך אח"כ אביי חוזר בו, מן המשנה הסמוכה, לגבי 'בְּיָן דְּכָרִין', שבה אין נזכרת לשון ירושה אלא לשון קְצִין מְתָנָה, באופן שגם חכמים מודים שקונה, כי שני תנאי־כתובה אלו מופיעים יחד והוא כדיבור אחד וכמו 'לשון מתנה באמצע' שקונה. אך דוחים, שיייתכן שלא תוקנו שתי התקנות בבית דין אחד.

קלב. אפי' דקל לפירותיו. אע"פ שלכשייבש אין לה קרקע. ואפילו פירות מחוברים; רשב"ם (קלב): ד"ה אבדה כתובתה).

רבי יוסי, ר"נ: אם כתב או מחלה. רשב"ם (ד"ה שותף).

קלג: אדם אחד נתן נכסיו ליונתן בן עוזיאל וכו'. (מהדורה מורחבת) אדם אחד, שבניו לא נהגו כשורה, כתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל. יונתן מכר שלישי, הקדיש שלישי ונתן לבני הנותן שלישי. שמאי הזקן התווכח עמו על שעבר על דברי המת שביקש לנשל את בניו מנכסיו, וטען שאין ההקדש חל וגם מה שהחזיר לבני הנותן בטל. שכמו בְּמַעֲשֵׂה מִתְנַת בֵּית־חִוּרוֹן (במשיא את בנו ואביו מודר ממנו הנאה, והקנה את החצר והסעודה לחברו כדי שאביו יוכל להשתתף, והלה עמד והקדיש הכל), שם אמרו חכמים שההקדש בטל כיוון שאינו לְדַעַת הַנּוֹתֵן. ויונתן השיב לו: כשם שאינך יכול לבטל את מה שמכרתי (שהרי ע"מ ליהנות מהנכסים ניתנו לי), כך אינך יכול לבטל את מה שנתתי; שכיוון שלא פירש בעת שנתן לי אלא נתן סתם, אני רשאי לנהוג בנכסים כפי ראות עיני. והודה לו שמאי (ע"פ רשב"ם ד"ה במקלו ובתרמילו).

קלד: 'זה בְּנֵי' נאמן לְפִטוֹר את אשתו מִקְזָת יבום. בהערות השוליים הובאה תמצית הסוגיה בקידושין (סד). ולפום ריהטא, אין זה סותר לסוגיין, דהא נאמן לכו"ע, ופליגי רבי ור"נ כשחזר בו אח"כ לחייבה בזיקה.

'זה בְּנֵי' נאמן. לשון הגמ' (קלד:): "לירשו פשיטא!"; ופירשו רשב"ם ובעלי תוס' (קלד: ד"ה לירשו פשיטא) שנאמן במיגו דאי בעי היב ליה במתנה, ורק לנכסים שיש לו עתה נאמן, ולא לנכסים העתידיים. אך בחידושי ר"ן כתב בשם רשב"א, שמסתימת הלשון (כאן ולעיל קכז): משמע שנאמן גם לנכסים העתידיים; אלא נאמן כדון "יְפִיר" בבכור (דלעיל קכז). וכעין זה ברשב"ם לעיל (קכז: ד"ה אינו נאמן): "דהודאת פיו האמינה תורה במאי דאמר 'בני', כדכתב 'יפיר'".

קלה: אף שאִמְרו האחים 'איננו יודעים'. (השמטה) רבא (במסורת התלמוד העיר שמתוס' גיטין כו. ד"ה התם, נדצ"ל רבה): מכאן שאין לְחַיְבֵי נִתְבַּע שאמר 'איני יודע'; אביי: לא, כאן הוא מְנַה לפלוני בְּדָךְ. ע"כ. והיא מחלוקת רב הונא ורב יהודה עם רב נחמן ור' יוחנן בב"ק (קיא). ועוד.

קלו: בשטר שְׁתָּוּבוּ בו קניין וכו' מודה ר' יהודה. כפירוש רשב"ם, דבעיא דרבא ("בהקנאה מהר") לר' יהודה היא, וכ"כ רא"ש (סי' מב) בשם רבנו חננאל, שאף כתב שמפני כך נהגו ביישיבה שְׁלָכָה כר' יהודה. ורא"ש עצמו כותב אחרת: "ונראה דאין ראייה מפאן; דאפילו לרבי יוסי מיבעי ליה, היכא דאין כתוב זמן בשטר, אי מצריך רבי יוסי בהקנאה 'מהיום ולאחר מיתה'". עי' עינים למשפט שדן בדעות טור ושו"ע, ובספרת רמב"ם שהשמיט דין זה.

קלז: 'דקל זה לך לכל ימי חיך' וכו' אף לרשב"ג מכרו בטל. כלומר, מה שהקנה רב ביבי לבנו לא הועיל אלא לפירות ורק כל עוד רב ביבי חי (רשב"ם ד"ה אפי' רבן שמעון).

המקבל מתנה ואמר שאינו חפץ בה. בסוגיין מחלקים בין 'צווח מעיקרא' לבין 'שתק ולבסוף צווח'. בגיטין (לב). מובאים דברי רב ששת העוסקים בלשון המועילה לביטול, ושם החלוקה בין לשון עבר ('בְּטָלָה' אינה מתנה, שדבריו קיימים, לפי רש"י - כהודאת בעל דין) לבין לשון עתיד ('אי אפשי בה', 'מבוטלת היא', 'תיבטל'). בכרתות (כד). ג"כ מופיעים דברי רב ששת, אך שם הגרסה בהיפוך; ורש"י שם מגיה כדבגיטין. ושם, בכרתות, עיקר הסוגיה עוסק בדברי ריש לקיש, "הנותן מתנה לחבירו ואמר הלה 'אי אפשי בה' - כל המחזיק בה זכה בה". את דברי ר"ל מביא רשב"ם על סוגייתנו; אך הוא חלוק על רש"י בהסבר היחס בינם לבין דברי הגמ' בסוגייתנו. (א) שיטת רש"י (בכרתות); דבריו מובאים גם בתוס' גיטין (לב): דינו של ר"ל, ש'אי אפשי בה' - במיטלטלין, לאחר שבאה המתנה לידו ("ד"ה ה"ג), שפיון שהם כבר בידו משמעות הלשון היא הפקר ("אם יאתא דלא מפקר להו להדרינהו לְמַרְיָה" - רשב"א גיטין לב). אך בקרקע לא אמר כלום, שאינו מבקש להפקירה אלא למנוע קבלת המתנה, אלא שכבר קיבלה (שם; טור ח"מ רמה, יג בשמו). והא דפרכינן אדר"ל בכרתות מהאומר לחברו 'דין ודברים אין לי על שדה זו' וכו' דלא אמר כלום (ומה עניינו, דמיירי בשדה, להך דר"ל, דמיירי במיטלטלין?) - בשדה שהיא שלו איירי (ולא במתנה), דאין שייך לומר 'כוונתו שלא תהא המתנה קיימת', וא"כ כוונתו דאי להפקר, כמו במיטלטלין דריש לקיש (תוס' בגיטין לב: לשיטת רש"י); לסברת הפקשה. אמר 'אי אפשי' טרם באה המתנה לידו, או אחרי שבאה לידו אמר בלשון עֶבֶר (כהודאת בעל דין) - אינה הפקר, אלא תחזור לנותן (רש"י ד"ה ה"ג; רמב"ם הל' זכיה ומתנה ד, א). ודברי רב ששת (בכרתות כבגיטין) - במקבל שטר מתנת קרקע שאמר לאחר שבא לידו ("ד"ה מקבל מתנה). החילוק בין הלשונות - כשאומר לשון דלהבא לא אמר כלום, שכבר קיבלה; וכשאמר לשון דלשעבר אמר שכשקיבלה לא בתורת מתנה קיבלה, והודאת בעל דין כמאה עדים דמי. שיטת רשב"ג לגבי עבדים ("כיוון שאמר הלה 'אי אפשי בה' כבר זכו בהן יורשין [של הראשון]") - מדובר כאשר עקר את המתנה למפרע (דאית ליה 'הוכיח סופו על תחילתו', שלא רצה בה מעיקרא), ואינו חולק על ר"ל, אשר דיבר כאשר כבר זכה בה ואח"כ מפקירה (ב'אי אפשי'). "האומר לחברו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום", פרש"י - שאמר כל הלשונות הללו יחד; ואינו מועילות להוציא מרשותו - שלא סילק עצמו אלא מדין ודברים. [אך בגיטין (עז). פרש"י "אחת מכל הלשונות הללו", וכן בכתובות (פג.). וכ"כ שם (בכתובות) בתוס' רא"ש שמוכח מן הירושלמי. ובספר נר תמיד (על כרתות, לרבי ברוך מזאבלדובה) כתב, שבכרתות נאלץ רש"י לתרץ שמדובר שאמר כל הלשונות יחד, אליבא דר"ל, ודלא כירושלמי; אך בכתובות ובגיטין אין מובאים דברי ר"ל, ולכן יכול היה לפרש כירושלמי. בדומה לזה כתב בכתר ישועה (לרבי משה בצלאל לוריא, על כרתות: "בכתובות, דלא איירי מהא דריש לקיש - לא נחית לפרש באופן דלא תקשי לר"ל, ומפרש ביותר קרוב לפשט, באחד מהלשונות"). אולי אפשר להוסיף, שבכתובות (ובגיטין) מוכרח לפרש שלא בכרתות מפני סוגיית התלמוד שם, וכפי שהקשה ר' עקיבא איגר (בכתובות, על רש"י בכרתות), שלפי פרש"י בכרתות משמע "דהלשונות הללו הוי לשון טוב, רק הואיל ואמר טובא מנרע גרע"; ולפ"ז קשה, מה פריך הש"ס על מתני' 'זכי כתב לה מאי הוי והתניא וכו'?!', דלמא באמת 'דין ודברים' הוי לשון טוב כמו לשון 'אי אפשי', והתם היינו טעמא דלא מהני, משום שאמר כל הלשונות הללו ביחד, הלכך אמרינן כולהו מדין ודברים סליק נפשיה; אבל הכא במתני' מיירי דלא אמר אלא לשון אחד, והלכך הוי כמו 'אי אפשי'; ובזה סליק קושית הש"ס!"; וא"כ שמא הסוגיות חלוקות גם בגוף דברי ר"ל. וצ"ע. עיין עוד אמר יוסף (לרבי יוסף אלקלעי) במסכתין (לעיל מג.). ובתלמוד המבואר מתיבנתא (הוצאת עוז והדר), כרתות שם (בביאורי רש"י), תירצו באופן אחר את דברי רש"י בכתובות ובגיטין: "ויתכן ליישב, שכוונתו שם לאחד מהלשונות 'אין לי עסק' או 'ידי מסולקות', ולעולם מדובר שעם אותה לשון אמר 'דין ודברים'". [ב) שיטת רשב"ם (ורב האי גאון בספר המקח שער טו): בצווח מעיקרא הוי הפקר (דאָהא קאי ר"ל בכרתות). החילוק בין הלשונות (הג') בכרתות כבגיטין; תוס' בסוגיין בדעתו) - לשונות עתיד ('אי אפשי') מועילות רק קודם שבאה לידו, ובהכי דיבר ר"ל; לשונות עֶבֶר ('בטלה היא') מועילות אף שבאה לידו, והווייא נמי הפקר (תוס' בב"ב בשיטתו, ע"פ המהלך בכרתות). ורשב"ג חולק על ריש לקיש, ולדעתו "אדעתא דהכי יהיב ליה, דאי לא בעי מקבל מתנה תיהדר ליה".

קלח: הַנּוֹטֵה לְמוֹת שֶׁאֵמַר 'תנו 200 זוז לפלוני, 300 לפלוני ו-400 לפלוני' וכו'. כתב רשב"ם, שמדובר שלא שייר דבר מנכסיו, דאי שייר בעי קניין סודר כדלהלן (ע"פ להלן קנא:). ומדובר שלא שתק בין זה לזה, שבשתיקה נחשב 'מלך' ואינם קונים יחד (ע"פ גמ' להלן קמא: ורשב"ם שם ד"ה אם בנמלך, ובסמוך). ומש"כ שגובה בעל-החוב מכולם, כתב רשב"ם (ד"ה גובה מכולן) שגובה יחסית לגובה הפְּתָנָה (עיין ר"ף סד. בדפיו ופולפולא חריפא על רא"ש סי' נב, אות ת).

'תנו 200 זוז לפלוני הבכור כראוי לו' לשון יתרה לייפות כוחו. ע"פ רשב"ם (ד"ה לפלוני בכורי) דין הגמ' בעניין זה (קלח:): אמור ביחס לשלושת הנידונים בברייתא (בכור, אשה, בעל חוב), ולא רק ביחס לבעל-חוב; אמנם עיין פירוש אחר בדברי רשב"א וריטב"א (קלח:). וְגַמְּהוּ שְׁלֹגְבֵי בַעַל חוֹב כְּשֶׁאֵמַר 'בחובו' לא נֶאֱמַר בְּרִייתָא שִׁדְּוּ עַל הַעֲלִינָה כְּשֶׁנִּי הַנִּידוּנִים הָאֲחֵרִים, פִּירוּשׁוֹ רִשְׁבִּי אִי וְרִשְׁבִּי אִי (קלח:): שהוא מפני שא"כ תהיה זו ריבית מאוחרת האסורה (ב"מ עה:). א"כ כשאמר 'בראוי לו' מדוע יאה זה מותר ולא ייאסר משום 'ריבית מאוחרת'? פירש ריטב"א: "ומאי 'כראוי לו'?" ראויה הוא לכך, שעשה לי נחת רוח בדברים אחרים; ואין תולין שאמר זה משום רבית מאוחרת שהוא אסור". ומבואר בלשון חידושי ר"ן: "בחובו" אין לו אלא חובו - היינו טעמא, משום דמחזי כרבית כיון דאמר 'בחובו'. אבל אמר 'בראוי לו' לא משמע לן משום שכר מעותיו, דמסתמא אין מזיקין אותו בכך, אבל היכא דאמר 'בחובו' כמשמעו כן".

קלח: האב זכאי בפירות וכו'. לגבי החידוש בדין זה, כתב הב"ח (חו"מ סי' רנו אות א): "דהי קא סלקא דעתך דלא הניח הפירות לעצמו אלא משום כדי חייו, ואם כן אין לו רשות להאכיל לאחרים אלא לעצמו בלבד, והמותר הוא של הבן, שנתגדלו בגוף הקרקע; לפיכך תנן דליתא, אלא האב אוכל ומאכיל לכל מי שירצה".

קלט. אין להוציא מן הנכסים לפרנסת הגדולים או למזונות הקטנים וכו'. כתב רשב"ם: "ודוקא בשמיחו, אבל בסתם - נזונין ומתפרנסין אלו עם אלו, דסתמן שותפין נינהו ומוחלין זה לזה", ע"ש.

תו תנן: הניח רק בנות - אין הקטנות ניוזנות על חשבון הגדולות, ופרשב"ם (ד"ה ואין נזונות) "דבמקום שהן יורשות כל הנכסים ליכא תנאי כתובה דמזון בן נוקבן" (והצגנו דין זה להלן קמ: ובהערת-שוליים לכתובות נג:).

ושם במשנה (השלמנו בהערת השוליים): "ואם אמרו קטנות 'הרי אנו נושאות כדרך שנשאתם אתם - אין שומעין להן". ועי' פרשב"ם (ד"ה גדולות וקטנות) ופירוש רגמ"ה. וכתב רבי יצחק קרקווא (נדפס בתוך שיטות הקדמונים) שיש שלא גרסו משפט זה. מלשונן: "הניח בנות גדולות וכו'. כדפרשנא גבי בנים הכי נמי מפרשין גבי בנות. וכי היכי דמקשינן ומתריצין גבי בנים הכי נמי גבי בנות, שאם אמרו קטנות אחר מיתת אביהם 'הרי אנו נושאתן כדרך שנשאתם אתם', אין שומעין להם. כך פירש רבינו שמואל ז"ל. ואיכא דמקשו לפירושו: אמאי אין שומעין להם?, הא קיימא לן (כתובות סח.) בפרנסה שמינן באב! ועוד, דהא קיימא לן דכל בת נוטלת עישור נכסים! ומשום הכי ל"ג בבנות 'אם אמרו קטנות הרי אנו נושאות כדרך שנשאתם אתן בחיי אביהן אין שומעין להן', דודאי שומעין להן". אך כתב שאפשר ליישב את גרסת רשב"ם וסיעתו עם ההכרעה בכתובות: "ואית דגרסי בבנות 'אם אמרו קטנות' וכו' ולא קשיא להו מידי... אבל באדם שאין לו אלא בנות והקשיא אחת בחייו ומת והניח בנות אחרות ונכסים - לא אמרינן דאורתה הית שאין לה בעל תיטול עישור ניכסי והשאר חולקות בשה; דודאי כיון דבת יורשת הויא, לא תיטול עישור נכסי, דלא תיקנו עישור ניכסי לבת אלא במקום שיש בן, אבל במקום דליכא בן אלא בנות, כולן הוו יורשות בשה וחולקות בשה. וזה עיקר ונכון". ועי' ספר ההשלמה (לא היה בגרסתו המשפט הנ"ל, ודן מדוע, וכתב שהוא מפני ההכרעה בכתובות. וע"ש פירוש אחר בשם רב"ד), ועי' מאירי.

הבעל ביחס לנכסי אשתו. ובנדון סוגייתנו, לוותה ואכלה ונישאה - עשוהו כירוש (וחייב לפרוע), משום פסידא דלקוחות. רשב"ם (קלט: ד"ה דיתבא תותי גברא). אך רא"ש כתב (סי' נו): "ולא איפשיטא; הלכך מלך על פה לא גבו מיניה דבעל, דאיהו דאפסיד אנפשיה, דלא איבעי ליה לאוזופי בלא שטר לאיתתא דקיימא לאינסובי".

עוד שם. בעניין משנתנו והברייתא, "נשאו גדולות לבעל ישאו קטנות מבעל", הגמ' כבר תירצה שאין זה שייך לנידון הסוגיה הנ"ל ד'בעל בנכסי אשתו', ד'דלמא שאני פרנסה דאית לה קלא' וכמלך בטרט דמיא (רשב"ם ד"ה ומקשינן והתני). אך ראב"ן כתב שתירוצו זה אינו נשאר במסקנה, אלא לעניין זה עשו את הבעל כירוש; וז"ל: "וכן נמי אם נשאו גדולות לבעל יותר מחלקן - הקטנות ישאו מבעל, שמוציאין ממנו, דשווייה רבנן כירוש משום פסידא דקטנות. וה"ה אם לוותה ואכלה ועמדה ונשאת... ושינויא דשני שאני פרנסה דאית ליה קלא' והוי כמלך בטרט - לא סמכינן עלה, אלא אשינוי בתרא סמכינן דשני גבי דרבין דשויה כירוש משום פסידא דאלמנה...".

אין ירושתו חוזרת ב'יובל'. מחלוקת תנאים היא בבכורות (נג:); הבאנו לעיל (בהערת שוליים בדף קיא:).

קמ. לא נפשט האם להגדרת הנכסים מחשבים את מזונות אלמנתו, ואם לא האם את של בת אשתו, ואם לא בעל חוב. ויש ששאל בסדר הפוך. (ליתר ביאור) אלו שלוש שאלות בגמ', שנשאלו לפי סדר זה באם תמצי לומר אין מ'מט'. ובלשון שנייה נשאלו בסדר הפוך וב'אם תמצי לומר מ'מט'. הצדדים - אלמנה יש לה מזונות, אך משתינשא אין לה; בת אשתו ניוזנת אפי' לכשתינשא, אך אם תמות אין לה; ובעל-חוב אפי' אחרי מותו יורשיו זכאים לגבות חובו. ולא נפשטו. ע"כ. ועי' נמוקי יוסף (סה: בדפי רי"ף) שלאור פשיטות הגמ' (קמ: בבעיא שאחרי זה (הרביעית) "אלמנה ובת איזו מהן קודמת" שהאלמנה קודמת, א"כ ודאי אלמנה מ'מטט בנכסים, ק"ו מ'מט. ולפ"ז, כתב, צ"ל שאין לגרוס אצלנו את הבעיא לגבי אלמנה, שהרי אמרו "פשוט מיהת חדא" ולא "תרתיה". אך רשב"ם גרס בעיא זו, וכן רגמ"ה, וכן בתוס' (ד"ה מי אמרינן). ואולי לדעתם 'פשוט מיהת חדא' הוא ביטוי ולא דווקא חדא אלא חלק מהבעיות ולא כולן (עי' כהאי גוונא רשב"ם קכט: ד"ה תיובתא דכולהו תוס' כתובות מח: ד"ה תיובתא); אי נמי: פשוט חדא באופן ישיר, ואידך ממילא (חדא מגו חדא).

קמ: מת, והניח בנים ובנות וטומטום. ובסמוך. ואם נקרע ונמצא זכר - יורש זכור; שו"ת רמ"ע מפאנו (סי' קל, ג), זו לשונן: "וחולק עם האחים, אלא שאם הוא בכור אינו נוטל פי שנים ואם הוא פשוט אינו ממעט בחלק בכורה כדאיתא בפרק יש נוחלין ב"ב קכ"ז-ז". דלעיל (קכו: ע"ש) התבאר שלעניין בכורה בעינן שיוודע משעת הווייה (לידה). וזו לשון ערוך השולחן (חו"מ רפ, י בעניין דין משנתנו): "ההפסק של הטומטום אינו אלא כשעדיין לא נקרע, אבל כשנקרע הרי יתברר אם הוא זכר או נקבה". וצ"ב האם זה גם לשיטת רשב"ג, או שכיוון שב'ר'ה בפ"ע הוא אין קריעתו מבררת מינו למפרע אלא נותר ב'ר'ה. שהרי רמ"ע מפאנו כתב (שם, ב) "ורבי יוסי היא, והוא ניהו תנא ד'ר'ה פרקי", ש"אבל טומטום אינו כן, פעמים שהוא איש פעמים שהוא אשה (ולא כאנדרוגינוס שהוא ברייה)". כלומר, הדברים אמורים למ"ד טומטום ספק הוא. ומהשתא כשנקרע תיבעי לן אליבא דרשב"ג. וכתב בצפנת פענח (תניינא עמ' 100 - הל' יסודי התורה ה), שלסובר ב'ר'ה הוא אף שנקרע אינו נידון זכור (ובבהמה פסול לקרבן, וכן לעניין סוגייתנו).

לאביי ברייה בפני עצמה הוא (רשב"ם ד"ה והא קתני סיפא) כרשב"ג (רשב"ם ד"ה רבא אמר). ובהערת השוליים. בבכורות (מא-מב: א"ר חסדא שלכו"ע טומטום ספק הוא ולא ברייה; אך ר' יוחנן אמר שלרבנן בתראי שם הוא ברייה. לפי זה, סוגייתנו כדעת ר' יוחנן בבכורות (תוס' ד"ה אלא לאביי, ע"פ גרסת חוסן ישועות) לגרסת הדפוסים בתוס' - ר' יוסי דיבמות - קשה, עיין קובץ שעורים אות תפ)). וכן הסוגיה בתמורה (כה), המנקת דברי רשב"ג (במשנה שם כד: בכהן שוולדות קדשים קדושים רק ביציאתם מהרחם - אינה כרב חסדא; דלדידיה ודאי צריכה לחול על טומטום קדושה מספק (תוס' תמורה כד: ד"ה קסבר). ורב חסדא יסביר את דברי רשב"ג, שגם לדבריו טומטום ספק הוא ולא ברייה, והא דאמר דאין קדושה חלה עליו - היינו קדושת הפה, כלומר - דעת המקדיש לזכר ודאי ולנקבה ודאית ולא לספק; ואמנם יש לו קדושת אמו (דקאי רשב"ג נמי אוולדות קדשים, שם בתמורה). תוס' בתמורה. וכרשב"ג כן דעת ר"ש בן יהודה בשם ר' שמעון, בבכורות (ז). ע"פ גרסת רגמ"ה ורש"י (ד"ה טומטום) וכת"י מינכן שם; ורב חסדא יאמר שם 'שמי מכאן טומטום' (תוס' שם מב: סד"ה כי). ראה הערותינו בבכורות (מא-מב: בס"ד).

קמא. האומר 'אם תלד אשתי זכר' וכו'. בדומה לזה ראה המשנה בנויר (יג:).

מעדיף בת - א: לעניין מזונות, וכו' יהודה. בגמ' הם תירוצים א-ו. וכתבנום כאחד שעניין אחד הם לפי רשב"ם, כפי שנראה מקושיית רא"ש (בשטמ"ק) ותורת חיים על פירוש רשב"ם.

(השמטה) 'אם תלד תאומים, זכר ונקבה: אם הזכר ראשון יקבל 200, ואם הנקבה ראשונה תקבל 100 והזכר 100, וילדה זכר ונקבה ואין ידוע מי ראשון - הזכר מקבל 100, והוא והנקבה חולקים עוד 100 מ'ספק. ע"כ. השמטנו, שלכאורה אין בו חידוש על האמור בסוגיה, בפשטות [רשב"ם, 'ממון המוטל בספק חולקים' הוא ודאי כסומכוס, שפך הוא פוסק (לעיל סג. ד"ה תנו חלק; צב. ד"ה לשחיטה; להלן קסו: ד"ה תיקו); ולכן הושט בפוסקים. אמנם עיין תוס' (ד"ה אידך), רמב"ן ור"ן.

קמא: המ'זכה לע'ר וכו' ר' יוחנן (קמב:): לא קנה אך אם הע'ר ב'נו קנה. "הואיל דעתו של אדם קרובה אצל בנו". ויש גמירות-דעת (רשב"ם שם ד"ה קרובה; שטמ"ק בשם תורא"ש). ראה הערתנו לב"מ (טז), שם הצענו שר' יוחנן ורב הונא (שדחה את משנתנו ולא תירץ) חולקים האם החסרון בדבר שלא בא לעולם הוא בגמירות הדעת או בכוח ההקנאה (אך ראה שם שיש לפקפק בזה). לאור מה שהעיר בקובץ שיעורים במכילתין (אות רעו). ובדברינו

שם הבאנו דעות אחרות בזה (עי' ספר המפתח רזא דשבתי להלן קמב: דבר יעקב שם אות ד), והזכרנו שם מדברי רמב"ן (יבמות סז.) וריטב"א (להלן קמב: ונמו"י סז.) בדפי ר"ף, בשם הגאונים), שדברי ר' יוחנן לא נאמרו אלא בשכיבמרע וכדי שלא תיטרף דעתו; אך לא בברייתא. ומדברי רמב"ם (הל' מכירה כב, י) שפסק דברי ר' יוחנן בתוך דיני קנייני בריא. ובצפנת פענח (הל' אישות ז, טז), ביאר טעמו של ר' יוחנן, שאדם ביחס לבנו "משוה להעובר גוף בפני עצמו", וכמו שבא לעולם. ובקהלות יעקב (חלקים, חלק ה סי' לב) מחלק, שבהקניה לעקב אכן אין החסרון מצד כוח הקניה (שהרי הקב"ה בעצמותו ישנו בעולם) אלא מצד גמירות הדעת, ובבנו אין חסרון.

קמד. בית לפנים בגמ' נאמר "שני בתים זה לפנים מזה מהר", ולא התפרש באיזה מהם השיאו. ומדברי רשב"ם (ד"ה שני בתים), שכתב דבעיא זו באת"ל מן בעיית דאכסדרה, "אם תמצא לומר בית ואכסדרה קנה - היינו משום דאכסדרה משועבד לבית...", נראה שבבית הפנימי והחיצון מדובר שהשיאו בבית שאין הבית האחר משועבד לו. ולכן, לכאורה, מדובר שהשיאו בבית החיצוני, שאין הבית הפנימי משועבד לו (דאי איפכא - הא משעבד ליה חיצון לפנימי לדריסת הרגל). כך, לכאורה, עולה מלשון רשב"ם (אמנם אפשר לה לבעיא להיות באת"ל גם בלא זה, דאין השלכות שווים). אך רבנו גרשום פירש: "...וכן נמי שני בתים זה לפנים מזה, משום דחיצון משועבד לפנימי, מהו? מי אמרין כיון דבפנימית ישתמש בחיצונה לא ישתמש - בחיצונה לא קנה; או דלמא כיון דיש דרך לפנימית על החיצונה - כמאן דאשתמש בה, ובתרייהו קנה?". וכן הוא בנמוקי יוסף (סז: דפי ר"ף). ולכאורה חולקים הם עם רשב"ם (וכ"נ בלשון רגמ"ה, "דחיצון משועבד לפנימי", לעומת לשון רשב"ם דמשמע שאין הבית האחר משועבד). אך א"כ צ"ע, שלא מצאתי מי שהצביע על מחלוקת זו. וברמב"ם (הל' זכיה ו, טז), "שני בתים זה לפנים מזה - לא קנה אלא האחד שנשא בו" משמע שהבעיא היא בין שהשיאו בחיצון ובין שהשיאו בפנימי (עי' המקנה קונט"א ס"ס נט).

השאייר בו האב חפציו וכו'. פירוט המובא בגמ': ואם האב משתמש בבית, למחסן; ואפ' לשוּבך; ואפ' לכלי מלא דגים מטוגנים, לסנדל או לכוס שמן. בגמ', כל פרט אמר אמורא אחר. ומלשון בית יוסף (אבן העזר נט) ועוד, משמע שאינם חולקים (זו לשונו: "ואמרין התם בגמרא דהוא הדין אם היה אוצרו של אביו או שובכו פתוחים לאותו בית לא קנאו"; ולכא' קצת משמע גם מלשונו בשר"ע שם סע' ג, ע"ש). ולעת עתה לא מצאתי בזה דבר מפורש (אך עיין עצי ארזים, אה"ע נט ס"ק ב, שביחס לקושיא על דברי רשב"ם בד"ה קנאו הציצ שיש מחלוקת בין מר זוטרא ובין רב אשי, האם די בשירור כל שהוא או שצריך דבר מאכל; ע"ש).

קמד: אחד מהם שהולך ללמוד תורה או מלאכה במקום אחר. ע"פ לשון הטור ושו"ע (ח"מ קעז, ד; ע"ש). ובביתא הלשון: "אחד מן האחין שנטל מאתם זה ללמוד תורה" וכו'. בחסדי דוד (תוספתא, ב"ב י, ב, ד"ה האחין שנטל אחד) הסביר שנטל מן הנכסים המשותפים, ומציע לזה שני הסברים, וזו לשונו: נראה דלרבותא נקט הכי, כלומר: (א) לא מבעיא אם לא נטל, שאינו יכול להוציא מידם אלא כפי ברכת הבית בלבד; אלא אפ' נטל מוציאין מידו. (ב) אי נמי יש לפרש דהכי קאמר: אעפ"י שנטל ברשותם מאתים זה לצורך הוצאות הדרך ושכר המלמד וכיוצא - לא נִימא 'שמע מינה דניחא להו בלימודו וכי היכי דאחול גביה הני זוזי הכי נמי מסתמא אחולי כל מה שצריך כשהוא לבדו במזונותיו'; אלא מאי דאחול אחול, מאי דלא אחול לא אחול. עכ"ל.

א"כ שלחו אביו בתם. פירוש, שאמר האב לבנים שיעשו שושבינות, וקם הוא והלך. ו'מפרש' - היינו שאמר לו האב לך עשה שושבינות. כ"פ רבנו יונה בשם רשב"ם. אך בחוסן ישועות הבין ברשב"ם ש'מפרש' היינו שאמר האב שהשושיבנות תחזור לבן זה (שכ"כ רשב"ם להדיא לגבי 'מפרש' בד"ה רבי אסי אמר). וראה ההערה במהדורת שוטנשטיין (מס' 33).

קמה. כסף הקידושין לא ניתן לצמיחתו וכו' יחזור לארוס אם מנהג המקום כן כגון בהרדעא שלא כשאר בבל. החילוק בין מקומות לפי המנהג נאמר כהכרעה מפי רב נחמן (היכא דמתה האשה - רשב"ם ד"ה אמר רב יוסף). אך כבר לפני כן, בברייתא, ר' נתן חילק בענייני זה ב'מקום שנהגו". ונראה מזה שרב נחמן עומד באותה שיטה; ונמצא, שההכרעה העקרונית היא ש"קידושין לאו לטיבועין ניתנו" וכשיטת ר' נתן ור' יהודה (שהרי בדעת ר' יהודה הנשיא הגמ' קמאנת באפשרות של חלוקה לפי מנהגי מקומות, ומעמידה דבריו בזה בסבלונות), אלא שיש מקומות שלמרות זאת נהגו שלא להחזיר מפני גזרה שמא יאמרו שטלו למפרע וקידושין תופסים לו באחותה. וכן נראה מדברי פסקי ר"ד (מלשונו ביחס לדברי ר' נתן: "שמן הדין הוא שמחזירין היכא דלא גזרי, אבל מקום שנהגו שלא להחזיר אין מחזירין משום גזירה דלמקמן"). וכן מפורש בדברי ריטב"א ביחס לרב נחמן: "דהוה סבר רב נחמן דקידושין לאו לטיבועין ניתנו". ובדברי רבה רב יוסף רב פפא ואמימר, ש"קידושין לא הדרי", פירש ר"ד "דלטיבועין ניתנו"; וזה כאשר אין העיכוב באפשרותה (כמבואר בגמ'). גם מדברי רשב"ם שהבאנו לעיל נמצא שעד פה אין מדובר בפשיעתה), אך כ"שהשפע יבוא בעבורה" - כאשר הדרא בה איהי - אמר ר"פ דאפי' קידושין הדרי (במקרה זה אין הקידושין לטיבועין. או אפ' הם לטיבועין בעלמא, במקרה כזה תחזיר משום קנס - בית שמואל אבן העזר ג, ה בדעת שו"ע). "ואמימר אמר: אף על גב דמן דינא הוה דליהדרו קידושין כיון דהדרה בה איהי - אפי' הכי לא הדרי, משום גזירה שמא יאמרו קידושין תופשין באחותה". לסיכום: ההכרעה (כשאין העיכוב ממנה) שקידושין לטיבועין ניתנו, לדעת רבה רב יוסף ור"פ, ורב נחמן חולק בזה. אך כאשר היא חזרה בה, מודים לר"נ שהקידושין חוזרים, אלא שלמעשה יש מקומות שגזרו שלא יחזרו, ואלו דברי אמימר. [והנה אף שאמימר סובר ברוב המקרים עקרונית קידושין לטיבועין ניתנו, ולעיל ביארנו שרב נחמן סובר דלאו לטיבועין, ובפסקי ר"ד כרך את החשש של "מקום שנהגו" עם הגזרה שהביא אמימר, כיון דעכ"פ במקרה שחזרה בה היא מודה אמימר שהקידושין אינם לטיבועין, ובמקרה זה הפל עומדים בשיטה עקרונית אחת; וכאמור. ולר' נתן ורב נחמן אכן גזרה זו שייכת (במקומות שחששו לה) גם כשלא בוטלה החתונה על ידי האשה]. גם בהלכות גדולות (הל' הלוואה) כתב שלדעת אמימר "קידושין לא הדרי - משום דקידושין לטיבועין ניתנו". וכן ביד רמ"ה (אות סב): "וכבר פסקין לקמן הילכתא בין שמתה היא בין שמתה ביה בין דהדר ביה איהו, מוהרי הדרי קידושין לא הדרי, אלמא קידושין לטיבועין ניתנו". והגאון בתשובות הגאונים הרכבי (סי' ז, מובא באוצר הגאונים הקדש כאן, סי' תשלה, וע"ש הערה 1 למקבילות ולייחוסה לרב שרירא) הרחיב אמירה זאת גם למקרה דהדרה בה איהי: "והדין הוא טעמא דמילתא, דקידושין לטיבועין ניתנו, דאמרין: אמר אמימר: קידושין לא הדרי גזרה שמא יאמרו קידושין תופסין באחותה". שאף שבמקרה זה (הדרא בה איהי) היה לקידושין לחזור, סוף סוף גם כאן למעשה (מפני החשש שהעלה אמימר) ניתנו לטיבועין ואינם חוזרים. אך מדברי ר"י מיגאש בסוגייתנו (מהדורות ה'תשמ"ה, ה'תשס"ב, ואינו במהדורות הישנות) נראה מצד אחד שמסקנת ההלכה (רב פפא ואמימר) יכולה להתבאר הן לשיטה שקידושין לטיבועין ניתנו (לכן אף כשמתה היא אין חוזרים) והן לשיטה שאינם לטיבועין (וכשהעיכוב ממנו - מת או חזר בו - אין חוזרים כי יכולה לומר 'תנו לי בעלי ואשמח עמו'). אך מסוף דבריו נראה שההכרעה שהקידושין ניתנו לטיבועין, שהרי אין בדבריו הסבר מדוע כשמתה אינם חוזרים לצד של 'לאו לטיבועין ניתנו'. ואכן, בדבריו לעיל בסוגיית שושבינות (קמד; גם במהדורות הישנות) כתב שזו ההכרעה (וז"ל: "דהיכא דמת מי שנטלחה לו ולא שָׁמַח עם המשלח אין היורשין חייבין להחזיר, אלא משום דסבירא לן דקידושין לטיבועין ניתנו הוא דאיפסיקא הילכתא הכי, אבל לענין שושבינות לפי מנהג עבדינן כדקתני בברייתא לגבי קידושין מקמי דאפסיקא הילכתא לטיבועין ניתנו"). ולכאורה הדברים יכולים לעלות בקנה אחד עם האמור לעיל. וראה להלן בדעת רש"י. עוד דנו בזה, כיצד להבין את הכרעת הסוגיה. עי' מרדכי כאן (רמז תרי) שההכרעה דקידושין לטיבועין ניתנו; אך בקידושין (רמז תקלה) כתב שלא הוכרע הדבר ("אבל הדין לא נתברר דהא איפליגו תנאי אי קדושין לטיבועין נתנו ולא איפסיקא הילכתא כמאן"). דבריו עוררו דיון נרחב. עיין משכ"ב בשו"ת מהר"ם לובלין (סי' ט); בית שמואל (אבן העזר שם); אבני מילואים (שם ס"ק ב); בית מאיר (שם א); שו"ת חת"ס (ח"ג אה"ע קה); חזון איש (אה"ע סב, ג). עיין סיכום בבירור הלכה החדש (מכון הלכה ברורה) שיצא לאור לאחרונה (ירושלים, ה'תשפ"א).

עוד שם, מת הארוס אין הקידושין חוזרים (תְּנוּ בעלי ואִשְׁמַח עמו'). לדברי הכל. ובכתובות הוקשה לי בדברי רש"י שם (עו: ד"ה אליבא דמאן דאמר), בביאור המושג "קידושין לטיבועין ניתנו", וז"ל: "סתם קדושין לאו לטיבועין ניתנו, שאם מת החתן - הקדושין חוזרין... והך פלוגתא בב"ב". והנה בסוגייתנו נראה שדוקא פרט זה - מת החתן - אינו שָׁנִי בַמְּחֻלְקָה! ומצאתי שהעיר בזה רבי מרדכי יהודה ליב (רמ"ל זק"ש,

דבריו על רמב"ם (הל' זכיה ומתנה ו, יח), בהערותיו למהדורתו רמב"ם לעם (מוסד הרב קוק), ובספרו מילי דמדרכי על רמב"ם (ח"ב); וציין שברשי"מיהדוי"ק שבשיטה מקובצת (בכתובות, ור' הערתנו שם סה: שחוקרים כיום נוקטים שהוא פירוש ריב"ן) הגרסה שהלכה היא שמתה (למ"ד בפרק מי שמת במאוס את הבתולה ומתה, האב חייב להחזיר את הקדושין לבעל לפי שלא נתנו קדושין לטבועין). ולגרסתנו ברש"י, בדקתי שם בדקדוקי סופרים השלם, ואף שהתייחסו לדיבור זה של רש"י (עמ' רו אחרי הערה 11), לא העירו בנקודה זו על שינוי. וחיפשתי עוד ומצאתי כי ביד דוד התייחס בקצרה לקושי זה, וציין לשו"ת תורת חסד (רבי חסדאי הפהן פרחיה, סלונקי ה'תפ"ג; סי' ע), ולאמרות טהורות (רבי חיים אברהם ישראל, ליוורנו ה'תקמ"ז) אה"ע סי' נ (דף קט עמודה ג). בתורת חסד ביאר, שאמימר בא לחלוק על רב פפא שפסק הלכה כמ"ד לטיבועין ניתנו ומחלק בין מת הוא וכו', ולדבריו הטעם שאין הקידושין חוזרים אינו שהם לטיבועין, אלא מגזרה ד'שמא יאמר' וכו', והיכן שאין שייכת הגזרה אין הכרעה בהדיא. ויותר מבוארים הדברים ובעד רמב"ם ורש"י באמרות טהורות (שהזכיר דברי בעל תורת חסד: "ושב ראיתי להר"ב תורת חסד שכתב כן בדעת הגהה מרדכי; אבל לע"ד גם הרמב"ם ורש"י והר"ף והרא"ש ס"ל הכי") - בגמ' בתחילת הסוגיה אומרים דבמת הוא דכו"ע לא פליגי דמצ"א אמרה ת"מו לי בעלי ואשמח עמו; אך כשרב פפא פוסק הלכה ב"ין מת הוא בין מתה היא... קדושי לא הדרי" - אינו מהטעם של 'תנו לי בעלי הנל', שאינו שייך אלא כשמת החתן, ור"פ התכוון שיש טעם אחד לכולם, והוא - דקידושין לטיבועין ניתנו (מלבד כשקוזה בה היא); ובא אמימר וחולק, שאין הטעם שכוונת המקדש לתתם לטיבועין, ולא משום 'תנו לי בעלי ואשמח עמו', אלא - תקנת חכמים גזרה שמה יאמר וכו', ואף שאינה שייכת כשמת הוא, לא פלוג רבנן ולא נתנו דבריהם לשיעוריים. הרי שרב פפא, ואחריו אמימר שנתן טעם אחר, הכניסו את המקרה של 'מת החתן' לכלל שאר המקרים הנידונים בדין 'קידושין לטיבועין ניתנו', ולכן נקט רש"י בכתובות שמקרה זה פשוט במחלוקת. ועי' בבית שמואל על אבן העזר (תחילת סי' נ), שהביא מתשובות אחרונים שהסבירו ג"כ כעין האמור במסקנת אמימר כאן.

(בגמ') סבלונות במקום שנהגו להחזיר מחזירין. היכן מצינו שהחזרת הסבלונות (אשר נידונה במשנה הבאה, להלן קמו, ובסוגיה שעליה) תלויה במנהג המקום? מספר תשובות אפשריות: א) אין החזרת הסבלונות תלויה במנהג, וכפשוטו הסוגיה בעניינם; והא דאמר רבי 'מקום שנהגו להחזיר' - אגרא נסביה, אידי דנקט ת"ק (ר' נתן) 'מקום שנהגו' נקט נמי רבי הכי (רעיון שעלה לי בעקבות דברי רבנו יונה בזה). ולדדן זו נזקק לפירושו של ר' אברהם אבי-בית-דין, שר' יהודה הנשיא דיבר על שני העניינים בתוך משפט אחד: ברישא ('מקום שנהגו להחזיר') דיבר בסבלונות, ובסיפא ('מקום שנהגו שלא להחזיר') מדובר בקידושין; ובסיפא נקט 'מקום שנהגו שלא להחזיר' (אף שלדבריו זה הדין בכל מקום) אגרא דרישא. עת"ל. וא"כ נוכל לומר דאף ברישא נקט רבי 'מקום שנהגו' בעקבות דברי ר' נתן, שחילק כך באופן דר-כיווני. ב) החזרת הסבלונות אכן תלויה במנהג המקום, כפי שפירש בפסקי רי"ד על משפט זה בגמ'; ובמשנה ובסוגיה שבעניין זה נלמדים החילוקים הראויים (במקום שאין מנהג ידוע, 'בנקוטא' [עי' ב"מ פג:]; או כשבאים לייסד מנהג חדש וראוי), או שכן היה המנהג הרווח בזמנם. וכן בספר טיב קידושין (מהרא"ל צינץ; סי' נ ס"ק ז), כתב בשיטת רמב"ם, שרבינו סבא (קמו:): חולק על המשנה (קמו.), ואין זה תמוה, ד"ל דהא מילתא תלויה במנהגא כדאמרין בסוגיא. ג) לדעת רבי החזרת סבלונות כפופה למנהג המקום, והתנא במשנה הסמוכה (וכן סוגיית הגמ' שעליה, וההלכה 'מוהרי הדרי') חולק על רבי בזה (אך א"כ קצת קשה בלשון הגמ' כאן המילה 'ודאי', שמשמע שהוא דבר פשוט).

(בגמ') 'מוהרי הדרי' בכל אופן של ביטול החתונה. פירש ר"י מיגאש: סבלונות; והם חוזרים לפי התנאים לכך להלן (ריטב"א; עי' להלן קמו. התנאים לחזרתם). וכ"כ רשב"ם בפירוש ראשון; אך הוסיף: "ונראה בעיני דתרי גוויינינה, מוהרי וסבלונות"; ו"מוהר" הוא ממון שמקדים לשלוח לה בימי האירוסין, שייפתב בכתובה בעת הנישואין.

קמה: החזרת-השושבינות איננה נשמטת בשיטה ואין הבכור נוטל בה פי 2. מדברי רשב"ם (ד"ה דהוי) משמע שהסובר שבכור נוטל פי 2 במלכה סובר כך גם לגבי שושבינות. אך בתוס' (ד"ה ואין הבכור) כתבו: "ואפילו למאן דאמר לעיל בפ' יש נוחלין מלכה לא הוי ראוי - שושבינות מיהא הוי ראוי, כי שמא לא יפרע לו לעולם". לפי זה, לכאורה, דעת רשב"ם כרבנו תם (בתד"ה ואין השביעית), כפי שנראה מדבריו (ד"ה דלא קרינא) ביחס ל"לא יגוש"; ואילו דברי תוס' הנ"ל הם כשיטת ר"י (בתוס' הקודם), ששושבינות אינה כמלכה.

ונגבית ב"ד אם לא בא וישלם בניכוי וכו'. כתב רש"י: "ועד כמה כו'. פירש רשב"ם: שהרי לא אכל עמו. משמע דמפרש דקאי אף על דהוה במתא או שמע קול טבלא. ולא כן כתבו הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה ז, ה-ו; ע"ש) והטור (אבן העזר סי' ס).

קמו. ארוס ששלח מתנות. הן הסבלונות. בכפוף למנהג. מהסוגיה לעיל (קמה.), שם נאמר (בדברי רבי; במסגרת הדיון לגבי החזרת הקידושין) שהחזרת הסבלונות תלויה במנהג המקום. ובסוגיין לא נזכר מנהג המקום. ראה לעיל בהערותנו, שביקשנו בס"ד ליישב זאת בכמה אופנים (דהתם אגרא נקט; סוגייתנו כשאינו מנהג ברור; התם רבי ופליגי רבנן).

טוען ששלח בחג השבועות בגדי ששתן ויין ושמן חדשים טענתו טענה. והיא אינם מודים לטענתו יצטרכו שבועה - יד רמ"ה (אות עד); רש"י. והוסיף רש"י, לביאור דברי רשב"ם (ד"ה דאי טעיין) ו"הדרי ליה", שכאשר הודו במקצת ועל השאר אמרו 'איננו יודעים', מתוך שאינם יכולים להישבע משלמים.

אמרו לו שאשתו תתרנית וכו'. ע"פ רשב"ם (קמו: ד"ה נפלה), שהסביר שבנשואה מדובר, וסיים: "ומהכא שמעינן שמי שמתה אשתו מתוך קטטה שיש בדעתו לגרשה - שוב אינו יורשה, כדאמר' במס' גיטין (יח.) משת'ן עיניו לגרשה שוב אין לבעל פירות". אמנם במסכת גיטין מדובר בפירות נכסי מלוג ולא בירושה, ושם זו דעת ר' שמעון. וע"ע תוס' ורמב"ן; וע"ע בירור הלכה.

לדעת רשב"ם (ד"ה שאמרו לו), תתרנית הוא מהמומים שבסתר (כתובות עב:); אך רמב"ן כתב שאין מום זה פוסל באשה.

קמו: נרפא מבטל אותה. כתבו הראשונים (ריטב"א קנא; רא"ש סי' לב; נמו"י עא. דפי רי"ף; שו"ת רשב"א ח"א ס' תתקעה; שו"ת ריב"ש סי' רז; וכ"פ בשו"ע חו"מ רנ, ב), שפשנרפא השכיב-מרע ועמד מחליו בטלה המתנה מאליה, ואין צריך שיאמר שחזר בו. וכתבו שפן מוכח בסוגיה בגיטין (עב:), שאם לא 'נתק מחלי לחלי' אלא עמד המתנה בטלה מאליה (הדיון שם לגבי גט, ומבואר שם וברש"י ד"ה הרי עמד, שלמ"ד שיכול לחזור בו כמו ממתנה כשעמד בטל הגט מאליו). וקצת משמע כאן (קנג:). בההיא מתנתא דהוה כתיב בה 'כד הוה קציר ורמי בערסיה', שלכאורה הרי אף אם עמד מחליו הן לא שמענו שחזר בו (עי' ביאור הגר"א לשו"ע שם ס"ק ה). וריב"ז (שם ד"ה ומעתה; מובא בבי"ש) אף כתב: "וכן כתבו כל האחרונים ז"ל - הרמ"ה והרשב"א והרא"ש והרי"ט, זכר פלגם לברכה. וכן נראה מלשון הרמב"ם ז"ל (עי' הלכות זכיה ומתנה, ח, ד); והדבר מוסכם אין חולק בו". אמנם, בתוס' אין משמע כן (קנג. ד"ה ולא; דבר יעקב אות ח, ועי' מה שביאר שם), אלא שצריך ממש לחזור בו; ולכאורה, גם סתימת לשון רשב"ם (קנג. ד"ה הוא אומר, ד"ה מגו מרעיה; קנג. ד"ה אל"א אביי) אינה כן. ואולי לא הזכירם ריב"ש מפני שלא כתבו דבר זה בפירוש (ושמא אפשר לדחוק בלשונם. וברשב"ם קנג. ד"ה כדמקנו, קצת משמע כרשב"א). ובעודו בחליו יכול לחזור בו ממתנתו (לשיטת הראשונים הנ"ל ושו"ע; גר"א שם), ועיין להלן (קמה: קנא).

כר"ש בן מנסיא, השומע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחר ובה בנו חוזר בו. ואם שייר אינו חוזר בו (רמב"ם הל' זכיה ו, א); וזו לשון מגיד משנה שם: "מפורש בברייתא: כל נכסיו. ואל יקשה עליו מ"ש רב נחמן במי שמת (דף קנ:): חמשה עד שיכתבו לו נכסיהם, ואינו מונה דין זה עמהם; מפני שכבר מנה שכב מרע, דתנן: שכ"מ שכתב כל נכסיו לאחרים ושייר קרקע כל שהוא מתנתו קיימת, לא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה; ועל אותה משנה אמרו בגמ': מאן תנא דאזיל בתר אומדנא? אר"נ: ר"ש ב"מ, דתניא מי שהלך בנו למדינת הים וכו'. אלמא דינן שוה. וכי היכי דהתם הוי שיויר אפילו מטלטלין (להלן קמט:-קנ:). ה"ה הכא; וזה פשוט".

קמו. המקור למתנת נוטה-למות וכו'. כתבו בתוס' (ד"ה מנין) שרב נחמן עצמו (ע"ב) אמר שמתנת שכב מרע דרבנן, ועל כן ודאי הפסוק שהביא הוא אסמכתא (ולכאורה כוונתם שגם כל שאר הפסוקים המובאים בסוגיה, ע"י אמוראים אחרים, הם אסמכתא; אף שאין בזה הכרח). אך יש החולקים על

תוס' וסוברים שלפניו הראשונות שבגמ' מתנת שכיב מרע אכן דאורייתא, ולקושיא מדרב נחמן אדרב נחמן - הא ידידה הא דרביה. **ריטב"א** (ע"ב); עי' גם **מרדכי** (רמז תרלו); ועיי' מהרש"א ופני שלמה. וכן משמע מדברי **רשב"ם** (ע"ב ד"ה מתנת שכיב מרע, וד"ה מי אמר). וראה גם הערתנו לסנהדרין (לד:). [לגבי מה שכתבו בתוס' בעניין ציון קברות, עיי' בסוגיה במו"ק (ה). וראה הערת השוליים שלנו שם בס"ד].

צוואת אחיתופל וכו' אם בחג'השבוועות מעונן חלקית זרעו חיטים. לשון הגמ' בזה: "ויום טוב של עצרת פרו - זרעו חיטים. מר וזוטרא אמר: לָלוּל איתמר. אמרי נהרדעי משימה דר' יעקב: לא 'ברור' ברור ממש, ולא 'בלול' בלול ממש, אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו - זה הוא ברור. אמר ליה רבי אבא לרב אשי: און אדרב יצחק בר אבדימי מתנינן לה...". ומשמע שנהרדעי באים לומר שאין שתי הגרסאות - 'ברור' ו'בלול' - חולקות זו על זו. וכלשון בעל **תורת חיים**: "משמע דאתי לשנויי דלא פליגי אהדדי, דמר אמר חדא ומר אמר חדא, דמ"ד ברור לא ברור ממש אלא דברור נמי בעינן, ומ"ד בלול לא בלול ממש אלא דבלול נמי בעינן". אך ע"ש שהוא עצמו ביאר את העניין (במיוחד המשך הסוגיה) אחרת מרשב"ם. וכ"כ (דלא פליגי) בתלמוד המבואר מהדורת **שוטנשטיין** (הערה 16), וכ"כ במהדורת מתיבתא.

קמח. נוטה למות שנתן דקל לזה ופירותיו לזה האם נחשב שיר לגבי הראשון וכו'. (תוספת-ביאור והשלמה) כדרכנו, כתבנו ע"פ **רשב"ם**, עי' בדבריו (בד"ה איבעיא להו - שמדובר בשכיב מרע; ובד"ה שייר לעצמו - תיקון הגרסה בגמ' ע"פ "לישנא אחרינא הפתוב בספרים"; ושם בביאור העניין). והיינו, דאיבעיא להו בנתן דקל לאחד ופירותיו לאחר - האם המקבל-הראשון קנה באופן שאין הנותן יכול לחזור בו כי שייר את מקום צימוח-הפירות שבעץ ונחשב זה שיר קרקע כל שהוא; או שאין זה שיר, שנתן את כל העץ, וחוזר בו? ולא נפשט. ובעיא נוספת - ב'אם תמצא לומר' שאין הנ"ל נחשב שיר (ויכול לחזור בו) - אמר 'חוץ מפירותיו' האם נחשב שיר? ואמר רב נחמן: נחשב שיר, לפי רב זביד (לעיל סג:). שהמוכר ע"מ שדיוטא העלויה שלי שייר רשות להוצאת זיזים, לכן גם כאן שייר מקום צימוח-פירות. בחלק השני של הסוגיה, אמר ליה ר' אבא לרב אשי: און אדרבי שמעון בן לקיש מתנינן לה לכל האיבעיא דברי רב נחמן, והדברים שייכים למתנת בריא בעקבות דברי ר"ל ורב זביד בביאור דבריו לעיל (סג:). ולפיכך השמטנום כאן והבאנום שם בהערת שוליים: איבעיא להו: בית לאחד ודיוטא לאחר - האם בעל הדיוטא רשאי להוציא ממנה זיזים (שהנותן שייר זכות זאת כשנתן הבית לראשון)? ולא נפשט. ואם תמצא לומר דאינו שיר להוצאת זיזים - איבעיא האם לשון 'חוץ מדיוטא' שיר, וא"ר נחמן שלפי רב זביד נחשב שיר לענין שרשאי להוציא זיזים. ע"כ. ובתוס' (ד"ה איבעיא להו) ביארו בשם ר"י את הגמ' כפי גרסתנו: האיבעיא היא בעקבות דברי רב נחמן לעיל בסמוך (קמז:), שאי אפשר להקנות במתנת שכיב-מרע 'פירות דקל' שלא באו לעולם אך אפשר לתת דקל לפירותיו. 'דקל לאחד ופירותיו לאחר' - האם שייר מקום פירי מן הראשון, ואין זה דשלב"ל, וקנה השני מקום-צימוח-הפירות; או לא, והני דשלב"ל, והשני לא קנה? ואמרינן: את"ל לאחר לא הני שיר - אמר שמשיר הפירות לעצמו מהו? האם לגביו אין הפירות דשלב"ל, וקנה, או שעדיין דשלב"ל? ואמר רב נחמן דאת"ל וכו' - לעצמו ודאי משייר, דכל לגבי נפשיה בעין יפה משייר. אמר ר' אבא לרב אשי: כל הסוגיה הזאת אנו שונים על דברי ר"ל לגבי דיוטא: איבעיא להו: בית לאחד ודיוטא לאחר - האם יש שיר במתנה הראשונה לטובת המקבל השני (כגון להוצאת זיזים, וכדפרשב"ם)? ואת"ל שאין שיר, אם נתן את הבית לאחד ואמר 'חוץ מדיוטא' שאותה משייר לעצמו - האם שיר גם זכות הוצאת זיזים לחצרו? [אם אמר ע"מ שדיוטא שלי היינו דר"ל, דשייר להוצאת זיזים; ומיבעיא להו בלשון 'חוץ מדיוטא' (תד"ה און)]. אמר רבא א"ר נחמן וכו' לעצמו הני שיר. ואלבא דרב זביד שייטור-לשון זה משייר זכות הוצאת זיזים [אך לרב פפא שפירש דריש לקיש לענין שאם נפלה חוזר ובונה אותה - ודאי שייר זכות בגוף הקרקע].

קמח: לא נפשט, הקדיש של נכסיו, הפקיר, חילק לעניים. **רשב"ם** פירש דהכל באת"ל דגמר ומקנה (ד"ה איבעיא להו, ואילך). וכבר העיר **בחוסן ישועות** שבאופן הצגת הקושיות בגמ' אין נראה כן (וכן בלשון הגמ' בבעיא השלישית "מי אמרינן צדקה ודאי מגמר גמר ומקני"), וכתב, שאולי גרסת רשב"ם היתה כלישנא אחרינא, שבדפוסים מסומנת כמחוקה (שהיא ללא פירוט הצדדים; ואפשר, אפוא, להסביר אותה כרשב"ם). וכיו"ב בדקדוקי **סופרים** (ע"ש).

קמט. נוטה למות שהודה ואמר שנסכיו של פלוני הם וכו'. אך אם הודה שחייב כסף (הלוואה) - בזה אמרינן אדם עשוי שלא להשביע את עצמו; כדאיתא להלן (קעד:). ובסנהדרין (כט:). **רשב"ם** (ד"ה ת"ש); ע"ש.

מי שאינו בר ירושה אי אפשר לתת לו במתנת הנוטה למות. דמתנת שכיב מרע כירושה שוויה רבנן (נראה דרבא טעמיה, דאמר לעיל קמז: דהיא דרבנן. אמנם לתוס' קמז. ד"ה מנין לכו"ע היא דרבנן). הסביר **ריטב"א**, שעשוה כירושה, שהרי כל ישראל ראוים, ותיאורטית, לרשת זה את זה ע"י משמוש (אילו כלה שבט ח"ו); ואם אין הנותן או המקבל בר ירושה אין הפתנה קיימת. לעומתו, **תוס'** (ד"ה כל דאיתיה) כתבו שבנותן הדבר תלוי. ואילו לדברי **רשב"ם** (ד"ה דליתיה בירושה) במקבל הדבר תלוי (**חוסן ישועות**: בשניהם; כריטב"א). וביד **רמה** (נב ד"ה ושמעין נמי) כתב שצריך שיהיה המקבל יכול לרשת את אביו.

איסור הגר לרב מרי בנו. בתוס' (ד"ה מגמרי) הקשו מן האמור בקידושין (יז:): לָלוּל מן הגוי לא יחזיר לבניו, והמחזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו; ותניא רוח חכמים נוחה הימנו, ומחלקים בין שלידתו שלא בקדושה ובין שלידתו בקדושה (נוחה הימנו). ולפי זה, כיוון שלידתו של רב מרי בקדושה היה לרבא להחזיר, שתהא רוח חכמים נוחה הימנו! וכתבו **בתוס'** חלק בין הלוואה (שעשה לו הגוי טובה) לבין פקדון. ע"ש עוד. ור"ן (קידושין ז: בדפי ר"ף) כתב: "ל"ל דכי אמרינן רוח חכמים נוחה הימנו - ה"מ בבן גר וגירות, אבל רב מרי בן ישראלית הוה ולא שדינן ליה בתר אבואה כלל, דק"ל (בימות מה): גוי ועבד הבא על בת ישראל הַנָּלד כשר והרי הוא כאילו אינו בנו כלל". ע"ע בתוס' בקידושין (יח. ד"ה כאן) שאפשר להסביר את החילוק שם בגמ' באופן הפוך. ועי' שיטה מקובצת. ע"ע מה שהקשו ותיצאו בתוס' (שם ובד"ה דקא) על רבא במעשה זה.

ועי' **אגרות הראיה** (ח"א סי' קלג), שהעיר על שיבוש המעשה שבסוגייתנו, באופן שבו נכתבו בדברים באנציקלופדיה מסוימת.

על עצם כוונתו של רבא להשאיר את הכסף אצלו, כסף שהוא לא טרח בו, ואף נגד רצון בעליו, יש לשאול. **בחזון איש** (חו"מ ליקוטים סי' כא, כאן) הקשה מצד "כל מזונותיו של אדם קצובים לו" (לעיל י.), ואף שהאדם חייב בעשייה (השתדלות) בענייני העולם, "אין ראוי לת"ח להשתדל להפסיד את רב מרי". ואף שלו מת איסור לא היה רבא חייב למסור הכסף לרב מרי ולא היה רצוי שימסור אותו כמובא בתוס' (הנ"ל), אין זה המצב כאן, טרם מת איסור. ותיריך: "ואפשר דרבא היה לו צורך למעוֹת בשביל צרכי ציבור, דהא בתענית כ' ב' אמר רבא כולהו מצינא מקיימנא' ובדאי קיים והני גְּנִי אשיתא רעיעתא דְּעִנְיָי והוה זבין ירקא דפייש בער"ש, ובשביל זה נתחייב בהשתדלות יתירא, וגם רב מרי לא היה קפיד בזה, שידע שבמעוֹת מתעביד צדקה וחסד, ורב מרי היו מזונותיו מצוינות, וכדמשמע קצת ב"מ ע"ג ב". עוד מסביר בחזון איש, מדוע הוזכר שרב מרי "בי רב הוה"? (עי' ברש"ש משכ"ב) ייתכן שאל"כ לא היה רבא משתדל לעכב הממון אצלו, "דחשיב כחילול השם, כדאמר יומא פ"ו א' דצריך שיהא דבורו עם בני אדם בנחת, וזה היה בעיני הדייט כנוטה אחר הצדקה; אבל 'בי רב הוה' וידע דמעשיו לשם שמים ולא קפיד" (ועי' שיטה מקובצת ביאור אחר למשפט זה). וכן **במשקל חמד**; ע"ש. גם הרב משה צוריאל כתב בספרו **אוצרות התורה** (פרשת וישלח, יחס של הצדיק לממונו, מהלך רביעי, עמ' 184), שוודאי שלא היתה כאן ח"ו חמדת ממון; שהרי רבא עצמו סירב לקבל חזרה מהגנבים שגנבו את רכושו במחתרת, שהרי "בדמים קנינהו" (סנהדרין עב.). אלא שפיוון שע"פ חוקי התורה ממון גר שמת ללא יורש וכספו נמצא אצל אחרים הם זוכים בו באופן פשוט, "אין להתחשב ברצונו כשלעצמו; ובדאי רבא שהחזיק ישיבה על חשבונו ראה שרצון שמים הוא שהכסף לא יעבור לידים אחרות"; ע"ש. בחשוקי חמד הוסיף והביא מב"מ (עג:), שם רבא סירב לקבל מרב מרי דמי שכירות על בית גוי הממושך לו ונמכר לרב מרי. **והרב מאיר מאזוז**, ראש ישיבת כסא רחמים, הוסיף להקשות על עצם הדין שעורר רבא בבית המדרש: הרי אם רצונו לזכות בכסף-הפקדון של איסור הגר' השובכ על ערש דָּין, פתיחת דיון בבית המדרש על אופני ההקנייה האפשריים לאיסור להעביר את הכסף לרב מרי היא מעשה בלתי סביר באופן מובהק, שהרי סביר

שתימצא דרך (מן הסוגיה ברור שרבה אינו חולק על האפשרות של הודאה), ואולי איסור יחזיק מעמד זמן מה וישלח אל רבא לתבוע את השבת הפקדון לאלתר. כל שעל רבא לעשות הוא להמתין שעות אחדות, ואחרי פטירת איסור הגר יזכה רבא בכסף ואז יוכל לעורר בפני תלמידיו דיון אחרוני, האם היתה לאיסור המנוח דרך להקנותו לרב מרי. אין כל סבירות בפרסום העניין בשלב זה! אפשר להוסיף ולהקשות, וכי חשש רבא שתיטורף דעתו של איסור עליו ח"ו (עי' לעיל קמז: ולהלן קנו:)? והאם לא רצה לעשות לפניו משורת הדין (עי' ב"מ ל: פג.)! מכל זה עולה - אומר הרב מאיר מאוז - שכוונתו של רבא לא היתה למנוע את הכסף מרב מרי בניגוד לרצון איסור הגר. "שרבא לא כעס ברצינות; זו רק בדיחה בעלמא... אדרבא, רבא רצה לבחון את תלמידיו באיזו דרך יוכל רב מרי לזכות בכסף הזה; והנה נמצאה הדרך: באודיותא! ורבא שָׁמַח בזה, אבל בדרך בדיחה אמר: ככה אתם עושים! זה הסבר יפה מאד לתרץ קושיית תוס' וללמד זכות על רבא" (מובא בקובץ ויען שמואל ד, ה'תשס"א, עמ' כה-כו; וחלק ממכתב הרב מאוז מובא בספר יוסף דעת, בעריכת הרב יוסף בן-ארוזה, כאן עמ' קטז-קיא). [כן מובא המעשה בקצרה בעלון התחדשות, שבט ה'תש"פ עמ' 4, בסיפור מאת עודד מזרחי. אך שם לגבי "איקפד" מובא בסוגריים (מאת העורך): "ולמה בכל-זאת הקפיד רבא? כנראה חשש שתהיה בקורת-דינים על רב מרי שזכה בכסומו גדול, 'עין הרע'. לכן הוציא רבא את הקורות לכיוון אחר, כמו סוד השעיור לעזאזל" (עי' עירובין סד: ורש"י ד"ה המחזיק; רמב"ן ויקרא טז, ח).] ודבר פלא סיפר הרב מאוז בזה, כי פירוש זה העלה בהיותו בבית חולים תקופה ארוכה אחרי נפילה מקומה שלישיית, והטיפול בפזיזותרפיה היה קשה עליו וכואב, ופעם ביקרו קרוב משפחה, ובתוך הלימוד אמר הרב מאוז את הדברים הנ"ל, ואח"כ נרדם (זמן מנחה של שבת, "רענן דרענן"); "וְאָרְאָ בַחלוּמי והנה רבא ע"ה עומד עלי ומברך אותי בברכת כהנים... את פניו לא ראיתי, אבל נדמה לי שהיה נמוך (כצ"ל) קומה ושער זקנו גינג'י נגע בפני, ובידו ונגעלם". ובמוצ"ש עלה בדעתו לרחוץ במים חמים, ע"ש בדברי חז"ל "חמין במוצאי שבת מלוגמא" (שבת קיט: ע"ש ברש"י ד"ה חמין), ר"ת "ומחב"ש לעצבותם". ולמחרת עשה פיזיותרפיה ולא כאב לו, עד כי מטפול התפלא (ע"ש).

קמט: השיור המונע חזרה וכו'. למסקנה, כתב ר"ף (ע), שרב נחמן חולק על רב ורב ירמיה בר אבא, ולדעתו אין השיעור כדי פרנסתו, אלא כל שהוא ממש. אך ר"ש (ס' כו) חלק עליו בזה, וכתב שאין מי שחלק על "שמעתתא דסבי", ואף רב יוסף רק תמה על דבריהם מלשון המשנה "ולא מלאו לבו לחלוק על דבריהם" (וגם אביי הקשה יפה לרב יוסף על שתמה על דבריהם, ורב יוסף דחה דברי אביי בדברים שאין בהן ממש"). ולכן גם רב נחמן לא חלק בעניין השיעור - כדי פרנסתו.

קנ. לא נפשט האם עבד נכלל במיטלטלין (רב אשי), ולרב נחמן נכלל. לגבי לשון בני אדם (וראה הערתנו לב"ק יא: בס"ד). מש"כ הוא כפי הנראה מדברי רשב"ם (ד"ה איבעיא להו). אמנם בתוס' (קנ: ד"ה אמר) כתבו שרב אשי אינו חולק על ר"נ אלא גורס בדבריו אחרת. ומכל מקום, ר"ף (ע: בדפיו) פסק כרב נחמן, ע"פ דבריו לעיל (קכח:). אין גובין מן העבדים של יתומים, אלמא כמיטלטלין הם.

קנא. בעמוד זה מספר מעשים. א. אימיה דרב זוטרא - דין מברחת, שעיקרו בכתובות (עט), והוזכר לעיל (קנ:). בפשטות קמ"ל (רב הונא ב"ר יהושע) דב"ע"מ שאָנְשָׁא די גלותו שהיא מברחת (עי' נמו", דרב ביבי סבר דה"ק ליה: כיוון שאנשא לא אצטרך לממון, ומתנה גמורה היא; ואף שנתגרשה אח"כ דבר חדש הוא). וכתבו בתוס' (ד"ה אפילו) שמדובר במתנה משוורת, דאי לאו הכי פשיטא דלא קנה, דלא פליגי (בכתובות) אלא במשוורת. [ובהערתנו החיצונית לכתובות (שם) דנו בשיטת רש"י (שם סוף עה:): שבדין מברחת מדובר שאמרה לעדים שמוכרת כדי להבריח הנכסים מבעלה. והקשו עליו הרבה הראשונים שם. ויש שהציעו לשינוי הגרסה בדבריו או לצמצם את משמעותם; ולפי דרכו של בעל ההפלאה שם נמצא שיעמיד רש"י סוגייתו בין מועיל גילוי הדעת. ובחמתו שלמה שם נקט ששם דבר רש"י שאמרה לעדים אך היה זה קודם המַתָּנָה, ובעת המתנה נתנה סתם; ואילו בסוגייתנו גילוי-הדעת היה בעת המתנה ממש. וראה שם.] ב. אימיה דרמי בר חמא - לכא' מיירי בשכיב-מרע שנתן וחזר בו וכתב לאחר ומת, כלומר חזר בו אך לא עמד מחליו (עיין קובץ שעורים אות תקמז). ופליגי בזה רב ששת ור"נ (וייתכן שהודה רב ששת לר"נ לבסוף). וסוגיין לעיל (קמח:). כרב נחמן רהטא; וכתבו פרט זה שם. ג. אימיה דרב עמרם חסידא - לכא' קמ"ל (ר"נ) דשטרי נמי מיקנו באמירת שכיב-מרע. ולכאורה דבר זה כבר לדמונו לעיל (קמז: קנ:). ומשום כך לא כתבנוהו. אמנם ראה דבריו להלן בנפרד, ביחס לפירוש הראשון שברשב"ם, 'כגון שקנו מידה'. ד. אחתיה דרב טובי - לכא' היינו מעשה ב' דלעיל, ולא קמ"ל תו מדי (עיין פני שלמה. וכתב: "ורציית לומר דקמ"ל אף דלא היתה החזרה רק מחמת בכייתו של רב אחדבוי, והוא ס"ד דלא הוי חזרה מעליא; קמ"ל. רק דלפ"ז צ"ע אמאי השמיטוהו הפוסקים"). ה. אחתיה דרב דימי - קמ"ל רב נחמן דין המצווה מחמת מיתה, דאפילו שייר חוזר בו.

(בגמ') במעשה דאימיה דרב עמרם ומלוגא דשטרי (מעשה ג). לשון רשב"ם: "הני לעמרם בני - כגון שקנו מִדָּה, אי נמי בלא קנין וכגון דלא שיירה מיד". הקושי בפירוש הראשון בולט, שאם היה שיור וקניין הרי זו מתנת בריא לכל דבר! ועוד, אם 'קנו מידה', מהו שאמרו אָחָיו לרב נחמן "והא לא משך"? מהרש"א: בדברי רשב"ם, 'וכגון דלא שיירה' קאי נמי א'שקנו מידה'. רש"ש: לפי רשב"ם לעיל (קמז: ד"ה מודה שמואל), מתנת שכיב-מרע במקצת ובקניין ג'כ קרויה מתנת שכיב-מרע דליהו ככתובין וכמסורין. ואמנם צריכה קניין כיוון שיש שיור; אלא דסגי בקניין סודר ואע"פ שאינו מועיל לשטרות (כדכתבו בתוס' עז. ד"ה אמר בשם רב יהודאי גאון). וכיו"ב כתב במרומי שדה (קמז: ברשב"ם). **תומים** (ס' סו ס"ק יג): רשב"ם מסכים שלדעת רב נחמן (סנהדרין לא; תוס' לעיל עז.) בעלמא קניית שטר צריך כתיבה ומסירה (אף שרשב"ם עצמו אינו נוקט כך להלכה); ובסוגיין הך עובדא הוה קמי דרב נחמן, וכיוון דסתם קניין לכתביה עומד ככתיבה הוא פריך הגמרא 'והא לא משך', דבשלמא אי משך - הקניין ככתיבה; אך כיוון דלא משך - הווי קניין כמסירה, וחסר כתיבה! ומשני הגמרא דאין צריך, דדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים דמי.

קנג. 'בחיים ובמוות'. רשב"ם פירש: מתנת שכיב-מרע במקצת שפתחו בה קניין. מש"כ שלרב הוא כמצווה מחמת מיתה, כ"כ ביד רמה (אות קלא), ובב"ח (חו"מ רנא, א) משמע שבדעתו להסביר כן בדעת רשב"ם; וכ"כ בפרישה (שם ס"ק א; וכן בדרישה ס"ק ג ובסמ"ע ס"ק א) ובנתיבות המשפט; ועיי' משכ"ב בש"ף (ס"ק א) ובכנסת הגדולה (שם). לסיכום עיי' בירור הלכה.

שם. ולשמואל, מבואר בגמ' ד'בחיים' עיקר, ו'במוות' כוונתו כעין 'מעשה ועד עולם'.

מחלוקת ר' נתן ור' יעקב ויחסה למחלוקת ר"מ וחכמים שבמשנה (קנג-קנד.). (הסבר נוסף) מחלוקת ר' נתן ור' יעקב היא האם הולכים לפי המצב הקיים עכשיו. לדעת רב הונא ורבה (שה"ר א"ה) שאמרו חכמים = עדים שהיה בריא), מחלוקתם היא ממש כמו מחלוקת חכמים ור"מ במשנה (בהתאמה). ולדעת רב חסדא ורבה ב"ר הונא (שה"ר א"ה) שאמרו חכמים = קיום השטר), אלו שתי מחלוקות שונות: חכמים ור"מ חולקים בעיקרון שפאשר מודה אדם שהוא שכתב את השטר (אלא שיש לו טענות על התוקף שלו), האם צריך (בעל דינו) לקיים את השטר או שהשטר מקוים ממילא בהודאת הכותב; ושניהם סוברים כר' נתן (וא"כ ר' יעקב הוא דעה אחרת החולק על המשנה וסובר שאין הולכים לפי המצב שעכשיו). עיי' רשב"ם (קנג: ד"ה והם אין מוציאין; קנד. ד"ה ראה בקיום השטר, וד"ה ר"מ סבר א"צ לקיימו). לגבי דעת ר' יוחנן ור"ל בזה - בתחילה (קנד.) נאמר שר' יוחנן כרב הונא ור"ל כרב חסדא, אך בדיון בדעת ר' יוחנן נאמר לבסוף (סוף קנד:) שיש להפוך דעותיהם.

(קנג:) בקעה וכו' רבא: גדרוף ועבר חורף - רשות היחיד תמיד. ע"פ פירוש רשב"ם (קנג: ד"ה אלא שלא עָבַר). ועיי' בתוס' שהקשו על דבריו; ואחת מהקושיות שבמסכת שבת (ז:ו-ז. ע"ש) רב אשי מעמיד בבקעה עם מחיצות, אך עולא אינו מסכים לזה (עי' רש"י). [קושייה אחרת היא מה הסברה שבה. ותירץ רש"י: "לכאורה י"ל הטעם דלא ליהוי כחוכא, כיון דכבר טְמַאנו אותו שנכנס בימות-הגשמים איך נטהר את הנכנס אחריו (או אף אותו האיש בעצמו) בימות החמה?"] עיין בהמשך דברי רשב"ם שהביא פירוש רבנו חננאל שרבא חולק על ר' אלעזר, שאם עָבַר על הטומאה שבבקעה ימי החורף נחשבת רשות היחיד אף לטומאה (וספקה טמא), אפילו כנס בימי הקיץ ובה לטומאה בימי הקיץ, דלא אילי בתר השתא. (שעת שאלה) כסברת ר' נתן, אלא כר' יעקב. ע"פ המתבאר בתוס' (קנג: ד"ה אמר רבא. ועיי' רש"י שביאר דבריהם בדומה לדברי ר"י שבסמוך).

ועי' ביאורו של ר"י לדברי רבא (בְּהַמְשַׁךְ דְּבְרֵי תוֹס', ריש דף קנד.), ד'לא שנו' שהבקה רה"ר לטומאה אלא כשלא עברו ימי החורף "על הטומאה", כלומר, שפאז שהלך זה בבקה (ואינו יודע מתי זה היה) לא עברו שוב ימי הגשמים; אך אם אחרי שהתעורר לו הַסְפֵּק (האם עבר שם בחורף או בקיץ) עבר שוב החורף, והוא בא לשאול בקיץ - נחשבת רה"י (אף) לטומאה, "דליכא למימר בתר השתא אזלינן, כיון שקורב היה לימות הגשמים יותר".

קנד. ר' יוחנן ושמואל: יש להפוך משנתנו וכו'. (הסבר נוסף) בברייתא בכתובות סובר ר' מאיר שאין צורך בקיום במקרה שהנתבע מודה בכתובת השטר, וחכמים סוברים שצריך קיום. לדעת רב חסדא ורבה בר רב הונא זו גם מחלוקת ר"מ וחכמים במשנה לגבי מתנה שאין כתוב בה האם היא מתנת בריא או שכיב־מרע (ועתה רוצה הנותן לחזור בו). אך לדעת שמואל (כפי שנמסרה מפי רב יוסף) ור' יוחנן (כפי שתיירר ר' זירא, בעקבות רב יוסף), יש להפוך את הדעות הן בברייתא בכתובות והן במשנה כאן, וחכמים הם הסוברים שא"צ לקיים את השטר.

קנה: תוך זמן כלפני זמן. מתוך פירושי רש"י בנדה (מה:): ורשב"ם כאן מתברר בפשטות ששתי הבעיות שהגמ' נקטה בלשון זהה, בסוגיין ובנדה - הן שונות לחלוטין (שם נשאל לגבי הבאת שערות בשנה ההיא וכאן לגבי מכירה).

ולא לעדות קרקע. בתוס' (ד"ה לא אמרו) פירשו שהכוונה לשומת קרקע (לעדות כמה היתה שווה); ע"ש. אך מסתימת לשון רמב"ם (הל' עדות ט, ח) ורשב"ם (שלא כתב חילוק בזה) נראה שאינם מחלקים, ולכל עדות קרקע פסול. וכ"כ בב"י (ח"מ לה, ו) בדעת רמב"ם וטור.

קנו: אם בני רוכל וכו' רבי אֶלְעָזָר: בְּיָהּ רשעים קיימו קוצים בפרס. ורבי אלעזר לטעמיה שאוסר שכן בערביא מקיימים קוצים לגמליהם. וכו' משום שעשו כחכמים ולא כדעתו, מְקַלְלִים! וי"ל שרבי אלעזר טוען שכל חכמי הדור הקודם סברו כמותו ואסרו קוצים בכלאים, ובני רוכל - ע"י שזלזלו באיסור זה ופרצו גדרו - גרמו, במרוצת הזמן, למחלוקת בין החכמים, שהוקל איסור זה בעיניהם ובעיני ההמוץ. ועל כן מגנה אותם בחריפות (כתוב אצלי, שהתברר עם ר' חנוך שמעה).

קנו: 'שְׁאֵקְנָה' וכו' יחלקו וכן הלכה. בשלהי סוגיין מסקינן דהא דתניא שבעל־חוב גָּבַהּ השבח והקונה יגבהו מנכסים בני־חורין של המוכר־ללוה, היינו חצי שבח לאור פסיקת ההלכה בסוגיין, וכמפורש בה. והעיר רשב"ם (עיין בדבריו), שלפי זה אין הלכה כשמואל שאמר (ב"מ טו). בעל חוב גובה את השבח ומשמע כולו. והגהות מיימוניות כתב שמצא ברשב"ם כי מה שאמר שמואל בב"מ 'גובה את השבח' פירושו חצי השבח. ראה בזה הערתנו החיצונית בב"מ טו; ועיין בירור הלכה שם).

בלשון הגמ' "אם תמצא לומר דאיקני קנה ומכר, דאיקני קנה והוריש לא משתעבד - הא לא משתעבד. אם תמצא לומר משתעבד - לָנָה וְלָנָה וחזר וקנה, מהו? לקמא משתעבד או לבתרא משתעבד?". ע"פ פשוטו, אין מקום לשאלה זו אם דאיקני לא משתעבד. וכ"כ בתוס' בכתובות (פז. ד"ה לאשה). וכתב בקובץ שיעורים (אות תקעב): "ולפי זה כיון דפסיק הילכתא דיחלוקו - ע"כ מוכח דקיי"ל דאיקני משתעבד", כיוון שבעיני בתרייתא נפשטה שמשתעבד (לשניהם) ממילא נפשטה בעיא קמייתא, שמשתעבד. וכ"כ בב"מ (יד: ד"ה תריץ נמי), וכ"כ ריטב"א (קנו). והעיר בקובץ שיעורים, שכתבו כאן בתוס' (ד"ה אם תמצא; עי' גרסת הב"ח אות ט), שאף אם דאיקני וקנה ומכר לא משתעבד, היתה הגמ' יכולה לשאול כאשר קנה את לא מכר, שהרי אמרנו לעיל ש'מיניה אפילו מגלימה דעל כתפיה', האם שעבודו של הראשון קדם. "אלא מדסליק מיניה נקט בעיא" (לשון תוס'). [לפעמים 'אם תמצא לומר' לאו דווקא. וכיו"ב כתבו בתוס' במק"א (כתובות סו: ד"ה ואם תמצא).] והסיק מזה בקובץ שיעורים: "אבל בתוס' כאן כתבו דאפילו לא משתעבד שייכא האי בעיא, והיינו דאפילו במקום שעבוד הגוף גרידא ג"כ שייך מוקדם ומאוחר, ולפי זה אין הכרח דקיי"ל דמשתעבד דאיקני, אלא הוא בעיא דלא איפשיטא, וא"כ מספיקא לא מישתעבד, וכן מוכח להדיא לקמן קנ"ט בתו"ה ולימרו ליה, עיין שם". וכן מצאנו, ורשב"ם לעיל (מד: ד"ה ניוחש) כתב על בעיא קמייתא דידן: "ובעיא היא לקמן בפרק מי שמת ולא איפשיטא". ולכאורה, בזאת יובנו דבריו כאן (ד"ה ואת"ל) ביחס לבעיא השנייה "בעיא באפי נפשה היא", שלכאורה אינם מובנים; אלא כוונתו לומר שאין הבעיא השנייה תלויה בראשונה, וכדברי תוס' כאן. אך אין לומר כן, שמיד אח"כ ממשין: "הא לא קנה - וליכא למיבעי אי בתרא קני אי קמא קני כדלקמן, שהרי לא קנה לא זה ולא זה". וא"כ צ"ל שכוונת דבריו לעיל בפרק ג "ולא איפשיטא" מכוח ברייתא, דאף שהוכרעה בגמ', לא מכוח פשיטות היא; וכ"כ בספר **שערי תורה** חזקת הבתים (רבי יעקב וויל, ירושלים ה'תשנ"ט, עמ' תסב), וציין שכן נראה מלשון רי"ף שם (כד. בדפיו): "דאיבעיא לן בפרק מי שמת ולא איפשיטא בהדיא לא ממתניתין ולא מברייתא". א"כ, מדוע רשב"ם מפרש כאן "בעיא באנפי נפשה"? צ"ל שכוונתו להסביר שהוא שלב חדש בסוגיה; ונצרך לכך כי בד"כ 'את"ל' מופיע בתוך רצף של בעיות שאין ביניהן נסיון לפשוט (ורק בסוף מסיימים 'תיקו' או 'פשוט מהא חדא'), וכאן הסוגיה האריכה בנסיונות לפשוט טרם הגיענו ל'את"ל'. עוד אפשר להסביר למסקנה שרשב"ם אכן כתוס', וכפשוט דבריו לעיל (מד:), וכפי שביקשנו לדייק תחילה מפירושו כאן ל'את"ל', ובמה שהוקשה לנו על זה מהמשך דבריו, צ"ל שבהם הוא מסביר את המשפט בגמ' "אם תמצא לומר דאיקני קנה ומכר, דאיקני קנה והוריש לא משתעבד - הא לא משתעבד", משפט שלפי תוס' (ורשב"ם, לפי ההבנה שאנו נוקטים כעת) נָאָמַר לריהטא דסוגיא ולא לקושטא למילתא. אך על דרך זו קשה לי, שהיה לו לרשב"ם לגלות דעתו בזה, ומסתימת לשונו משמע שנוקט כפשוט הסוגיה ולא כתוס'.

קנה. נפל בית עליו ועל אשתו וכו'. ובהערת השוליים, מודים ב"ש בכתובה. המקור ביבמות (לה:): לגבי שומרת־יבם שמתה; וכתב רש"י בכתובות (פ: ד"ה ובה') שפני שחלקו האמוראים כאן לגבי 'נכסים בחזקתן' שבדברי ב"ה ה"נ נחלקו לגבי שומרת יבם. ע"פ, כתב רשב"ם (כאן ד"ה ב"ש) בשם יש מפרשים, שהנאמר ביבמות, שב"ש מודים בכתובה (שבחזקת יורשי הבעל), אָמַרְנוּ גם לגבי משנתנו. אך **רבנו תם** חולק (תד"ה נכסים), שפאן ב"ש פליגי נמי אפתיבה, שאין במשנתנו הלשון "יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב" (שממנה דיין רב אשי ביבמות שב"ש מודים) אלא "יחלוקו" סתם. ומצד הסברה כתבו בתוס' שיש לחלק, "דכשמת הבעל מקרָא מוחזקת טפי מהתם דנפלה קמי יבם וזקוקה לו ואין לה כלום עד לאחר חליצה" (לשון תוספות י"ט, ע"ש, שהתנא במשנתנו שנה לשון קצרה וסמך על לשון המשנה בכתובות). וביחס ללשון רש"י בכתובות (הנ"ל), זו היא: "ובבבא בתרא בפרק מי שמת מפרש בחזקת מי הם מוחזקין, אי בחזקת יורשי הבעל הואיל ואחריותן עליו, או בחזקת יורשי האשה שהיו שלה", וכתב בפני שלמה בסוגיין, שמה שלא כתב רש"י שם שיש בסוגיין גם מ"ד שיחלוקו הוא, שלא בא רש"י לפרט כל הדעות אלא את הפירושים האפשריים ל"נכסים בחזקתן" - כלומר, מי הם המוחזקים האפשריים. וממילא יש אפשרות שלישית, ששני הפירושים אמת ולכן יחלוקו. ועוד כתב באופן נוסף, שמה שפירש רשב"ם בסוגייתנו לגבי "יחלוקו" ש"נכסים בחזקתן" היינו בחזקת שניהם, ויחלוקו" אינו מוסכם על רש"י, שמפרש שדעת בר קפרא (שהביא ברייתא) היא דעה שלישית שלא הוזכרה במשנתנו (וריש לקיש סובר כברייתא); כלומר, "יחלוקו" אינו פירוש ל"נכסים בחזקתן" אלא דעה חולקת.

קנט. (השמטה) [עד החתום בשטר, ונעשה גזלן או יָרַשׁ את השדה - אינו נאמן להעיד על חתימתו לקיימה; אך תְּקוּיִם אִם כבר קוּיִם השטר בב"ד לפני שנעשה גזלן והעדים מעידים שחתמו אז בְּקוּיִם (כ"פ רשב"ם ד"ה כגון שהחזק; אך בתוס' ד"ה כגון שהחזק פירשו ששטר זה עם כתב־ידו כבר ראו הדיינים לפני שנפסל, שאין חשש שחתם אחרי שנפסל; ועי' כס"מ עדות יד, ה). וכן כשנעשה חתנו (של בעל השטר) ואף שלא הוחזק בב"ד (אינו חשוד, אלא נפסל בגזרת מלך)].

קנט: נפל בית על סב ועל בן־בתו. בברייתא - אחד מהם נשבה ומתו שניהם, זה בשבי וזה במדינה ואין ידוע מי קודם. ורמב"ם כתב הלכה זו בלשון 'נפל הבית עליו ועל בן בתו, דהיא היא (הל' נחלות ז, ז; עי' מ"מ שם). ולכאורה הוא כת"ק דמתניתין (דנפל הבית עליו ועל אמו), ולא כר"ע שאמר שהנכסים בחזקתן (של יורשי האם). וכ"כ ריטב"א. והקשו (ריטב"א; מ"מ ובשם רשב"א בתשובה) על רמב"ם (הל' נחלות שם), שפסק בנפל עליו ועל אמו כר"ע, ובזו פסק כברייתא. ובכס"מ כתב שרא"ש תירץ, "שיש לחלק, דאם נפל הבית עליו ועל אמו, שאם מת הבן תחלה ואח"כ האם באו נכסים

ליד קרוביה - לכן מעמידים כל הנכסים לאלתר ביד קרוביה; אבל בנפל הבית עליו ועל בן בתו - ממ"נ הנחלה ממשמשת בקבר לבת, שהיא קרובה לבת, וספק מת האב תחלה ותחזור ותמשמש למעלה לקרוב קרוב קודם, הילכך הואיל וממ"נ ממשמשת הנחלה מן האב לבת, אף על פי שהיא עדיין בחזקת אותו שבט, הואיל ויצאה מיד מי שהיתה עד היום וספק תורידנה למטה או תעלנה למעלה - יחלוקו, עכ"ל.

(השמטה) מכר 'כל השדות שקניתי מבר-סיסין, וטוען ששדה מסוימת אינה בכלל למרות שמה - ר"נ: עליו הראיה; רבא: על הקונה. ע"כ (מובא בגמ' גם לעיל ל. וראה כאן תד"ה ההוא); הבאנו לעיל בפרק רביעי (סא); סמוך ל'שדה של בית חייא'.

קס. (קסא, פירוט) באופן שהחתימה תיפסל אם יחתוך שורה. דהיינו, שישאר רק שם כגון 'יעקב' (ולא כתבו 'עד'; ולא יישאר 'בן יעקב'); או שכתבו 'עד' אלא שידוע לנו שבממלכה זו אין אף יעקב שחותם כך (גמ').

קסג. ר' אבהו: שורה אחת ו-2 רווחיה. היינו שיעור 'שתי שורות' עם רווח קטן. וזה יותר משיעור 2 שורות ללא רווחיהן (אחרת, 'למאי חזו?') - תוס' (לפני ד"ה דמטייט). אך רשב"א ור"ן כתבו בשם רשב"ד ש'ר' אבהו חולק על רנב"י (דאמר מסתברא הן ואווירין) וס"ל 2 שורות הן ולא אווירין, והיינו שורה אחת ו-2 אוויריה.

מחיקה נוספת תהיה נְפָתָת, ואין לעדים לחתום על מחיקה אא"כ נמחקה בפניהם (קסד). בתוס' (ד"ה גופא) שני הסברים ליחס בין שני התירוצים (והקושיית) הללו בגמ': א. הכתיבה על המחוק-2 פעמים נְפָתָת, אך לא המחיקה כשלעצמה. ב. ב"ד מדייק ונְפָתָת לו מחיקה שנייה, אך לא העדים (ואולי משמע קצת כהסבר זה ברשב"ם ד"ה אא"כ נמחקה).

קסד: 'דיגון'. (השמטה) [סומכוס: 'הריני נזיר הן' = 1; 'דיגון' = 2 נזירות; 'טריגון' = 3; 'טטגון' = 4; 'פנטיגון' = 5. רק בית מרובע נטמא בנגעים ('קירית' 2 X)]. מקושר שהגיע לרבי וכו'. ברשב"ם שני פירושים מדוע רבי גינהו: א. אין לעשות מקושר, שטועים בו. ב. היה התאריך מובלע בין קשריו יותר מדי.

ואין להרבות בשבח חברו וכו'. כ"נ מרשב"ם (ד"ה בא לידי). ועיין מהרש"א שהסביר דבריו. ושם פירש עוד את הגמ' באופן אחר, שבמעשה זה, דר' יהודה חייטא, ע"י שבח זה מזכיר ומקיים את הגנות הקודמת שכבר סיפר עליו (לגבי המקושר).

קסה. יעשה לפי המנהג. ע"פ גרסתנו בגמ', וכפי שהעירו בתוס' (ד"ה באתרא), דווקא בדאיכא תרתי - נהוג באופן מסוים ואמר לעשות כן - פסול; "אבל אי א"ל סתמא זיל עביד לי גיטא ועביד ליה מקושר - כשר, אף על גב דבאתרא דנהיגי בפשוט". ולעומת זאת, "ובקדושין (מט.) אמר אף על גב דלא אמר כי אם עביד לי גיטא, דהכי איתא בגירסא התם: 'באתרא דנהיגי בפשוט ועבד ליה מקושר'". וכתב בתורת חיים (עיינן גם יד רמ"ה אות נג), דבסוגיין "ואידי דנקט בתר הכי כי פליגא באתרא דנהיגי בפשוט ומקושר ואמר ליה עביד לי פשוט", דאיצטריך למינקט דאמר ליה בהדיא 'עביד לי פשוט' - נקט נמי ברישא דמילתא דאמר ליה פשוט וכו'; והוסיף, שבקידושין, שאין שם עיקר הסוגיה, נקטה הגמ' לשון קצרה.

קסה: 'מטבע כסף' - ממטבעות הכסף הפחותים שבאותו מקום. כך עולה מסוגיית הגמ'. ובכתובות (קי): נאמר: כתוב בשטר 'מטבע כסף' סתם - ייתן כל מטבע שירצה (אך לא פרוטות, שהן נחושת). ופרש"י: נותן אפילו איסרים. אך בסוגיין תניא שב'מטבע כסף' סתם (לפי האוקימתא) - אין פחות מדינר כסף; וכתבו בתוס' (ד"ה אימא, הממשיך בעמ' הבא), ששאלת הגמ' "ואימא פריטי" כוונתה למטבעות-כסף הפחותים מדינרים (כמעוט ואיסרים), ומשיב רב פפא, "באתרא דלא סגי פריטי דכספא" - היכן שאין משתמשים במטבע כסף פחות מדינר. ובכתובות, השאלה "ואימא פריטי" פירושה: פרוטות נחושת (ראה רש"י בכתובות ד"ה ואימא פריטי); ומשיב ר"פ: "פריטי דכספא לא עבדי אינשי", פרוטות אינן נקראות 'כסף'.

קסז. הפדגים חתימת ידו. עיין כתובות (כא), שיש מקרה שאין העד יכול להעיד על חתימת ידו, כשמת העד השני ויש רק זך אחד שיכול להעיד על חתימתו, שרלבנן א"א שהעד החי יעיד על חתימת עצמו ועל חתימת חברו עם הזך (שלא יצא 3/4 מהממון ע"פ אחד). רשב"ם.

הזיזין נכפת והזכה. זו לשון המאירי: "...ומתוך כך הרבו בחקירות עד שנודע להם הזיוף. וכל שנראה לדיינים כיצא בזה רשאים לנגש את החשוד בעיניהם כפי מה שיצא להם מעיניו, וזהו שנאמר בכל אלו 'כפתיה ואודי'. ויש אומרים שלא הותר להם כך בשום פנים, ולא נאמר 'כפתיה' אלא דרך איום, כמי שפראה עצמו בריא על הדבר וכופתו על העמוד להלקותו, ולא שילקהו; וכן הדברים נראין".

קסח. שטרי בירוים. כתב בכוס הישועות, שרב ירמיה בר אבא מודה בגם שטרי הטענות כלולים ב'שטרי בירוים', ורק הוסיף שטרי ברירת הדיינים (ובזה פליגי אמוראי). וההכרח לזה, שאל"כ רשב"ג ות"ק פליגי בכופין על מידת סדום, כקושיית הגמ', שהרי לגבי 'זה בורר' וכו' אין תירוץ הגמ' מתאים. עיין גם יד רמ"ה בפירושו למשנתנו (אות יא), שכתב את שני פירושי 'שטרי בירוין' בלשון "איבעית אימא שטרי טענתא... ואיבעי תמא...". ובפירושו לגמ' כאן (אות פא) ציטט כדלפנינו, "הכא תרגימו... רב ירמיה בר אבא..."; ואח"כ כתב: "וקימא לן כתריוהו, דלאו מפלג פליגי אהדי, אלא מר אמר איכא לאוקומה בהכי, ומר אמר איכא לאוקומה נמי בהכי". ובתוס' יו"ט על המשנה כתב שדברי רשב"ג בסמוך ודיון הגמ' לגביהם הם שגרמו לרמב"ם בפיהמ"ש ולרבנו עובדיה מברטנורא לפרש "שטרי בירוין" שהוא שטר שנכתבים בו הן ברירת הדיינים והן הטענות (כלומר, שטר אחד שעליו נכתב הכל, ודלא כדמשמע מן הסוגיות); עיין בדבריו שהאריך להסביר. ראה גם הערתנו למ"ק (יח: בס"ד).

שם. שטרי בירוים וכו' כותבים מדעת שני הצדדים וכו'. לפירוש הראשון, "שטרי טענתא", ביאר ריטב"א: "ולפיכך צריך דעת שניהם, כי לאחר הפתיחה אינו יכול לחזור ולטעון". וביד רמ"ה (אות יא) פירש ג"כ (שאם טען האחד טענה שיש בה חובה לו אינו יכול לטעון אחרת מאז נכתבו הדברים), אך הדגיש כי "דעת שניהם" כאן היינו ידיעת שניהם ולא דווקא הסכמתם: "ולפום הדין סברא האי 'אין כותבין אלא מדעת שניהן' דקתני הכא לא דמי להנהו 'מדעת שניהן' דקתני גבי שטרי אירוסין ונשוואין וגבי שטרי אריסות וקבלנות... ואלו האי 'מדעת שניהן' דהכא לאו לישנא דרשותא הוא, אלא לשון ידיעה הוא, דאין כותבין לאחד מהן עד שידועו את השני, דהאי שטרא לזכותא דתרויהו קאתי ולחובתא דתרויהו קאתי, ואי כתבי ליה לחד מיניהו שלא מדעת חברו - אי חזי ביה זכותא לנפשיה מחוי ליה ואי חזי ביה חובתא לנפשיה לא מחוי ליה...". ולפירוש של רב ירמיה - שטר ברירת-דיינים - ביאר ריטב"א שאחרי כתיבת שמות הדיינים אין בעלי-הדין יכולים לחזור בהם מברירתם. ועיין יד רמ"ה (אות יא) שהאריך בזה.

ושטרות ב"ד כגון הרשאת עיקול (קסז:). מודיעים ללווה לפני הפתיחה, כדי שיזרזו לפרוע בטרם יכתב. רשב"ם (קסז: ד"ה כל מעשה). ומפאן שה"מדעת שניהם" כאן אין פירושו הסכמת שניהם, אלא שמודיעים לנתבע. וכן הוא ביד רמ"ה (אות יא); אך שם ביאר אחרת את טעם הדין: אולי בנתבע כבר פרע את החוב, ואינו יודע שבעל-חובו עדיין מחזיק שטר ומנהל נגדו הליך משפטי, שידיע ויבוא ויטען טענותיו. מלשון רמ"ה: "ואמטול הכי אין כותבין עד דמודיעין ליה לבעל דין, דאי פרע ליה לישקליה לשטרא מיניה. והיינו דאמרין (ב"מ ז.): בין צא תן לו' בין חייב אתה ליתן לו' ואמר 'פרעת' נאמן. בא מלוה לכתוב - אין כותבין ונותנין לו. ואף על גב דבשטרי חלטאתא ואדרכתא לא חיישינן לפרעון, כדאיתא בהדיא בפרק שנים אוחזין (ב"מ טז:). - ה"מ לבתר דאיכותב ואמסור למלוה, דומיא דהמוצא מעשה-ב"ד דמירי ביה התם, דאם איתתא דפרעיה איבעי ליה למקרעיה לשטריה, אי נמי למכתב שטרא אחרינא כדאיתא התם; אבל מקמי דאכתוב - כיון דלא ידע ליה דאיכא שטרא - חיישינן דילמא פרע ולא אדעתיה".

אם לא אפרע עד יום פלוני תן למלוה השטר ויגבה שוב'. לכאורה יש לדון מצד ריבית. כתב ר"י מיגאש (וכ"כ ריטב"א בקצרה), שאין זה 'אגר נטר', אלא קנס אשר חל ברגע מסוים, שהרי אין המלווה מרוויח תמורת הארכת זמן, ואינו קובע לו מעתה זמן חדש לפרעון, אלא דורש את הכסף בזמנו ללא כל תוספת, ואם לא שילם אז ישות עליו קנס - יוחזר השטר למלווה שיגבה כולו (בלשון רע"א ב"מ סה: - "דהא אילו פרע לו רגע אחד מקודם לא היה מקבל כלום; וברגע אחד בעבור קצר הזמן הוא מתחייב הרבה - הוי רק ענין קנס ולא רבית"). ורשב"א (שו"ת, ח"א סי' תרנא; מובא בגר"א י"ד

קעז ס"ק (לה) הביא הסבר זה, וציינן להא דתנן (ב"מ סה:) הִלְוָהּ עַל שְׂדֵהוּ, וְאִלְּאִי אֵם אֵתָהּ נוֹתֵן לִי מִכָּאן וְעַד שְׁלוֹשׁ שָׁנִים הָרִי הִיא שְׁלִי - הרי היא שלו, ואף על פי שהשדה שווה כפליים. אך הקשה שעדיין יש לאסור מדין ריבית מאוחרת והערמת ריבית, וכתב שבמשנתנו כאשר לא פרע השאר בזמנו הרי הפרעון ראשון מתנה למפרע, ואין כאן אף אבק ריבית, ולכן בדיעבד אין להוציא; אך אמנם לכתחילה אין להתיר זאת. בביאור הגר"א (י"ד קעז, לה) הביא דברי רשב"א, ומשמע מלשונו שדבר זה מותר כיוון שהפרעון הראשון הפך להיות מתנה למפרע. אך, כאמור, רשב"א כתב שלכתחילה הדבר אסור משום הערמת ריבית! וכבר העיר בזה בשו"ת יביע אומר (חלק א יורה דעה סי' יג, סוף אות ב). ובאילת השחר הציג דברי הגר"א (בשם רשב"א) בלשון זו: "זוה באמת אסור, אלא דאח"כ צריך לשלם, כיון דכבר עבר ונתן המִתְנָה". וכן הוא מפורש כבר בתשובת רשב"א במקום אחר (ח"ב סי' ב), שציטט ריב"ש (סי' שלה, ע"ש): "ולא אמרו במשנתנו במי שפרע מקצת חובו אלא שאם לא יפרע השאר בזמנו הרי הפרעון הראשון מתנה למפרע, וכשהוא חוזר וגובה עכשו בשטרו אינו נוטל רבית כלל; אבל מה שכבר נטל אינו חייב להחזיר, דאינו רבית גמורה ולא אפי' אבק רבית, אלא שאסור לעשות כן לכתחלה מפני הערמת רבית". וכתב עוד ריב"ש: "וקשה לי על דבריו, דהיא דהלווה על שדהו אפי' לכתחלה מותר לעשות כן, דקתני במתניתין 'וכן היה ביתוס בן זונן עושה ע"פ חכמים!' אבל י"ל, לדבריו, דכיון דלא מיתסר אלא מפני הערמת רבית - בההיא כיון דלא שקיל זוזי בסוף לא מיחזי הערמה, והערמה הוא כשנותן מעות ומקבל מעות יותר ממה שהלִוּהוּ".

קסט. (בגמ') רב ספרא: אין כותבים 2 שטרות על שדה אחת. ולהלן (קעא). אמר רב: עדים כותבים אפילו 10 שטרות על שדה אחת - אלא ששם סיגו זאת, רב יוסף: בשטר מתנה; רבה: בשטר ללא אחריות.

(השמטה) רב נחמן: שטר טרפא (הרשאה לחפש קרקעות הלווה) שלא כתוב בו 'קרענו שטר המלווה' אינו תקף. וכן בהרשאה לגבות מהם ביחס לשטר הטרפא; ושטר שומת הנכסים ביחס לשטר הנ"ל. ע"כ. ועיין רשב"ם (ד"ה והאמר רב נחמן). ובגמ' המפרטת סדר הגבייה מהסרבן (ב"ק קיב:): לא נזכר שטר ה'טרפא'; והטעם - שם מדובר בגבייה מבני חורין, וכאן - בגבייה ממשועבדים. ע"פ יד רמה (אות פט) ור"ן, כאן. וראה הערתנו החיצונית לב"ק שם, שהארכנו יותר בס"ד (עוד שם - 2 סוגי 'טרפא' כמוכח מהסוגיות; מחלוקת רש"י ורשב"ם מהי אדרכתא).

קסט: קנה אתה בלי אחריות ומכר לה באחריות. כתב רא"ש (סי' כו, ע"ש) שהמקח הראשון בטל מפני שקנה השליח לשם האשה, והיא אומרת 'לתקוני שדרתיך ולא לעותי'. עיין שם עוד. אך ראב"ד כתב (הל' שלוחין ושותפין א, ג) שהמקח לא בטל במקרה זה: 'כל מה דאמרין דעינת משהו בשליח מבטל המעשה - הני מילי בזמן שהמשלח רוצה לבטל המעשה; אבל המשלח ההוא רוצה היה המקח, ורוצה שיתקן לו השליח את העוות, ותייבו ר"נ. וכן הדין לכל שליחות'.

קע. אך יש ברייתא סותרת (בתירוש ב). ולגרסתנו הגמ' מסיקה: איפוך. ואב"א: לעולם לא תיפוך וכו'. ולא התפרש איזו ברייתא יש להפוך (במהדורות המבוארות של הרב שטיינזלץ ושוטנשטיין נקטו שיש להפוך את הברייתא בב"מ; ב'מתיבתא' נקטו שיש להפוך ברייתא דידן; ואלו ואלו לא הביאו מקור לדבריהם. וב'חברותא' כתב שיש להפוך אחת מהברייתות). מלבד זאת, הקשה בכוס הישועות: "אמאי נייד מאוקימתא דרב דימי? לימא דבאותיות נקנות במסירה קמפלגי, ואי משום ברייתא דלעיל - לימא איפוך דברי רשב"ג לדרבנן ודרבנן לרשב"ג!". לאור זאת, לכאורה, נקל להבין את הגרסה שבדקוקי סופרים - שהיא גרסת רבנו גרשום כמוכח מדבריו - שלא גרס 'איפוך, ואב"א לעולם לא תיפוך', אלא תירוש בן אכן נדחה בקושיית הגמ' מהברייתא מבבא מציעא.

ר' יצחק נפחא פסק כרבי, ורב גידל בשם רב אמר הלכה כרשב"ג. ולכאורה קשה, שא"ר אבא בשם רב דברי רבי, ור' אבא בעצמו ביקש שר"י נפחא יפסוק כרב גידל בשם רב?! וביאר מהרש"א, שלדעת ר' אבא, דברי רב שצריך שיבואו פלוני ופלוני ויעידו נאמרו בשיטת רבי, והעיקר כרב גידל בשם רב שפסק כרשב"ג.

לרבי צריך לברר טענתו. וכן הטוען 'פרעתין בפני פלוני ופלוני' צריך שיבואו להעיד. ר' אבא בשם רב (ראה לעיל). ובשבועות (מא:): אמר רבא לגבי 'פרעתין בפני פלוני ופלוני, והעידו 'להד"מ', שפטור (לא הוטל עליו לפרוע בעדים, ומילתא דלא רמיא עליה דאיניש עביד לה ולא אדעתיה). ולכאורה הוא כרשב"ג, וכפי שפסק כאן רב גידל. וכ"כ תוס' (קע: ד"ה אלא לברר; ובשבועות ד"ה כל מילתא) בחד תירוצא. עיין עוד מה שתירצו בשם רבנו תם, ש"צריך לברר אמיתות הדברים כמו שיכול ומכל מקום אי לא משכח להו או אתו ואמרו 'להד"מ' לא מפסיד". אך אין זה דברי רשב"ם שפתב (תחילת עמוד ב, בשם רש"י) שאם לא בירר טענתו הפסיד. והקשו על פירוש רשב"ם, שהביא בסוגיין (ד"ה כשמעתך) את דברי רבא בשבועות, על דברי ר' אבא שצריך שיבואו ויעידו פלוני ופלוני, דהיינו כרבי; בעוד, לפי האמור, עליו להעמיד את דברי רבא כרשב"ג! מדברי רשב"ם נראה שעליו להביא את העדים, אך אע"פ שיכחישו דבריו לחלוטין אינו מפסיד. וזה קשה בסברה, כפי שהעירו בתוס'. עוד כתבו, שיתכן שרשב"ם הביא את דברי רבא כדי לפסוק הלכה כמותו, כפי שכתב שם בהמשך דבריו, והיינו כרשב"ג וכניגוד לדברי ר' אבא (שהרי רשב"ם פוסק כרשב"ג בפירוש, בריש עמוד ב). ורמב"ן בסוגיין כתב שבשבועות פטר רבא (לרבי) כשבאו עדים אחרים והעידו שפרע. [לסיכום ולתירוץ נוספים עיין דבר יעקב קע: אות ג.]

קעא: אין כותבים שובר שכן יצטרך לשמרו מפני עכברים וכו'. קיצרנו בזה, ובסוגייתנו (קע:קעא): טיעונים נוספים בעד כתיבת שובר ונגדה: בעד - 'שיכּוּף לפרעו', כלומר, הלווה חושש מאבדן השובר ועל כן יזדרז לפרוע את יתרת החוב. וכן יוכל המלווה לגבות ממשועבדים את יתרת החוב מן התאריך שעל השטר (ואין חושש בזה לטובת הלווה - ש"עבד לָוָה לְאִישׁ מִלְוָה"). נגד - נמצא הלווה צריך לשמור שוברו מן העכברים (שאם יאבד יגבה ממנו כל הסכום שבשטר). במקרים מסוימים עלולה לצאת מזה תקלה - גבייה חוזרת (כגון בשטר מאוחר).

קעג: ע"מ שאפרע ממי שארצה יכול לתבעו ראשון אם אין ידוע על נכסים ללווה. כוונתנו בזה לדברי יד רמה (קכח), וזו לשונו: 'וכי תימא: אם כן האי תנאה מאי אהני ליה? - אהני, דכי אין נכסים ידועים ללווה יתבע ערב תחלה. דאי מסתמא - אף על גב דלא חזינן נכסים ידועים ללווה לא יתבע ערב תחלה, עד דתבע ליה ללווה, דילמא משכח ליה מידי ומפרע מיניה, וכי לא משכח ליה מידי יתבע ערב ויפרע הימנו; והשתא דאמר ליה 'על מנת שאפרע ממי שארצה' - אהני ליה דכי אין נכסים ידועים ללווה לא מטרחינן ליה למתבעיה ללווה ברישא אלא יתבע ערב תחלה'. וכ"כ רמב"ן.

קעד. מצאנו שלדין ערב יש השלכה על דיני קניינים: 'תן הכסף לפלוני ושדי מכורה לך בו' - קנה מדין ערב (המשתעבד אע"פ שאינו נהנה). 'קח מנה, ותהא שדך מכורה לפלוני' - קנה מדין ערב כנעני (הנפרה ע"י אחרים אף שאינו משלם). 'תן מנה לפלוני ותקנה לו בו שדי' - מקודשת מדין שניהם (קידושין ז, ע"ש).

קעד. נשא ונתן ביד - אין למלווה על הלווה כלום. אך כתבו רש"י (ערכין כג ריש ע"ב; ועי' גיטין מט: ד"ה בקבלן ותוס' שם) ורשב"ם (לעיל ריש מז), שזהו קבלן! כן הקשה מרדכי (רמז תרו) ועוד. אכן בפירוש רשב"ם הקצר לעיל (נפס בסוף דק"ס למסכת, וכספר בפני עצמו, מוה"ק ה'תשמ"ה) הלשון: 'קבלן - ערב קבלן, דקי"ל ממי שירצה יפרע'. וכתבו אחרונים ליישב (ביחס לגרסתנו ברשב"ם). תומים (לז, ז): רש"י ורשב"ם סוברים כרמ"ה, שאם אמר לשון ערביות - אף שנשא ונתן ביד לא נפטר הלווה בכך ויכול המלווה לתבעו (ככל קבלן). ואולי לזה התכוון בעל פרי חדש בחידושו מים חיים לגיטין (מט: ברש"י ד"ה בקבלן). ובשער משפט (סי' קכט ס"ק ו) כתב ליישב, שמדובר (בחזקת הבתים ובערכין) בהלוואה בשטר, וכיוון שהלווה מתחייב למלווה בשטר - אף שהערב נשא ונתן ביד אין הלווה יוצא בכך מחוץ לתמונה אלא נחשב גם הוא כקבלן, וגובה המלווה ממי שירצה תחילה. לתירוש נוסף עיין דברות משה (ב"ב ח"ב סי' לט ע"ג ג ד"ה ולפ"ז). ובפני יהושע, על תוס' בגיטין, כתב לתרץ שיש לחלק בין ההיא דהכא, "דבתחילת הלוואה לקח הקבלן המעות מיד המלווה, ואם כן לא היה למלווה כלל שום עסק עם הלווה אלא הקבלן הוא לָוָה גמור" ובין ההיא דגיטין וערכין, שם מדובר בכתובת אשה, "דעיקר חיוב הכתובה הוא על הבעל שנתחייב בשעת הנישואין, והמטלטלין שמסר לידה לאו בתורת

פרעון יחייב לה אלא בתורת משכון, ומ"מ עיקר חיוב הכתובה נשאר עליו, שפל נכסיו אחראין לה, וא"כ אף שהחזיר אח"כ המשכון לבעל בציווי האשה ע"י שהוא נעשה ערב קבלן עבור המשכון או בכתובה - סוף סוף שם קבלן עליו ולא לנה".

קעד: אא"כ אמר 'תנו קים הטר. לכא' מפני הודאתו א"צ הטר קיום, דמודה בטר שכתבו א"צ לקיימו. וא"כ יש סתירה בדברי רב נחמן (שהוא המתירין כאן) לגבי מודה בטר שכתבו. שבכתובות (יט). אמר שצריך לקיימו; ואילו כאן אמר שאין צריך! וצ"ל בפשטות, דהכא אינו כשאר 'מודה בטר שכתבו', דהכא עדיפא, דהא מודה שכתבו ושחיבו בתוקף.

הקדיש כל נכסיו וכו' והטר מקיים נאמן ופטר משבועה. תוס' (קעה. ד"ה הא דמקויים).

קעה: ר' יוחנן ור"ל. גרסתנו (כאן ובקידושין יג): "מלך על-פה גובה בין מן היורשין ובין מן הלקוחות". והיינו מדאורייתא, אך מדרבנן אין נגבית מן הלקוחות, כדתנן במתניתין (יד רמ"ה; תוס' רא"ש בקידושין). ויש שגרסו 'ואינה גובה מן הלקוחות' (עי' יד רמ"ה; תוס' רי"ד בקידושין, ועוד).

רב פפא: להלכה, בעל-פה נגבית מהיורשים, שלא יימנעו מלהלוות. כך פורש הטעם בסוגייתנו; שפסיקת רב פפא מתפרשת לפי שתי הדעות ביחס לשעבוד. אך בקידושין (יג): נאמר בטעמו שהשעבוד דאורייתא. עיי' תוס' כאן (קעו. ד"ה גובה), שבתיורין ראשון כתבו שדברי ר"פ אכן מתפרשים בשני האופנים. וראה עוד הערתנו החיצונית לקידושין שם.

קעו. הודאה בכתב יד הלווה נגבית רק מנכסים שברשותו. אך לא הנכתב כלשון שטר כדי להימסר בפני עדים, כרבי אלעזר. הקשה בספר בני יעקב (רבי יעקב ששון, קושטא ה'ע"ד, דף קל ע"ד מאמר ז; מובא ביד דוד בגיטין פו.) עמש"כ רשב"ם כאן (ד"ה ואין עליו) בדעת ת"ק-דיגיטין (פו). "דעדי מסירה כרתי ליה בדיעבד" (לעומת מש"כ בד"ה כשר בדעת רבי אלעזר "לכתחילה, דסבירא ליה עדי מסירה כרתי"). שהרי בגיטין (פו ריש ע"ב) אמר רב לא שנו (שהוולד כשר) אלא בכתב ידו ועד, אבל כתב סופר ועד הוולד ממזר, הרי לת"ק עדי מסירה כרתי בדיעבד, ולמה היא הוולד ממזר? הניחא לרש"י (שם. במשנה) שפירש בדליכא עדי מסירה, וסובר ת"ק שכתב-ידו כשר מדאורייתא ורבנן פסלוהו לכתחילה (וראה הערתנו החיצונית שם); אלא לרשב"ם, וכי מצינו מי שסובר כרבי אלעזר רק בדיעבד? ע"ש (ג). ועיי' עוד בני יעקב שם. וביד דוד (במשנה בגיטין) כתב שרשב"ם ס"ל כראב"ד, אשר בהשגתו (הל' גירושין א, יד) כתב שלא ייתכן שחלקו רב ושמואל (בגט שכתבו סופר ועד) באופן שלשמואל אם נישאה בו הוולד כשר ולרב אפילו ריח הגט אין בו לפסלה לכהונה. ולפי זה - כתב ביד דוד - לראב"ד לא ייתכן שלשמואל הוולד כשר לגמרי ולרב ממזר מן התורה, ומסתבר לראב"ד (לרב) הוא ממזר מדרבנן, ומכאן שהגט פסול מדרבנן בלבד, וכפי שלמד רשב"ם. וע"ש.

ע"ב שנכתב בטר אחרי חתימות העדים וכו'. מחלוקת ר' ישמעאל ורב ננס. וקניין מועיל לחייבו. לדעת הטור (ח"מ ס' כקט, ו), אינו גובה אלא מנכסיו בני חורין; אך כתב שם בשם רמ"ה שטורף ממשועבדים. ובכתובות (קא-קב). בעניין המודה לחברו 'חייב אני לך מנה', אמרו שם שבכתב כן בטר (ולא חתם - רש"י) חלקו ר' יוחנן ור"ל האם הוא כאומר 'אתם עדי', ובהמשך הושוותה מחלוקתם לדין זה של ערב, ומה משמע שגם בע"ב, אם אמר (ללא קניין) 'אתם עדי' מתחייב לכו"ע. אך כתב שם ר"ן (סא. בדפי ר"ף) שבע"ב אין מועיל 'אתם עדי', 'לפי שהוא דומה לאסמכתא'.

ר' יוחנן: הלכה כר' ישמעאל. ואזיל לטעמיה, כדאמרין בכתובות (קב). שר' יוחנן כר' ישמעאל (הבאנו בהערת-השוליים לעיל בסמוך, לגבי הודאה בכתב יד הלווה).

שמואל: בחונק אינו מתחייב אא"כ עשו קניין; אך אחר א"צ קניין. היינו כב"ננס לגבי חונק, וכו' ישמעאל לגבי היוצא אחרי חיתום. רבנו יונה.

להלכה ערב בעת ההלוואה א"צ קניין (קעו). רשב"ם (קעו: ד"ה הכי גרסינן): אף שנכתב אחרי החתימות, גובה מנכסים משועבדים. אך לפי הגהת רש"ש ברשב"ם, צ"ל שנכתב קודם החתימות, אז גובה מנכסים משועבדים. ועיי' רשב"ם להלן (ד"ה שלא).

קעו: הדרן למסכת בבא בתרא (נאמר בישיבה בס"ד, ו' במנ"א ה'שפ"ב). המשנה האחרונה (קעה): מסיימת בדברי ר' ישמעאל: "הרוצה שיחכים יעסוק דיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן, והן כמעין הנובע". מהר"ש כתב בזה ובביאור המשך דברי ר' ישמעאל דברים מופלאים, ע"ש. אך כאן נתמקד בתחילת המשפט. בשני מקומות בודדים בש"ס נאמר "הרוצה שיחכים", ושניהם במסכתנו: "הרוצה שיחכים ידרים" (לעיל כה; בתפלתו יחזיר פניו לדורו, רשב"ם ד"ה ידרים), וכאן "הרוצה שיחכים יעסוק דיני ממונות". האם יש כאן סתירה או מחלוקת? מסתבר שלא; הא בלא הא לא סגי: תפילה, וגם לימוד ועיסוק בדין. מניין לי זאת? מדבכי האגדה המעט-אחרונים בבבלי (נדה ע:), שאלו אנשי אלכסנדריה את ר' יהושע 12 שאלות, אחת מהן: "מה יעשה אדם ויחכם? אמר להן: ירצה בישיבה וימעט בסחורה. אמרו: הרבה עשו כן ולא הועיל להם! אלא: יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'... מאי קמ"ל? דהא בלא הא לא סגי". [עוד מענייני החכמה דיני ממונות במסכתנו: "קנאת סופרים תרבה חכמה" (כא); "אמר רב אשי: ואי חכים משגי ליה 'ראה'..." (מו:); רבי בנאה מנה ע"י המלכות לדון בשל חכמתו הרבה בדין (נח); "אמר רבא מאן חכים למעבד כי הא מילתא אי לאו רב חנין בריה דרב יבא קסבר נכסיה דבר איניש אינון מערבין יתיה". ועוד נזכר: "כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים" (קטז); בנות צלפחד "חכמניות" ו'מנאן הפתוב דרך חכמתן' (קטז); וע"ש, קכ). אווירא דא"י מחכים (קנת); "מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים... לא ניטלה..." (יב); "ואין חברים אלא תלמידי חכמים, שנאמר (שה"ש ח, יג) 'היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך' (עה).]. החכמה היא ג"כ לסיים את הדין בהכרעה, וכפי שמסתיימת המסכת (שלוש ה'בבות' מסתיימות בהלכה פסוקה. בב"ק אמנם ללא הלכתא, אך ללא חולק).

המסכת פתחה בשותפים שרצו לעשות מחיצה בחצר. בפרק הראשון נידונו מספר ענייני חלוקת שותפות, וההבחנה בין רשות אדם ובין רשות רעהו חוזרת על עצמה לאורך כל המסכת. אך המסכת מסיימת דיני ערבות. ללמדנו: על פני הקרקע, שותפות אפשר לחלוק, אפשר גם לעשות מחיצה פיזית (גם מסכת נזיקין חולקה ל-3 שערים...); אך בעומק הדברים, "סדנא דארעא חד הוא" (סז:). מתחת למחיצות המלאכותיות, מנוי וגומר כהלכה פסוקה ש"פל ישראל ערבים זה לזה" (שבועות לט, ועי' סוטה לז:). בימים אלו אנו מציינים את חורבן בית המקדש. הפגם שגרם לחורבן, שלא התקיימה הערבות הזאת. עניין החורבן נזכר גם במסכתנו, שבה מובאות הלכות שיוגרים זכר לחורבן. [בסוף פרק חזקת הבתים (ס:). ומדוע דווקא שם? הביטוי הכי חזק של הקביעות של האדם בנחלתו, הוא 'חזקת הבתים'. יש לו חזקה, ואפילו שטר אינו צריך להוכיח בעלותו. זה ביטוי צורם במיוחד על רקע השממון של בית ה' ולשוועלים המהלכים בו. וזה המקום להדגיש את השיור בסיד ובסעודה, ואת האפר והעלאת ירושלים על ראש שמחתנו].

ממסכת בבא בתרא, אנו עתידים להתחיל בע"ה בלימוד מסכת שבת. ננסה לקשור את הדברים. כאן בפרק ט (ב"ב קמו). "ואריב"ל: 'כל ימי עניי קעים' - והאיכא שבתות וי"ט! כדשמואל וכו' שינוי וסת תחילת חול". ויש לשאול, מניין כ"כ ברור לריב"ל שהעני אוכל בשבת היטב? והרי "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (שבת קיא).! נניח לזה עתה, ונקפוז כעת לפתיחת מסכת שבת: "ציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ, כיצד? העני עומד בחוץ ובעה"ב בפנים...". הנה ראה המעיין שסדר המשניות מתחיל בהננות לשבת בערב שבת, בפרק ראשון מלאכות המתחילות בער"ש וזהירות מהפשוטות, בפרק שני הדלקת הנרות, בשלישי ש"הייה, ברביעי הטמנה, ובפרקים חמישי וששי הימנעות מאביזרים אסורים, ורק אח"כ "כלל גדול". אך מה עושה כאן משנת 'ציאות השבת', העוסקת כבר בתוך השבת? ועוד יש לשאול, מדוע הודגמו ענייני ההוצאה דווקא בעני ובעה"ב? אלא נראה לומר, שגם משנה זו עוסקת בהכנות לשבת: בטרם תעשה את שאר ההכנות, תן לעני מזון לשבת! ומכאן פשוט לריב"ל בב"ב "שיש לו מנות ומזונות שהיו מחלקין לעניים מערב-שבת" (מלשון רשב"ם קמו. ד"ה ואמר). גם בב"ב, מתוך ענייני השותפות, הערבות והקהליות, מופיע הדיון (הנרחב ביותר בבבלי) בענייני צדקה. וכן מובאת שם (ט). המשנה ממסכת פאה (ח, ז; מובאת בשבת קיא): "אין פוחתין לעני... שבת - נותנין לו מזון של סעודות".

ושם, ריב"ל עצמו מחזיר אותנו אל אשר פתחנו: "רבי יהושע בן לוי אמר: כל הרגיל לעשות צדקה - הויין לו בנים בעלי חכמה, בעלי עושר, בעלי אגדה" (ט:). [וכן אמר הוא (כה:): "לעולם ידרים, שמתוך שמתחכם מתעשר, שנאמר (משלי ג, טז) 'אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד'"].